Sorin Adam Matei • Mona Momescu
(coordonatori)

IDOLII FORULUI
De ce o clasă de mijloc a spiritului este de preferat „elitei" intelectualilor publici

Eseuri de
Sorin Adam Matei _ Daniel Barbu _ Caius Dobrescu Mircea Flonta _ Gabriel Andreescu _ Stelu Şerban Lucian Nastasă Kovacs _ Marius Ghilezan Vasile Morar _ Bruno Ştefan _ Alexandru Matei Istvân Aranyosi _ Mona Momescu Adrian Gavrilescu

Prefață: Michael Shafir

Corint
CUPRINS

Introducere / 7
Prefață: Intelectualii? Publici? de Michael Shafir /17
Idolii forului: Pentru o clasă de mijloc a spiritului de Sorin Adam Matei / 22
Ateii credinței democratice de Daniel Barbu / 40
Partea I: Intelectualul public român astăzi - de la „turnul de fildeş" la formele culturii populare / 53
înalt şi popular pe piața ideilor de Caius Dobrescu / 55
20 de ani de războaie culturale. Victoria junk-conservatorismului de Gabriel Andreescu / 67
Partea a-ll-a: Intelectualul public între filozofie şi morală / 81'
Specializarea: intelectual. Cazul intelectualilor filozofi
din România. Un exercițiu de logică de Istvân Aranyosi / 83
Ascultați şi cealaltă parte! de Mircea Flonta / 97
Specialist sau intelectual de Bruno Ştefan /108
înțelepciunea activă de Vasile Morar /113
Politica împotriva utopiei. Intelectualii şi puterea în istoria
modernizării României de Stelu Şerban /129
Despre agonia unui stil de Alexandru Matei /146
Partea a-lll-a: Tradiții şi tipologii româneşti /161
Intelectualii publici din România şi libidoul puterii de Lucian Nastasă Kovacs /163
Despre identitatea şi paramodernitatea românească de Mona Momescu /178
între declinul unor generații şi
patologia renunțării de Marius Ghilezan / 203
Gândirea unică şi viața de cazarmă de Adrian Gavrilescu / 219 Fişe biobliografice ale autorilor

INTRODUCERE

Este ideea de intelectual public, enciclopedic, fără specializare perimată?

Poate fascinația publică față de ideea de intelectual „enciclopedic", amator bloca remoderni-zarea României?

Nu ar fi mai bine ca tonul în viața publică românească să fie dat de o clasă de mijloc a intelectualilor specialişti, care au o bună pregătire într-un anumit domeniu şi soluții concrete pentru multele probleme ale lumii moderne? Idolii Forului este răspunsul colectiv al unui număr de specialişti din domeniile social, politic, literar şi filozofic la aceste trei întrebări fundamentale despre societatea în care trăiesc. Motivația volumului pleacă de la alte trei nedumeriri ale editorilor acestui volum, care pot fi formulate pe scurt astfel:

1. De ce cred intelectualii publici enciclopedici din România, care domină

discursul public, că lipsa lor de specializare le dă un drept mai mare, nu mai mic, de a vorbi de pe un podium imaginar, înălțat cu mult deasupra „maselor," despre problemele colective?

2. De ce este viața publică din spațiul social „paramodern" românesc din ce

în ce mai dominată de câteva voci, prezentate ca „geniale", când lumea oferă o asemenea bogăție de oportunități şi mijloace de comunicare?

3. De ce sunt intelectualii specializați atât de puțin auziți în viața publică? Aceste întrebări sunt, desigur, foarte complexe şi necesită răspunsuri pe

măsură. Cartea Boierii minții, a unuia dintre editorii acestui volum, Sorin Adam Matei, a încercat să ofere o parte dintre ele, mai ales în ceea ce priveşte originile şi anatomia comportamentelor de genul celor care formează „grupurile de prestigiu". Volumul de față continuă direcția deschisă de Boierii minții, dar este, în acelaşi timp, rezultatul unui efort colectiv complex, ce denotă faptul că Boierii minții nu a făcut decât să descopere vârful unui aisberg social şi cultural. Coautorii acestui volum extind cu mult şi în feluri noi, neprevăzute, acea primă încercare de a explica de ce pare România blocată într-un model cultural revolut

Firul roşu al acestui volum pleacă de la constatarea formulată în Boierii minții, anume că în societățile paramoderne, cum ar fi şi România, există o fascinație populară față de mistica intelectualului public, fără specializare, şi că enciclopedismul acestuia, uneori amator, este echivalat automat cu genialitatea. Acest intelectual poate crede despre sine, şi uneori publicul îi acordă creditul necesar nutririi unei astfel de iluzii, că este capabil de a oferi modele sociale în virtutea unei „genialități" ades confundate cu acumularea pur cantitativă a unei culturi generale eclectice, nedirecționate de o anumită calificare intelectuală sau profesioanlă. Autorii acestui volum reiau analiza, mergând însă în direcții complementare Boierilor minții. Ei oferă o radiografie riguroasă şi cuprinzătoare a multelor probleme ce afectează câmpul cultural românesc şi a iluziilor intelectualilor enciclopedici amatori.

Volumul discută misiunea, virtuțile şi păcatele intelectualilor publici enciclopedici, fără specializare, urmând această listă de întrebări directoare:

Este ideea de intelectual public, enciclopedic, amator încă actuală?

In ce fel pot forma şi/sau deforma opinia publică ideile exprimate de pe piedestalul poziției de intelectual public de această factură?

Pot fi intelectualii publici ideologi? Sunt ei, de fapt, numai ideologi, sau sunt ei numai filozofi, în sensul socratic al cuvântului?

Au intelectualii enciclopedici vocația de regi-filozofi? E acesta un lucru de dorit sau nu, în contextul democrației contemporane?

Cum trebuie sau cum se situează în realitate intelectualii enciclopedici publici față de democrație?

Care trebuie să fie relația în dialogul de idei dintre intelectualii specializați profesionişti şi cei enciclopedici amatori? Ale căror idei trebuie să fie auzite mai întâi în dialogul public?

Pot fi intelectualii publici „oameni de partid"? Pot ei ocupa funcții publice?

Pot fi intelectualii publici criticați? Pe ce temeiuri? în ce condiții? Fiecare întrebare este nu numai o invitație de a răspunde prin „da" sau „nu",

ci mai ales de a înțelege cum de s-a ajuns la răspunsul dat. Analizele din eseurile ce urmează sunt extrem de productive şi pentru că abordarea lor este practică. Acestea încearcă nu numai să ne explice de ce o anumită situație este

Volumul este deschis de profesorul şi analistul politic Michael Shafir, care semnează prefața El este o autoritate mondială în politologia Estului european, analizele sale pentru variate think tank-uh americane şi articolele sale ştiințifice liind lecturi obligatorii la Departamentul de Stat american. Observând lumea postcomunistă, el se întreabă în acest volum, cum a făcut-o şi cu alte ocazii, dacă intelectualii care au ales să devină „sfetnici" politici, mai ales cei grupați azi în jurul preşedintelui Băsescu, mai pot sau mai trebuie să fie şi critici imparțiali sau inspirați de o morală ce trece dincolo de politică? Mai simplu, pot intelectualii ce se aliniză cu preşedintele în funcțiune să îl critice? Ar trebui ei să îl critice? Pot fi ei criticați dacă nu amendează acțiuni politice care nu par a fi în acord cu morala superioară pe care ei cred că o profesează? Contribuie ei prin „reținerea" pe care o manifestă în criticarea actelor controversate ale preşedintelui Băsescu la asanarea moravurilor politice din România, sau nu?

Sorin Adam Matei, inițiatorul acestui proiect şi al sitului http://idolii.com, justifică în capitolul său titlul şi tema cărții, Idolii Forului Volumul este construit pe eşafodajul teoriei idolilor cunoaşterii, formulată în zorii modernității de Francis Bacon. Cunoaşterea de tip tradițional, scolastică şi enciclopedică, de sorginte teologală, susține el, este în continuare farul intelectualilor publici români. Aceştia resping uneori deschis cunoaşterea modernă, pe care o consideră prea relativistă şi deschisă la dubiu şi experimente sociale. Deşi problema relativismului poate fi reală în condiții extreme, ei resping nu numai relativismul, ci şi analiza critică şi autocritică a modernității. Intelectualul modern trebuie să recunoască, în primul rând, limitele cunoscătorului şi incapacitatea acestuia sau acesteia de a cunoaşte totul despre orice. Acestea sunt lucruri pe care intelectualii publici români nu le fac. Pe scurt, spune Sorin Adam Matei, idealul intelectualului public omniscient, enciclopedic român este în contradicție cu spiritul modernității. Intelectualul public enciclopedic român este unul „pre" sau paramodern. El se crede inspirat de un ideal moral superior, inaccesibil maselor. Se crede un profet infailibil, de genul teologilor medievali. Intelectualul modern, pe de altă parte, care pune accentul pe cunoaşterea specializată, parțială, limitată şi în continuu conflict cu sine şi cu alte tipuri de cunoaştere, crede numai în soluții parțiale şi în posibilitatea că acestea pot fi greşite.

Fascinația românească pentru intelectualul „de geniu", omniscient este legată de Sorin Adam Matei de încercarea unei secțiuni a inteleclualilani din România de a opri mişcarea browniană a lumii moderne prin refugiemi în tr-un univers aparent unitar. încercarea este, însă, iluzorie, mai adaugă el, pentru că în spatele unității se ascunde un ecletism debordant. Inspirat de 0 KWO logie elitară şi de un moilrl de educație Maestru-discipol de tip feudal, ilustru» cea din urmă cu o „cunoaştere" adevărată.

Opinia lui Sorin Adam Matei este că România culturală modernă are nevoie de un nou tip de intelectualitate, de o „clasă de mijloc a spiritului", formată din specialişti care cunosc şi admit limitele cunoaşterii umane, sunt deschişi confruntărilor de idei şi sunt mai bine pregătiți ca intelectualii enciclopedici să ofere soluții la prea multele probleme româneşti contemporane.

Profesorul Daniel Barbu, autorul uneia dintre cele mai penetrante cărți despre mentalitatea politică românească modernă, Republica absentă, fost decan al Facultății de Ştiințe Politice de la Universitatea din Bucureşti, ridică probabil una dintre cele mai dureroase probleme ale universului românesc intelectual contemporan. Intelectualii români publici refuză, în parte pentru că nu au apetența şi în parte pentru că nu au nici calificarea intelectuală necesară, să se angajeze în probleme esențiale ale vieții româneşti contemporane, cum ar fi reforma educației. Unul dintre motivele acestei lipse, dincolo de lipsa de calificare profesională în probleme pedagogice, este incongruența unui program național de democratizare a accesului la educație cu ideologia intelectuală dominantă a elitei intelectuale. Aceasta din urma, afirmă Daniel Barbu, are rezerve în ceea ce priveşte posilitatea şi necesitatea egalității reale de şanse în domeniul educației secundare şi superioare.

Scriitorul şi profesorul universitar Caius Dobrescu, cunoscut pentru incisivele sale eseuri culturale, poezia sa profund inovatoare, premiată şi publicată în spațiul cultural german, unde s-a format intelectual şi a trăit o vreme, ridică o altă problemă, anume cea a snobismului cultural al „elitei" intelectuale româneşti. Aceasta ignoră faptul că vitalitatea societății şi culturii locale se extrage de multe ori din zonele culturii populare contemporane, pe care o disprețuieşte chiar şi atunci, ori mai ales, când îi copiază rețetele de succes medi-atic. Nu creează această atitudine ambivalență cinism etic şi metode de legitimare intelectuală false, prin care intelectualii publici una spun şi alta fac?

Gabriel Andreescu, cunoscut cercetător, profesor şi reformator cultural şi politic, fără a mai aminti curajoasa sa atitudine de opoziție anticomunistă din anii 80, se întreabă de ce este ideologia pe care o numeşte „junk-conservato-rism" singura autoritate culturală majoră în România? De ce sunt aripa liberală de centru, ori cea de stânga, ale culturii române în continuare slabe? Care sunt resorturile sociologice şi culturale care ajută grupurile de dreapta să se mențină în ochiul public, în ciuda multelor critici care li se aduc? întrebarea din urmă este cu atât mai importantă cu cât, o dată cu intrarea în Uniunea Europeană, România ar fi trebuit să devină mai cosmopolită şi mai secularã. La sfârşitul capitolului, cititorul nu poate decât să se întrebe dacă nu cumva derapajul intelectual românesc nu este un indiciu că există în Ruin.un.1 un ihiu ol de capo-

Istvân Aranyosi, un filozof afirmat deja pe plan internațional prin publicațiile sale din reviste de reputație mondială şi prin poziția academică la Universitatea Bilkent, poate cea mai importantă din Orientul Mijlociu liberal, trece în revistă opera recunoscută universal a filozofilor români ce se prezintă pe sine ca „intelectuali filozofi generalişti".

El trage concluzia că aceştia îşi construiesc reputațiile pe ce se crede de către publicul neinformat că ar fi aceste reputații, nu pe participarea activă în circuitul filozofic internațional. Mai mult, pretenția lor de a fi filozofi, nu specialişti, tinde să ignore faptul că şi filozoful este un profesionist, care trebuie să se justifice cu o operă de specialitate recunoscută dincolo de spațiul propriei țări, înainte de a se autopropune ca reformator al moravurilor publice şi creator de şcoli culturale.

Profesorul Mircea Flonta este unul dintre puținii filozofi autentici români care au supraviețuit intelectual perioadei comuniste. El este recunoscut de generații de

studenți şi de comunitatea filozofică drept un autentic rezistent intelectual printr-un intens profesionalism filozofic. Volumul său Perspectivă filozofică şi rațiune ştiințifică este un punct de reper în filozofia contemporană românească şi europeană. Capitolul său din acest volum încearcă să desluşească cum se situează intelectualii publici față de cerința de a fi atât deschişi dialogului public, cât şi buni cunoscători ai unui anumit subiect Cu câtă umilință şi conştiință a propriilor limite, exprimate în soluțiile concrete pe care le oferă societății, trebuie să fie presărate opiniile lor? Pot fi intelectualii de azi la fel de străluciți şi de omeneşti cum a fost un titan al sociologiei româneşti ca Henri Stahl?

Bruno Ştefan este un sociolog care aparține în egală măsură atât lumii academice (predă la Universitatea Politehnică Bucureşti), cât şi cercetării practice (conduce Biroul de Cercetări Sociale, ale cărui sondaje sunt des citate de mass-media). El este cunoscut mai ales pentru programul său de cercetare practică, ce include unul dintre cele mai interesante studii despre lumea car-ceralã postcomunistă [New Europe, Old Jails). Bruno Ştefan accentuează în acest volum nevoia analizării critice a misiunii sociale a intelectualului genera-list. De multe ori, prestigiul acestuia se construieşte pe combinarea şi prezentarea publică a datelor obținute de specialişti. „Intelectualii" (generalişti) prezintă lumii ca abia descoperite probleme pe care specialiştii le-au rezolvat de mult. Pe de altă parte, specialiştii au tendința de nu vedea pădurea din cauza copacilor şi de a nu se implica în viața publică. O lume ideală ar fi una în care specialiştii şi geni-ralişlii ¡11 eolnhoia conform unei diviziuni sociale a muncii, fiecare contribuind In proi rsul d<- iiutorr-llexivitnti- socială în felul său şi, mai ales, hi-care < ulu aiul del ți li 1 1 luil.ill j'iup (* situații- ideala caic, aşa cum arată acest volum, nu noule li n mi ¡11 m Uomania dominata de intclci tualu

Profesorul Vasile Morar este un filozof al eticii care a ghidat numeroase generații de studenți în universul teoriei morale. El este preocupat de legătura dintre morală, lumea afacerilor şi postcomunism. In acest volum, el ridică problema eticii intelectuale din perspectiva onestității în asumarea unei anumite orientări intelectuale. El se întreabă dacă, într-o țară ca România, ieşită de douăzeci de ani din comunism, intelectualii de stânga mai pot fi puşi la colț numai pentru că sunt de stânga. Mai mult, dacă aceiaşi intelectuali au manifestat tărie de caracter şi au demonstrat consecvență morală în tot ce au făcut, nu ar trebui ei să fie la fel de admirați şi urmați ca modele asemenea intelectualilor de dreapta?

Stelu Şerban, politolog şi analist politic, demontează mitul „vârstei de aur" al perioadei interbelice, arătând cât de departe de idealul unui intelectual modern, activ, pragmatic şi realist erau personalitățile reprezentative ale acelei epoci, cum ar fi Mircea Eliade. Generația Criterion a anilor 30 s-a lăsat cuprinsă de febra unui spiritualism utopic, care a alimentat în parte mişcările totalitare ale timpului şi a creat premisele intelectuale ale dezastrului politic pe care 1-a reprezentat autoritarismul de dreapta al anilor 40. Intelectualii publici contemporani rămân, totuşi, fascinați de intelectualul total, interbelic, de genul Eliade, antrenând în acest cult cu nuanțe emoționale noi şi noi generații. Şerban se întreabă în eseul său dacă această fascinație culturală nu ar putea include şi apetența pentru o formulă politică autoritară şi elitară, care nu este deloc sincronizată cu nevoile timpului actual şi ale locului României în lume.

Alexandru Matei şi-a făcut un nume ca un activ participant la polemicile culturale româneşti, venind uneori dinspre stânga spectrului cultural. Cu un strop de falsă candoare, el se întreabă de ce pare stilul cultural românesc post-1989, cu tonul său hieratic, elitist, germanic, atât de searbăd şi repetitiv? Răspunsul său este că, temându-se de frivolitate (e drept, uneori jucată), intelectualii consacrați ca faruri ale

naţiunii ignoră irumperea cotidianului în discursul teoretic. Motivul? Cotidianul nu se potriveşte cu imaginea lor exaltată despre sine şi despre spaţiul românesc pe care încearcă să-1 reprezinte. Cotidianul este balcanic, trivial, „patibular", ca să folosim termenul consacrat cândva de H.R. Patapievici. Acţionând ca nişte „chestori" culturali, intelectualii de „elită" refuză să gândească postcomunismul altfel decât ca pe un proces ai căror judecători sunt, nu ca pe un proces care îi implică şi pe ei, ca cetăţeni şi gânditori aflaţi „sub vremi". Iar obsesia lor faţă de comunismul căruia, cu unele excepţii, nu i s-au opus decât pasiv, îi face să îmbrăţişeze ceea ce ar putea fi numită o atitudine de „anti-post-comunişti" sau „post-anti-comunişti", (dacă vrem ca accentul în „opoziţia la comunism" să cadă pe „post"). Obsesia comunismului si practica autarhii ii a axioloi'iei morale i.1..1 mea umile luernri mntransformarea reputaţiei într-o marfă. Acesta din urmă este un proces de care intelectualii ar trebui să fie mai conştienţi decât de orice altceva, dar pe care preferă să-1 ignore mai mult ca orice.

Lucian Nastasă Kovacs, o autoritate de mult recunoscută în lumea istoricilor ideilor şi intelectualilor din estul Europei, este un cercetător reputat al Academiei Române şi autor al mai multor studii biografice şi sociologice despre carierele intelectualilor publici români, cum ar fi cei din generaţia lui' Nicolae Iorga. El analizează ramificaţiile fascinaţiei publice pentru puterea şi prestigiul statutului de intelectual public. Această fascinaţie, sugerează el, este produsul proastei înţelegeri a capacităţilor reale ale intelectualului când vine vorba de a schimba lumea. Această neînţelegere, de multe ori interesată, a dus în România la una dintre cele mai rapide şi dezastruoase, din punctul de vedere al calităţii, creşteri a numărului de persoane ce se pot prezenta ca „intelectual". în aceste condiţii, este normal să ne întrebăm dacă produsul râvnit, poziţia de intelectual, era chiar atât de preţios? Mai mult, era produsul pe care l-am primit, masa de manevră politică şi socială a celor semişcoliţi de universităţi-fantomă şi de programe de doctorat inventate, cel pe care l-am meritat?

Mona Momescu, având experienţa studiului atent al identităţii româneşti moderne, concretizată în volumul Canon, identitate, tranziţie, precum şi experienţa directă a promovării culturale româneşti în SUA, ca lector de limba română la Columbia University, ne oferă o oglindă îndepărtată, în acest caz a domeniului interdisciplinar al lumii intelectuale occidentale, pentru a înţelege realităţile locale. Această oglindă reflectă imaginea intelectualilor români moderni în context universal pe baza analizei câtorva definiţii clasice ale noţiunilor de intelectual, dar şi de paramodernitate. Şi ea porneşte de la constatarea laitmotiv a acestui volum, anume că profilul intelectualului public, enciclopedic, amator, cu nuanţe carismatice, se defineşte prin promovarea „pachetului restauraţionist" cultural, care identifică şi promovează perioada interbelică drept un vârf al culturii româneşti. Mona Momescu trece însă dincolo de a constata ceea ce este evident. Ea ne explică de ce sunt intelectualii români atât de legaţi de mitul interbelic. Opinia sa este că intelectualul român se află într-o criză de identitate profundă, reflectând impasul unei societăţi în criză de identitate. Soluţia de supravieţuire a intelectualului român este retragerea într-un univers revolut, paramodern, unde reperele, fiind parte din istorie, par a fi imuabile şi incontestabile. Dacă inflexibilitatea la schimbare a faptelor trecutului poate fi cumva (şi de anumite şcoli de gândire) justificată, rezistenţa la critică nu este nici justiţii ata şi nu 1 ile 1 lorii

Analiza Monei Mnm*»*r«i a modului AniA ml *~ m ——Incum au fost ele formulate de volume cum ar fi Boierii minţii, Iluzia anticomunismului, Republica absentă, sau

Retori, simulacre, impostori,1 relevă trei fapte ce au fost uitate în febra insultelor şi neadevărurile aruncate în spatele acestor cărți şi al autorilor lor.

Cărțile fac parte dintr-un curent ce încearcă nu culpabilizarea persoanelor, ci examinarea critică a valorilor şi modelelor lor culturale, pentru a ajuta la depăşirea momentului de stază culturală românească.

Această depăşire nu se poate face fără a recupera critic şi discuta opțiuni teoretice din toate zonele culturale neconservatoare, cum ar fi cele liberal tradiționale (cum este cazul Boierilor minții sau a Retorilor..], sau de stânga (cum ar fi unele dintre cele exprimate de Vasile Ernu în Născut în URSS sau o parte din eseurile din Iluzia anticomunismului).

în cazul în care cultura română îşi propune maturizarea, trebuie să treacă de reacția de a traduce orice critică în termeni de critică de dragul criticii.

Trecând în revistă evoluția intelectualilor moderni, cu toate scăderile şi meritele lor, jurnalistul şi analistul Marius Ghilezan remarcă faptul că intelectualii publici dintotdeauna şi din toate epocile au avut tendința de a-şi supraestima importanța. Plecând de la observația că regimul comunist a făcut mai degrabă implozie, decât a fost răsturnat, Marius Ghilezan ajunge la concluzia că intelectualii est-europeni ar trebui să se abțină de la a face declarații grandilocvente despre misiunea lor socială trecută. Cât despre prezent, el observă tranşant: „Majoritatea elitei intelectuale, autoproclamate, provine dintr-o cultură moral-nevrotică, dintr-un climat de neîncredere şi suspiciune. S-au turnat pe ei sau pe apropiați de-ai lor şi acum aşteaptă delațiuni sau obediențe. Aşa se explică reacțiile din mediul intelectual românesc. Coterii şi abdicări de la principii, căderi abrupte în meritocrație, discursuri care nu admit contrazicerea şi pasiuni pătimaşe, demolatoare ale celor care nu derulează la fel ca ei explică în mare complexul psihologic. Faptul că mulți dintre veleitarii culturii române nu pot ieşi din sindromul de inferioritate, pe care încearcă să îl reprime compulsiv-obsesiv, instituie o stare de nevroză galopantă în societate".

Adrian Gavrilescu, autorul volumului „Noii precupeți", care a demontat mecanismele nepotismului ce corupe lumea academică, încheie volumul cu o analiză a felului în care unii intelectuali publici resping critica intelectuală ca metodă de argumentare socială. El remarcă faptul că mulți intelectuali publici se află închişi într-un univers mental cazon. Solidaritatea de grup este obligatorie. Ordinele se excută, nu se discută. Orice critică este tratată ca un atac la

persoană care trebuie tratat ca atare. Adrian Gavrilescu conchide: „Aflați într-o criză de idei în ultimii ani, având un sistem referențial din ce în ce mai precar, din ce în ce mai apatici, inflexibili şi neclari, intelectualii publici români preferă să se lamenteze utilizând un vocabular din ce în ce mai redus, subliniindu-şi cu insistență poziția pretins amenințată şi rolul contestat."

Volumul de față este, prin urmare, o încercare de a discuta din cât mai multe unghiuri problemele latente pe care le aduce cu sine fascinația față de ideea de intelectual de „elită", ge-neralist, enciclopedic, moralizator. Opiniile reunite între aceste coperți resping acest model şi converg către o altă viziune. Aceasta propune un model de comportament social care include, nu exclude. Este o perspectivă care cu-prinde cât mai multe voci intelectuale, mai ales ale specialiştilor, văzute într-un continuu dialog cu toate grupurile sociale româneşti.

---

[1] **Sorin A. Matei,** *Boierii minții,* **Compania, Bucureşti, 2004; Ciprian Şiulea,** *Retori, simulacre, impostori,* **Editura Compania, 2003; Vasilo Emu, Cuşti Ro^o/anu, Ciprian Şiulea, Oviil** in **Ti.** liiivli-liTiiin *I In-j,1 untirnnnin'itnnilui* **Editura (ai** (lei. **Itut** UlCbli. **.'< >< >H; Daniel Bai lui.**

Volumul este şi o invitație la deschiderea unui dialog despre viitorul intelectualității româneşti. Cum trebuie ea să se manifeste în viitor? Ce valori trebuie să promoveze? Ce criterii trebuie să propună pentru validarea actelor sale? în ce fel trebuie aceasta să contribuie la formarea unor noi generații de studenți şi tineri? Cum am mai spus, volumul este, implicit, o pledoarie pentru o clasă de mijloc a spiritului. Intelectualitatea trebuie să fie dominată de corpul specialiştilor, bine versați în domeniile lor. Discuțiile publice despre problemele româneşti, de la condamnarea comunismului la modernizarea canalizării şi a educației, trebuie să fie orchestrate în aşa fel încât specialiştii să aibă primul şi ultimul cuvânt de spus. Dezbaterile trebuie să accepte opiniile critice şi ideea că există limite naturale în orice opțiune. Educația trebuie să fie modelată după un tipar care accentuează faptul că a fi un bun meseriaş, intelectual sau nu, este mult mai important decât a face paradă de o cultură eclectică, enciclopedică, bună la toate şi la nimic.

Aceaste probleme nu sunt, evident, noi. Ele sunt recunoscute de mulți în România, inclusiv de unii oameni politici. Oare nu se plângea de curând însuşi preşedintele Băsescu că şcoala românească este preocupată să producă „filozofi"? Dacă el se gândea la acel tip de intelectual care este bun de gură, dar nu are soluții sau, şi mai rau, nu poate lă accepte că retorica nu ține de foame şi nu aduce România în se. olul 111 i\ leu, lăspunsul este evident: „Da"! Nu a venit, oare, vreme:) sa se lai a . evn ' Speiiti hu uțm piilejuita de acest volum va împinge agenția publica In. . ție

PREFAȚĂ

Intelectualii? Publici? Michael Shafir

■ | ■mbmbj N-aş fi crezut niciodată că un Deus ex ma-

ț?^J(china mă va trimite cu câteva decenii înapoi.

■"n'ă | rtanJi Definiția intelectualului, diferența dintre acesta şi noțiunea de inteligență (rusească la origini, dar implicit îmbrățişată mai întâi în vestul Europei, mai apoi pe continentul american), legăturile acestuia cu sfera politică şi cea civică — iată numai câteva dintre problemele care mă determinaseră să amân cu câțiva ani buni susținerea tezei de doctorat. în versiunea ei inițială, lucrarea {Intelectualul şi Partidul: Partidul Comunist Român şi inteligența creativă în perioada Ceauşescu, Universitatea Ebraică din Ierusalim, 1981) fusese terminată cu patru ani înainte şi conducătoarea ei, profesor Galia Golan, era entuziastă. Se preconizase deja data susținerii, nu mai rămânea decât să corectez inevitabilele greşeli de tipar, cu atât mai inevitabile cu cât teza era scrisă în limba ebraică. Naiv ca (mai) orice doctorand care vede în teza sa apoteoza carierei academice şi nu primul ei pas, recitirea lucrării m-a nemulțumit profound. Scriam despre „intelectual" şi nu defineam termenul; scriam despre relația acestuia cu „politicul" şi nu ridicam întrebarea: „se deosebeşte această relație în sistemele monopoliste de tip comunist de relația dintre intelectual şi sfera politică în sisteme pluripoliste?" Aşa cum îmi păreau lucrurile pe atunci, teza mea era o „poveste". E drept, binişor trasă din condei, dar o „factologie" cu relevanță, cel mult, provincială. Drept care, am anulat susținerea lucrării şi m-am pus din nou cu burta pe carte. De unul singur, am studiat sociologia cunoaşterii, am parcurs zeci de cărți şi sute de articole, teza transformându-se

în consecință radical. Spre disperarea conducătoarei mele de doctorat, care nu prea agrea acest gen de abordare. E adevărat că nu mi-a pus nicio piedică.

Odată ajuns la mal, aveam să constat spre marea mea surprindere că teza deranja. Ea ridica acum probleme delicate, ceea ce nu fusese cazul când abordase avatarurile unor literați într-o țară îndepărtată (nu geografic, ci mai degrabă spiritual) condusă de un dictator semianalfabet. Un singur exemplu este suficient: putea decanul de atunci al Facultății de Ştiințe Politice (un eminent cunoscător al lui Hegel şi Marx, care între timp funcționase câțiva ani buni ca director general al Ministerului Afacerilor Externe) afirma că aparține categoriei intelectualilor? Potrivit noii versiuni a tezei, în cazul cel mai bun intelectualul (sau ceea ce numeam eu „inteligența creativă") nu putea fi nicicum înregimentat politic. Shlomo Avineri (pentru că despre el este vorba) îşi „suspendase" calitatea de intelectual pentru o perioadă. E drept că eu foloseam exemplul lui Henry Kissinger pentru a ilustra problema, dar Avineri poate fi suspectat de orice altceva decât de lipsă de inteligență.

Recenta controversă privind „intelectualii lui Băsescu" mă retrimite, aşadar, către anii tinereții. îmi pare că pentru a elucida controversa, este nevoie de cel puțin două clarificări. La prima am făcut deja aluzie: poate fi intelectualul înregimentat politic? A doua elucidare impune o oarecare nuanțare a termenului „public".

Sărind în apărarea lui Traian Ungureanu, căruia ziarul Cotidianul i-a închis în nas uşa după ce îşi anunțase candidatura la Europarlamentare pe listele Partidului Democrat-Liberal, Vladimir Tismăneanu se indigna în blogul său, din care cineva mai răbdător ca mine pescuieşte din când în când memorabile panseuri pentru o viitoare colecție: „Citesc cu stupoare diverse luări de poziție care încearcă să sugereze o incompatibilitate între obiectivitatea jurnalistică şi susținerea unei poziții politice. Nu

1-a susținut Raymond Aron (editorialist vreme de decenii la Le Figaro) pe generalul de Gaulle? Nu a susținut Gazeta Wyborcza în Polonia direcția civic-liberală? Şi-au ascuns vreodată Monica Lo-vinescu şi Virgil Ierunca opțiunile anticomuniste? A renunțat Traian Ungureanu la facultățile sale analitice care îl plasează la etajul de vârf a ceea ce înseamnă jurnalismul democratic românesc? Strategia dublelor standarde este întodeauna păguboasă".

Este mai ales păguboasă atunci când standardele folosite cântăresc unități incomparabile calitativ sau cantitativ, sunt tentat să adaug. Când a candidat Raymond Aron pe listele partidului gaullist? A susține o direcție politică este una, a te înrola în rândurile celor care aspiră la o poziție în cadrul acestei direcții este cu totul altceva. Susținerea lui Băsescu de către Ungureanu nu datează de ieri-alaltăieri. Jurnalistul a avut zeci de ocazii să o facă în paginile Cotidianului şi nimeni, din câte ştiu, nu a ridicat vreo obiei \u\ Opiniile lui au văzut

ABC-ul unui jurnalism democratic, şi păcat de anii irosiți în Occident dacă dl. Tismăneanu nu pricepe elementarul.

Dar, se vor auzi voci din rândurile celor obişnuiți să gândească în termenii dublelor standarde inaplicabile, cum se explică atunci faptul că unii politicieni (Adrian Severin este numai un exemplu) au rubrici permanente în diferite cotidiene? Simplu: identitatea politică a acestora este cunoscută şi etalată ca atare. Nu există nicio şansă ca cititorul cât de cât informat să îl suspecteze pe domnul Severin de obiectivitate politică. Nu la fel stau lucrurile cu domnul Ungureanu, care, în ciuda elogiilor tismăniene („facultățile sale analitice care îl plasează la etajul de vârf a ceea ce înseamnă jurnalismul democratic românesc") rămâne deocamdată cunoscut mai degrabă ca filozof al balonului rotund. Cât despre angajarea politică a celor de la Gazeta Wyborcza sau (vorbesc în cunoştință de cauză!) a celor de la Europa Liberă: da, ea a existat desigur, dar sub forma unei ideologii asumate de întregul colectiv. Nimeni nu deschidea Radio Europa Liberă pentru a afla de acolo care editură anonimă din Asia a polimerit-o pe „marele savant de statură mondială."

Problema „intelectualului angajat" este dezbătută de foarte mult timp. în ce mă priveşte, şi dacă scoatem din categoria intelectualilor pe aşa-numiții „intelectuali tehnici", termenul este un pleonasm. Istoriceşte vorbind, termenul de intelectual este relativ recent, dar nu şi funcția principală îndeplinită de intelectual în societate. Sociologul american Lewis A. Coser consideră că această funcție este în primul rând una de definire a „valorilor de bază ale societății." Dar tocmai aceasta este şi una din funcțiile principale ale oricărui regim politic, indiferent de natura sa. De unde rezultă că în timp ce între intelectuali (în sensul de „intelighenție") şi putere conflictul sau potențialul con-Hictual este unul de natură sistemică, lucrurile diferă în cazul intelectualității tehnice, unde interesele pot fi convergente. A produce „mai mult şi mai bine" este un deziderat lipsit de coloratură politică inerentă. Ceea ce nu înseamnă, mă grăbesc să adaug, că un intelectual tehnic nu poate deveni „intelighent". Numai că atunci el se referă la valori care afectează societatea în întregimea ei. Andrei Saharov sau (mai pe meleagurile nostre) Gabriel Andreescu ilustrează perfect acest traseu. Iar diferența nu se aplică numai regimurilor de tip monopolist. Arhitecții angajați în efortul de conservare a Bucureştiului istoric nu sunt cu nimic mai puțin politic angajați decât este politic angajat un Andrei l'ippidi în exact acelaşi efort. De cealaltă parte a baricadei se află combinația de interese politico-financiare reprezentată de Primăria Generală a Capitalei.

Pentru a-şi îndeplini funcția socială, intelectualului i se cere nu neutralitate, cu atât mai puțin indiferență față de sfera politicului, ci nealiniere formală. „Pormală" în sensul cel mai strict al acestui termen, adică cel al aderenței la o

misrar»» nnlitú-S la un »<»<■*•/1 ■ >. .Im.. ■»<• i i

sens vorbea karl mannheim încă din 1929, în celebrul volum Ideologie şi utopie, despre „intelectualitatea independentă" [Freischwebende intelligenz). desigur, pentru mannheim independența intelectualității se punea în primul rând în termeni de apartenență la o clasă socială, dar percepția lui a fost extinsă mai apoi asupra întregului complex al relației dintre intelectual şi sfera politică, dar şi (nicidecum în ultimul rând] cea economică. dacă adepții unui marxism vulgarizator şi vulgarizant percepeau relația în cel mai bun caz în termeni de opțiune ideologică, mai târziu ea va fi formulată şi în termeni de opțiune între păstrarea „capitalului cultural" sau transformarea acestuia în „capital politic". in acest din urmă caz, rămâne deschisă întrebarea leninistă „Kto kogo" (cine foloseşte pe cine?). este politicul cel care achiziționează legitimitate (sau speră să o facă) asumându-şi poziții presupus generatoare de simpatii electorale în rândul unui segment semnificativ al celor cu drept la vot, sau mai degrabă avem de-a face cu disponibilitatea posesorilor de capital cultural de a îl pune la dispoziția politicului în schimbul transformării acestuia în capital politic sub formă de remunerație pecuniară sau de alt gen?

indiferent de răspuns (eu, unul, cred că avem de-a face cu o tranzacție implicită mai degrabă decât cu una explicită, şi că, în consecință, elementul ei principal îl constituie aşteptările pe care fiecare dintre cele două părți le are față de cealaltă pe fundalul unei culturi politice în care personalul domină impersonalul), este clar că cel puțin pentru perioada în care „intelectualii lui băsescu" şi-au angajat deschis capitalul cultural în slujba factorului politic, ei s-au autosuspendat de la calitatea de intelectual. devenind angajați fățiş într-o confruntare a cărei miză nu este câtuşi de puțin una principială, sarcina lor este exact aceea de a de a-i conferi o asemenea coloratură. dacă sunt sau nu conştienți de rolul pe care îl îndeplinesc (atât de la joseph de maistre, cât şi de la hegel ştim că de obicei nu aşa stau lucrurile în istorie), mărturisesc că nu ştiu. sunt însă convins că efortul de a nega orice asemenea „mult prea lumeşti" motivații indică cel puțin că sunt conştienți de suspiciunile existente în rândul colegilor de breaslă (invidioşi, mie-mi spui?).

implicit, aceştia din urmă sunt relegați la nivelul unor făpturi limitate fie mental, fie (mai grav) motivațional. ei nu ar face parte din „elita" acestei țări. din aceasta din urmă, apud gabriel liiceanu, fac parte „oameni precum horia roman patapievici sau traian ungureanu care, atunci când acceptă funcții, nu o fac pentru a se căpătui, ci pentru a sluji țara" ((lotidianul, 18 noiembrie 2008). las la o narte întrebarea „ncintcle< mala" (dai vai, atât de haealbaşcana): sa intcrogam căpătuiască (.vacă bolnavă"2)? mă mulțumesc să remarc că insistența asupra „inocenței poziționale" este fără îndoială unul din laitmotivele acestui grup din rândul „elitelor" noastre intelectuale. nu este în intenția mea de a „buzunări" pe nimeni. există, desigur, venituri bugetare cu mult mai mari decât cele de 60-70.000 ron obținute, potrivit datelor oficiale, de către preşedintele institutului cultural român în anii 2007-2008. şi, desigur, cu mult mai puțin meritate. dar a clama, aşa cum a facut-o adjunctul său, domnul mircea mihăieş, lipsa totală a unui interes pecuniar frizează, desigur, ridicolul într-o românie a strângerii curelei. şi să mai remarcăm un lucru: se insistă constant

---

2 N/.ON MOŞ TEACĂ, PRIN CARE IRONIZEAZĂ STEREOTIPIA ŞI ABSURDUL VIEȚII MILITARE. VRÂND SĂ ÎI INSTRUIASCĂ PE SOLDAȚI CUM SĂ SE COMPORTE ÎN CAZ DE EPIZOOTIE, CĂPITANUL TEACĂ SE PREZINTĂ LA UN POST ŞI IL ADMONESTEAZĂ PE SOLDAT CĂ NU A REACȚIONAT CORECT, ACESTA TREBUIND SĂ ÎNTREBE: CINE-I . 1 1 1 1 1« 1 .' VITĂ! RĂSPUNDE CĂPITANUL. CE ICI VITFT, BOLNAVĂ, ORI SĂNĂTOASĂ? BOLNAVĂ (CONTINUĂ CĂPITANUL LC.UA, INTRÂND ÎN ROL, FĂRĂ A SESIZA UIUMUL IIIVOLUNT.II ,IL POSTURII ÎN CARE S-A PLASAT SINGUR, DIN

„nu suntem intelectualii lui băsescu" {Cotidianul, 24 noiembrie 2008). aş dori să văd un singur articol publicat în anii 2007-2009 în care domnii gabriel liiceanu, h.-r. patapievici, mircea mihăieş, traian ungureanu etc. au luat distanţă critică faţă de spusele sau nespusele, comisele sau necomisele preşedintelui tuturor românilor.

este, desigur, dreptul acestuia din urmă de a-şi numi consilieri din rândul apropiaţilor domniei sale. este dreptul său de a numi directori de instituţii subordonate preşedinţiei din rândurile aceloraşi. dar odată acceptată numirea, aceştia se transformă din intelectuali publici în funcţionari publici. iar una dintre interdicţiile aplicabile oriunde acestei categorii de funcţionari este obligaţia de a se abţine de la exprimarea publică a oricărei critici la adresa superiorului ierarhic, mai ales în cazul unui superior ierarhic ales prin vot popular. dacă o fac sau nu în cursul contactelor private cu preşedintele, nu ştim şi mai ales nu avem dreptul de a şti. la noi, se pare că lucrurile stau exact anapoda: în loc să se retragă din sfera publică, funcţionarul public ţine rubrici săptămânale în diferite cotidiene. unde se înţelege de la sine ce poziţii va lua. în niciun caz, poziţii critice la adresa preşedintelui.

1 aluzie la schiţa Epizootia, a scriitorului anton bacalbaşa, creatorul celebrului personaj

intelectualul în sensul coserian-manheimian are, pe de cealaltă parte, nu numai dreptul, ci şi datoria de a exprima public asemenea critici, dacă şi atunci când este nemulţumit de un aspect sau altul al performanţei oficialităţilor. alt-lel, sub ceauşescu am fi fost cu toţii „intelectuali", că de cârcotit cârcotea, slavă 1)omnului, orice român, de la ultimul ţăran la tovarăşii din comitetul central. kezultă de aici că funcţia de intelectual, altfel spus salvgadarea potenţialului sau critic, este incompatibilă cu înregimentarea, făţişă sau ascunsă, în activitatea politică prin asumarea unui rol în orice structură politică remunerată sau „numai" simbolică. cu alte cuvinte: intelectuali, nu mergeţi cu girofarul!

„Nimeni nu poate păşi prin apele aceluiaşi râu de două ori", spune celebrul dicton grec. Este Idolii Forului un simplu act coral al operei Boierii minţii? Nicidecum. Vocile reunite în acest volum sunt prea puternice şi individualitatea lor prea bine conturată ca să poată fi reduse la o singură partitură. în plus, participanţii la acest proiect au publicat cărţi şi studii ce au precedat şi inspirat Boierii minţii, cum ar fi operele lui Michael Shafir, Gabriel Andreescu, Caius Dobrescu, sau Daniel Barbu.3 Cum spuneam şi mai sus, acest volum este o încercare de a extinde unele dintre ideile din Boierii minţii dincolo de obiectivele iniţiale, sociologice şi istorice, ale acelei cărţi. Mai mult de atât, sintagma idolii Forului are o încărcătură ideatică şi filozofică independentă. Deşi înrudite prin viziunea sociologică şi intelectuală comună, Boierii minţii şi Idolii Forului examinează aceeaşi problemă din două puncte de vedere diferite. Boierii minţii este o colecţie de eseuri dedicate explicării apariţiei şi menţinerii în poziţie vizibilă a grupurilor de prestigiu în contextul intelectual al paramodernităţii româneşti. Idolii Forului este un volum colectiv dedicat explicării felului în care gândesc grupurile de prestigiu care propun un model de intelectual enciclopedic amator, fără specializare, care sunt efectele acţiunilor şi discursurilor acestor intelectuali asupra societăţii şi ce se poate face ca să depăşim această situaţie. Boierii

---

[3] Critica enciclopedismului ca stil cultural nu trebuie confundată cu respingerea unei educaţii generale bazate pe canoane clasice îmbogăţite cu perspective moderne. Trebuie spus clar că editorii acestui volum cred în nevoia promovării unei educaţii generale, armonioase şi universale în România. Elevii de liceu şi studenţii trebuie pregătiţi în spiritul unei deschideri către cultura universală şi trebuie ajutaţi să vadă legăturile dintre discipline şi domenii de cunoaştere. Liderii intelectuali şi sociali, însă, trebuie să fie maeştrii unei anumite specializări,

minții este, de aceea, situată la nivelul analizei istorice şi structurale a lumii intelectuale; Idolii Forului, la cel al discuției imediate şi specifice a unui model intelectual dat, cel al intelectualului „public", enciclopedic,4 fără specializare.

Idolii Forului mai este deosebit şi pentru că se inspiră dintr-o teorie a filozofiei moderne a cunoaşterii, care pune accentul pe nevoia de a analiza critic orice pretenții intelectuale de superioriate şi infailibilitate, de oriunde ar veni ele. Din acest punct de vedere, Idolii Forului nu reprezintă un alt nume pentru anume persoane sau tipuri de personalități istorice, aşa cum nu fără justificare s-a afirmat despre Boierii minții.

Sintagma reflectă iluziile şi fascinația publică pentru discursuri şi ideologii atrăgătoare prin acoperirea lor largă, dar de multe ori amatoare, lipsite de concretețe şi mai ales tributare stereotipurilor de tot felul. Idolii Forului sunt acele iluzii legate de nevoia pe care unii cred că o avem pentru crearea şi menținerea unor minuscule grupuri de intelectuali fără specializare (publici), enciclopedici într-un sens amator al cuvântului, în rolul de educatori ai maselor. Idolii mai sunt acele idei considerate transcendente, esențialiste, inspirate de un plan divin sau transuman, care au toate soluțiile, pentru toate situațiile. Idolii Forului sunt, în fine, iluziile pieței publice de idei. Sunt modelele de comportament care amintesc de un ev premodern, ce nu au acoperire în „aurul" cunoşterii specializate.

Idolii Forului se procupă de mentalități, nu de persoane. Capitolele sale analizează ideile, nu biografiile celor ce afirmă că sunt calificați să modeleze viața semenilor lor prin dobândirea unei culturi generale eclectice, confundată cu genialitatea şi dobândită cu mijloacele amatorului, nu ale profesionistului. Pretențiile de iluminare vin de multe ori din acumularea unei culturi generale eclectice, care oferă soluții de viață abstracte şi absolute, bazate pe precepte inflexibile. Soluțiile sunt rar sau deloc bazate pe descoperiri ştiințifice, sociale sau morale proprii, validate empiric şi social. Acestea sunt ancorate în viziuni ideologice, de multe ori religioase, comandate de imperativul „De unde vin eu, vine adevărul! Urmați-mă!"

Idolii Forului este o sintagmă împrumutată de la Francis Bacon1, care face aluzie la fantomele intelectuale ce pot deforma cunoaşterea şi acțiunea socială. Cartea analizează, deci, rolul distorsiunilor intelectuale în formarea opiniei publice în lumea contemporană, în general, şi în România, în special, şi a felului în care aceste distorsiuni se grefează pe pretenții de iluminare socială şi intelectuală. Volumul analizează şi felul în care intelectualii publici generalişti pot cădea pradă idolilor forului, sau pot deveni ei înşişi generatori de idei „idolatre". Volumul se mai întreabă şi în ce fel fascinația pentru ideea de intelectual public poate sau nu ajuta o țară cum este România de a practica arta modernă a pluralității asumate şi nereductibile ori a conflictului social şi politic legitim şi creator.

Pentru a ajuta cititorul să pună în contextul necesar acest volum, capitolul de față trece în revistă modul în care Idolii Forului pot produce un model intelectual pe care şi aici, dar şi în volumul Boierii minții, l-am numit „paramo-dern". Acest tur de orizont va fi urmat de scurte constatări despre modul în care idolii intelectuali legați de idealul „genialității" modelează şi deformează lumea intelectuală paramodernă, mai

---

[4] Critica enciclopedismului ca stil cultural nu trebuie confundată cu respingerea unei educaţii generale bazate pe canoane clasice îmbogăţite cu perspective moderne. Trebuie spus clar că editorii acestui volum cred în nevoia promovării unei educaţii generale, armonioase şi universale în România. Elevii de liceu şi studenţii trebuie pregătiţi în spiritul unei deschideri către cultura universală şi trebuie ajutaţi să vadă legăturile dintre discipline şi domenii de cunoaştere. Liderii intelectuali şi sociali, însă, trebuie să fie maeştrii unei anumite specializări,

ales cea românească. Capitolul se încheie cu câteva gânduri despre modul în care multele dileme culturale şi intelectuale româneşti pot fi reduse sau eliminate prin promovarea unei clase de mijloc a spiritului formată din intelectuali specialişti.

Idolii cunoaşterii ca iluzii ale minții

Francis Bacon este considerat, cum se ştie, „inventatorul" metodei ştiințifice moderne. Ceea ce publicul de rând ştie probabil mai puțin bine este că marea sa contribuție la dezvoltarea ştiinței moderne nu a fost una cu adevărat ştiințifică, ci filozofică. El nu a descoperit de fapt nimic, nici termometrul (în ciuda poveştii că ar fi murit observând procesul de înghețare], nici inelele lui Saturn, nici maşina cu aburi. El a rămas în istorie datorită speculațiilor sale despre teoria cunoaşterii, şi mai ales datorită celebrei sale „teorii a idolilor". Această teorie încearcă să explice care sunt factorii care exclud cunoaşterea sistematică a lumii, date fiind limitările minții şi existenței omeneşti. Cu această teorie, el a fondat nu numai o metodă a cunoaşterii, ci şi o sociologie a ştiinței, ridicând probleme importante, cum ar fi: Cine poate cunoaşte? Cu ajutorul căror facultăți? Cine are dreptul de a exprima păreri despre lume, ştiință sau morală?

Teoria celor patru idoli, sau iluzii, ai/ale cunoaşterii pleacă de la premisa că mintea omenească este departe de a fi un instrument precis, capabil de a înțelege orice. Acest lucru este adevărat chiar dacă faptele de cunoscut sunt clare. Mintea omenească nu este o oglindă, spunea Bacon, gata să reflecte, fidel şi imediat, datele primite din afară. Ea este prost sau pervers şlefuită de multele slăbiciuni specifice vieții omeneşti. Modul de a Teoria Idolilor cunoaşte omenesc este redus de natura rudimentară a instrumentelor naturale ale cunoaşterii:

simțuri, percepții, limbaj. Fiecare instrument reprezintă o limitare. Pentru că procesul de cunoaştere este anevoios şi îndelungat, oamenii vor prefera să creadă, de pildă, ceea ce cred cei din jurul lor sau se găseşte în lumea ideilor deja existentă. Bacon credea că aceste limite acționează asemeni idolilor religiilor primitive, având o autoritate automată asupra noastră.

Despre ce idoli este însă vorba? Mintea omenească este prin definiție deformată de patru idoli sau patru tipuri de iluzii, crede Bacon: ai tribului, peşterii (sau vizuinii), teatrului şi ai forului. Idolii tribului sunt legați de condiția umană propriu-zisă, identificată cu apartenența la „tribul oamenilor". Idolii sau iluziile 11 ibului se manifestă ca limite pe care le impune modul specific de a cunoaşte ni omului, care are tendința, de pildă, de a găsi ordine şi o explicație rațională (sau nu) chiar acolo unde acestea nu există. Idolii tribului mai sunt şi un alt nume pentru modul limitat în care realitatea carnală umană, mai precis medierea simțurilor, limitează cunoaşterea. Idolii peşterii sau ai vizuinii sunt preferințele personale ce ne izolează ca într-o peşteră (adăpost) între pereții credințelor dobândite prin accidentele biografiei personale, aşa cum este aceasta modelată de locul naşterii, personalitatea părinților şi a educatorilor, de clasa soci-itlă din care facem parte, de cultura națională sau regională, şamd. Idolii teatrului sunt sistemele de gândire (ideologice, teologice, sau filozofice) în care suntem educați şi pe care le primim de-a gata, fără să le examinăm. Idolii forului Îşi lac simțit efectul mai ales prin limbaj şi codurile sociale pe care le implică limba şi folosirea ei în viața publică. Ei sunt acele idei şi teorii pe care le primim In cursul interacțiunii noastre de zi cu zi cu alți oameni prin mediile de comunicare sau prin conversații. Aceşti idoli sunt creaturile retoricii, unde retorica este înțeleasa nu < a un alt nume nenli u solişti» a. ci i :i un sistem de i,.liniei de Teoria lui Bacon este importantă nu numai pentru istoria ştiinței, ci şi pentru a înțelege cum s-a născut era modernă şi în

ce fel putem plasa intelectualii publici, ca personaje chemate şi autorizate să „cunoască," în peisajul modern. Teoria lui Bacon veghează asupra acestui volum în sensul că, deşi par a fi parte din modernitate, intelectualii publici sunt de fapt parte a trecutului premodern, plin de prejudecăți intelectuale (iluzii), incluzând mai ales pe cea creată de confuzia principală în care trăiesc, că o cultură generală vastă, enciclopedică, bazată pe principii „esențiale", „imuabile" poate oferi toate răspunsurile la toate problemele. Acest mod de gândire este perimat şi interesat. Este perimat, pentru că presupune, asemeni filozofiei premoderne, că lumea este o cantitate definită şi că o minte suficient de elastică şi cuprinzătoare o poate cuprinde. Este interesat, pentru că enciclopedismul intelectualilor publici este confundat cu genialitatea, iar genialitatea este folosită ca mijloc de legitimare a ocupării unei poziții sociale de elită. Pretențiile de iluminare şi de putere de a transcende părerile oamenilor de rând, născute din genialitatea construită cu ajutorul encilopedismului, sunt doar nişte măşti care ascund felul în care intelectualii publici fie nu îşi dau seama cât de departe de modernitate sunt şi ce efect au idolii cunoaşterii asupra lor, fie manipulează aceşti idoli conştient, ca să dobândească poziții sociale privilegiate. în fine, ataşamentul intelectualilor publici față de aceşti idoli le permite să elimine sau măcar să încerce să suprime confruntările sociale şi intelectuale.

Elitismul reclamat pe seama unei genialități confundate cu enciclopedismul amator este profund antimodern şi pentru că respinge pluralitatea şi democratizarea ideilor, ca şi nevoia folosirii cunoaşterii specializate pentru a înțelege şi modela lumea din jurul nostru. Presupunerea că o cultură generală, oricât de eclectică, este sinonimă cu o cunoaştere completă, ignoră faptul că lumea nu poate fi cunoscută pur şi simplu. Cunoaşterea devine profundă şi adevărată atunci când este critică, nu atunci când colectează fără discernământ tot ce i se oferă, pe principiul „cu cât mai mult, cu atât mai bine". Toți oamenii, oricine ar fi ei, trebuie să îşi recunoască limitele, iar dacă vor să şi le depăşească, ei trebuie să admită că au o viziune limitată asupra lumii. Singurul merit pe care şi-1 poate aroga cineva interesat de a şti din ce este „cu adevărat" făcută lumea este, parafrazându-1 pe Socrate, de a şti că nu ştie prea mult şi de a încerca să cunoască anumite lucruri cât mai bine. Mottoul modernității este, aşa cum sugera Bacon, „cunoaşte-ți şi asumă-ți limitele", nu le ignora sau nu te preface că nu le vezi în numele nevoii unei mari sinteze enciclopedice a tot ceea ce se poate şti. A fi modern este un exercițiu de umilință, de limitare a cunoaşterii la anumite subiecte, nu unul de exaltare elitară a unei culturi generale confundate cu genialitatea.

dreptul fiecărui individ de a analiza critic şi dincolo de prejudecăți personale şi de grup validitatea oricăror teorii şi idei. Pentru aceasta, însă, mai spunea el, trebuie să punem deoparte convențiile, ideile primite, artificialitatea conceptelor şi limbajelor care ne modelează mintea. înainte de a investiga realitatea, ne sfătuieşte Bacon, trebuie să facem un efort de a conştientiza prezența şi influența potențială a idolilor cunoaşterii asupra minții noastre. Trebuie să examinăm modul în care utilizăm limbajul şi termenii pe care îi folosim pentru a descrie realitatea şi propriile preferințe şi obsesii. Mai important decât atât, trebuie să examinăm modul în care suntem mai mult sau mai puțin susceptibili de a fi influențați de ideile deja existente în societate. Trebuie să renunțăm la iluzia că există moduri privilegiate de a gândi şi afla, inclusiv cele pe care momentan le îmbrățişăm. Dacă vrem să gândim cu propriile capete, trebuie să renunțăm la iluzia că noi suntem centrul universului. Deşi nu se ocupă direct de intelectuali, teoria lui Bacon sugerează că oricine are pretenția de a fi un „intelectual" trebuie să îşi justifice validitatea opiniilor nu prin apel la autoritate, ci prin puterea de a-şi relativiza propriul discurs.

Idolii cunoaşterii şi lumea modernă

Privită de aproape, teoria lui Bacon este un apel la fundamentarea cunoaşterii pe o examinare radicală, individuală şi continuă a tuturor realităților. Teoria idolilor avansează premisa majoră că orice individ are puterea şi căderea de a examina orice i se oferă ca un lucru sfânt. Este o chemare ce rezonează cu chemarea lui Luther de a te justifica la judecata de apoi prin propria credință, nu prin participarea mecanică la ritualuri pe jumătate înțelese. Poziția lui Bacon consună cu dictonul cartezian „judec, deci exist". Este o chemare ce pune totul în termeni relativi, la fel cum Galileo reafirma poziția secundară a Pământului în Sistemul Solar şi Giordano Bruno afirma că lumea noastră este una dintre multele posibile lumi din univers. Pe scurt, nimic nu mai poate fi sacru în lumea de după Francis Bacon, Descartes, Bruno sau Galileo.

Moartea sacrului şi a adevărului revelat, asumarea limitelor şi chestionarea adevărurilor proprii şi ale celorlalți vor duce, în mod natural, la o proliferare debordantă de idei, valori şi modele etice. Acest proces va crea conflicte de opinii, idei, morală şi soluții politice. Ca să împrumut o expresie din cultura mea adoptivă, „life is no picnic", viața nu este o bagatelă, şi aş adăuga eu, modernitatea cu atât mai puțin. în spatele ci stă relativizarea extremă, din care au apărut excrescențe morale fi politice dezgustătoare, cum au fost şi sunt nazismul, rasismul, darvinismul sau eugeni,mul ■.< >< i.il, c oiminismul, sau (undamenabstracte ale comuniştilor, promovând în acelaşi timp propria sa falsă teorie a dreptului etniilor de a se apăra de miscegenație şi de invazia alogenilor prin genocid. Ce mijloace putem folosi ca să decidem al cui exercițiu de relativizare este justificat şi al cui este nepermis? Cel mai simplu şi mai evident este cel al măsurării ideilor şi opiniilor în luptă dreaptă. Confruntarea viguroasă, argumentată, a debordantelor opțiuni prezente pe piața publică a ideilor va antrena o necesară şi democratică cernere a grâului de neghină. Deşi nu este întotdeauna sigur că opinia majoritară este cea mai bună, iar prețul a fost uneori usturător, experiența ultimilor două sute de ani ne-a arătat că în condiții normale cei mai mulți vor alege ce este cel mai bine pentru majoritatea oamenilor.

Deşi disputat în două războaie mondiale şi unul rece, acest ideal al democrației ideilor filtrate prin confruntarea liberă de opinii este încă un proiect în multe locuri, inclusiv în România. Când discursul este dominat de cei care pretind că au toate răspunsurile la toate întrebările, justificate în numele unor modele şi valori „perene", relativizarea acestuia este imposibilă. Desigur, această situație nu este unică şi nemaivăzută, ci este uşor de recunoscut în istoria modernității europene. Drumul modernității în lume a fost sinuos, presărat cu principii religioase, ideologii, dogme ştiințifice şi profeții şi mai are încă multe cotituri înainte. Multe „conştiințe ale modernității", de la Rousseau, Robespierre, Condorcet, Saint Simon, Comte, Herder, Marx, la Rosenberg, Chamberlain, Gobineau, Luxemburg, sau Lenin, l-au străbătut în căruțe trase de idolii cunoaşterii. Intelectualii publici au tot încercat să refacă lumea pe tiparul imaginat de Platon al unei lumi conduse de intelectuali regi şi al unor scheme de gândire totală, universală. De cele mai multe ori, proclamațiile lor de superioritate morală sau intelectuală, derivate din aceste modele, au fost însoțite de cereri imperative de a pune capăt conflictelor sociale, morale şi intelectuale. în multe cazuri, cererile nu au fost, aşa cum le califica Julian Benda5, nimic altceva decât justificări şi sistematizări intelectuale ale pasiunilor de multe ori banale. în altele au

---

[5] Max Weber, *From Max Weber: essays in sociology,* Oxford University Press, New York, 1114(1 A se vedea capitolul *Politics as a vocation.*

fost bestiale dorințe de a controla momentul, de a deveni „supraoameni", dincolo de bine şi de rău, lucrând pe față în numele idolilor lui Francis Bacon.

Cea mai mare scădere a acestor intelectuali a fost faptul că nu şi-au examinat vulnerabilitatea cea mai mare: (in)capacitatea de a emite judecăți de valoare care trebuie să ia în calcul toate părțile şi opțiunile implicate într-o problemă dată. Această (in) capacitate este datorată tocmai lipsei lor de specializare intelectuală şi a teoriilor lor cumularde, totalizatoare. Intelectualii publici generalişti moderni au crezut că o educație clasică, o multidisciplinaritate debordantă, o poziție intelectuală personal asumată şi o viziune morală clară şi sincer profesată sunt de ajuns. Ei au mai crezut că promovarea unei etici pe care Max Weber o denumea absolută, „a țelurilor ultime"[6], uneori în defavoarea unei etici a „responsabilității", a compromisului, este cea mai bună soluție pentru rezolvarea multora dintre contradicțiile sociale şi intelectuale ale modernității. Teorii simple, univoce şi monadice, care puneau accentul pe câte un factor (divinitate, etnie, muncă, sex, război, violență, mecanismele pieței, sau ideile noastre despre realitate) au fost prezentate rând pe rând ca fiind esența lumii. Soluțiile găsite de intelectualii publici pentru rezolvarea dilemelor modernității au încercat să reducă, mai degrabă decât să extindă, caracterul profund contradictoriu al lumii moderne. Conflictul dintre afirmarea din ce în ce mai puternică a individualității şi dependența crescută de semenii noştri creată de diviziunea socială a muncii — aşa cum o descriu Durkheim, Marx sau Simmel[7] — a fost constant atacat ca o boală care trebuie vindecată, în loc de a fi tratat ca un simptom al unei situații normale şi ireductibile. Mai mult, conflictele culturale au fost considerate inutile sau chiar pernicioase, deşi se alimentează din ceea ce face lumea modernă vitală şi creatoare.

Pe de altă parte, publicul modern educat este şi el vinovat pentru efectul intelectualilor publici asupra societății moderne. Chemată de Bacon şi de câteva succesive generații de gânditori să îşi ia soarta în propriile mâini, clasa educată a ales de multe ori altă cale, căzând pradă unei fascinații hipnotice față de intelectualii publici generalistis. Pe măsură ce clasa educată s-a lărgit şi consolidat, aspirând să devină noua elită conducătoare, nevoia ei de modele a împins-o natural către idealul elitist al intelectualului ca profet moral. Secolele al XVIII-lea, al XlX-lea şi prima parte a celui de-al XX-lea au fost dominate de cei care au năzuit să ajungă şi ei profeți odată. Modelul intelectualului public a suferit o înfrângere catastrofală odată cu anihilarea prin violență externă sau prin „cancer intern" a mişcărilor conduse de intelectuali nespecializați şi moralizanți de tipul lui Lenin, Hitler sau Mussolini.

Moartea fascismului în Vest şi a comunismului în Est a lăsat loc în a doua parte a secolului al XX-lea unei mişcări educaționale şi intelectuale larg democratice. Ea nu este însă dominantă peste tot şi este foarte slabă în unele țări postcomuniste. Numai în anumite arii din vestul Europei, în America de Nord, în părți din America Latină şi unele zone ale Asiei, cum ar fi Japonia, mai recent chiar şi în China diasporică, se pune azi accentul pe participare largă la dialogul cultural şi intelectual şi pe specializare individuală. Numai aici vocile profetice se pierd în murmurul colectiv al

---

[6] Max Weber, *From Max Weber: essays in sociology,* Oxford University Press, New York, 1114(1 A se vedea capitolul *Politics as a vocation.*

[7] Emile Durkheim, *The Division of Labor* in *Society,* The Free Press, New York, 1984. Karl Marx, *Capital: Volume 1: A Critique ofPolitical Economy,* Penguin Classics, 1992. Georg Simmel, *The Sociology of Georg Simmel,* The Free Press, New York, 1950.

[1] Paul .lohnsnn. *Intelleciuah i'itmt Marx mul Tolstmi lo Sartre mul CJmmxlrv Rnnwil*

clasei creatoare moderne târzii şi a manipulatorilor simbolici identificaţi de Daniel Bell8 sau Robert Reich9.

O clasă de burghezi-boemi-academici-transformaţi-în-consultanţi (numiţi amuzant de David Brooks „Bobos", de la burgeois-bohemians^) a preluat puterea în America de Nord, de pildă, unde politica internă este mai nou creată cu ajutorul bloggerilor şi al platformelor de „social media." In mai, preşedintele Obama publica prima agendă politică culeasă de la public cu ajutorul internetului10. (Faptul că propunerea cea mai populară a fost legalizarea marijuanei ar putea fi, sau nu, un indicator al utilităţii internetului în construirea unei agende publice pragmatice. Ea rămâne, însă, o piatră de hotar în peisajul intelectual şi politic modern). Mass-media tradiţionale americane luptă cu disperare să facă faţă asaltului mediilor „sociale", cum ar fi Facebook, Flickr, Twitter sau Word-press, unde oricine are ceva de spus o spune şi uneori este şi auzit11. Bloguri cum ar Huffington Post au acum o circulaţie virtuală mai mare ca aceea a singurului ziar naţional american, USA Today12.

America este de fapt condusă, intelectual vorbind, de ceea ce se numeşte „punditocraţie", un grup proteic de specialişti mass-media sau antreprenori intelectuali ce şi-au creat capitalul de încredere sau cunoştinţe specifice în nişe specializate, de obicei academice, juridice sau jurnalistice, pe care le-au transformat apoi în antreprize ideologice şi intelectuale13. Un exemplu ar fi Paul Krugman, recent laureat Nobel în economie, care este în acelaşi timp şi editorialist pentru New York Times, sau Greta Van Susteren, de la Fox News, care a devenit realizatoare celebră de talk show, după ce s-a făcut cunoscută ca avocat şi apoi analist juridic în timpul procesului lui OJ. Simpson. Un lucru nu neapărat bun sau rău, această situaţie poate fi descrisă ca una de transformare a actului intelectual şi a statutului de intelectual într-o marfă cu anume valoare de schimb, cu un preţ la bursă şi circulaţie ce variază în funcţie de ele. Circulaţia ideilor şi judecarea valorii lor se fac uneori imperfect, pe fondul unui populism şi al „democratizării" extreme a cunoaşterii. Wikipedia, enciclopedia care poate fi editată de oricine, este simbolul cel mai bun al acestei mişcări. Deşi plină de informaţii şi un util instrument de căutare de surse originare, ea rămâne un talmeş-balmeş de idei şi opinii, care acoperă orice, de la numărul de poziţii sexuale ce pot exista sub soare, la limba klingonă, vorbită de o rasă din serialul TV Star Trek. Fiecare idee sau „bit" de informaţie de pe Wikipedia este valoros în funcţie de cât de utilă este ideea pe piaţa internetului definită de cât de sus se află pe lista de căutări oferită de Google, nu de cine 1-a scris.

In acest univers, ceea ce se decide a fi „adevărat", „valoros", sau „frumos" depinde de multe ori de modul în care oferta este aliniată cu variatele stereotipuri publice. Cu toate acestea, viaţa publică intelectuală hiperdemocratică este foarte dinamică, pentru că ea nu este doar un simplu joc de societate, unde aceleaşi idei se amestecă la fiecare tură a jocului social, ca un pachet de cărţi cu un număr limitat de aşi, valeţi sau şeptari. Viaţa intelectuală este un adevărat Ragnarok, un război al zeilor şi al

---

8 Daniel Bell, *The Cultural Contradictions of Capitalism,* Basic Books, New York, 1976.

9 Robert Reich, *The Work of Nations,* Vintage Books, 1992.

10 Vezi http://matei.org/ithink/2009/09/13/president-obama-promised-a-new-digital-democracy-if-we-could-keep-it/

11 David Weinberger, *Small pieces, loosely joined: A unified theory of the web,* Perseus Pub., Cambridge, MA, 2002; Gillmor, D., *We the media: Grassroots journalism by the people, for the people,* O'Reilly, Sebastopol, CA, 2006.

12 http://alexa.com

pământenilor, unde oamenii de rând, intelectualii şi idolii tribului, forului, peşterii şi ai teatrului se înfruntă constant unii cu alții.

Modernitatea târzie este un univers iluminat de soarele relativității universale. Intelectualul modern este definit de relativitate şi relativism, înțelese ca expresie a înțelegerii şi asumării propriilor limite. Această limitare este exploatată în adâncime, fiecare făcând pariu că va inventa ceva nou, deosebit, unic. Este greu de spus cine va ieşi câştigător dintr-o anume partidă, dat fiind că oricând se poate ca unul dintre parteneri să răstoarne balanța. E de ajuns să observăm cum o Americă musculară, adeptă a real-politicii şi a unei teorii limitate a drepturilor omului a lăsat locul unei Americi multilaterale, conciliatoare şi panculturale în numai un an, între plecarea lui George W. Bush, în 2008, şi sosirea la putere a lui Barack H. Obama, în 2009. Două şcoli de gândire s-au înfruntat, fiecare crezând că are o soluție mai bună ca cealaltă şi fiecare liind numai pe jumătate conştientă că nu are toate soluțiile. Idolii forului nu au fost deloc eliminați din viața publică. Păcate pot fi găsite în fiecare viziune. Virulența şi natura parțială sau uneori chiar falsă a realității lor sunt diminuate însă de înfruntarea periodică dintre ideologiile şi mişcările culturale.

Idolii cunoaşterii, intelectualii generalişti şi România modernă

Tendința democratizării intelectuale din America sau alte locuri de pe mapamond nu este însă o regulă peste tot în lume. Un foarte puternic contracu-rent, ce se manifestă în fostele țări comuniste, în America Latină sau în Oriensecolele al XVIII-lea, al XlX-lea şi al XX-lea şi se opune cu vigoare chemării la democratizarea şi personalizarea discursurilor şi practicilor sociale, intelectuale şi politice. Străvechii idoli ai minții, mai ales cei ai forului, ce țin de discursul public, au reapărut şi se manifestă cu putere.

în România idolii forului pot fi identificați în câteva fenomene culturale: a) ideologia genialității, b) fascinația față de intelectualul generalist şi c) primatul educației în grupuri informale, unde discipolii sunt crescuți în spiritul obedienței oarbe față de maeştrii şi ideile lor. Ca să luăm în ordine aceste fenomene, să începem cu ideea că soluțiile pentru problemele modernității pot veni numai din perspectiva unor genii. Esența problemei constă nu în apelul la genii, ci în faptul că în România geniile sunt greşit identificate cu acele persoane care dețin o cultură generală vastă, nu cu acei intelectuali sau artişti care au făcut descoperiri fundamentele într-un anumit domeniu sau au creat noi forme artistice sau culturale. Identificarea geniului cu enciclopedismul este greşită mai ales pentru că ignoră teoria idolilor. Cunoaşterea nu este acumulare cantitativă enciclopedică, iar cea genială cu atât mai puțin. Cunoaşterea este examinarea critică a ideilor primite de-a gata şi generarea de noi idei, care resping ideile existente sau sunt complementare acestora. în culturile dominate de idolii cunoaşterii, soluțiile pe care le propun intelectualii cresc prin pură aglutinare. Ele sunt un melanj copleşitor de idei care rareori se potrivesc unele cu altele, în România, de pildă, teoria pieței libere este combinată de intelectuali generalişti cum ar fi H.R. Patapievici sau Dan Aligică cu teologia lui Dante şi preceptele morale ale Sfinților Părinți ai Bisericii Ortodoxe cu un curaj comic. Publicul este bombardat cu ideea paradoxală că puterea şi cunoaşterea ar trebui să fie din nou unite sub umbra sacrului, a culturii înalte, sacerdotale, conservatoare, dar şi a economiei de piață. Cărți ca acelea ale lui Dan Puric sau Adrian Iorgulescu14, unde totul este explicat şi lumea este ordonată de pe un piedestal enciclopedic care trece cu

[14] Galirk'1 l.iii cami. *tumulul ,lr l,i l'.ilium* I ,111.. 1 1 I I.....•.. u.....-...»; ..... -

mult dincolo de calificările profesionale ale celor doi (primul actor, al doilea compozitor) sunt mai mult ca relevante pentru această discuție. Un volum ca acela al dlui Pleşu, a cărui profesie este de istoric al artei, intitulat prețios Despre îngeri, dă o măsură similară a unui tip de intelectual care se prezintă pe sine ca un nou sfânt Toma dAquino, rezolvator al tuturor celor ce pot fi rezolvate în cheie teologică.

Ideologia culturală dominată de idolii cunoaşterii din România nu este numai enciclopedică şi fascinată de cultul geniului, ea mai este structurată şi propagată de mecanisme sociale elitare, ce pun accentul pe relația maestru atotştiutor - discipol ascultător. Teoria geniului şi a culturii generale are nevoie de acest model social şi educațional pentru că enciclopedismul şi genialitatea au în spate credința gnostică potrivit căreia universul cunoaşterii este plin de mistere pe care numai cei inițiați le pot descifra. Natura inițiatică a cunoaşterii este şi un mod de a rezolva contradicțiile create inevitabil de practicarea celor mai diferite idei sub acoperişul aceleiaşi şcoli de gândire. Ce pare absurd poate fi explicat de orice maestru ca perfect rațional, pentru că maestrul are acces la sursele cunoaşterii, ascunse vulgului. în fine, geniul este definit nu ca o capacitate personală, ci ca un statut social, dobândit de cei inițiați în misterele cunoaşterii universale prin ucenicia la un Maestru sau la o şcoală invizibilă a Maeştrilor Nemuritori ai Culturii.

în consecință, tendințelor contemporane de aplatizare a ierarhiilor intelectuale şi teoriei critice a cunoaşterii, cu tot ceea ce pot acestea însemna, bun sau rău, pentru societatea modernă, li se opun în România o ideologie a cunoaşterii dominată de idolii cunoaşterii, în primul rând esențialismul cultural, religios şi moral şi o structură socială a grupurilor inițiatice, de factură gnostică (metaforic vorbind) şi de inspirație platonică sau scolastică. Lumea este împărțită în maeştri şi învățăcei, primii posesori ai esențelor şi arhetipurilor, cei din urmă ai umbrelor cunoaşterii.

Etosul intelectual dominant este modelat după tiparul experiențelor intelectuale descrise în Jurnalul de la Păltiniş de d-nul Liiceanu. Actul de educație intelectuală trebuie înconjurat cu „insuportabila senzație de inițiere condensată şi integrală, de ezoterism profan, de glorie a spiritului asistată de Dumnezeul culturii... într-o... lume închisă, epifenomenală, greu de înțeles din afară, o existență compusă din evenimente imponderabile, un soi de aventură exemplară a spiritului..."' Această mistică a „ființării" intelectuale este acompaniată în volum de o metodă de recrutare specifică grupurilor elitiste. Tot în Jurnalul de la Păltiniş, Gabriel Liiceanu spune deschis că modelul de educație păltini-şean se baza pe „supunere necondiționată" şi „deliberată suspendare a funcțiilor critice"2.

Modelul de comportament al învățăceilor păltinişeni propagat până astăzi şi devenit parte din etosul intelectual comun este rezumat de unul dintre aspiranții la iluminare în acest fragment de scrisoare către Noica, în care filozoful este identificat cu un Simeon Evlaviosul al culturii: „în fiecare zi să vădeşti părintelui tău duhovnicesc tot gândul tău, şi ceea ce i va spune el să primeşti ca din gură dumnezeiască, cu toată încredințarea, şi să nu le spui acestea altcuiva, zicând: întrebând pe părintele asta, mi-a spus asta şi asta; şi să descoşi cu acela dacă a spus bine sau dacă n-a spus bine, întrebându-te: ce trebuie să facca să-mi ajut? Căci aceste cuvinte sunt pline de necredință față de părintele tău şi vătămătoare de suflet. De obicei aceasta se întâmplă începătorilor"[15]. Gabriel Liiceanu mărturiseşte că se recunoaşte în acest

---

[15] într-un interviu publicat în ziarul ***Cotidianul,*** Herta Müller, laureata premiului Nobel pentru literatură, originară din România, remarca şi ea obsesia „genialității" la intelectualii români, printre care a trăit până la vârsta de 34 de ani: „De ce să cred că eu ca om de cultură sunt mai important decât alții? Eu am făcut un text, altcineva a făcut un pantof. Există părerea că talentul te ridică peste ceilalți. Pe dracul E o altă meserie: te lupți cu limba, faci ce

pasaj în întregime, că numai datorită „slujirii obediente la curțile altuia" (Noica) a devenit ce este astăzi.

Aşa cum arătam în volumul Boierii minții, din cauza acestui elitism, dublat de eclectism intelectual şi o ideologie a idolilor cunoaşterii „clasice", de tip teologal, România contemporană este într-o fază istorică „paramodernă". Sfera publică este dominată de cei ce sunt fascinați de un model intelectual care, deşi vorbeşte despre teme moderne, este în esența sa tradițional, profetic, uneori de-a dreptul feudal. Este un model fascinat de idolii trecutului sau ai ideilor moştenite, în special de tip religios, înmânate cu mare solemnitate în ritualuri inițiatice de grup. Intelectualii publici de această factură adoptă idolii culturii şi cunoaşterii cu entuziasm, uitând că ei sunt de multe ori nu produsul unui destin imuabil, ci accidentele educației, ale culturii moştenite sau ale ideilor primite de-a gata.

Efectul lipsei de înțelegere critică a rolului de intelectual şi a dezavantajelor structurării lumii intelectuale în grupuri închise, care cred că numai idolii cunoaşterii lor sunt „adevărați", se concretizează nu numai în paramodernitate culturală, ca stil, ci şi în imobilism social şi intelectual. Din România lipseşte un ingredient important al modernității: conflictul principial de idei, deschis şi declarat. Deşi conflicte există în România, acestea sunt animate de atacuri la persoană sau de reinterpretarea răuvoitoare a discuțiilor intelectuale ca atacuri la persoană. Aşa se face că, deşi grupurile intelectuale româneşti variază ca ideologie, de la cele tributare unui ideal conservator, creştin-monarhic, la cele libertariene, postmoderne, ori naționaliste sau chiar fasciste, ele rar îşi dispută ideile. Cel mai avansat mod de comunicare este cel prin care se colportează insinuări personale.

Avem şi aici de a face cu un efect al modului în care idolii cunoaşterii țin lumea românească prizonieră unui model cultural revolut. Este normal să refuzi conflictul şi dezbaterea când crezi că circumstanțele tale existențiale, cum ar fi locul sau religia în care te-ai născut, limba pe care o vorbeşti, modelele intelectuale cu care ai crescut ca adolescent sau student, gusturile personale transmise de mentorii sau părinții tăi sunt tot una cu esențele dintotdeauna ale lumii. Când crezi cu atâta putere că idolii tăi sunt tot ceea ce poate exista în lume, este normal să refuzi celorlalți dreptul de a exista. De aceea, idolii diferitelor şcoli de gândire nu se înfruntă reciproc, după cum intelectualii de frunte, din Şcoala „geniului" generalist, refuză să se înfrunte deschis cu oponenții lor, în arena publică, pe terenul ideilor. Orice contestare a ideilor sau mentalităților intelectualului generalist este descalificată. Acest intelectual fiind un „geniu", cosubstanțial „cunoaşterii", critica la adresa sa este un atac la adresa moralității, a bunului simț, a raționalității, sau a tuturor trei. (Bineînțeles, fiecare termen fiind definit în funcție de iluziile mentale ale grupului).

Dacă există în România războaie culturale, acestea nu sunt acelaşi lucru cu aşa-zisele culture wars din America. Ele sunt cel mult o butaforică Batracho-miomahie, o bătălie a şoarecilor cu broaştele, aşa cum este descrisă în celebra parodie a Iliadei. Bătăliile nu se duc pe terenul tare al ideilor şi principiilor, ci în balta acuzațiilor personale. în războiul intelectual românesc, răul cel mai mare care se produce este de a-ți insulta adversarul cu epitete de genul „frustrat", „oier", „stângist", „estropiat", „patibular", „fecal", sau „invidios", dublat numai de butaforicele realinieri periodice, prin care oponenții de ieri devin amicii de azi şi rudele de mâine.

---

altcineva laic iu un alt material Iu Knm.tma este 1111 1 uit al geniului. Toți se cred genii! Am văzut prea multe lucruri ca să mai 1 ied ir.tn Alu Im 1.1I iul 1 o fălirii a şi am vă/.ut că lici arc om arc aceeaşi in 1 im 111.uita i a individ" A I111.1 l'm • .1111. / /. ***11.1 Mnllri I Unui • c Se, 111 il.ilr.i 1111 ,1 lumi nulii 11 dulii.***

Pentru o clasă de mijloc a spiritului

Dintre cele trei caracteristici pe care le identificam în universul intelectual românesc conducător, anume primatul culturii generale, amator enciclopedice, modelul educațional elitär inițiatic şi cultivarea „genialității", cea din urmă mi se pare cea mai periculoasă din punctul de vedere al practicii sociale. Idolatria genialității şi generarea ei prin ritualuri sociale exprimă o strategie de a crea o identitate de grup şi de control social ce este departe de modernitate.

Prin frecventele declarații despre genialitatea lui X sau Y16, dobândită prin acumularea pur cantitativă de cunoştințe eclectice, lumea intelectuală românească exprimă nu numai o fascinație normală pentru personalitățile excepționale, care par să depăşească mult capacitățile naturale ale speciei homo sapiens. Geniul este căutat şi declarat, aşa cum arătam şi în Boierii minții, oriunde şi în orice situație potrivită pentru a impune o idee sau ideologie, iar enciclopedismul este promovat ca o modalitate de a acoperi toate unghiurile posibile de inserare în discuție a unui contradiscurs. Geniul a devenit o monedă de schimb între grupurile de prestigiu din România, iar enciclopedismul, un mijloc de prevenire a „contrarevoluțiilor" intelectuale.

înainte de a explica modul în care genialitatea a devenit o monedă forte în viața culturală românească, o precizare este necesară. Critica cultului geniului şi a stilului enciclopedic specific unei secțiuni a lumii intelectuale româneşti nu neagă faptul că geniile există şi nici nu sugerează că prețuirea culturii generale este un lucru rău. Geniile autentice trebuie cultivate şi sprijinite, mai ales când pot oferi soluții specifice la probleme ştiințifice încă nerezolvate sau pot crea opere artistice dincolo de canoanele prezentului. O cultură generală care cuprinde toate valorile, atât ale prezentului, cât şi ale trecutului, care ajută elevii şi studenții să înțeleagă unitatea lumii şi a spiritului uman, trebuie să fundamenteze educația de toate nivelurile.

Pe de altă parte, transformarea genialității şi enciclopedismului în unelte politice şi de promovare a unor agende ideologice trebuie criticată ca un produs cultural al unei lumi imperfect modernizate. Cei care au citit Boierii minții ştiu că originile acestor fenomene, şi în special exaltarea geniului, se pierd în romantismul paşoptist, care a idolatrizat personalitățile excepționale. Sub impactul etosului cultural german şi al pozitivismului anglo-saxon, ambele obsedate de ierarhizarea strictă a societății, lumea culturală românească a îmbrățişat mai târziu şi elitismul intelectual, care a consolidat venerarea exagerată a genialității ca funcție socială şi a enciclopedismului ca stil ideatic în cultura română.

Această fetişizare a capacităților şi personalității excepționale, enciclopedice, s-a transformat cu timpul în lumea intelectuală românească într-un ritual şi într-un ideal popular. Genialitatea ca valoare, deşi inițial reprimată în comunism, a fost si mai tare consolidată în anii '6o-'8o, mai ales în contextul politizării (şi degradării) ei (vezi cazul savantului de renume mondial Elena Ceauşescu).

---

[16] într-un interviu publicat în ziarul ***Cotidianul,*** Herta Müller, laureata premiului Nobel pentru literatură, originară din România, remarca şi ea obsesia „genialității" la intelectualii români, printre care a trăit până la vârsta de 34 de ani: „De ce să cred că eu ca om de cultură sunt mai important decât alții? Eu am făcut un text, altcineva a făcut un pantof. Există părerea că talentul te ridică peste ceilalți. Pe dracul E o altă meserie: te lupți cu limba, faci ce altcineva laic iu un alt material Iu Knm.tma este 1111 1 uit al geniului. Toți se cred genii! Am văzut prea multe lucruri ca să mai 1 ied ir.tn Alu Im 1.1I iul 1 o fălirii a şi am vă/.ut că lici arc om arc aceeaşi in 1 im 111.uita i a individ" A I111.1 l'm • .1111. / /. ***11.1 Mnllri I Unui • c Se, 111 il.ilr.i 1111 ,1 lumi nulii 11 dulii.***

Neînvățând multe din această manipulare a ideii de genialitate, se cultivă şi azi în România, mai ales în cercurile intelectuale centrale, geniul posesor al unei culturi generale debordante ca valoare socială şi ca stație finală în cariera oricărui intelectual cu aspirații mai mari decât un serviciu profesional onorabil, într-un cuvânt, nu te poți declara împlinit dacă nu ai fost omologat ca individ de excepție, cunoscător a toate ce pot fi ştiute. Acest mod de a gândi are implicații sociale şi culturale importante. Geniul, care este văzut ca o minte universală, gata să explice totul şi orice. El (şi niciodată ea) nu poate fi nici specializat şi nici cenzurat. Geniul este deasupra criticii şi verificării empirice. Este, într-un fel, cosubstanțial Cunoaşterii Esențiale. Această viziune pune miile de intelectuali români, inteligenți şi competenți, dar poate nu toți excepționali, într-o situație de, aceea de a li nişte martiinali în intelectualilor profesionişti de a se exprima în probleme publice, pentru că nu fac parte din lumea „inițiaților". încrezându-se în propriile limite, ei ar putea în condiții normale să se exprime public, fără teama că fac un sacrilegiu, ca respectabili membri ai unei clase de mijloc a spiritului, ca buni profesori, medici, sociologi, psihologi, scriitori, jurnalişti etc. Presiunea idolatriei geniului îi împinge pe mulți, înainte să se exprime public, să îmbrățişeze desuete teorii şi ideologii totalizatoare sau exotice experimente culturale, mai potrivite, cred ei, discursului public, căzând victime unui bovarism fără ieşire. România este plină de inventatori de perpetuum mobile, vizionari morali inspirați direct de Buddha, de Iisus sau chiar de Mohammed, şi taumaturgi care au vindecat cancerul. Nu există urbe, cât de mică, fără specialistul ei în religii ezoterice, sfinții părinți, fenomene paranormale, noetică şi mitologii amerindiene. Aceste preocupări sfârşesc, în cel mai bun caz, în dezamăgirea societății față de asemenea acte intelectuale transformate în numere de circ. în cel mai rău caz, cultul geniului creează o lume intelectuală dominată de un enciclopedism amator, populată de generalişti abstracți şi inutili şi contribuie la propagarea deja discutaților idoli ai cunoaşterii.

Pe de altă parte, cultivarea genialității ca valoare socială duce, datorită constrângerii naturale a rarității acestei capacități, la a recunoaşte genii acolo unde ele nu există. Pentru că fără genii cultura română nu pare a putea exista, căutarea şi cultivarea geniilor au devenit un ritual zilnic care, uimitor, ajunge la rezultatele scontate. Tineri abia ieşiți din facultate sunt unşi ca genii, cum ar fi spus Lenin, zi de zi, şi în proporție de masă. Mihai Neamțu sau Bogdan Tătaru Cazaban sunt cele mai recente exemple, călcând pe urmele deja consacratului H.R. Patapievici. Din alte părți ale discursului politic, Victor Ponta era la un moment dat vândut publicului ca „micul Titulescu".

Ideea de „genialitate" văzută ca funcție socială devine unul dintre cei mai periculoşi idoli ai minții şi cunoaşterii. Ea limitează discuțiile despre ce este bine, valoros, util sau interesant la ascultarea edictelor geniilor zilei despre variile probleme ale momentului. Cultul geniului şi al edictelor sale sapă adânc la rădăcinile edificiului democratic, mai ales dacă acesta din urmă este văzut ca fiind mai mult decât o sumă de proceduri de egalizare în fața legii. Dacă înțelegem democrația ca fiind echivalentă cu practicarea egalității în demnitate şi condiție socială, cultul geniului se găseşte clar în contradicție cu propunerea profund democratică după care toți românii, educați sau nu, inteligenți peste medie sau dotați cu simplu bun simț, au dreptul de a decide pentru ei înşişi ce este bine şi ce este rău, de a-şi exprima părerea în public şi de a fi ascultați la fel de mult şi de bine c .1 .mic e ,.);eniu". Din această perspectivă, cultul genialil:llii c:ire imliii i- idee i ulmi .•; .1 ,#..1 .1 1-: ....

din motive sociale, nu intelectuale, nu poate avea decât efecte negative. Cultul geniului limitează discursul public şi distruge chiar ideea de bază a egalității sociale a şanselor. Dacă numai ideile şi personalitățile declarate ca „geniale" au drept de cetate,

atunci automat descalificăm restul populației de la necesitatea sau chiar speranța de a participa la viața publică.

Acest cult al genialității este un autentic „idol al cunoaşterii", pentru că el sărăceşte chiar valoarea actului intelectual, atât genial, cât şi cel de rutină al profesioniştilor (negeniali) intelectuali. Cultul geniului afirmă că actul cultural adevărat este apanajul indivizilor excepționali, care există într-o lume a Ideii dificil de înțeles, refuzată celor mulți. Cum geniile autentice sunt rare prin definiție, iar buna funcționare a societăților obsedate de genii are nevoie de ele, acestea din urmă sunt identificate nu cu anume persoane şi caracteristicile lor cognitive superioare, ci cu funcții sociale de genii „consacrate". în aceste funcții, genialitatea nu mai aparține persoanei, ci poziției sociale, aşa cum sfințenia înalt Prea Sfinților Episcopi Ortodocşi aparține scaunelor arhiereşti, şi nu personajelor care vremelnic le ocupă. Mai mult, pentru că funcțiile de geniu național sunt acum numite de forțe „omeneşti", sunt necesare şi anumite ritu-aluri şi obiceiuri pentru elecțiunea geniului, similare cu cele ale alegerii şi ungerii prelaților creştini. Grupurile de prestigiu şi publicațiile lor sunt responsabile pentru această parte a scenariului. Aceste grupuri vor sfârşi, cum ar spune Weber, prin a transforma în rutină şi a birocratiza un fenomen cultural viu1. Instituționalizarea geniului duce, automat, la denaturarea ideii de geniu şi face recunoaşterea şi cultivarea ei „în natură" mult mai dificilă.

în esență, o critică a cultului geniului şi a intelectualului enciclopedic este una împotriva „socializării" şi imolării genialității şi intelectualității pe altarul unui model de organizare socială revolută, dominată de iluzii ale cunoaşterii premoderne. în plus, ea reprezintă o autentică şi viguroasă reafirmare a individualismului intelectual şi social. Geniile sau intelectualii de rând, ca şi opiniile lor sunt cel mai bine protejate când nu sunt ridicate pe un piedestal, când pot fi criticate şi discutate de oricine, de la egal la egal, neîncorsetate în ritualuri encomiastice şi în societăți de admirație reciprocă.

în concluzie, acest volum, deşi respinge idealul intelectualului generalist, enciclopedic amator, genial, moralizator şi didactic, nu respinge nicăieri ideea că trebuie să existe indivizi mai înzestrați, mai muncitori, mai inventivi sau mai creativi ca alții. De intelectuali şi de genii autentice nu poate duce lipsă nicio societate. Mai ales de cei/cele reprezentate de intelectuali specialişti, profesionişti, care ştiu ce ştiu bine şi sunt gata să recunoască faptul că în anumite domenii nu se pot pronunța. Acest tip de intelectual este, de fapt, indispensabil pentru creşterea şi maturizarea oricărei societăți moderne, pentru că acesta are ceva cu adevărat important de spus despre nevoile noastre imediate sau despre dilemele noastre morale şi filozofice majore. Critica acestui volum este concentrată pe demistificarea unei idealizări a unui model cultural de anticariat. Idolii Forului respinge un paternalism intelectual desuet, al unei structuri sociale ce a transformat impulsul natural de a şti şi a ajuta restul societății pentru a se cunoaşte mai bine, într-un sacerdoțiu predictibil şi ma-nipulabil al celor care, alimentați de o cultură generală, enciclopedică şi eclectică, dau sfaturi concetățenilor lor pe un ton moralizator. Această carte este, deci, o pledoarie pentru întemeierea culturii române pe o clasă de mijloc a spiritului, formată din specialişti realişti, modeşti, constructivi, pluralişti şi deschişi ideii de egalitate a şanselor pentru toți actorii sociali.

ATEII CREDINȚEI DEMOCRATICE Daniel Barbu

Există cel puțin cinci moduri generice de a defini un intelectual. Primul şi cel mai puțin pedant dintre ele este de factură descriptivă şi de ■ ■"™JL^T'fc ordin funcțional:

intelectualul este o persoană Jm ■fc'ţ^^rj it cu educaţie superioară care desfăşoară o activi-| iii | L^Bfia tate profesională în care operaţiunile analitice şi simbolice au precădere asupra celor ce presupun un anumit grad de manualitate. Socialismul de stat obişnuia de pildă să-i repartizeze pe membrii societăţii fără clase în trei categorii distincte şi neconflictuale: muncitori, ţărani şi intelectuali, în al doilea rând, termenul poate fi înţeles într-un sens genealogic: intelectualitatea este numele colectiv şi retrospectiv dat începând cu veacul trecut locuitorilor vechii republici a literelor, cărturari, savanţi, învăţaţi. Prin urmare, nu primeşte calificativul de intelectual orice profesionist care-şi câştigă viaţa mai degrabă cu mintea decât cu mâna, ci doar elita, din aproape toate timpurile, direct angajată în producţia socială a cunoaşterii. O asemenea perspectivă anistorică, ce a putut da naştere unor cărţi importante, precum Intelectualii în Evul Mediu a lui Jacques Le Goff, este însă concurată de a treia definiţie, precis circumstanţiată istoric. în societăţile secolului al XlX-lea întârziate în raport cu modernitatea, ca de exemplu cele din centrul, estul şi sud-estul Europei, intelectualitatea — cunoscută şi sub denumirea, împrumutată din rusă, de inteligheţia — este grupul, uneori declasat ca în Rusia, celor care încearcă, exclusiv prin mijloace discursive (presă, cuvântări, proclamaţii, cercuri de studii, operaţiuni de luminare a poporului prin şcoală şi carte), să provoace şi, eventual, să conducă procesul de schimbare socială inclasaţi aici, alături de narodnici, paşoptiştii români, patrioţii polonezi sau generaţia renaşterii bulgare. „Dascălii" şi „luminătorii" naţiunilor noi ar intra, toţi, într-o asemenea categorie.

O a patra accepţiune, mai restrânsă şi mai riguroasă conceptual, este propusă de sociologia franceză: scriitorul, artistul, universitarul care, de la înălţimea reputaţiei acumulate în literatură, arte sau ştiinţe intervine într-o dezbatere de idei ce preocupă societatea la un moment dat se transformă instantaneu în intelectual. în mod faimos, după ce a publicat J'accuse, deja celebratul autor de romane Emile Zola ar fi devenit „primul intelectual". Nu toţi participanţii la discuţia publică se califică deci ca intelectuali. Jurnalistul de meserie, universitarul care-şi divulgă cunoaşterea de specialitate unei audienţe mai largi, publicistul care-şi datorează prestigiul comentariilor şi eseurilor despre actualitatea politică ori culturală, ca şi expertul care dă explicaţii în domeniul la care se pricepe nu ar intra în această categorie exclusivă pe care şi sociologia americană o recunoaşte, în temeiul unor raţionamente oarecum diferite, ca fiind cea a „intelectualilor publici". Cel mai politic sens al noţiunii de intelectual, al cincilea, este rezultatul confruntării dintre gândirea şi gânditorii secolului al XX-lea şi experienţele politice totalitare. După fascism şi comunism, nu ar mai merita numele de intelectual decât acel protagonist al reflecţiei publice capabil să rămână critic faţă de propria cauză. Intelectualul de stânga insensibil la suprimarea libertăţii individuale inclusă în proiectul leninist este retrogradat la statutul de activist de partid, iar intelectualul de dreapta indiferent la inechităţile sociale nu este mai mult decât un ideolog al inegalităţii dintre oameni.

Pertinenţa acestei ultime definiţii a intelectualului, extrem de restrictivă, a fost încă o dată demonstrată în anul 2007 — aproape sub formă de testament — de către Bronislaw Geremek. Prin refuzul de a da explicaţii suplimentare, impuse de legea poloneză a lustraţiei, cu privire la raporturile sale cu I ostul regim, militantul anticomunist de odinioară a respins orice implicare în anticomunismul postcomunist prin care se legitimează nu doar populismul Iraţilor Kaczynski, dar şi cel organizat în jurul lui Traian Băsescu. Un intelectual dizident autentic nu-şi epuizează vocaţia civică odată cu dispariţia sistemului politic împotriva căruia şi-a mobilizat gândirea şi intervenţiile publice. Exigenţa sa rămâne întreagă chiar şi faţă de democraţia a cărei instalare a pre-

Kătit-o şi a celebrat-o. Față de democrație ca atare, şi nu față de cei care, instalați în demnități publice, obişnuiesc să vorbească în numele ei. Geremek nu •..1 a criticat nici preşedintele .1 111« i pe membrii parlamentului ce adoptase o lege căreia el nu înțelegea si 1 ie supună. Poziția sa era capabilă să discearnă tot (eea ce. în conformismul nolltli 1,.1, , ,i...,.,iur A* f-x .....U-*x *.— intelectual. Acesta nu contestă persoane ori personalități, ci patimile din care se hrăneşte adesea politica democratică în societățile postlenineiste. Pasiunea intelectualului pentru propria cauză procedează întotdeauna prin discernământ şi distanță critică. Patima pe care politicienii o investesc în propriile lor conflicte se nutreşte din ignoranță şi din proximitatea intereselor. Politicienii se arată intransigenți față de persoane, în vreme ce intelectualul doar în raport cu valorile.

Să observăm mai întâi că, în România, cei care-şi asumă statutul explicit de intelectuali de elită şi de formatori autorizați de opinie nu au acumulat o experiență semnificativă de nesupunere civilă şi protest politic şi nici nu s-au exersat îndelung în critica explicită şi publică a principiilor pe care s-au întemeiat regimurile succesive în care le-a fost dat să trăiască. Adesea, ei sunt demnitari ai acestor regimuri sau oameni de afaceri gratificați fiscal de toate guvernele. Ei îşi răscumpără tăcerea față de partidul-stat de ieri printr-un patos al vociferării la adresa „clasei politice" de azi. Ei nu par să servească o cauză, în măsura în care drepturile şi libertățile politice şi civile nu constituie pentru ei terenul predilect de exercițiu al gândirii. Sunt în schimb înclinați să încrimineze sau să aclame persoane şi o fac cu patimă şi intransigență. Pentru ei, cauzele sunt întotdeauna întrupate, chiar atunci când personificarea de moment nu satisface nici cele mai elementare criterii de raționalitate. Astfel, entuziasmul pentru Traian Băsescu arătat în ultimii ani de unii cetățeni superior educați care îşi afirmă şi cărora li se atribuie demnitatea de intelectuali este străin de orice dimensiune critică, ca şi de orice raportare la principiile democratice. Deşi printre aceşti cetățeni se află filozofi şi scriitori de renume, ei nu par să-şi aşeze patima apodictică cu care-1 sprijină pe preşedintele în funcție pe un efort de reflecție, ci se lasă în voia unui comportament pe care Hannah Arendt îl desluşea la nivelul maselor.

Cum s-ar explica un asemenea fenomen? In vreme ce politicienii sunt în mod natural atenți la urne, intelectualii din România se dovedesc preocupați mai ales de cotele de audiență. Ei nu-şi afirmă identitatea împotriva curentului, cu riscul pierderii popularității, ci se lasă fie duşi de curent în tăcere, cum au făcut-o înainte de 1989, fie se străduiesc să treacă, în prezent, drept însăşi vocea autorizată a curentului. Ei vorbesc astăzi în numele unui popor masiv şi omogen care s-ar afla necondiționat în spatele lui Traian Băsescu. Chiar dacă lucrurile ar sta aşa, datoria intelectualilor este să nu se afle niciodată acolo unde se petrec aglomerațiile gregare. Mandatul lor public le cere să se definească, la nevoie, împotriva opiniei, dacă nu chiar a voinței majoritare. Dacă noțiunea de intelectual corespunde delimtjei celei mai politice pe care i-o

,1.. mndrinn CI I.MII II, !■ 111 r\ în K 0111/i II i.'l. intelectualii

Prilejul pentru o asemenea constatare a fost oferit, în anii 2008 şi 2009, de conversația publică pe tema reformei educației. Dezbaterea a avut câteva mize partizane şi de carieră individuală. Au fost avansate, corectate, compilate ori abandonate numeroase soluții şi recomandări tehnice. S-a degajat chiar şi un consens: învățământul public trebuie „centrat pe elev". Numai că nimeni nu a dat o definiție antropologică, civică sau politică „elevului". Cădea în sarcina experților oficiali, ca şi a specialiştilor partidelor şi sindicatelor să o facă. Nu au făcut-o, pentru că nu s-au simțit capabili (sau poate nu au fost nici măcar interesați) să vadă care este esența cetățeniei democratice din care se poate hrăni o asemenea definiție. într-

un astfel de impas, ar fi fost de datoria intelectualilor să intervină. Mai ales că, potențial, relevanța discuției este oarecum comparabilă cu cea a afacerii Dreyfus, a formelor fără fond, a războiului din Vietnam, a memoriei comunismului ori a prizonierilor din Guantanamo. în ultimă analiză, se află în joc o problemă majoră de societate, de felul celor pe care intelectualii publici nu ezită în alte părți să le examineze până la ultimele consecințe pentru demnitatea persoanei umane şi pentru calitatea drepturilor şi libertăților individuale. A determina normativ, în România de astăzi, cine este „elevul" înseamnă a stabili cine este şi cum se formează demos-ul din care se construieşte democrația postcomunistă. A lămuri cine este „elevul" şi cum trebuie luat acesta în grija comunității naționale înseamnă a hotărî cum vor arăta viitorii cetățeni. în această materie, experții de tot soiul nu s-au pronunțat. Deşi situația era pentru ei strategică, cei cunoscuți ca intelectuali au păstrat, la rândul lor, tăcerea. Pe această cale, s-a putut ajunge, în final, la un al doilea consens, sancționat de guvern şi de parlament şi salutat de specialişti: societatea românească nu-şi asumă obligația de a-i educa pe tineri decât până la şaisprezece ani.

Să privim chestiunea mai îndeaproape, pentru a-i înțelege implicațiile politice. Până în ziua în care împlinesc optsprezece ani, românii nu se bucură decât într-un mod restrictiv şi tutelat de drepturile şi libertățile ataşate statutului de cetățean al unui stat european. Ei sunt privați de drepturi politice: nu pot vota şi nici candida în alegeri. Le lipsesc de asemenea drepturile civile: nu au calitatea de a încheia tranzacții patrimoniale, de a dispune din proprie voință şi în formă legală de bunuri sau de propria persoană. Li se recunoaşte în schimb, cu o larghețe fără egal în Europa, dreptul la muncă. Cum capacitatea lor contractuală este limitată până la majorat de dreptul civil, ei alcătuiesc pe cale de consecință o forță de muncă semi-dependentă, de tip premodern. Ei c cinstituie în acelaşi timp o lot'11 de nume a nec ahlu ata, pentru c a, muncind, se sustrag implicit educației şi Ioiiimiii piolesionale I cgislația românească permite chiar si unii, 11 îl... . I 1 .

anului şcolar este oficial decalat, cu ştirea şi aprobarea autorităților de resort, pentru a îngădui elevilor să lucreze în agricultură. Orele pot fi eventual recuperate, nu însă şi copilăria unor minori pe care statul are datoria să-i formeze pentru cetățenia europeană şi pentru o societate a cunoaşterii. Potrivit datelor UNICEF, un sfert din copiii României europene nu sunt tratați decât ca o materie primă potențială pentru o economie de mică productivitate, dacă nu chiar de subzistență. Pentru aceşti copii, deseori mult mai tineri de şaisprezece ani, munca va deveni pe termen lung o experiență a pierderii controlului propriei ființe şi a oricărui viitor demn. Statul român se simte obligat față de piața locală a muncii, având însă o atitudine relaxată față de piața internă europeană şi față de caracterul universal şi garantat al educației ca bun social inseparabil de regimul politic democratic.

De ce se arată indiferenți cei care trec drept intelectuali față de un stat care promovează o legislație a muncii şi a educației menită să compromită accesul la cetățenia democratică a unei părți semnificative a generațiilor tinere, ba chiar entuziasmați față de reprezentantul constituțional al acestui stat, care se întâmplă să fie, cu titlu deopotrivă instituțional şi personal, promotorul recentei reforme a educației? Răspunsul cel mai direct pare de o simplitate descu-rajantă: pentru că le lipseşte sensibilitatea democratică. Personalitățile care se recomandă public ca fiind intelectuali nu satisfac, aşadar, nici cea de-a patra şi nici cea de-a cincea definiție a intelectualului, ambele presupunând o irepresibilă pasiune pentru drepturile celor privați de accesul la o cetățenie democratică deplină. Atât în cazul lui Zola, cât şi în cel al lui Geremek, vocea intelectualilor este, în termenii lui Vâclav Havel, singura

„putere a celor fără de putere". Or, în România zilelor noastre, nimeni nu este mai lipsit de putere, de drept şi de fapt, decât copiii. Preşedintele, guvernul, partidele, sindicatele, experţii şi familiile îi trimit la muncă de la paisprezece ani şi îi lasă să plece din şcoală după încă doi ani. Nimeni nu vorbeşte în numele lor cu pasiunea cu care Ni-colae Bălcescu sau CA. Rosetti cereau cândva transformarea ţăranilor clăcaşi în cetăţeni alegători. Ceea ce înseamnă că cei care reclamă sau au primit în limbajul comun acolada de intelectuali nu răspund nici exigenţelor celui de-al treilea mod de a înţelege ce este un intelectual.

Chemând istoria în ajutor, să precizăm că, în afara Ardealului şi Banatului, vechea Românie nu a avut o inteligheţie comparabilă statistic şi ideologic cu cea rusească sau poloneză. Gradul înalt de analfabetism de până în 1945 este relevant pentru modul în care statul liberal şi-a asumat, în absenţa unei intelectualităţi independente şi critice, guvernarea societăţii începând din 1864, când a fost creat prin lege, aparent pentru prima oară în lume, un sistem de

:-...<...-;„ „i , ,|,. mU(.| Miiiii:ii I :i slârsillll celui

era mult mai ridicat decât cel înregistrat în 1896 în Sierra Leone, colonie britanică din Africa occidentală. Cele patruzeci de procente de neştiutori de carte, în imensa lor majoritate ţărani, din care s-a plămădit ulterior societatea socialistă, confirmă teoria maioresciană a formelor fără fond, vorbesc despre o legislaţie modernă care nu s-a lăsat investită în politici publice coerente şi sunt o dovadă a reticenţei cu care elitele politice şi intelectuale burgheze au fost dispuse să extindă beneficiile cetăţeniei asupra populaţiilor rurale. Instrucţiunea publică nu şi-a atins, între 1864 şi 1948, nici măcar scopul de a-i învăţa pe toţi locuitorii satelor să scrie şi să citească. Ea a fost naţională doar în sens patriotic, promovând miturile şi simbolurile naţiunii etnice şi nu valorile universale ale cetăţeniei, cum ar fi egalitatea. Nici chiar reforma agrară din 1919, care a distribuit pământ ţăranilor, nu i-a transformat pe aceştia în titulari ai unui drept de proprietate încadastrat legal, pe care să fi simţit nevoia să îl confirme prin acumularea în paralel a unui capital educaţional. Contemporană cu ţăra-nii-alegători, la care visase Bălcescu, a fost generaţia lui Eliade şi Cioran — fără îndoială intelectuali în cea de-al doilea sens, de excelenţă cărturărească, al noţiunii — ostilă democraţiei parlamentare şi libertăţilor individuale. Apoi, sub comunism, învăţământul s-a articulat ca sistem naţional (cu ambiţia de a-i include în orizontul 2000 pe toţi tinerii de până la optsprezece ani) numai în plan instituţional şi ca instrument de control social al tinerelor generaţii: el îi pregătea profesional pe constructorii socialismului, lăsând formarea conştiinţelor pe seama altui minister, al culturii şi educaţiei socialiste, subordonat deopotrivă guvernului şi partidului. Ambele ministere administrau o vastă şi diversă populaţie de „intelectuali", altfel spus de funcţionari cu studii superioare ai socialismului de stat.

Nu se poate stabili însă o legătură nemijlocită între modul atotcuprinzător în care erau categorisiţi intelectualii înainte de 1989 şi actuala utilizare a termenului. Nu toţi cei care lucrează cu mintea sau au o diplomă sunt socotiţi astăzi intelectuali. Mai trebuie ceva: capacitatea de a avea o voce în spaţiul public. Intelectualul timpului nostru este mai degrabă o încrucişare a primelor două specii ale tabloului conceptual ce comandă aceste reflecţii. El (sau ea) are în plus şi una din trăsăturile celei de-a patra categorii (fără a prelua însă şi atitudinea civică): este intelectual cel care vorbeşte în spaţiul public despre lucruri publice. Lucrul public este însă un sinonim, mediat de latinul respublica, al democraţiei. In acest punct, efortul de raţionalizare a peisajului intelectual românesc pare să devină zadarnic. Deoarece, aşa cum o arată dezbaterea ratată despre materia puma .1 < elaU-niei 1 r .11 h putui .ivea loc in piiul reformei educaţiei,

intelci tualii romani \i Inii I 1 d moi 1 .ili<■ Mai mult chiar ei 11:11 amândouă, patologiile politice ale generației de intelectuali interbelici reprezentată exemplar de mircea eliade.

după căderea comunismului, sub care au evitat să se comporte ca gere-mek ori havel, intelectualii români au aceeaşi poftă de istorie ca şi predecesorii lor, încă îndelung şi sistematic admirați, din anii '20 şi '30. o asemenea dispoziție nu este însă democratică. pentru că democrația nu are istorie. după consumarea experiențelor totalitare, ne încredințează francis fukuyama într-un celebru eseu de descendență hegeliană, istoria s-a sfârşit. a ajuns la capăt pentru că a explorat consecințele tuturor erorilor pe care le poate comite spiritul uman în căutarea celei mai bune forme de împlinire colectivă. după ce generațiile au fost duse de comunism să viziteze un viitor improbabil, intelectualii s-au instalat într-un prezent vindecat de iluzii, dar şi lipsit de idealuri mobilizatoare, de vreme ce s-a dovedit că acestea erau deja întrupate de regimurile democratice pluraliste. democrația liberală, ca loc deopotrivă intelectual şi social al întâlnirii (probabil) definitive şi durabile dintre egalitate şi libertate nu ar mai putea fi urmată în mod legitim de nimic, nici în ordinea gândirii, nici în cea a practicii politice. democrațiile nu fac istorie, ci scriu ori rescriu constituții ce nu au altă vocație decât aceea de a controla traficul de la intersecția instituțională dintre egalitatea politică şi libertatea individuală. pentru intelectuali, rutina exercițiului împletit al egalității şi libertății se arată la fel de dezamăgitoare ca şi mecanica totalitară a reprimării libertății şi birocratizării egalității. prezentul continuu al democrației, adesea plictisitor, întotdeauna neprimitor cu marile ambiții personale, nu-i satisface. se întâmplă de aceea ca această banalitate a binelui să stârnească nemulțumiri şi critici mai vocale (în măsura în care nu prezintă niciun fel de riscuri) decât mai vechea banalitate a răului sub semnul căreia a fost pusă funcționarea cotidiană a sistemelor totalitare şi care a fost de obicei experimentată în tăcere.

dacă ne vom strădui totuşi să atribuim democrațiilor moderne un parcurs istoric, atunci aceasta va fi cel mult unul al textelor constitutive şi normative pe care le-au redactat, nu al oamenilor şi al faptelor extraordinare sau reprobabile prin care aceştia au ambiția, predemocratică sau antidemocratică, de a se ilustra. pentru că, într-o democrație, tot ceea ce face cineva poate fi desfăcut de altcineva. istoria monarhiilor — a cărei nostalgie bântuie încă prin publicistica multor intelectuali români — are consistența bronzului din care sunt turnate statuile ecvestre ale suveranilor cuceritori, eliberatori, înțelepți, cumpliți, magnifici şi bravi. cel care vrea să domine statul trebuie să împrumute, scrie machiavelli în cel de-al xviii-lea capitol al Principelui, atât trăsăturile virile ale leului, cât şi pe cele feminine ale vulpii. un secol mai târ-viii nentru jnhan de witt însă. arta politica a unei republici — prin definiție întotdeauna mijloacele de a le procura — este comparabilă cu comportamentul unei pisici, întotdeauna agilă şi prudentă. această considerație din Memoriile marelui pensionar olandez pare să sugereze, în acelaşi timp, că paternității monarhului, fie ea agresivă sau abilă, i se opune maternitatea discretă a republicii conduse de o adunare. guvernarea liberă, mai precis cea liber consimțită, este domestică până la banalitate, uneori tandră, întotdeauna dependentă. dependentă de voința cetățenilor. contrariul ei este guvernarea patriarhală, în care se exprimă — adesea cu stil, ca în vechile monarhii, alteori cu brutalitate, ca în totalitarisme — voința titularului sau titularilor puterii.

instituțiile democratice au aşadar proprietăți asemănătoare cu cele ale nisipului: nimeni nu poate spera să lase urme adânci şi trainice. guvernată în principiu de legi şi nu de fantezia arbitrară a oamenilor, democrația este concepută pentru a fi monotonă, domestică şi discretă. pisica, vaca, unchiul binevoitor, spicul de grâu, albina sau

tânăra femeie nubilă lipsită de agresivitate sunt figurile pe care le-au preferat ca simbol republicile întemeiate pe libertăți egal distribuite între cetățeni. produs al rațiunii şi calculului, democrația s-ar cuveni golită de sentimentele aulice şi marțiale pe care le inspiră leii, acvilele şi urşii monarhici. spre deosebire de autocrați, dictatori şi alți lideri providențiali, ea nu pare în stare să trezească pasiuni devastatoare. ritmul cu care se mişcă instituțiile ei impersonale nu invită nici la iubire şi adeziune entuziastă, nici la ură şi protest pătimaş. calitatea democrației, ca şi cea a politicienilor ce-i animă la un moment dat instituțiile, trebuie judecată la rece, nu adulată ori detestată. etimologic şi conceptual, democrația pare să fie de gen feminin, ca şi politica unui regim democratic, căreia publicul larg îi atribuie adesea moravurile uşoare ale unei femei nu tocmai onorabile. şi pe drept cuvânt. ("ăci democrația nu are decât onorabilitatea pe care convin să i-o acorde sau să i-o retragă cetățenii. regimurile autoritare se întemeiază de regulă pe idei înalte şi monumentale, cum ar fi dreptul divin, sensul istoriei sau imperativul modernizării. democrația nu se poate bizui decât pe ideile pe care membrii comunității politice sunt dispuşi să le pună împreună, să le dezbată, să le con-1 llieze şi să le operaționalizeze. când o asemenea disponibilitate lipseşte, sau 1 and ştiința intelectualilor de formula ideii este pur şi simplu precară, ca în komânia postcomunistă, democrația este gata să-şi cedeze virtutea, aşa cum prevăzuse aristotel, oricărui demagog interesat să abuzeze de ea.

în antichitate, democrația era un lapt deopotrivă comunitar şi ontologic: omul se manifesta în deplinătatea naturii sale atunci când participa la viața 1 etății şi se împlinea in destinul loiiiun al ai esleia. în timpurile1 moderne, democrația se refera la un sistem di 1 ti control «1 niit(«rii «i.uli-- »-*- - prețuiască, înainte de toate, libertatea individuală. în plus, democrațiile moderne s-au născut dintr-un calcul de tip matematic. Imaginarul generațiilor revoluționare americană şi franceză de la sfârşitul secolului al XVIII-lea era hrănit de modelul literar al democrației antice, unde toți cetățenii participau nemijlocit la viața cetății într-o deplină egalitate de statut politic. în epoca clasică, Atena avea probabil în jur de 40 000 de cetățeni, din care doar vreo cinci mii erau prezenți regulat în agora, pentru a vota, pentru a aclama, pentru a discuta, pentru a-şi spune părerea asupra treburilor publice. Aceşti cetățeni activi erau, deopotrivă şi în indiviziune, „intelectuali" şi „politicieni". Dacă cetățenia egală rămâne o condiție obligatorie şi necesară a democrației moderne, cum să-ți imaginezi posibilitatea unei participări directe a tuturor celor îndreptățiți la viața unor state de mare întindere şi dens populate? Neputându-şi prezenta direct voința, aceasta se cerea re-prezentată. Soluția identică găsită de legile fundamentale ale celor treisprezece foste colonii americane şi de cele patru constituții franceze dintre 1789 şi 1799 a fost reprezentarea. Democrația directă a celor capabili şi interesați de lucrul public era croită pe măsura cetății antice, democrația reprezentativă este gândită pentru numerele mari ale statului modern.

Spre deosebire de democrația antică, cea modernă nu se constituie ca un termen ireductibil, explicabil prin el însuşi, ci se formează din împletirea a două concepte: constituționalismul şi reprezentarea, la rândul lor formate ca reflecție asupra libertății de conştiință, drepturilor individului, consimțământului politic şi limitelor ce se cuvin impuse statului. Ideea reprezentării nu s-a ivit din senin. Cei care au turnat-o în bronzul instituțiilor democratice în urmă cu peste două secole s-au folosit de elemente disparate de ordin procedural şi conceptual. Dreptul roman cunoştea practica delegării private de voință, pe care ne-a transmis-o până astăzi sub forma mandatului. Sub monarhiile medievale şi apoi teritorial-administrative, comunele şi stările erau deja obişnuite, în calitate de corporații, cu practica desemnării, uneori prin vot, a unor reprezentanți care, convocați în adunări de tip parlamentar, îl asistau pe suveran în

identificarea mijloacelor şi obiectivelor guvernării. Când suveranul devine naţiunea, adică corporaţia unică şi unificată a tuturor cetăţenilor, egali în drepturi şi demnitate politică, cum să mai degajezi o voinţă generală care să fie mai mult decât suma aritmetică a unor interese private, locale, profesionale, de grup, de stare, de clasă?

Utilajul conceptual al teologiei creştine a furnizat răspunsul. Reprezentarea voinţei generale printr-o adunare naţională sau un parlament este un proces ce nu poate fi gândit decât ex opere operato, după exemplul sacramentelor (taine lor) Bisericii. înfăptuite de persoana lui Christos prin persoana preotului. Kecineva care operează în numele şi în locul altcuiva, potrivit unei însărcinări precise, dată în formă legală şi imperativă. Ca şi preotul prin care lucrează Christos, reprezentanţii îşi urmează propria voinţă, dar întrupează şi voinţa colectivă a naţiunii indivizibile, ce nu îşi poate găsi altfel o expresie vizibilă, întrunit în sesiune, parlamentul acţionează întotdeauna inpersonampopuli, aşa cum preotul celebrează liturghia in personam Christi. Iar în bisericile tradiţionale, tainele înfăptuite de preot sunt considerate valide chiar dacă sunt săvârşite în stare de păcat personal. Tot aşa, actele parlamentului configurează întotdeauna voinţa naţiunii, indiferent de calităţile personale ale parlamentarilor. Aceştia pot fi corupţi, stupizi, incompetenţi şi indolenţi cu titlu privat, dar împreună dau chip şi voinţă naţiunii, care nu are alt mijloc de a se in-corpora, de a-şi da consistenţă politică, de a formula o voinţă generală diferită atât de înclinaţiile indivizilor, cât şi de interesele diferitelor părţi ale societăţii.

Pe scurt, fără parlament nu există naţiune. Pot exista doar grupuri etnice, comunităţi locale, asociaţii civice, biserici, societăţi în care se înfruntă interese individuale şi corporate. Naţiunile democratice supravieţuiesc în cele mai multe cazuri fără preşedinţi aleşi direct de popor. Adesea naţiunile convin să menţină figura tradiţională a regalităţii, alteori încredinţează parlamentului sarcina de a-1 desemna pe şeful statului într-o persoană anume sau într-un organism colegial (consiliu sau directorat). Naţiunile nu reuşesc însă să se descurce fără parlamente care să le exprime suveranitatea, fără reprezentanţe naţionale care să le articuleze voinţa indivizibilă. A considera parlamentul drept un simplu domiciliu de lux pentru care o clasă politică imorală a obţinut vi/e de flotant, aşa cum s-au obişnuit să o facă intelectualii publici cei mai vocali, este nu numai un semn al ignoranţei şi al economiei de gândire, dar şi un manifest antidemocratic implicit.

Criticii clasei politice româneşti şi ai parlamentului nu sunt decât un fel de atei ai credinţei democratice. Cineva poate abandona orice formă de religie pentru că a constatat că numeroşi clerici nu locuiesc pe înălţimile spirituale pe 1 are le propovăduiesc. în acelaşi mod, poţi ajunge să dispreţuieşti politica pentru că politicienii, clasa politică, te-au dezamăgit. înţelepciunea populară a i'.i.it de mult o modalitate raţională de a evita o asemenea dezangajare psihologică în îndemnul „să faci ce spune popa, nu ce face popa". Nu se cuvine să abandonezi căutarea unei vieţi drepte şi/sau libere atunci când spectacolul uman oferit de cei care au misiunea de a te ajuta să-ţi îndrepţi ori să-ţi elibe-te/.i viaţa este dezolant. Dacă luăm în calcul natura umană aşa cum o putem cunoaşte — raţiona David I lume — suntem îndreptăţiţi să ne aşteptăm ca Iuţi oamenii politic 1 sa pună 1 u pre< adere interesele personale deasupra celor generale; sa admitem 1 .1 libertatea individuala este în interesul personal al fiecelorlalţi este forma supremă de libertate; atunci când însă la cârmă se află o adunare reprezentativă, fie şi compusă din indivizi mai degrabă venali şi în orice caz interesaţi de propria bunăstare, orice înclinaţie pentru tiranie este exclusă, deoarece suprimarea sau îngrădirea libertăţii devine un inconvenient personal pentru fiecare dintre membrii adunării cârmuitoare. Pe scurt, un parlament va fi întotdeauna mai grijuliu faţă de libertăţile şi drepturile cetăţeneşti decât un

conducător care are de dat socoteală doar unei majorități electorale anonime. Parlamentul spune, prin guvernul pe care-1 susține, prin dezbaterile sale, prin legile şi hotărârile pe care le adoptă nu numai cum putem trăi convenabil împreună, dar şi cine suntem atunci când suntem împreună ca națiune, chiar dacă o parte însemnată a populației parlamentare nu are, în privat, comportamente de prestanță sacerdotală. Parlamentarul păcătos nu poate distruge taina reprezentării democratice.

Numai că, în spațiul public românesc, astfel de raționamente sunt atinse de irelevanță şi, ca atare, rămân în afara discursului public. In fond, antiparlamentarismul intelectualilor români poate fi citit şi ca un paradox. Oricum ar fi definiți, intelectualii sunt prin excelență operatori ai limbajului: ei îşi construiesc poziția publică din cuvinte (scrisori deschise, editoriale, manifeste, petiții). Guvernată de legi, adică de texte, democrația procedează la fel.

In alte părți, intelectualii se consideră aflați la comanda limbii folosite de majoritatea cetățenilor în numele cărora îşi ridică vocea. Având drept resursă principală lexicul, morfologia, sintaxa şi stilistica respectivei limbi, ei se consultă, discută, formulează rezoluții, deliberează, țin discursuri, argumentează, interpelează, scriu declarații şi programe, protestează, pledează, rup tăcerea. Arta spațiului public democratic este de a face să se petreacă lucruri prin intermediul cuvintelor rostite sau scrise. Limba este legătura indispensabilă şi cu circulație pe ambele sensuri între gândire şi experiență, între conceptele şi practicile politice. Una dintre revoluțiile intelectuale majore ale celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea nu are încă un nume în limba română. Ceea ce înseamnă, simplu spus, că nu şi-a produs încă efectele. The linguistic turn, care a răsturnat, direct sau indirect, metodologia ştiințelor sociale şi raționamentul filozofic începând din anii 1970, a fost stârnit de o întrebare elementară: cum să faci ceva cu ajutorul cuvintelor? Răspunsurile primite de această interogație, oricât de diverse ar fi fost, au luat toate în calcul o ipoteză fundamentală: limbajul este atât singura forță productivă ce poate ține împreună o comunitate, cât şi modul de producție privilegiat al istoriei societăților. Pe scurt, faptele nu ar fi decât depuneri cronologice ale cuvintelor şi, de aceea, le putem cunoaşte în densitatea lor temporala doar prin intermediul limbajului care le-a generat. Să nu ne închipuim cil am avea aici de-a face cu o poziție compusă din filozofi, filologi, istorici şi cercetători ai politicii. Ca orice revoluție petrecută în timp, mutația lingvistică a căzut în domeniul public occidental, pe care 1-a modelat în profunzime.

Avem în acest moment suficiente dovezi că intelectualii români nu au vreo autoritate asupra limbii române. Mai mult chiar, nici măcar nu par să-şi dorească să o exercite. Pentru că, probabil, nu cred în putința cuvintelor de a suscita lucruri şi fapte. Necredința lor în capacitatea performativă a limbajului, cum ar spune lingviştii, este oarecum de înțeles. Bunul simț al foştilor cetățeni ai socialismului real, ca şi critica postcomunistă a comunismului ne asigură că, în vechiul regim, între cuvinte şi fapte nu exista niciun fel de raport imediat. Limba politicii era pe atunci de lemn, un produs artificial, fără sevă, ea însăşi un lucru, un fapt inutil şi stânjenitor, o constrângere ce nu stârnea decât resentimente. Factorul productiv al politicii era considerat a fi voința imprevizibilă şi discreționară a şefului. Pentru a o înțelege, cuvintele nu erau de ajuns. Intenția conducătorului, a oricărui locutor de altfel, trebuia citită „printre rânduri".

Făcuți din şi pentru cuvinte, nu pot spera să influențeze astăzi calitatea democrației româneşti decât intelectualii care vor fi dispuşi şi se vor dovedi capabili să preia atât patrimoniul reflecției politice moderne, cât şi comanda limbii române. Sarcina este dificilă, pentru că româna nu pare încă a fi o limbă suficient de structurată pentru a

produce lucruri. Planificat încă din 1867 de Academia Română, întemeiată în acest scop, dicționarul limbii române este departe de a fi terminat. Oricât de cultivate ar fi argumentele lor para- sau anti-democratice, intelectualii nu fac decât să submineze cristalizarea limbii române într-un limbaj politic articulat, normativ şi traversat de o raționalitate capabilă să disciplineze gândirea, să ordoneze gesturile, să clasifice acțiunile politice în funcție de efectul lor asupra drepturilor şi libertăților cetățeneşti. Un limbaj din care să poată fi fabricate concepte, în care să poată fi formulate convingeri şi cu ajutorul căruia locutorii să poată discrimina între lucruri, să poată discerne intenții şi să-şi poată exprima explicit voința. Deocamdată, graiul neolatin vorbit pe teritoriul României în mod natural, inclusiv de cei care se recomandă drept intelectuali publici, este lipsit de productivitate politică.

Intelectualul public român astăzi -de la „turnul de fildeş" la formele culturii populare înalt şi popular pe piața ideilor. Trei perspective de Caius Dobrescu 20 de ani de războaie culturale. Victoria junk-conservatorismului de Gabriel Andreescu

ÎNALT Şl POPULAR PE PIAȚA IDEILOR.
TREI PERSPECTIVE

Caius Dobrescu

aş dori să plasez prezentul demers sub iradierea simbolică a unui episod de viață la care am asistat recent din fața televizorului. contextul era cel al unei emisiuni de dezbateri, găzduită de cunoscutul jurnalist şi intelectual public, domnul stelian tănase. invitații împreună cu care domnia sa tocmai deplângea prăbuşirea standardelor intelectuale, culturale şi morale ale societății româneşti erau domnii liviu mihaiu şi dan puric. adică, într-un colț al arenei, un jurnalist de semiscandal, dl. mihaiu, un autentic „băiat dă cartier" care a învățat repede că trogloditismul poate deveni un brand „intelectual", un personaj a cărui cultură generală pare formată, cu expresia unui foarte acut critic cultural al momentului, din inscripțiile de pe tricouri şi care, în plus, printr-o turnură a sorții demnă de pana unui gogol sau a unui caragiale, a ajuns la un moment dat în poziția de guvernator al deltei dunării. in celălalt colț, un mim, dl puric, foarte onorabil, se pare, atâta timp cât s-a menținut între limitele precise ale meşteşugului său, dar care a luat hotărârea discutabilă de a schimba limbajul trupului pe cel articulat, autopromovându-se la condiția de animator vaticinar, pe cât de energic, pe atât de incoerent şi confuz, al unei presupuse revoluții spirituale locale cu specific, desigur, creştin-ortodox.

Aşadar, faptul că pentru a deplânge decăderea standardelor intelectuale se aflau convocate două personalități ale scenei publice care ilustrează în cel mai înalt grad tocmai decăderea standardelor intelectuale şi confuzia valorilor reprezintă, pentru mine, o împrejurare de o deosebită forță evocatoare. La care contribuie şi faptul că moderatorul emisiunii, dl Stelian Tănase, altfel un politolog inteligent şi un romancier de autentică originalitate, deplângea practicile populiste de a-face-rating-sacrificând-calitatea tocmai într-un program în care invitații erau aleşi nu din rândul celor capabili cu adevărat să emită idei (cum ar fi, de exemplu, autorii cărților pe care dl Tănase le prezintă în mai puțin de o secundă în emisiunile sale), ci dintr-o galerie de fantoşe mediatice a căror aderență la public, bazată pe principiul pavlovian al obişnuinței, este complet şi confortabil garantată.

în cele ce urmează, nu îmi propun să restabilesc granița fermă dintre „înalt" şi „popular", ci mai degrabă să vorbesc despre modul în care aceasta se mişcă şi se reorganizează sub ochii noştri sub rubrica unui fenomen mai puțin recunoscut în zona culturală din afara artelor plastice. Este vorba despre kitsch. Nu atât ştergerea graniței dintre cele două etaje culturale, cât ignorarea relației dinamice dintre ele conduce la situații caricaturale de felul celei evocate mai sus. Iată de ce vom adopta două căi complementare pentru a reuşi să distingem, în mod rezonabil, între substanță şi autenticitate, pe de o parte, şi infatuare, ipocrizie, entuziasm delirant, pe de alta. în prima parte a eseului, Piața kitschului pentru intelectuali, vom încerca să sesizăm cantitatea importantă de populism lipsit de discernământ conținută în multe dintre ofertele prezentate ca „înalte". în cea de a doua parte a eseului, intitulată Unde ni sunt suburbanii, vom explora potențialul inovativ care se dezvoltă, în planul mesajului sau al canalelor şi modalităților de comunicare, în sfera presupus „joasă" a popularului, în sfârşit, combinând aceste modificări de perspectivă, ne propunem, în partea a treia, Psihodromul, să prezentăm o viziune proprie asupra funcției intelectualilor, şi, evident, a ideilor lor, în tipul de societate în care trăim.

Piața kitsch-ului pentru intelectuali

Principala caracteristică a telenovelelor, care conține întreaga lor măreție şi mizerie, este capacitatea de-a reduce ca prin farmec complexitățile vieții la o simplitate cristalină. Complexitatea calitativă este redusă la una cantitativă: nesfârşita încâlcire a unor scheme rudimentare de interacțiune umană. în mod analog, kitsch-ul pentru intelectuali constă într-o ofertă de „viziuni despre lume şi viață" din care-au fost extirpate tensiunile şi dilemele, dar care beneficiară trttuci de-o romnlev it:ite exterioaia. oi n.imentală, menita sa măgulească

în comunitățile bazate pe o revelație originară, elitelor teologice le revenea funcția de a da o expresie conceptuală şi sistematică unui sens unanim împărtăşit al integrității şi integralității lumii. Acea acumulare de experiențe de cunoaştere, unele complementare, altele dramatic-divergente, pe care-o denumim generic modernitate, a făcut asemenea bilanțuri generale tot mai greu posibile, iar, pe de altă parte, le-a diminuat constant semnificația politică. Această evoluție a generat reacții de adaptare foarte diverse, dintre care unele pot fi plasate în categoria kitsch-ului pentru intelectuali.

Această noțiune capătă substanță dacă ne plasăm undeva înspre sfârşitul secolului al XVIII-lea european, moment în care în istoria culturală ia naştere un amalgam ieşit din comun. Atât prin gradul său de eterogenitate, cât şi prin strania aderență reciprocă a componentelor sale, menită să-i asigure o remarcabilă stabilitate în timp. Kitsch-ul pentru intelectuali se va naşte la intersecția a trei factori. Primul: panica față de accelerarea evoluțiilor sociale şi intelectuale şi nostalgia după o lume inteligibilă, reductibilă la un principiu simplu de agregare. Cel de-al doilea: ambiția de a totaliza, cu orice preț, cunoaşterea, de la toate formele istorice de religie, reale sau inventate (vezi, de exemplu, fantasmagoriile de epocă referitoare la religia egipteană), până la toate „sectele filozofice" înregistrate de memoria culturală. Cel de-al treilea: vanitatea „intelectualilor" de a se considera acel 1% al speciei umane capabil să înțeleagă ordinea din spatele haosului aparent al timpurilor moderne.

La sfârşitul secolului al XVIII-lea, co-acțiunea acestor patru factori hrănea apetitul pentru gnozele ezoterice în stil rococo. La începutul secolului al XlX-lea, ştafeta este preluată şi dusă mai departe sub auspiciile vagi şi generoase ale filozofiei romantice. în gustul pentru marile sisteme, care se dezvoltă acum, se simte adeseori ceva din amestecul de panică, nostalgie, vanitate, ambiție şi diletantism consumist al kitschului pentru intelectuali (nu întâmplător, kitsch este un cuvânt german). La această şcoală a bricolajului genial(oid) s-a format, de altfel, şi Karl Marx, care a combinat ingenios idei sociale şi filozofice dintre cele mai variate şi, pentru mintea comună, incompatibile. Astfel încât astăzi întâlneşti teoreticieni dintre cei mai pestriți care se consideră post-sau neomarxişti pentru simplul fapt că au cumpărat o dată sau de două ori din magazinul universal al celebrului autor.

în timp, societățile moderne au reuşit să-şi găsească forme mai complexe de structurare, pornind mai degrabă de la prudența în fața incertitudinii decât de la o certitudine centrală iradiantă. Chiar simpla neutralitate binevoitoare față de inocența kitschului de divertisment a mai redus din impactul kitschului pentru intelectuali. însă acesta are, încă, un prezent şi un viitor în societățile cu o modernitate (mereu) întâi/.iata, aşa cum este tea românească. Date fiind doua jumătate a secolului al xlx-lea, de angoasele, ambițiile şi voluptățile care impulsionează producția de kitsch pentru intelectuali. şi abia în perioada interbelică s-a ajuns la îndemânarea sofistică (exersată deja de un secol, la acea dată, în mediile slavofile), de-a prezenta înapoierea drept un avantaj. se presupunea, astfel, că mintea locală, nepervertită de „excesele" şi „rătăcirile" occidentale, poate oferi marea sinteză dintre filozofie, ştiință şi religie. astfel se bricolează un foarte eficient discurs autoconsolator, care simplifică drastic ex-

perienţa modernităţii europene, reducând-o la o caricatură confortabilă, şi care anunţă o grandioasă, dar mereu amânată sinteză hegeliană între moştenirea europei occidentale şi a celei orientale, „bizantine".

la defazajul istoric se adaugă fatalitatea geopolitică: intrarea în aria de influenţă a urss şi ieşirea din circuitul european al ideilor. cu toate eforturile de-a reduce acest handicap, izolarea a fost severă, iar consecinţele ei, imprevizibile. fiindcă, în faza sa naţionalistă, comunismul s-a dovedit un mediu extraordinar de prielnic pentru readucerea la viaţă a kitsch-ului consolator pentru intelectuali de fabricaţie interbelică. astfel încât, în mediile culturale alternative la ideologia oficială, în „universităţile" noastre „invizibile", spre deosebire de cele ale europei centrale, în care se analiza sistemul comunist şi se imaginau soluţii de viitor, energiile se concentrau pe proiectul semisubteran al unei megagnoze carpatine distilate într-un „sentiment românesc al fiinţei".

nu trebuie, în consecinţă, să ne mirăm că, în secolul al xxi-lea, publicul nostru intelectual se află, sufleteşte, în faza de la care am pornit în această schiţă de genealogie. undeva, adică, la sfârşitul secolului al xviii-lea şi începutul secolului al xlx-lea. în spaţiul miraculos şi delectabil al unei sinteze fără sfârşit. în care poţi amalgama cu inocenţă, ştiindu-te la adăpost de atenţia comunităţii academice internaţionale, teologia mistică a creştinismului oriental cu hegelianismul, cu heideggerianismul, cu libertarianismul sau cu teoriile neoclasice din ştiinţele economice.

unde ni sunt suburbanii?

am văzut mai sus cum, din impulsul de a-şi păstra o poziţie de prestigiu făcând ceea ce publicul aşteaptă de la o clasă clericală, adică explicaţii cu putere universală ale lumii şi vieţii, creatorii noştri de opinie se silesc să aducă împreună, cu anasâna, idei dintre cele mai pestriţe. acest refuz de recunoaştere a propriilor limite, combinat cu disprețul suveran pentru competenţa specializată, conduce la ceea ce am numit de la bun început kitsch-ul (filozo-fic-consolator) pentru intelectuali. vom în< en a acum, aşa cum neam propus a ceea ce numim îndeobşte cu un termen american popular culture, urme ale discernământului raţional asociate în mod tradiţional cu high culture.

în limbajul nostru curent, „suburban" are o conotaţie apăsat-negativă. termenul denumeşte condiţia hibridă a unei populaţii împinse de industrializare către periferia oraşelor, ruptă, astfel, de lumea normelor tradiţionale, dar care n-a ajuns să asimileze regulile civilizaţiei citadine. dacă discursul public românesc ar fi influenţat într-o mai mare măsură de ştiinţele sociale, obligate la neutralitatea tonului, termenul ar funcţiona într-un regim preponderent descriptiv, însă faptul că formatorii noştri de opinie sunt nişte moralişti care se întrec în intuiţii, nu în analiza faptelor, luând eleganţa întorsăturii de frază drept criteriu al adevărului, face ca „suburban" să devină automat o etichetă infamantă şi o acuzaţie morală. hibriditatea culturală a celor prinşi între rural şi urban este asociată cu anomia, nesiguranţa regulilor de comportament este tradusă repede în termenii amoralităţii crase, ba chiar ai venalităţii proliferante, astfel încât dezgustul estetic, care se ia drept etic, înlocuieşte complet observaţia lucidă şi orientarea spre soluţii. >

să acceptăm, însă, că problema suburbanităţii ar putea fi formulată şi în termeni etico-estetici. devine, oare, în acest fel, evident că arbitrii eleganţei noastre intelectuale respiră firescul urbanităţii (adică al civilizaţiei politicoase), în timp ce poporul nu face

decât să inhaleze aurolacul mental al pseudoculturii, paralizat pentru eternitate în barbaria tranziției de la sat la oraş?

în studiul său din 1885, Comediile d-lui I.L. Caragiale, titu maiorescu observa, la sfârşitul unei reflecții despre distincția dintre trivialitatea lumii reprezentate în artă şi aceea a modului de reprezentare: „[...] o împărătească cu expresii academice, manierate, după gustul trecător al unui public trecător, poate să fie în adevăr trivială, pe când soția cherestegiului dumitrache nu este". astăzi, putem spune că acea parte a clasei educate autohtone care se doreşte purtătoare de stindard a civilizației celei mai avansate poate eşua cu uşurință în repetarea mecanică a ideilor primite de-a gata, în timp ce clasele populare, în ingenuitatea instinctelor lor de adaptare, pot nimeri soluții mai robuste pentru o modernizare autentică a societății.

pentru a verifica această ipoteză, să analizăm puțin repulsia exprimată în mod repetat de mediile intelectuale româneşti față de jocul de televiziune Ciao, Darurin. franciza acestei emisiuni a fost cumpărată de la o televiziune italiană. programul consta din a pune față în față două echipe ce ilustrau categorii aflate în conflict în planul imaginarului social: tineri contra bătrâni, rockeri contra manelişti, soacre contia nurori, unguri (sau rromi) contra români, bărbați contra femei rl< < onli untatea c onsla atât în forme comice de argumentație, c ât si în modalii.iii «îmiir» cele mat variata A* vinlmts cimlij;/-s — ~ la probe fizice sau mentale care-i puneau în posturi caraghioase, dacă nu groteşti. totul fiind arbitrat de o tânără îmbrăcată sumar, numită „mama natura".

titlul emisiunii, Ciao, Darwin, trimitea la teoriile evoluționiste, dar într-un mod mai degrabă ironic. în ciuda transformărilor sale de suprafață, păreau să sugereze inventatorii italieni ai jocului, ființa umană este condusă tot de instincte primare, egoiste şi agresive. din perspectiva intelighenției critice de la noi, aceasta însemna o recunoaştere deschisă şi cinică a caracterului manipula-tiv al televiziunii, care şi-ar coborî fidelii la nivelul cel mai de jos al conştiinței, readucându-i la condiția de primate. dezgustul exprimat de cultura înaltă pornea şi din sentimentul că o asemenea emisiune legitimează promiscuitatea mentală şi morală a „suburbanilor". adus în centrul spațiului public şi încurajat să se manifeste liber, individul scăpat din frâiele moralei țărăneşti fără să fi ajuns să deprindă codul decenței citadine dezvoltă senzația că nu mai există granițe ale moralității şi decenței.

discursul „înalt-critic" a transformat, în scurt timp, emisiunea Ciao, Darwin în simbolul însuşi al prostului-gust agresiv. cu toate acestea, programul de bază al creatorilor jocului, acela de a pune omul în fața imaginii sale caricatu-ral-bestiale, vine dintr-o foarte îndelungată tradiție a artei europene. comediile greco-latine, nuvelele lui boccaccio, commedia dell'arte, comediile lui sha-kespeare, imaginarul satiric al lui swift exprimă, cu toatele, ambiguitatea unei condiții umane care pendulează între conştiința de sine şi apartenența imperativă la regnul animal. se pare că majoritatea criticilor jocului televizat au luat drept imaginea ca atare, directă şi dezgustătoare, a stării de natură, o formă de divertisment care trimitea, într-o manieră ironică, la ideea stării de natură. şi care aducea, în sfera televiziunii, teme şi forme de expresie care, în italia lor de origine, țineau, în mod evident, de o cultură multiseculară, de origine populară, dar cu nenumărate extensii înspre cultura înaltă, a comicului grotesc.

să acceptăm, însă, că: 1) românia nu este italia, deci, prin transferul său într-un mediu cultural mult mai sărac, cu o tradiție mai precară, conotațiile ironice ale jocului se puteau pierde; 2) indiferent că ar fi vorba de italia sau românia, exista o ruptură între nivelul celor ce au conceput jocul, în mod evident nişte intelectuali ludici şi

ironici, şi nivelul participanților, de cele mai multe ori persoane cu un nivel semnificativ mai scăzut de educație, de unde şi impresia generală de manipulare.

indiferent, însă, de densitatea tradițiilor culturale româneşti sau de capacitatea participanților de a sesiza nivelul ironic, eventual sarcastic, al mesajului emisiunii, aceasta din urmă era, totuşi, deschisă spre o structură simbolică pe care unii antropologi o concep ca universală: carnavalul. Ciao, Darwin era, în mod evident, 4.x tn.M;Mr MfnauaW ("nviioiii ¡01 ului trebuie sa li mizat intr-un ea le era accesibilă direct şi participanților, ba chiar cu atât mai mult cu cât erau mai „din popor". cu atât mai familiarizați şi mai intimi, aşadar, cu o cultură a sărbătorii comice. carnavalul, după cum susțin acele ramuri ale ştiințelor culturii axate pe conceptul de „ritual", reprezintă un fel de dispozitiv de întoarcere pe dos a ierarhiilor sociale, menit să regenereze periodic imaginarul vital al comunității.

dacă punem emisiunea Ciao, Darwin în această perspectivă, putem conchide că ea nu făcea decât să accentueze o structură mentală, aceea a „carnavalului", pe care cei ce participau la joc, direct sau din fața micilor ecrane, o aveau, de fapt, în ei înşişi. iar carnavalul, dincolo de aspectul său haotic, strident, este o formă de civilizare a instinctelor, de transmutare a agresivității reale într-un plan virtual, simbolic, deci de exorcizare a violenței. din această perspectivă, nu putem considera că nişte indivizi care aparțin sufleteşte unei culturi populare a sărbătorii carnavaleşti sunt inadecvati în contextul unui joc-spectacol bazat pe multe dintre elementele carnavalului (vezi insultele şi violențele bufe, probele care sugerează în registru comic moartea şi învierea, simbolismele fertilității debordante]. aşadar, conform definiției lui maiorescu, nu avem neapărat de-a face cu forme triviale ale expresiei de sine.

în schimb, în ceea ce considerăm a fi cultura noastră înaltă nu găsim, oare, destule „împărătese" cu ifose academice asupra cărora s-ar cuveni aplicat testul maiorescian al trivialității? aici am putea evoca, probabil, diferite forme de import al „corectitudinii politice", în condiții de totală lipsă de înțelegere pentru realitățile româneşti. dar la fel de artificiale şi de triviale sunt şi ifosele celor ce, în urma unor lecturi recente, mai mult sau mai puțin digerate, devin brusc apărătorii „dintotdeauna" ai spiritului conservator. inadecvarea între fond şi formă a celor ce dețin înalte titluri academice pe baza unor lucrări plagiate este relativ uşor de perceput. dar tot despre inadecvare este vorba şi în cazul celor ce-şi derivă prestigiul intelectual din publicarea notițelor lor de lectură (vândute drept profunde „cugetări") la cărți inaccesibile publicului larg. triviale sunt, probabil, şi ambițiile marilor sinteze delirante care pornesc de la cunoaşterea foarte aproximativă, tipic sfertodoctă, a domeniilor puse în contact. triviali sunt şi traducătorii-glosatori ai marilor filozofi de prin alte părți, care se prezintă drept marii filozofi ai momentului. samsarii ideilor, care se vând drept mari gânditori. abilii, prudenții şi adaptabilii de până mai ieri, deveniți brusc profesori de curaj moral şi creştini renăscuți.

„pseudoartistul", spune maiorescu, este cel ce rămâne mereu la nivelul „culmii de rând". or, dacă suburbanitatea „de jos" este relativ uşor de identificat, mai interesantă pentru cercetare este această suburbanitate „de sus", a celor ce amestecă şi triviali/ea/.a standardele intelectuale, evitând abil o confruntare directa cu lumea 1.11 »• '. m ki/a pun. ipmlui ca „decât codaş la oraş,

Trebuie, de asemenea, să remarcăm că o emisiune de confruntare bufă care tematizează conflicte şi tensiuni sociale absolut reale poate fi înțeleasă şi ca un mecanism, elaborat spontan dinăuntrul culturii populare, de negociere, de autoreglare, de etalare şi gestionare simbolică a pluralismului. Or, o asemenea abordare frontală a diversității de interese şi de valori se înscrie mai clar, oricît ar părea de ciudat, în logica modernității reflexive, decât multe întreprinderi intelectuale

autohtone în care auto-suficiența, cantonarea în abstracții care trimit unele la altele, întâlneşte adesea suficiența pur şi simplu, adică platitudinea infatuată, dar care ni se prezintă drept bune şi înalte oficii de mediere, de „dialog social".

Psihodromul

Până aici am discutat, pe de o parte, câtimea de kitsch din mintea intelectualilor cu pretenții de luminători ai maselor şi, pe de altă parte, câtimea de raționalitate dialogică dinăuntrul unei culturi populare etichetate suveran drept „suburbană". Dar care ar putea fi echilibrul optim între antiteze? în ce fel spațiul public a ajuns să funcționeze, în democrațiile mature, în aşa fel încît să aducă la un loc spontaneitatea şi realismul pragmatic al vitalității cu discernământul înalt şi spiritul speculativ? în cele ce urmează, vom încerca să ne dumirim în aceste privințe.

Aşa cum, pe vremuri, persista, la noi, confuzia între „popular" şi „național", sau între „popular" şi „proletar", astăzi asistăm la confuzia dintre „popular" şi „public". Distincția nu este totuşi greu de sesizat. între faptul că o opinie este oferită pe piață, şi deschisă astfel judecății oricui, şi faptul că ea ar fi larg împărtăşită, există o diferență profundă şi evidentă. „Popular" se leagă de valorile omogenității-organicității, în timp ce „public" se asociază cu diversitatea-com-plexitatea. „Popularul" implică nevoia de convivialitate, de sărbătoare, de comunicare empatică, de a aparține unui întreg resimțit ca mai mult decât suma părților sale componente. Experiența „popularului" este, într-o mare măsură, una emoțională şi fantasmatică, ea exprimând un fel de pulsiune comunita-riană în stare pură, adică de dinainte de distilarea ei în formele diverselor doctrine ale solidarității. Pe când „spațiul public" reprezintă, în mult mai mare măsură, un experiment mental presupunând capacitatea de a imagina echilibrul complex al pasiunilor şi intereselor care se manifestă în societatea reală.

Motivul pentru care este util să gândim aceste noțiuni clar şi distinct nu este, însă, acela de a le separa ferm domeniile. Dimpotrivă, distincția, corect operată, ne ajută să percepem mult mai clar formele în care ele se implică una pe/în cealaltă. în speță, modul specific al „popularului" de-a se manifesta şi

Spațiul public, ca nucleu al societăților moderne, are o origine dublă, ține de mai multe regnuri deodată. Pe de o parte, el s-a născut în capul filozofilor, ca un domeniu definit de aplicare a unor reguli perfect raționale de comunicare şi cooperare (competiția normată contând şi ea drept o formă de cooperare), indiferent de natura politică, economică sau intelectuală a obiectivului urmărit. Pe de altă parte, acest loc al clarității scopurilor şi mijloacelor este impregnat de strălucirea magică a sărbătorilor tradiționale, fiindcă spațiul public este şi moştenitorul pieților în care, în Evul Mediu, aveau loc marile sărbători populare. Această origine hibridă duce la o structură pe cât de ambiguă, pe atât de stabilă. O structură care nu poate fi dominată niciodată nici de filozofi, dar nici de organizatorii de saturnalii şi bacanale.

Sugestia hibridității are, probabil, conotații preponderent negative. Şi pare să aducă argumente celor ce clamează, cu dezgust, degradarea spațiului public în epoca democrației de masă şi a consumismului. Există, însă, şi o interpretare mai degrabă optimistă: ideile nu se află prezente în stare pură în zona largă de întrepătrundere între spațiul public şi cultura populară, dar nici nu lipsesc din niciunul dintre conglomeratele care se nasc în această largă arie de interferențe. Pentru a supraviețui aici, însă, ideile trebuia să se adapteze, să capete culoarea mediului lor înconjurător. Pentru a se adresa unui „public popular", ele trebuie să fie inervate emoțional, să capete tensiune şi dramatism, sau să se deschidă înspre comedie. Să fie capabile, altfel spus, să se transforme într-un spectacol.

îndeobşte, adresarea către un public larg, în sensul de popular, este văzută doar ca o formă de coerciție: emițătorul mesajului are de suportat dictatura foarte strictă a scăzutei „puteri de înțelegere" a receptorilor. în realitate, însă, publicul nespecializat este partenerul predilect al unui „intelectual public" care se sustrage el însuşi unei specializări foarte stricte şi care încearcă să-şi facă semenii conştienți de înclinația lor naturală pentru a gândi de plăcere. Piața liberă a ideilor este un spațiu al diletantismului în sens etimologic — diletantul fiind, la origine, cel ce face un lucru pentru delectare, din hedonism intelectual, fără a căuta imediat o utilitate sau un profit

Piața liberă a ideilor reprezintă un spațiu al popularizării prin excelență, adică un spațiu în care îndeletnicirile intelectuale sunt obligate să devină o formă de amuzament, de entertainment. Dar este destul de lipsit de sens să vedem o degradare fatală a standardelor intelectuale acolo unde putem constata, mai degrabă, supraviețuirea şi vigoarea în timp a idealului clasic de a face să fuzioneze utilul cu plăcutul. Banalizată şi bagatelizată, această formulă ho-rațiană exprimă, în fapt, o reflecție foarte profundă asupra esenței delectabile a exercițiului gândirii şi asupra indeterminării fertile dintre percepțiile, ideile şi dispozițiile noastre afective.

Pentru a înțelege adevărata semnificație a sintezei, sau mai degrabă a osmozei, dintre public şi popular care subîntinde ceea ce numim îndeobşte „piața ideilor" trebuie să clintim din loc, mai întâi, două prejudecăți: aceea că simplificarea implicată de popularizare presupune coborârea discursului la nivelul unui public rudimentar şi aceea a raportului ierarhic foarte strict între gândirea „pură", elevată, orientată exclusiv spre cunoaştere, şi gândirea „impură" adecvată gusturilor şi sensibilităților publicului.

Prima prejudecată presupune amestecul total dintre noțiunea de „public" şi viziunea stihială a „poporului". Publicul devine prin această hibridizare cel mai mic numitor comun al societății, nivelul, presupus ca foarte scăzut, al unui mesaj la care oricine poate avea acces. Prin „oricine" subînțelegându-se, în primul rând, cei cu un nivel nesatisfăcător de inteligență şi educație. Defectul logic al acestei aprecieri este evident: într-un regim de piață liberă, cei lipsiți de curiozitate intelectuală, indiferent de nivelul lor de educație, nu vor fi interesați niciodată să „cumpere" idei şi informații. Din acest punct de vedere, publicul nu este nimic altceva decât o comunitate a curiozității intelectuale, fatalmente „nespecializată". Căreia i se integrează, însă, orice expert, de îndată ce iese din domeniul lui strict de competență.

Publicul este comunitatea virtuală a celor dispuşi să-şi exercite gândirea ca pe o libertate înalt-delectabilă. Relația trebuie, însă, gândită nu doar ca una între consumatori, ci şi ca interacțiune a producătorilor de idei/informații cu cei al căror interes încearcă să-1 capteze. Producătorul nu se află pe o treaptă superioară, nu este un academician adresându-se vulgului, ci o persoană motivată de acelaşi etos al îmbinării utilului cu plăcutul ca şi cel ce beneficiază de strădaniile sale. A ține cont de percepția consumatorului de idei şi de înclinația sa, la fel de legitimă ca a producătorului/popularizatorului, de a transforma gândirea într-o experiență delectabilă şi palpitantă ține de politețe, nu de „prostituția intelectuală".

Cea de a doua preconcepție sus-evocată este aceea a unei ierarhii stricte a gândirii, în care piscurile sunt reprezentate de reflecția pură, fie ea filozofică, teologică, ştiințifică sau politică, în timp ce văile cețoase sunt opiniile „publicului larg". Această viziune se bazează pe credința în superioritatea implicită a activității intelectului eliberat de servitutile emoțiilor, pasiunilor sau reprezentărilor imaginare, în raport cu conglomeratele de opinii resimțite ca groteşti ale vieții cotidiene, în esență,

superioritatea modernă a specializării se întemeiază pe străvechea distincție gnostică şi neoplatonică între spirit şi suflet, între nous şi psyche.

Cel de-al doilea element al tandemului reprezintă varianta inferioară a celui dintâi: psiheea este spiritul manifestat într-un înveliş sensibil, grevat, adică, de emoții şi înclinații afective care-1 țin prizomci in sleia aparențelor, adică a incon-<•(-.,„<■„; ci inrnncktentei Formația stiintilli a lepie/inta, <lm ai est puni t ile vedere, răspunsurilor emoționale. O evoluție asemănătoare cunoaşte şi viața politică, înțeleasă tot mai mult ca domeniul strict reglementat de interacțiune „non-emoțională" a unor diverse categorii de experți. în aceste spații se produc modelele teoretice de interpretare a lumii care sunt testate apoi experimental, fie că este vorba de experimente reale sau mentale. Ne putem imagina acest univers sub forma unei piste de încercare a ipotezelor emanate de nous. Altfel spus, ca pe un noodrom.

Noi trăim, însă, un moment cultural în care superioritatea spiritului față de „învelişul său sensibil" nu mai este de la sine înțeleasă. Ierarhizarea nu se produce automat între spiritul eliberat de servituti emoționale şi presupusa promiscuitate intelectual-emoțională a „opiniei publice". Distincția relevantă devine aceea între, pe de o parte, amestecul, adeseori exploziv, de idei şi emoții confuze şi, pe de altă parte, acordul armonic dintre acestea, înțeles ca forma cea mai înaltă a complexității.

Spre deosebire de sistemul „aristocrației spiritului", acest alt mod de a vedea lucrurile nu presupune un dispreț simetric față de ştiințe. Acestea nu sunt considerate inferioare din punct de vedere moral, ci doar secundare în ordine ontologică. Altfel spus, domeniile unde inteligența operează diseminată de emoți-onalitate reprezintă nişte spații virtuale, teoretice, derivate din adevărata experiență a cunoaşterii, care presupune co-prezența gândirii şi sensibilității. Lumea ştiințelor, adică a obiectelor mentale, nu mai este percepută ca „mai adevărată" pentru că este „mai pură". Realitatea ei este văzută ca una secundară, subordonată realității primare în care intelectul şi emoțiile sunt, de fapt, inseparabile, funcționând ca armonicele care creează unitatea perceptuală a sunetului.

Aceasta nu înseamnă că „noodromul" ştiințelor pozitive, al ştiințelor administrației, al cercetării tehnologice sau dezbaterii politice organizate este devalorizat El rămâne o componentă extrem de importantă, inamovibilă, a sistemului cultural, dar nu mai ocupă centrul scenei. Această schimbare poate fi înțeleasă ca o „revoluție copernicană". Experiența cotidiană a vieții nu mai este văzută ca existând, larvar, doar pentru a suporta etajele superioare ale cunoaşterii contemplative, ci devine centrul activ, creator de sens, al existenței umane în general. Idealul cultural al plenitudinii evoluează către forme „populare" de interferență a reflecției cu afectivitatea, către capacitatea de a asuma şi trăi ideile.

Instanțele şi instituțiile reflecției pure funcționează ca un cordon sanitar, ca 0 structură de protecție menită să avertizeze asupra riscurilor, confuziilor, ciocnirilor explozive care pot avea loc în perimetrul acestor interferențe inte-lectual-emotive. Dar caracterul vulnerabil şi volatil al compuşilor rezultând din aceste interferențe nu mai este perceput ca un semn al inferiorității ci, dimpotrivă, ca expresie a complexității lor.

în acest context, temele, ipotezele, ideile şi informațiile care pătrund înspic dobândind noi nunațe, transformându-se în altfel de obiecte, cu mai multe dimensiuni. Piața liberă şi populară a ideilor devine astfel o sferă experimentală, în care se poate urmări cum constructele teoretice se adaptează la, sau fuzionează cu, ritmurile vieții afective, stilul, propensiunile imaginare, sentimentele şi emoțiile dominante într-o societate, devenind, treptat, moduri sau stiluri de viață. Ceea ce near putea face să ne gândim la ea, prin analogie cu noodromul sus-evocat, ca la un psihodrom.

Ideile adresate „publicului larg" sunt, aşadar, nu mai-puțin-decât, ci mai-mult-decât idei. Ele presupun interferențe complexe, ale raționalității cu diferite forme de exprimare a speranței şi credinței, ale imaginarului necesității cu acela al plăcerii şi libertății, ale lucidității pragmatice cu voluptățile gratuității. Psiheea capătă precedență asupra nousului. Ideile „popularizate" în spațiul public nu mai sunt văzute ca fărâme de lumină căzute în straturile inferioare şi degradate ale inteligenței, ci, dimpotrivă, ca un fel de vibrații sonore elementare ridicate la demnitatea modulației abia prin contactul cu sensibilitatea şi curiozitatea vie a inteligenței libere, nespecializate.

încheiere

Am încercat, deci, să arătăm nu doar riscurile, ci şi oportunitățile create de interacțiunea dintre producția de idei şi cultura populară. Ar fi însă ipocrit să lăsăm impresia că am crede într-o armonie universală şi spontană între aceste forțe. Tensiunile şi disfuncțiile pe care le întâlnim în societatea noastră vin, într-o măsură, din întârzierile sale în dezvoltare, dar exprimă şi dificultățile obiective de împăcare între idealul Culturii şi cel al Democrației. Există în lume exemple fericite de consens, de ieşire curajoasă şi dinamică din, deopotrivă, ierarhiile cosmice feudale şi egalitarismul troglodit. Cu toate acestea, nicăieri fricțiunile dintre structurarea verticală şi cea orizontală a societății şi valorilor nu au dispărut cu totul. Nicăieri teama față de intelectualii-ideologi nu a dispărut complet şi definitiv din sufletul celor care, nedorind altceva decât să-şi crească liniştiți copiii, se tem că vor suporta pe pielea lor pasiunea pentru scopuri ultime a unei minorități de iluminați. Tot astfel, nu a dispărut (ba chiar dimpotrivă) nici reflexul de oroare al intelectualilor față de ceea ce ei îşi reprezintă drept monstrul gustului şi bunului-plac al majorităților dezlănțuite.

Dar, în mod cert, există forme mult mai inteligente decât cele întâlnite în societatea românească de a struni sau surmonta aceste spaime şi contradicții. în acest sens, al atenuărilor/apropierilor productive, este important să fim conştienți pe de o parte, atât de potențialul de kitsch „poporan" din sistemele de idei ce iau naştere în jurul nostru, cât şi, pe de alta, de ce-ul de rezonabilitate sceptică din înclinația populară spre carnaval. Fiindcă o societate cu adevărat liberă este aceea care este capabilă să-si coordoneze toate resursele, ori< ii de eterogene, de energie mentala.

20 DE ANI DE RĂZBOAIE CULTURALE. VICTORIA JUNK-CONSERVATORISMULUI

Gabriel Andreescu

Sintagma „războaie culturale" nu a făcut carieră în România, asemenea altor cuvinte sosite de pe continentul american, deşi descrie bine stilul şi conținutul multor dezbateri din ultimele decenii. Sunt totuşi câteva referințe care, aplicând paradigma în context românesc, bătătoresc cărarea pentru termenii care au structurat confruntarea cultural-politică de peste Ocean. Un studiu din 20o3, American-Style Culture Wars in Discuta capitolul lui G. Andreescu pe idolii.com România? Between Political Correctness ana Junk

Conservatism, a stabilit importanța activismului civic, la noi, pentru afirmarea temelor ce intră sub umbrela războaielor culturale; a segmentat în trei componente (liberală, conservatoare şi junk-conser-vatoare) discursul autohton privitor, printre altele, la multiculturalism şi politica corectă; în sfârşit, a comentat caracterul

abstract, părând fără miză practică — cel puțin până în anul apariției studiului —, a diatribelor la adresa importurilor în vogă prin Statele Unite17.

Cartea lui Sorin Antohi publicată în anul 2007, Războaie culturale. Idei, intelectuali, spirit public2 aspiră, cu Introducerea sa de circa 25 de pagini, la oadevărată istorie a războaielor culturale postdecembriste, pe care' le percepe acoperind nu doar cultura, eventual, numai cultura înaltă, „ci întregul spațiu public, precum şi toate articulările, instanțierile şi determinările acestuia"18.

Conform lui Antohi, perioada 1990-1996, delimitată la un capăt de plecarea fostului preşedinte Ion Iliescu de la putere, corespunde în esență înfruntării dintre elitele prooccidentale şi vechii ceauşişti numiți sub tripla lor identitate: protocronişti, autohtonişti, nomenclaturişti. Peste acest interval se suprapune unul mai cuprinzător, subsumat urgenței mai largi, valabilă vreme de un deceniu, până în anul 2000, a demolării moştenirii ceauşiste19. Diviziunile dintre elitele intelectuale, prezente şi până în anul 1996 şi recognoscibile unui observator atent, aveau să devină larg vizibile de abia în timpul guvernării legate de numele lui Emil Constantinescu.

Anul 2000 ar marca victoria realismului politic, singura doctrină ce va mai putea fi practicată în România postcomunistă având printre consecințe împingerea „politicii abstracte şi literare" în spațiul alternativ şi „moartea societății civile", urmare atât a dezorientării combatanților, cât şi reducerii resurselor oferite de Occident. Brusca legitimare a statului odată cu integrarea României în Uniunea Europeană va împinge „politica abstractă şi literară" spre o frenezie a separației între foştii parteneri, aliați şi prieteni, precum şi între „idolii" lor. în loc să contribuie la ranforsarea democrației, comentează istoricul, diferențierile au devenit dezbinare fără sfârşit, toxică şi nihilistă, profitabilă marilor partide20. în acest context, apariția Observatorului cultural constituie punctul de referință în evoluția „spiritului nostru public". Revista ar fi reuşit, „în sfârşit", să dinamizeze, să radicalizeze şi să primenească dezbaterile cultural-ideologice, fără ca prin aceasta să fi obținut şi un salt calitativ în natura şi conținutul „războaielor culturale". Sorin Antohi sugerează că polarizările ideologice, culturale şi politice sunt şi astăzi (anul 2007) neclare, imprevizibile şi fluide, mai curând personale decât doctrinale. Ele sunt dominate de nuanțe ornamentale şi autoreferențiale.

Inventarul actorilor implicați în „războaiele culturale" cuprinde, în principal, intelectualii publici, cu propria stratificare ori diferențiere orizontală: scriitorii care, prin studii formale sau efort autodidact, au parcurs drumul de la imprecație şi ditiramb la analiză, universitari din facultățile de filozofie ce au depăşit jargonul rebarbativ, activişti O.N.G. respectabili, acei (puțini) politicieni capabili de gândire şi expresie, implicați în dezbaterile publice de orientare cultural-ideologică.

Războaiele culturale au avut un instrument privilegiat publicațiile „de oarecare ținută intelectuală". Alături de Observator cultural s-ar distinge revista 22, „singurul săptămânal care combină critica social-politică, analiza economică, dezbaterea de idei", suplimentul literar-artistic al Cotidianului, România literară care a făcut „puțin

---

[17] **Liviu Andreescu a folosit sintagma pentru a sintetiza disputa asupra multiculturalismului (vezi Liviu Andreescu,** *American-Style Culture Wars in România? Between Political Correctness and Junk Conservatism, America in/from România,* **ed. by R. Mihăilă and I. Pană, Bucharest, IJnivers F.nrirlnnedir. înml.**

[18] *Idem.* **p. 9.**

[19] ***dem.* p. 10.**

[20] **Vi'vi (.ţinu I A mlri'<"ci 11 teiM *hlntintinlixti nnti-nntrnrnnlisti* O *tinlfimirn Ttf truhlir.istir./l**

câte de toate", ludica Dilema veche, Cuvântul, Suplimentul cultural, ca şi reviste centrate pe literatură, precum Orizont, Vatra, Timpul, Apostrof, revelația Contrafort. Promițător pentru limpezirile cultural-ideologice şi dezbaterile de substanță i se pare lui Sorin Antohi, în anul 2007, lunarul Idei în Dialog.

O tipologie a temelor şi actorilor războaielor culturale

Asemenea lui Sorin Antohi, susținem că înțelegerea disputelor cultu-ral-politice din întreaga perioadă 1990-2010 profită de conceptualizarea lor în paradigma războaielor culturale. Viziunea noastră asupra confruntării de idei şi a mizelor specifice diferă totuşi, de la un punct încolo, de sinteza istoricului care apare ea însăşi printr-un sumar modest în rândurile anterioare21.

Punctul major al schimbărilor politice postdecembriste a fost cucerirea puterii de către coaliția CDR-FSN-UDMR în 1996. Alianța a asigurat cuplarea României la lumea occidentală nu prin actul schimbării ca atare — deşi acesta are relevanța lui —, ci printr-o minuțioasă serie de măsuri interne şi externe care răspundeau condițiilor legitime puse de Occident22. O astfel de schimbare amplă în raport cu situația anterioară a presupus o înfruntare culturală subiacentă, componentă chiar a schimbărilor politice, implicând, cum notează Antohi, disputa dintre occidentali şi vechii ceauşişti, dar şi divergențe în interiorul primei categorii. Astfel, opoziția dintre naționaliştii ceauşişti şi democrați a fost dublată de cearta dintre „naționaliştii decenți" şi antinaționalişti, nu mai puțin importantă, căci privea interpretarea tensiunilor identitare interne, acute atunci, ori cerințele puse României care tocmai bătea la poarta instituțiilor europenei România îşi trimisese cererea de aderare la Consiliul Europei încă din 1990. Or, până în anul 1993, România nu a reuşit nici măcar să promită rezolvarea unor chestiuni concrete, precum situația minorităților ori criminalizarea homosexualității, incompatibile cu Convenția europeană a drepturilor omului pe care urma să o ratifice. Lansarea Pactului

Balladur în 1993, apoi, din 1994, a Pactului de stabilitate în Europa au promis deschiderea, de către Uniunea Europeană, a porților pentru Europa Centrală şi de Est. Proiectul integrării europene adăuga noi exigențe de atitudine cultural-politică: înțelegerea civică a statului şi aruncarea peste bord a celei etnice exhibate de regimul ceauşist şi preluată ca un fel de capital de moştenitorii post-decembrişti; redescoperirea vecinilor şi vecinătății, în particular, reconstruirea relațiilor cu Republica Moldova şi Ungaria, regândirea relațiilor cu Ucraina.

într-un astfel de context, pro-occidentalitatea „abstractă şi literară" nu mai putea reprezenta o atitudine culturală relevantă. Era necesară asumarea europenității în sensul ei propriu, însuşirea detaliilor, incluzând limbajul tehnic al tratatelor care determinau tipul de civilizație specific Continentului. Europeniştii care învățau din mers regulile unei comunități internaționale instituționalizate nu-şi vedeau proiectul sabotat doar de autohtoniştii tip Mi-hai Ungheanu, ci şi de conservatorii care se recunoşteau în Alexandru Paleologu, trăind europenitatea în termenii unui ataşament generic la Occident. Continentul avea pentru fiecare o rezonanță specifică. Europa lui Alexandru Paleologu era Europa națiunilor europene, „aşa cum sunt ele, cu limba lor, cu muzica şi dansurile lor; iubesc francezii că sunt francezi, nemții că sunt nemți,

[21] *Idem.* p. 9.
[22] *Idem.* p. 10.

ruşii că sunt ruşi, ungurii că sunt unguri, italienii, grecii şi aşa mai departe"23. Era alta, evident, decât Europa celor pentru care civilizaţia Continentului reprezenta în primul rând drepturile omului, toleranţa, reconcilierea cu istoria; Europa statelor debarasate de moştenirea naţionalismului şi care au redescoperit „principiile societăţii deschise, ale economiei libere şi ale culturii umaniste"24.

Europa diferise nebănuit de mult şi în viziunea actorilor care se considerau, la începuturi, aparţinând aceleiaşi familii. Dacă la înfiinţarea sa, Grupul pentru Dialog Social (GDS) era preocupat de reflectarea critică a societăţii româneşti, pentru Liga Pro Europa (LPE) tema urgentă ar fi fost relevanţa specificului naţional şi regional în raport cu tema integrării europene. Dacă pentru GDS o miză era reluarea legăturilor cu trecutul, pentru LPE subiectul prim consta în respingerea fetişizării culturii naţionale şi evitarea oricărei forme de discriminare, indiferent de ambalajul ideologic al acesteia.25 Impresionant rămâne faptul că pentru cele două organizaţii şi liderii lor, aceste diferenţe aproape nu contau. Vizibilă era necesitatea opunerii la guvernarea iliescienistă.

Doar retrospectiv realizăm caracterul pur şi simplu futurist al limbajului Ligii Pro Europa în raport cu mentalitatea de la începutul anilor '90. Doar post-factum percepem că proiectul multicultural şi proeuropean al Smarandei Enache şi al colegilor săi a fondat una dintre cele mai impresionante manifestări civice din epoca postdecembrista. Aceasta a reuşit să ridice temele comunităţii divizate etnic de la Târgu Mureş la dimensiunea lor naţională pe care, în fond, o reflectau26.

Conform lui Sorin Antohi, perioada „regimului Constantinescu"27 a dus la o complicare a situărilor ideologice şi culturale ascunse până atunci de „cordiala antantă" anti-Iliescu. Să fi fost vorba doar de situare? Tentativele europene şi euroatlantice ale perioadei 1996-2000 au ridicat noi standarde în faţa distincţiilor culturale şi ideologice. Statul de drept şi democraţia reală cereau specializări incomode pentru mulţi dintre combatanţii anteriori. Elitele etichetate drept prooccidentale au îndreptat prima oară ochii spre temele multiculturalismului şi ale

---

23 ALĂTURI DE SMARANDA ENACHE, SE AFLAU ELEK SZOKOLY, BOLDIZSÁR CSIKY, ZENO FODOR Ş.A.

24 FORMULA „REGIMUL ILIESCU" ARE SENS ÎN MĂSURA ÎN CARE PUTEREA, ÎN ACEA PERIOADĂ, A REPREZENTAT, ÎN FAPT ŞI NU DOAR ÎN FORMULĂ IRONICĂ, O „DEMOCRAŢIE ORIGINALĂ" AFLATĂ SUB AUTORITATEA SIMBOLICĂ (ŞI CEL PUŢIN **50%** REALĂ) A LUI ION ILIESCU. NU ACELAŞI LUCRU SE POATE REPETA ÎN CAZUL „REGIMULUI CONSTANTINESCU", CARE LEAGĂ NUMELE ŞEFULUI STATULUI DE PRIMA GUVERNARE DEMOCRATICĂ.

25 AUTONOMIA INTERNĂ, ÎN SENSUL PRIVATITĂŢII CULTURALE, RERPREZINTĂ ELEMENTUL DEFINITORIU AL MULTICULTURALISMULUI (PENTRU ADUCEREA LA ZI VEZI ŞI GABRIEL ANDREESCU, ***Argumentele noii ofensive oficiale împotriva drepturilor colective,*** ÎN ***Noua Revistă de Drepturile Omului*** NR. **3, 2008,** PP. **24-41).**

'I VE/.I PROTESTUL INTITULAT ***Solidaritate cu Minea Mihaieş*** ((¡ABRID ANDICCSIU, ***Libertatea .ie*** *e\ hinimle* W ***teenlalia*** i/C * *imihalere a* ***di srr****'mi* ***marii in*** *K.mhinhi* IN ***N¡ma lievnta fie l)ietiturile***

26 ALĂTURI DE SMARANDA ENACHE, SE AFLAU ELEK SZOKOLY, BOLDIZSÁR CSIKY, ZENO FODOR Ş.A.

27 FORMULA „REGIMUL ILIESCU" ARE SENS ÎN MĂSURA ÎN CARE PUTEREA, ÎN ACEA PERIOADĂ, A REPREZENTAT, ÎN FAPT ŞI NU DOAR ÎN FORMULĂ IRONICĂ, O „DEMOCRAŢIE ORIGINALĂ" AFLATĂ SUB AUTORITATEA SIMBOLICĂ (ŞI CEL PUŢIN **50%** REALĂ) A LUI ION ILIESCU. NU ACELAŞI LUCRU SE POATE REPETA ÎN CAZUL „REGIMULUI CONSTANTINESCU", CARE LEAGĂ NUMELE ŞEFULUI STATULUI DE PRIMA GUVERNARE DEMOCRATICĂ.

corectitudinii politice care implică nu atât ideile caricaturizate bune când de sloganuri, când de ironii, cât detalii de finețe ale sistemelor normative. în acea perioadă au fost făcuți paşii instituționalizării unor standarde ale multiculturalismului românesc ce au asigurat un plus de autonomie internă comunității maghiare28, în fapt, doar din anii 1999-2000, multiculturalismul şi corectitudinea politică aveau să mobilizeze energiile intelectuale şi să ajungă în ochii multora un țap ispăşitor, după ce, de fapt, marile mize normative ce codificau aceste noțiuni fuseseră jucate. în vara anului 2000 au fost puse în România bazele unui sistem de combatere a discriminării fără ca majoritatea oponenților față de corectitudinea politică să afle sau să se arate interesați, deşi legiferările care afectează libertatea de expresie ar trebui să fie în fruntea preocupării intelectualilor. Aveau să reacționeze abia peste cinci ani, când un „membru al comunității" a fost sancționat de Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării*.

Disputele în jurul a ceea ce înseamnă democrația europeană pe care societatea românească se angajase să o importe au continuat după aceeaşi logicăpână în 2004, miza lor fiind însă complet depăşită de reorientarea lui Adrian Năstase către Occident.1 Marea noutate adusă de schimbările politice ale anului 2004, în raport cu cei patru ani anteriori, a constat în decuplarea competiției politice şi societate, fenomen cu adevărat nou, dovedind că democrația românească parcursese o etapă majoră spre funcționalitate. Deja înaintea aderării la UE s-a văzut că societatea putea fi dinamică şi evolua chiar dacă guvernul şi preşedintele funcționau prost. Aşa ceva nu se întâmplase şi nici nu ar fi fost posibil să se întâmple anterior. Natura schimbării, de această dată, avea prea puțin de-a face cu evoluții culturale, ci era în esență rezultatul unor determinații instituțional-politice majore.

în raport cu statutul intelectualilor publici, frontiera cumva mai lată care separă sfârşitul primului deceniu postcomunist de următorul a constituit a doua cotitură. Nicicând intelectualii nu vor mai putea influența, chiar dacă vor dori şi dacă vor avea energie, într-o asemenea măsură, evoluția societății cum o făcuseră anterior. Nicicând un plan bine gândit şi un apel cu grijă circulat nu va mai avea un asemenea impact comunitar. Nicicând nu se vor mai bucura intelectualii publici de ascendența lor în raport cu alte categorii sociale cum s-a întâmplat la începutul anilor '90. Nicicând funcțiile multiple care se cer a fi acoperite în absența altor actori sociali specializați nu vor mai produce o astfel de diversitate în lumea intelectuală.

Locul revistei Observator cultural

Una dintre interpretările neaşteptate ale lui Sorin Antohi, surprinzătoare, probabil, pentru martorii perioadei este transformarea Observatorului cultural într-un punct de referință pentru evoluția „spiritului nostru public", actor cheie al radicalizării şi înnoirii dezbaterilor cultural-ideologice. Ni se pare una dintre cele mai judicioase evaluări ale demersului său, dar o vom interpreta în sensul următor.

---

28 AUTONOMIA INTERNĂ, ÎN SENSUL PRIVATITĂŢII CULTURALE, RERPREZINTĂ ELEMENTUL DEFINITORIU AL MULTICULTURALISMULUI (PENTRU ADUCEREA LA ZI VEZI ŞI GABRIEL ANDREESCU, *Argumentele noii ofensive oficiale împotriva drepturilor colective,* **ÎN** *Noua Revistă de Drepturile Omului* **NR.** 3, 2008, **PP.** 24-41).

'I VE/.I PROTESTUL INTITULAT *Solidaritate cu Minea Mihaieş* **((¡ABRID ANDICCSIU,** *Libertatea .ie* ***e\ hinimle*** **W** *teenlalia* **i/C *** ***imihalere a*** *di srr'****mi*** *marii in* ***K.mhinhi*** **IN** *N¡ma lievnta fie l)ietiturile*

Pasul făcut de Ion Bogdan Lefter prin lansarea revistei Observator cultural în anul 2002 şi postarea unei declarații de principii în numărul de început al săptămânalului a constat în definirea postmodernismului, multiculturalismu-lui, feminismului, umanismului secular, aflate încă în faza exercițiului unor voințe individuale, în repere ale unei reale mişcări culturale.29 „Suntem pentru politica corectă", afirma declarația de principii într-un moment când sintagma era încă exotică pentru mulți publicişti români. Totuşi, nu definirea unui program coerent al postmodernității a generat radicalizarea invocată de Antohi. Cu atât mai puțin putem vorbi despre coagularea reală, într-un interval de un an, a unei comunități culturale în creştere. Ci inițiativa — sau întâmplarea — ca acelaşi Ion Bogdan Lefter să lanseze un dosar de recenzii ale cărții Omul recent1.

Lansarea unor grupaje analitice nu era o raritate în publicistica românească postdecembristă. Revista 22 o făcuse, printre altele, în cazul unui articol al lui Tony Judt, sau pe marginea cărții Alexandrei Laignel-Lavastine, Cioran, Eliade et ionesco: L'Oubli du fascisme (2002]. Scrisoarea deschisă adresată „intelectualilor români" de către Tamas Gaspar a suportat mai multe comentarii în grup, şi demolatoare. Metoda a continuat, pe linia unei tradiții de fapt banalizate30. în plus, seria de recenzii din Observator cultural, majoritar unitare, doar relativ aspre, păstrase ținuta criticii intelectuale: nu au existat atacuri la autor, fusese trecută în revistă bibliografia, nu biografia. Cine are curiozitatea să verifice, cuvânt cu cuvânt, textul de deschidere semnat de Ion Bogdan Lefter va recunoaşte distincția limbajului.

Or, reacțiile la criticile aduse Omului recent au fost devastatoare. Argumentele folosite pentru a explica această manifestare, adică intenția distructivă şi reaua-credință a grupajului erau prea evident false. Recenziile aparțineau unor oameni care frecventaseră domeniile discutate timp mai îndelungat şi mai sistematic decât autorul; nu se putea cita nimic care să indice un atac la adresa persoanei R.-H. Patapievici31. în sfârşit, de vreme ce cartea nu avea nimic din atributele unui bestseller capabil să mobilizeze opinia publică, inițierea unui grupaj dedicat ei reprezenta mai curând dovada considerației față de cel ce o semnase32.

Contrareacția atât de disproporționată exprimă, după opinia noastră, fenomenul generării conştiinței de grup a acelei părți, impresionante numeric, a intelectualilor publici (îi vom numi pe urma conceptului lui Liviu

Andreescu „junk-conservatori") care şi-au găsit sintetizate atitudinile şi gândurile în cartea lui R.-H. Patapievici. Erau atitudini şi gânduri stăpânite cu neplăcere, eliberate pe căi atât de indirecte precum publicarea de către România literară a textelor elucubrante semnate de necunoscutul, pe atunci, Ovidiu Hurduzeu. Târâți, ani de zile, în direcția unor valori care le erau străine, tăcând din jena de a nu fi asociați tipologiei definite prin scrierile unor Corneliu Vădim Tudor şi George Pruteanu, aceşti intelectuali publici primeau odată cu Omul recent ocazia unei epocale revanşe. Era

---

29 Sau iată, recent, dosarul din ***aLtitudini,*** revista inițiată de acelaşi Ion Bogdan Lefter, care Întâmpină ***Istoria critică.***.. a lui Nicolae Manolescu.

30 Sau iată, recent, dosarul din ***aLtitudini,*** revista inițiată de acelaşi Ion Bogdan Lefter, care Întâmpină ***Istoria critică.***.. a lui Nicolae Manolescu.

31 Toate s-au referit la insuficiența documentării, incultura pe multe dintre temele atinse, cum ar fi postmodcrnitatea, statutul minorităților, economia, statul de drept şi au interpretat volumul ca ducere pana l.i ultimele consecințe a stereotipurilor antimoderne, antioccidentale, „spiritualiste" şi „Iu1ul.11111-111.1lr.le" 1 are l-ar li afundat pe autor într un antidenun ratism radical

legitimată repudierea ideologiei europeniste ce le sunase de atâtea ori asemenea repetării unor sloganuri; se primise dreptul de a da lecții despre conținutul democrației fără să ai la zi lectura teoriilor ce o privesc. Se putea opri evoluția spre o viziune culturală, urmare a deschiderii României spre lume, care păruse intelectualilor formați la lectura textelor lui Cioran, Noica şi a literaturii obsedantului deceniu nu doar inconfortabilă; ci se prezentase, la un moment dat, drept ireversibilă, deci cu atât mai demnă de urât.

Revanşa adepților junk-conservatorismului românesc a început cu aruncarea peste zidul cetății a regulilor asumate tradițional de comunitățile intelectuale decente. Recenzenții Omului recent au fost acuzați fără probe de utilizarea unor metode proletcultiste, de păreri tendențioase şi opinii psiha-nalizabile. Au fost numiți „gafeuri, grobieni, irelevanți, compromişi, veninoşi, mânați de rea voință". Au fost tratați drept „barbari", iar criticul Dan C. Mihăilescu, după ce i-a catalogat mai întâi ca „jalnici mercenari", i-a plasat în categoria animalelor: „dacă mă latră şapte câini pe stradă (e dreptul lor, este natura lor\] nu mi se pare cuminte, normal şi nici eficient să mă apuc să latru şi eu la ei (subl.n.)". Mobilizarea junk-conservatorilor a transformat treptat violența verbală şi vânarea instituțională a criticilor liberali într-o strategie ce funcționează, începând cu acei ani, eficace, până astăzi.

O victorie răsunătoare

Nu doar furia născută de dosarul apărut în Observator cultural a conectat grupările ce păreau ideologic diferite, ci şi aplauzele. Fanii lui Nicolae Ma-nolescu s-au întâlnit cu fidelii lui Dan Stanca, cititorii lui Gabriel Liiceanu s-au identificat cu susținătorii lui Cristian Tudor Popescu, snobii lui Andrei Pleşu se aliniau clienților lui Alex. Ştefănescu, suplimentul lui Dan C. Mihăilescu s-a corelat cu suplimentul lui Sorin Dumitrescu. Studenții care făceau coadă la prezentarea Omului recent erau, probabil, aceiaşi cu studenții care se adunau sub egida Asociației Studenților Creştini-Ortodocşi din România. Se făcuse brusc ionciiunea unor vase c omunii .mir u ■.<■ i onei taseia rețele nana atunci

Mobilizarea comunității cultivate care în sfârşit îşi putea etala public teoriile dominației şi ale privilegiului a avut repercusiuni tematice, etice, instituționale şi politice. Principalii combatanți erau vipuri intelectuale; erau, întrucât ştiau să vorbească şi dețineau arta să convingă[33]. După scandalul creat în jurul Omului

---

[33] Ei nu se sprijină, desigur, doar pe puterea eficace a resurselor şi a rețelei de poziții instituționale pe care le-au cucerit. Posedă fără doar şi poate un excelent simț al sensibilității publicului, pe care îl au constant în minte de vreme ce practică cu atâta dexteritate populismul intelectual. Posedă o cultură a cuvântului care poate să înfrunte senin contradicțiile şi retuşările. Tehnica a ajuns atât de departe, încât această lume de privilegiați ai celei de-a doua jumătăți a anilor 2000 îşi adaugă, nici mai mult, nici mai puțin, aura victimelor publice. Pentru a se prezenta (şi) drept țintele rănite ale campaniilor de demonizare a intelectualilor (http://www.revista22. ro/supliment-22-plus-nr-264-campania-impotriva-intelectualilor-52og.htmI), au avut grijă să aleagă atent, în întruniri elegante, numai criticile cu adevărat excesive la adresa lor (cum este alirmația lui Emil Constantinescu sancționată prompt de Vladimir Tismăneanu: „Ascensiunea (lui TraianBăsescu) la cea mai înaltă funcție în stat a fost posibilă numai printr-unşantaj politic şi moral gândit şi pus la cale de un grup de intelectuali din societatea civilă" (Vladimir Tismăneanu, ***Vocile frustrării: Emil Constantinescu contra intelectualilor publici*** (http://tismăneanu. wordpress. rara/2009/07/14/vocile-frustrarii-emil-constantinescu-contra-intelectualilor-publici/) şi să-i

recent, carte minoră prin conținut, dar atât de excepțională istoric de vreme ce a solidarizat o întreagă comunitate culturală, discursurile antiminoritare, anti-multiculturale, anti-corectitudine politică, anti-postmodernitate s-au dezlănțuit fără limită devenind, în câțiva ani ingredientul indispensabil al scrierilor oricui dorea să bată la poarta celebrității.34 Au fost valorificați în principala presă culturală autori ce păreau altădată nefrecventabili, precum Răzvan Codrescu, au fost revalorificați ante-mergătorii ideologici ai lui Patapievici, precum Ovidiu Hurduzeu, au fost promovați semnatarii unor discursuri pur fundamentaliste, precum Mircea Platon sau Adrian Papahagi. Au fost susținute noi mijloace de presă şi a fost întărită veghea în cele vechi. Idei în Dialog, exemplul acestei anomii de epocă a împins ca nicio altă publicație din mainstream-ul cultural curentul pro-teocratic, diletantismul şi discursul culpabilizator ce înfruntă tocmai principiul pe care-1 reclamă: „calmul discuției, seninătatea valorilor"35.

O altă investiție majoră în multiplicarea capitalului social al comunității junk-conservatorilor a rezultat, la un moment dat, din conectarea la puterea politică. Cheia acestei operații de legitimare reciprocă a fost condamnarea

oficială a comunismului de către şeful statului. Preşedintele Traian Băsescu a ajuns la asumarea prerogativelor în chestiunea comunismului după refuzuri anterioare, abia atunci când guvernul Tăriceanu părea a i-o fi luat înainte prin înființarea Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România.36 Mesajul său privitor la regimul „ilegitim şi criminal" merita desigur toată susținerea, dar a frapat aura exaltată cu care a fost înconjurat. Acest act pur formal al condamnării a fost prezentat drept model pentru întreaga lume postcomunistă37, deşi preşedintele eliminase cu grijă teme vitale, precum chestiunea sfruntatelor pensii primite de călăii regimului. Condamnarea prezidențială a fost prezentată ca un eveniment fără precedent, deşi ea se afla la capătul unui lung şir de măsuri de condamnare, implicite sau explicite, simbolice şi practice, ale regimului comunist — de la recunoaşterea anilor de condamnare şi facilități financiare pentru foştii deținuți politici până la gestul preşedintelui Emil Constantinescu, de a cere iertare victimelor, în numele statului român, la inaugurarea Memorialului Sighet. Intelectualii publici nu au participat doar la susținerea şi aplaudarea acestui act fără îndoială merituos al mandatului domnului Traian Băsescu, ci şi la impresionanta manipulare politică a interpretării lui — cum nota tot Emil Constantinescu: „Numai prin manipulare un nomenclaturist şi un colaborator permanent al Securității a putut fi prezentat ca un luptător împotriva comunismului şi a Securității din care el însuşi a făcut parte"38.

---

invoce numai pe acuzatorii cei mai indecenți (de tipul lui Ion Spânul, în timp ce au eludat criticile ce aveau ceva de spus (vezi felul în care a fost întâmpinat volumul *Iluzia comunismului* — Gabriel Andreescu, *Profesionişti, anticomunişti, anti-anticomunişti, Timpul,* decembrie 2008, ianuarie 2009).

[34] Obiecția nu constă în faptul că unele critici ce invocă multiculturalismul, postmodernitatea etc. n-ar fi convingătoare, ci că ele folosesc caricaturi ale noțiunilor incriminate.

[35] Ceea ce nu exclude prezența unor articole excelente (Valentin Constantin) sau debuturi iiiMiinl:iln:irc (uc/i l"):m P Siim^in *trlpnlnvip* W *Th-ptit Hnmn F.urntiapus l/l CF.DO. Idei în DialoP.*

[36] Aceasta este şi interpetarea lui Ion Bogdan Lefter, ca şi a lui Dorin Tudoran - ultimul „invitat" să facă parte din Comisia prezidențială (Dorin Tudoran, „Cârmaciu şi Dibaciu" (IV), http://dorintudoran.wordpress.com/2009/08/02/carmaciu-%C8%99i-dibaciu-iv/).

[37] Sugerând lipsa de cunoaştere a paşilor făcuți de ț.in |>i<•< uni (iermania, Polonia, Cehia,

[38] Sărutul mâinii patriarhului de către preşedintele României constituie un simbol al acestei evoluții.

Susținerea preşedintelui de către fosta intelectualitate anti-ilescienistă în anul 2004 ținuse strict de raționalitatea politică. în 2006, a devenit excesivă şi răsplătită în logica paşilor începuți in anii anteriori prin aproprierea, de către cei mai fideli, a unor poziții de autoritate publică. „Comunitatea" celor ajunşi în demnități publice ca intelectuali cuprinde astăzi consilieri prezidențiali, ambasadori, parlamentari în Bucureşti şi parlamentari europeni, demnitari cu funcții decizionale — în fruntea Ministerului Culturii, în fruntea Institutului Cultural Român. Victoria intelectualilor publici a ajuns astfel desăvârşită deşi, de această dată, spre deosebire de anii '90, ei nu erau decât anexe ale instrumentalizării politice. Desăvârşită a devenit şi recunoştința lor. Nu au precedat să susțină unul dintre cele mai amenințătoare proiecte ale preşedintelui Traian Băsescu, planul transformării regimului actual într-un regim de autoritate prezidențială, atac la fragila, încă, democrație românească, care pus în practică ar oferi ocazia afirmării tendințelor politice cele mai retrograde39, inclusiv a negării explicite a unor câştiguri pe care legea fundamentală le asigurase drepturilor şi libertăților umane40.

Joncțiunea culturală, politică, religioasă

Victoria strălucită a intelectualilor publici adepți ai junk-conservatorismu-lui a coincis şi de la un punct încolo s-a corelat cu atingerea unui alt prag critic în evoluția României: trecerea la o nouă etapă a proiectului de confesiona-lizare a societății româneşti prin transformarea ortodoxismului într-un instrument de stat şi reciproc, folosirea statului de către Biserică dincolo de orice limită imaginabilă. Amploarea susținerii acestor obiective nu poate fi comparată decât cu consensul național atins, în anii '90, de proiectul europenizării. Ascensiunea ortodoxismului în România a câştigat deja mai multe elemente specific teocratice, căci reforma Constituțională din 2003 a menținut autoritatea religioasă asupra statului prin instituția jurământului pusă acolo în 1991 în cu totul alt context41. Succesele practice ale ortodoxizării au depăşit însă cu mult câştigurile formale." Un număr de studii au documentat, insuficient poate, dar atât cât au reuşit, convingător, amploarea interferențelor dintre guvern, instituții publice autonome, autoritățile locale şi Biserică42.

Intelectualii publici au devenit participanți de nădejde la acest proces. L-au susținut dacă au ajuns în poziție de demnitari, cum este cazul lui Toader Pa-leologu, fost membru al „Grupului de Presiune de la Paris".43 Devenit ministru al Culturii şi Cultelor, acesta nu s-a sfiit să-1 repună în fruntea Secretariatuluide Stat pentru Culte pe Adrian Lemeni, protejatul BOR, obligat anterior să părăsească postul pentru poziții compromițătoare la adresa minorităților religioase. Nu s-a sfiit nici să promoveze pe

---

[39] Aceasta este şi interpetarea lui Ion Bogdan Lefter, ca şi a lui Dorin Tudoran - ultimul „invitat" să facă parte din Comisia prezidențială (Dorin Tudoran, „Cârmaciu şi Dibaciu" (IV), http://dorintudoran.wordpress.com/2009/08/02/carmaciu-%C8%99i-dibaciu-iv/).

[40] Sugerând lipsa de cunoaştere a paşilor făcuți de ț**.in |>i<•< uni** (iermania, Polonia, Cehia,

[41] Sărutul mâinii patriarhului de către preşedintele României constituie un simbol al acestei evoluții.

[42] Liviu Andreescu, *The Construction of Orthodox Churches in Post-Communist România, liurope-Asia Studies* Voi. 59, Mo. 3, May 2007, pp. 451-480; Smaranda Enache (coord), *Educația religioasă in şcolile publice din România,* Liga Pro Europa, Târgu Mureş, 2008; Liviu Andreescu, *Manifestările religioase în învățământul superior. Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 3,

.....<|

*' Cabricl Andreescu. *Neutralitatea militantă a statului în „conflictul" dintre libertatea*

poziția de consilier al ministrului un fost coleg al Grupului de Presiune. Sub preşedinția lui R.-H. Patapievici, Institutul Cultural Român a devenit sponsorul a numeroase concordii cultural-con-fesionale favorizând, din poziția sa de demnitar, atitudinile religioase.

Intelectualii publici au putut susține substanțial procesul de confesiona-lizare din poziția lor de conducători de reviste şi edituri. Publicațiile indicate de Sorin Antohi drept „de oarecare ținută intelectuală": suplimentul literar-ar-tistic al Cotidianului cât a fost — vezi însă reprezentativitatea suplimentului României libere, Aldine —, România literară, Dilema veche, Cuvântul, Suplimentul cultural au căpătat o tentă mai pregnant sau mai voalat religioasă. S-a ajuns la situația greu de imaginat altădată ca tema relației dintre biserică şi stat să fie delegată de revista 22 — cu tradiție rațională şi anticlericală - lui Radu Preda şi lui Mihail Neamțu. Peste toate aceste exemple s-a ridicat însă revista Idei în Dialog devenită, prin programul punerii tuturor domeniilor de cunoaştere sub umbrela divinității, expresia regresiunii culturale şi civilizațio-nale propusă de „elitele" deloc dezinteresate din societatea românească a în-ceputului de secol XXI.

Succesul impresionant al elitelor junk-conservatorismului românesc s-a regăsit şi în prăbuşirea vizibilității intelectualilor liberali, postmodernişti sau nu. Ion Bogdan Lefter a fost scos de la Observator cultural, publicația pe care o înființase, iar noua sa revistă, aLtitudini, continuă să apară în condiții dificile. Ion Zubaşcu, un investigator al abuzurilor BOR împotriva altor comunități religioase, şi în primul rând, împotriva greco-catolicilor, autorul unor documentare cheie în tematică, a fost dat afară de la România liberă. De acolo a trebuit să plece şi Mihaela Miroiu, şefa de şcoală promotoare a studiilor de gen şi a discursului etic calificat, devenită ținta adversității junk-conservatorilor1.

Culmea acestui proces a fost ocuparea de către junk-conservatori a pozițiilor cheie din chiar domeniul „identitar" al intelectualității umanist-li-berale. Exemplul colosal al categoriei este cooptarea în board-ul Fundației Soros a criticului Dan C. Mihăilescu, autor de mare impact public care îşi asumă deschis „privilegiul, norocul, folosul sufletesc şi plăcerea colocvială"1 de a fi fost în preajma unor oameni de indiscutabilă atitudine legionară, precum IPS Bartolomeu Anania, Răzvan Codrescu, Claudiu Târziu. A calificat, în consecință, ca şi o gură de oxigen, apariția unor organizații precum Fundația Anastasia, Asociația Provita, Asociația Rost. Ce poate fi mai uluitor decât să vezi în fruntea unei organizații dedicate până la vehemență valorilor societății deschise44 un autor care salută şi promovează ideile fundamentalistului orto-iloxist Mircea Platon, cel care anunța: „Să riscăm să le cerem tuturor intelectualilor români apostați, să-şi facă penitența publică şi solemnă toată viața lor. Să riscăm să cerem, cu firească supunere, Bisericii Ortodoxe din întreaga lume să lupte pentru restituirea cenzurii religioase a vieții intelectuale şi să aprindă candela unui nou Sinod Ecumenic în care să se denunțe toate rătăcirile acestui secol, aruncând anatema asupra lor. Să lăsăm, aşadar, deoparte deşartele învățături ale acestei lumi. Cine vrea „toleranță", „iubire" şi „duh smerit" de la noi, trebuie să fie de partea lui Hristos, nu a diavolului45.

Nu ştim cât de mult au fost implicați conservatorii, cu setea lor de monopol, în pierderea unor poziții instituționale ale intelectualității liberale şi cât a contribuit

---

44 VEZI ŞI NUMELE ANTERIOR FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ.

45 MIRCEA PLATON, *Războiul văzut, Rost,* NR. 28/2005 (RELUAT DIN REVISTA *Biserica şi problemele vremii* DIN FEBRUARIE 1998).

mezalianța dintre oligarhie şi Biserică.46 Se poate eventual documenta vendeta junk-conservatorilor în cazul lui Adrian Marino, efortul de diminuare a rolului acestei distinse personalități în istoria culturală după supunerea cărturarului, în ultimii ani ai vieții, unor atacuri reprobabile.

1 dan c. mihăilescu, cu sfială, pe becuri călcând, Idei în Dialog, 1 septembrie 2008.

Susținerea de către intelectualii publici a confesionalizării statului face ca implicarea lor să nu mai fie, la sfârşitul celui de-al doilea deceniu postcomu-nist, un exercițiu abstract, cum s-a spus, în afara eforturilor „de a lega analizele lor critice de situația curentă din instituțiile româneşti sau de reformele necesare pentru o mai bună funcționare a lor"s. Asumând funcția de watchdog ai ortodoxiei, ei oferă un sprijin real actorilor instituționali şi politici care redefi-nesc relația dintre stat şi biserică după o logică contrară democrațiilor liberale, iar pentru acest program au nevoie de o legitimare „cultural-spirituală". Sunt mai multe exemple ale aplicării metodei câinelui de pază, dar nici un caz nu este mai relevant decât campania de discreditare a profesorului Emil Moise, după ce acesta a obținut o decizie a Consiliului Național al Combaterii

Discriminării care confirma caracterul discriminatoriu al prezenței icoanelor în şcoli47. Acest tânăr de un devotament fabulos pentru soarta copiilor şi în orice caz informat cu privire la lucrurile asupra cărora se pronunța48 a fost linşat simbolic în fața opiniei publice nu doar de comunitatea Gigi Beca-li-Adrian Păunescu & Comp., ci şi de intelectualii junk-conservatorismului49. Prin astfel de campanii punitive, a căror violență îi apropie pe junk-conserva-tori până la identificare cu adversarii lor politici care scriau în fesenistele Dimineața şi Azi, prin populismul ideilor, când sincer — până şi elitismul este popular la noi —, când strategie de linguşire a simțului comun, prin controlul principalelor resurse şi valorificarea lor clientelară tangentă cu cinismul, adepții regresiunii culturale şi civilizaționale au căpătat la două decenii de la dărâmarea regimului totalitar o autoritate cum nu au avut-o niciodată. într-un astfel de context, deschiderile culturii române spre universalitate nu vor putea creşte decât din afara şi împotriva (ne) regulilor, atitudinilor şi spiritului care domină astăzi viața intelectuală.

---

46 SIGUR ŞTIM DOAR CĂ DANIEL CRISTEA-ENACHE A FOST DAT AFARĂ DE NICOLAE MANOLESCU DE LA *liomânia literară,* NU DIN CAUZA OPȚIUNILOR SALE IDEOLOGICE, CI ÎN URMA CRITICILOR ADUSE DE ACESTA *Istoriei critice...*

'• I.iv 111 ANDREESI U, *American St vie (uluire Wars in România? Between Political Correctness*

47 Gabriel Andreescu, *Convergența: Becali-Stoenescu-Pleşu-Patapievici..., Ziua,* 7 decembrie **2006.**

48 La sfârşitul anului 2009, Curtea Europeană a Drepturilor Omului avea să-i confirme judecata în cauza *Lautsi c. Italia,* întrutotul similară problematicii icoanelor, cerând statului italian să scoată crucifixele din instituțiile de învățământ publice.

49 Acest tânăr profesor, absolvent al Facultății de Filozofie şi apoi al celei de Drept (Universitatea din Bucureşti) înjurat, amenințat, ironizat şi disprețuit pe posturile de televiziune locale ori cu arie națională, este autorul unui număr incredibil de acțiuni dedicate copiilor. A obținut şi împărțit prin şcoli mii de cărți, a organizat concerte de muzică clasică pentru copii şi a deschis şi cursuri de tenis de câmp pentru ei, a reuşit să schimbe, prin proces, directoarea unei case de copii unde muriseră trei orfani, a inițiat un proiect de hotărâre a Consiliului Județean Buzău privind drepturile copilului, în strângerea de semnături pentru promovarea proiectului implicând peste 300 de copii din județ. Mă opresc aici numai din lipsă de spațiu.

Partea a ll-a

Intelectualul public între filozofie şi morală

Specializarea: intelectual. Cazul intelectualilor filozofi din România. Un exercițiu de logică de Istvân Aranyosi.

Ascultați şi cealaltă parte de Mircea Flonta

Specialist sau intelectual de Ştefan Bruno

înțelepciunea activă de Vasile Morar

Politica împotriva utopiei. Intelectualii şi puterea în istoria modernizării României de Stelu Şerban

Despre agonia unui stil de Alexandru Matei

SPECIALIZAREA: INTELECTUAL CAZUL INTELECTUALILOR FILOZOFI DIN ROMÂNIA.

UN EXERCIȚIU DE LOGICĂ

István Aranyosi

voi încerca în acest eseu să ofer o critică rațională a ceea ce mi se pare a fi devenit noțiunea de intelectual în românia de astăzi sau, ca să fiu mai precis, a fenomenului asociat în mentalul public cu termenul „intelectual". pentru că multe dintre abordări vizează de obicei istoria conceptului, am găsit mai util să mă concentrez asupra unor chestiuni de analiză conceptuală pură, şi mai puțin asupra chestiunilor de etimodiscută capitolul lui logie, istorie a ideilor sau istorie factuală. Doresc să scot în evidență un fenomen destul de straniu în spațiul public românesc, şi anume ceea ce voi numi „specializarea în a fi intelectual", o noțiune, după cum voi arăta, inerent contradictorie. în cele ce urmează voi formula argumentul principal şi voi discuta datele empirice care-1 susțin, incluzând şi câteva studii de caz. deoarece este un domeniu în care sunt activ pe plan academic la nivel internațional, mă voi limita la a discuta cazul filozofiei şi al intelectualilor filozofi.

nu propun nicio definiție a conceptului de intelectual — s-a dezvoltat un scepticism general şi, în viziunea mea, sănătos, în filozofia contemporană în privința viabilității definirii per se a conceptelor în general. excepție fac, desigur, conceptele care sunt introduse în limbaj prin definiție, cum ar fi:

MULȚIME VIDĂ, ELECTRON, INFLAȚIE. Propun spre discutare implicațiile unei propoziții extrem de modeste care figurează în caracterizările, oricât de parțiale, ale conceptului în accepțiunea relevantă pentru discuția noastră:

(1) Intelectualii se exprimă în arena publică dincolo de aria lor de specializare.

Ne putem imagina acum o caracterizare cât mai exactă şi cât mai exhaustivă a conceptului, având ca element nonredundant modesta propoziție (1), printre multe altele, unele mai puțin modeste, adică mai controversate. Dincolo de forma gramaticală, de suprafață, forma logică a propoziției (1) implică o conjuncție cu trei termeni; termenii conjuncției sunt propozițiile:

(2] Intelectualii publici se exprimă în arena publică.

Intelectualii publici au o arie de specializare.

Aria de specializare a unui intelectual nu coincide cu aria sa de exprimare publică.

Adevărul unei conjuncții implică adevărul tuturor termenilor, deci, propozițiile (2)-(4) vor figura ca elemente nonredundante în caracterizarea conceptului de intelectual.

Nu încape îndoială asupra faptului că actorii publici denotați de către public prin termenul „intelectual public" satisfac condiția exprimată în propoziția (2). Teza mea principală va fi următoarea: credința publicului potrivit căreia actorii emblematici ai scenei publice actuale din România denotați prin expresia „intelectual filozof" sunt intelectuali, în sensul satisfacerii predicatelor propoziției (1), nu este pe deplin justificată. Motivul este (a) lipsa de justificare a credinței că aceşti actori publici cad sub incidența predicatului din (3) (anume, „au o arie de specializare"), sau (b) lipsa de justificare a credinței că aceşti actori satisfac condițiile din propoziția (4) G.au arii de specializare care nu coincid (adică nu sunt identice) cu aria lor de exprimare publică").

Formulând mai sintetic, concluzia argumentului meu va fi că intelectualii publici marcanți din România, sau cel puțin cei care sunt considerați filozofi, nu au reuşit până acum să demonstreze că ar fi într-adevăr implicați în activități ce țin de aria lor de specializare. Dacă aşa stau lucrurile, atunci, dat fiind că parte a conceptului de intelectual este constituită de existența unei cunoaşteri specializate, aceştia nu pot fi calificați, stricto sensu, drept intelectuali, formula „intelectual fără specializare" fiind o contradicție în termeni. Putem exprima areumentul mai formal, astfel ca cititorul să vadă foarte clar care sunt premi-

(i) în privința actualilor actori emblematici din spațiul public românesc denotați de către expresia „intelectual filozof", folosită de către public, credința publicului, potrivit căreia aceşti actori sunt intelectuali, în sensul satisfacerii condiției modeste exprimate în propoziția (1), este pe deplin justificată numai dacă publicul crede în mod justificat atât (a) că aceşti actori au o arie de specializare, cât şi (b) că aria de specializare a acestor actori nu coincide cu aria lor de exprimare publică, (premisă)

(ii) Publicul ori nu crede în mod justificat (a), ori nu crede în mod justificat (f>). {premisă)

(iii) Credința publicului cum că actorii mai sus amintiți sunt intelectuali, în sensul satisfacerii condiției din propoziția (1), nu este justificată, (derivat din

(i) Şi (ii)

Argumentul este valid: propoziția (iii) este derivabilă, prin regula modus ponens şi definițiile conjuncției şi negației, din (i) şi (ii) — are forma: P' implică (Q şi R)/ non-Q sau non-R/ deci, non-P'. Dacă validitatea argumentului este indubitabilă, tot ce trebuie să facem în continuare este să justificăm premisele.

Premisa (i) este, de fapt, o explicitare a discuției noastre de la început, potrivit căreia modesta propoziție (1) este o condiție non-redundantă a aplicabilității conceptului de intelectual. Este, deci, acceptabilă în măsura în care am acceptat deja faptul că propoziția (1) este o condiție non-redundantă a caracterizării conceptului de intelectual.

Miezul justificării argumentului îl reprezintă, deci, justificarea premisei (ii)50, înainte de a justifica această premisă aş vrea să elimin o potențială neînțelegere. Sunt agnostic, atâta timp cât analizez acest argument, în privința valorii de adevăr a credințelor (a) şi (b) — nu vreau să demonstrez aici că aceste credințe exprimă propoziții false, ci doar că ele (credințele) nu sunt justificate.

II

---

50 Strict vorbind, am mai asumat ceva, implicit, în argument, şi anume, că publicul crede • . 1 *m*eşti actori sunt intelectuali filozofi, liste uşor de justificat această asumpție. Publicul se

Pornesc de la observația că în România numărul actorilor denotați prin expresia „intelectual filozof" folosită de public este extrem de restrâns, ceea ce înseamnă că doar o mână de oameni au acces la mijloacele de informare sub pretextul că ar fi atât filozofi, cât şi oameni implicați cognitiv şi emoțional în treburile publice, şi, ca atare, ar avea ceva relevant de oferit publicului,dincolo de aria lor de specializare. dacă ar fi un fenomen normal, s-ar explica prin faptul că nu există mai mult de o mână de oameni care satisfac două condiții: sunt filozofi şi sunt implicați cognitiv şi emoțional în treburile publice. din moment ce mă îndoiesc cel puțin de ipoteza că nu ar exista un număr mare de actori care satisfac a doua condiție, ar trebui să deduc, dacă este să rămân ataşat ideii că avem de a face cu o situație normală din punct de vedere al accesului la media şi la piața ideilor, că există doar o mână de filozofi în românia. nu vreau să merg mai departe decât pentru a extrage concluzia disjunctivă: ori există doar o mână de filozofi în românia, ori piața ideilor şi procesul de acces la media suferă de grave anomalii'.

să presupunem, deci, de dragul argumentului, că există cel puțin o mână de intelectuali-filozofi în românia. filozofia va servi, evident, ca arie de specializare a acestora, iar aria de exprimare publică va fi domeniul de dincolo de aria de specializare în care aceştia se exprimă — problemele politice, morale, profesionale ale cetății.

ce am putea înțelege prin expresia „arie de specializare a actorului a"? în primul rând, expresia implică existența unui domeniu legitim al cunoaşterii. există, desigur, cazuri vagi, neclare, de domenii în legătură cu care este greu de stabilit dacă sunt epistemic legitime sau nu, dar există mai multe cazuri clare. de exemplu, este destul de clar că a poseda cunoaştere în privința vitezei medii a tramvaielor vopsite în albastru nu se încadrează în cazurile epistemic legitime. este la fel de clar că filozofia este un domeniu legitim.

în al doilea rând, expresia implică existența unui agent care posedă cunoaştere sub forma expertizei în respectivul domeniu epistemic legitim, întrebarea „ce este cunoaşterea?" este, desigur, una filozofică; mai mult, teoriile filozofice despre cunoaştere din ultimii 30 de ani s-au multiplicat, diversificat, specializat; dezbaterile continuă într-un mod extrem de fructuos. voi adopta, totuşi, o definiție clasică a cunoaşterii, pe care o datorăm lui platon. potrivit acestei definiții, cunoaşterea este opinie adevărată şi justificată.

1 pentru opțiunea explicativă bazată pe al doilea termen al concluziei, vezi sorin adam matei, Boierii minții: intelectualii români între grupurile de prestigiu şi piața liberă a ideilor, editura compania, bucureşti, 2004.

expertiza se referă la cantitatea şi calitatea propozițiilor cunoscute. potrivit unei estimări a lui herbert simon (pionier al studiului inteligenței artificiale, al ştiințelor cognitive, şi economist laureat al premiului nobel — şi, probabil, cel mai citat autor de ştiințe sociale al tuturor timpurilor) a deveni expert într-un domeniu necesită cel puțin 10 ani şi constă în cunoaşterea unei cantități minime de 50 de mii de itemi („chunks") de informație de sine stătătoare51.

bineînțeles, nu putem forța modelul lui simon, bazat pe cercetarea empirică a experților în jocul de şah asupra domeniului cunoaşterii filozofice. totuşi, dacă te ocupi de filozofie, inevitabil, vor fi subdomenii în care te specializezi, ceea ce înseamnă că vei ține pasul cu aproape tot ce se vehiculează în acele subdomenii: vei cunoaşte toate teoriile importante, argumentele care s-au oferit, obiecțiile la acele argumente, şi,

---

51 OL.....- *KT n 0.* O:___O A *O*---~J— *1.. -1*----i^i... N---L _ I _ _ \r *1* r.

pe deasupra, vei fi oferit şi tu propriile contribuţii la acel domeniu — noi strategii argumentative, critici ale poziţiilor şi argumentelor de până atunci.

să facem în cele ce urmează distincţie între enunţurile „agentul a este expert în domeniul x" şi „agentul b este justificat în a crede că agentul a este expert în domeniul x". primul enunţ este compatibil cu o înţelegere pur dis-poziţională a expertizei, cel de-al doilea nu este. analiza dispoziţională a unui concept implică adevărul unei propoziţii condiţionale contrafactuale, relaţio-nând trei elemente: stimulul, condiţiile de manifestare şi manifestarea. de exemplu, fragilitatea este o noţiune (si o proprietate) dispoziţională; o putem analiza, prima facie, dar probabil incorect, în felul următor:

x este fragil dacă, şi numai dacă, lăsat să cadă de la o distanţă mare pe o suprafaţă dură, în condiţii normale, s-ar sparge.

spargerea este elementul de manifestare a dispoziţiei, condiţiile de manifestare normale pot fi temperatura camerei, legile fizice actuale, lipsa unei „mascări a dispoziţiei" (de exemplu, a cofrajului care înconjoară ouăle); în fine, căderea este stimulul.

dispoziţiile pot exista fără a se manifesta vreodată; propoziţiei (5) putem să-i asociem o interpretare contrafactuală, adică evenimentul-stimul (în limbajul logicii, antecedentul) este presupus a nu avea loc. de exemplu, drobul de sare rămâne solubil-în-apă, în condiţii normale, chiar dacă nu-1 pun niciodată în apă. la fel poţi, teoretic, să fii expert fără să-ţi fi manifestat vreodată expertiza.

însă când agentul b spune că este justificat în a crede că agentul a este expert în domeniul x, avem raţiuni să credem că adevărul afirmaţiei sale nu este compatibil cu o analiză dispoziţională, sau cel puţin nu cu una potrivit căreia dispoziţiile nemanifestate sunt permise. justificarea credinţei în expertiza cuiva depinde de existenţa manifestării acesteia. nu pot în mod justificat să cred, şi mai ales să afirm, că ion este un mare şahist sau chiar şahist simplici-ii<r 1:1 anrln-i i^tc mii mure lilo/ol. ..iu >liiar filozof \imt>liciter. dacă nu să ne întoarcem la noţiunea de specializare. ce înseamnă astăzi a fi expert în filozofie, nu din perspectiva celorlalţi experţi, ci din perspectiva publicului? parţial ar trebui să însemne acelaşi lucru din ambele perspective, parţial înseamnă ceva diferit. să explic. in filozofia limbajului distingem două aspecte ale înţelesului unui termen, introduse de către gottlob frege în 1892, într-o capodoperă filozofică cu titlul Über Sinn und Bedeutung52: sensul şi denotaţia. in cazul termenilor singulari (e.g. nume proprii, pronume demonstrative, descripţii definite) denotaţia este obiectul sau individul la care termenul, sau la care persoana ce utilizează termenul, se referă. în cazul termenilor generali (ocupanţii poziţiei predicative într-un enunţ de tip subiect-predicat) denotaţia este o extensiune, adică o mulţime având ca membri indivizii cărora predicatul li se aplică. sensul unui termen singular este modul în care denotaţia termenului se prezintă în gândire. sensul unui termen general este un concept, adică modul în care proprietatea ce defineşte mulţimea extensiunii se prezintă în gândire. de exemplu, termenii singulari „tatăl zoiei ceauşescu" şi „şeful de stat al României în 1988" au sensuri diferite, dar denotă acelaşi individ (nico-lae ceauşescu); în mod similar, termenii generali

---

52 **Frege, G.,** *Über Sinn und Bedeutung, Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik,* **100, pp. 25-50. Tradus în română ca** *Sens şi semnificaţie,* **în** *Logică şi filozofie* **(M. Tîrnoveanu & G. Enescu - ed.), Editura Politică, Bucureşti, 1966, pp. 54-79.**

„triunghiular" şi „trilateral" au sensuri diferite, dar denotă aceeaşi extensiune (mulțimea tuturor triunghiuri-lor).

din punct de vedere al denotației, „a fi expert în filozofie" ar trebui să se refere, indiferent de cine foloseşte expresia, la mulțimea de experți în filozofie. din perspectiva sensului, pe de altă parte, nu putem contesta faptul că publicul non-expert s-ar putea să aibă chiar concepții radical diferite legat de înțelesul acestei expresii, în comparație cu grupul experților. înseamnă asta, oare, presupunând că experții ştiu în mod real şi bine fundamentat să distingă între experți şi non-experți, că publicul non-expert, de fapt, nici nu se referă la experți atunci când foloseşte expresia? nu. după cum arătau hilary put-nam, saul kripke şi tyler bürge într-o serie de studii, publicate în anii 1970, constituind revoluția externalistă (anti-fregeana) în filozofia limbajului53, vorbitorul obişnuit reuşeşte să se refere la exact acelaşi lucru ca şi expertul prin folosirea expresiei, indiferent de credințele limitate sau eronate pe care cel dintâi le-ar avea despre denotația acestei expresii. potrivit lui putnam, există o diviziune lingvistică a muncii, astfel încât vorbitorul obişnuit reuşeşte să se refere, de exemplu, la electron folosind termenul „electron", în virtutea unei deferente implicite față de experții în fizică, care, la rândul lor, posedă un sens mult mai bogat şi mai exact al termenului „electron". o analogie nimerită este cea cu modul în care, nefiind experți, oricare dintre noi ştie să distingă aurul autentic de aurul fals: dacă avem o bijuterie şi ne interesează dacă este din aur, tot ce trebuie să facem este să prezentăm obiectul unui bijutier. la fel funcționează şi unele părți ale limbajului în uz: în mod implicit, denotația termenului „aur" va fi constantă, dincolo de sensurile, oricât de aberante ar fi, pe care le ataşează un vorbitor sau altul, şi asta în virtutea existenței experților în aur — a bijutierilor şi chimiştilor.

asta ne aduce la punctul crucial al justificării parțiale a premisei noastre (ii). dacă este adevărat că publicul reuşeşte să se refere la experții în filozofie, prin folosirea expresiei „experți în filozofie", în virtutea deferentei față de ce spun experții înşişi despre cine sunt experții, atunci va trebui să apelăm la informația oferită de către experți pentru a ne da seama despre un individ anume dacă este expert în filozofie sau nu.

dat fiind că trăim într-un sat global, nu putem să acceptăm o noțiune de expert în filozofie la un nivel geografic mai redus decât nivelul mondial. când spui că gheorghe hagi a fost un mare fotbalist, nu te referi în primul rând la faptul că a jucat la farul constanța, ci la faptul că a ajuns să joace la real madrid, fc barcelona şi galatasaray istanbul.

când spunem că un filozof este mare, ne gândim, în mod similar, la poziția sa în spațiul academic universal. ce observăm dacă vom căuta numele filozofilor români locali în două baze de date foarte largi cuprinzând o mulțime enormă de publicații în domeniu, în toate limbile de circulație internațională, anume jstor şi isi arts and humanities citation index? de câte ori apar în publicațiile tipărite în ultimii 50 de ani indexate de aceste colecții numele filozofilor publici de la noi din țară?

pentru a răspunde, să începem cu nişte date inițiale. am consultat aceste baze de date pe 25 august 2009 şi am identificat 1480 de reviste în baza de date I isi şi 620 de reviste în jstor. nu spun că dacă te afli în această bază de date 1 u un articol sau două

---

53 **Putnam, Hilary,** *The meaning of 'meaning'.* **în Gunderson, K. (ed.)** *Language, Mind and Knowledge, Minnesota Studies in the Philosophy of Science,* **VII, University of Minnesota Press, 1975. Retipărit în Putnam, H.** *Mind, Language and Reality: Philosophical Papers,* **Volume 2, 215-271, Cambridge University Press, Cambridge, 1975. Saul Kripke,** *Numire şi necesitate,* **(trad. Mircea Dumitrul. Editura Al.I.. Bucureşti. 2nui HIIIW. Tvlei.** *Individualism and the mental*

eşti demn de luat în seamă. nici că, dacă nu te afli acolo deloc, nu eşti demn de luat în seamă. afirm doar două lucruri.

i)aı a te afli în baza de date cu un număr foarte mare de publicații, proha-lıılıtatea sa iii demn de luat în seamă de t at re experți (şi, deci, de către publi<)

Dacă te afli în baza de date cu doar unul-două articole, sau mai puțin, probabilitatea de a nu fi demn de luat în seamă de către experți (şi, deci, de către public) este ridicată.

Aş mai adăuga o importantă constrângere: măsura în care eşti demn de a fi luat în seamă ca filozof profesionist nu depinde de numărul articolelor care au fost publicate la invitația editorului, ci de al celor care au trecut prin sita recenzării anonime. Toate aceste reviste utilizează recenzarea dublu-anonimă: nici eu, ca autor, nu ştiu cine îmi va citi articolul şi va decide dacă merită sau nu publicat, nici recenzentul nu ştie al cui articol este rugat de către editor să-1 evalueze. Mai mult, o revistă de elită precum Mind (fondată în 1876I) adoptă chiar şi anonimitatea în relația autor-editor. Acestea sunt practici rar folosite în România, unde lipseşte în general un filtru format din experți prin care un articol trebuie să treacă pentru a apărea tipărit.

IV

Să ne întoarcem la testul nostru. Pentru a nu ne limita exact la grupul de filozofi români cei mai vizibili şi bine cotați de către publicul din România — şi acum mă voi referi în mod explicit la ei pentru prima dată în acest articol: Andrei Pleşu, Gabriel Liiceanu şi Horia-Roman Patapievici — voi începe cu un filozof la fel de vizibil şi bine cotat (cel puțin până recent) de către publicul din Ungaria (şi de către intelectualii filozofi români mai sus amintiți): Gâspâr Miklos Tamâs. Am ales cazul său, deoarece ne poate da indicații în privința unui pattern prin care un individ devine filozof-celebritate în imaginarul public, fără să fi pus prea mult pe masă în plan profesional. Repet: nu spun că un asemenea actor nu ar putea fi chiar un mare filozof, doar că datele nu justifică o asemenea credință din partea publicului.

în baza de date JSTOR, GM. Tamâs figurează cu zero articole. în ISIAHCI figurează cu 21 de articole, din care zero articole trecute prin recenzie anonimă, adică toate scrise şi publicate pe bază de invitație. Revistele, cu numărul de articole apărute menționat în paranteză, sunt Times Literary Supplement (10), Social Research (3), Studies in East European Thought (1), Journal oțDe-mocracy (2), New York Review of Books (1), New Republic (1), East European Politics and Societies (1), Esprit (1), Index on Censorship (1).

Singura revistă din această listă care are de a face cu filozofia este Studies in East European Thought, unde Tamâs are un articol, şi acela într-un număr special dedicat naționalismului, la invitația editorului, filozoful maghiar Kristof Nviri. Restul sunt reviste culturale, sau (< a/.ul Social HcM'iin li. Imunul <>l I \-mo culturală şi politică postcomunistă, şi care invită „staruri" culturale din acea /.onă să scrie articole.

De ce, totuşi, auzim acest nume atât de frecvent şi întotdeauna ataşat termenului „filozof"? După părerea mea, sunt două motive: (A) are studii în filozofie (doctorat) şi a scris în tinerețe o carte, apărută în Ungaria, influențată de lenomenologie, şi (B) a fost un cunoscut dizident anticomunist, mai întâi în România, iar din anii 1980, în Ungaria. Factorul (B) este cel care joacă rolul dominant în ascensiunea sa spre zonele de vizibilitate culturală şi mediatică: bazele de date legate de activitatea de specializare

arată că, deocamdată, nu există justificare pentru credința că ar fi contribuit în mod semnificativ la dezbaterile filozofice internaționale.

întorcându-ne la actorii filozofi de mare vizibilitate de la noi din țară, constatăm că avem o treabă mult mai uşoară decât în cazul lui Tamâs. Asta din cauză că frecvența numelor lor stă sub semnul nulității.

Andrei Pleşu are zero prezențe în ISI AHCI, şi o singură prezență în JSTOR, cu un articol într-un număr special al revistei Représentations, publicat prin invitație, şi neavând ca temă probleme filozofice, ci teme legate de politica şi cultura pre - şi postcomuniste ("Intellectual life under dictatorship", Représentations, No. 49, Special Issue: Identifying Historiés: Eastern Europe liefore and After 1989, Winter 1995, pp. 61-71).

Gabriel Liiceanu are zero prezențe în JSTOR şi două în ISI AHCI. Acestea sunt ambele articole „soft" în reviste literare: Esprit şi Nouvelle Revue Française. Articolul din Esprit este despre Cioran, iar cel din NRFeste celebrul său speech ..Sébastian, mon frère". Cu multă indulgență, am putea să le acceptăm drept articole ce „frizează" profesionalismul filozofic.

în fine, Horia-Roman Patapievici are zero prezențe în ambele baze de date. Asta s-ar putea datora faptului că el este mai frecvent denotat prin fraze greu de clasificat, precum „eseist şi fizician" (pe Wikipedia în limba engleză) iau „cercetător privat" (pe pagina oficială de autor a Editurii Humanitas). Las cititorului sarcina de a căuta prin bazele de date asupra articolelor în reviste de fizică, precum şi de a încerca să identifice o disciplină academică numită „eseistică".

Concluzia pe care vreau să o trag este că avem rațiuni de a crede că primul termen al disjuncției reprezentate de premisa (ii) a argumentului nostru se susține: publicul nu este pe deplin justificat în privința intelectualilor filozofi din România în a crede că aceştia sunt într-adevăr experți în filozofie. După cum am mai spus, această concluzie este compatibilă cu teza potrivit căreia (ilozofii noştri sunt cu adevărat nume importante în filozofia ce se practică

.1'.l.i/.i. se pi ea poale sa existe o comoară b io/ol ii :i în oni-ra In» Anar fi ..,-,»., c«-â

Prefigurez o obiecție de care mă lovesc din când în când: nu cumva neglijez faptul că în filozofia de tip continental (Heidegger, Sartre, Derrida, Badiou, Zizek, Lyotard) — în opoziție cu cea de tip analitic (Quine, Davidson, Kri-pke, Lewis, Armstrong, Williamson) — nu se obişnuieşte să se publice în reviste de specialitate? Publicarea în reviste de specialitate, se spune, nu este parte a culturii profesionale filozofice continentale. Răspuns: ei bine, rezultatele pentru Jacques Derrida, de exemplu sunt: 161 de articole în ISI, 132 de articole în JSTOR. Zizek: 114 în ISI, 56 în JSTOR, Lyotard: 76 în ISI, 45 în JSTOR. Fără comentarii.

Mai sunt şi obiecții de tipul: dar se ştie foarte bine că, de exemplu, Gabriel Liiceanu este expert în Heidegger. Răspuns: s-ar putea să fie adevărat, doar că expertiza lui nu s-a prea manifestat. Comparați-1, de exemplu, cu Otto Pogge-ler, expert în Hegel, Husserl şi Heidegger: 102 în ISI, 7 în JSTOR, în reviste precum Hegel-Studien, Kant-Studien, sau International Journal of Philosophical Studies. Am mai efectuat şi o căutare în baza ISI pe subiectul „Heidegger", categoria „filozofie". Rezultatul: 2889 de articole despre Heidegger, cei mai prolifici autori fiind F. Schalllow (46 de articole), P. Trotignon (43) şi J. Grondin (41). Liiceanu: zero.

Pe urmă, obiecția: nu cantitatea contează, ci calitatea. Răspuns: un indicator al calității este măsura în care scrierile tale au generat discuții, citări în alte articole. Şi la acest capitol filozofii noştri sunt la nivelul nul (a se consulta ISI Cited Reference Search).

în fine, obiecția: intelectualii noştri filozofi şi-au trăit cea mai mare parte a vieții sub comunism şi, deci, n-au avut cum să se afirme pe plan internațional. Răspuns: au trecut 20 de ani de la căderea comunismului! Dacă ar fi existat scrieri valoroase în sertare, acestea s-ar fi putut publica, în bloc, în doar 4-5 ani. în al doilea rând, există exemple de filozofi est-europeni care au pus ceva pe masă după căderea comunismului. De exemplu, croatul Neven Sesardic (filozofia ştiinței, etică) sau maghiarul Gyula Klima (filozofie medievală) au devenit cunoscuți în lumea filozofică după căderea comunismului, chiar dacă şi-au petrecut sub comunism majoritatea vieții până a deveni recunoscuți pe plan mondial.

La sfârşitul articolului am ataşat un apendice conținând un tabel sintetic al rezultatelor căutării unor nume de filozofi — inclusiv cele menționate mai sus- în bazele de date ISI şi JSTOR. Astfel, cititorul poate compara cu uşurință, îşi poate forma o părere.

V

Să trecem acum la cel deal doilea termen al premisei disjuni tive (ii), < are a acestor actori nu coincide cu aria lor de exprimare publică. Suportul argu-mentativ pe care aş vrea să-1 ofer în legătură cu această afirmație este metodologic. Te aştepți de la un filozof ca opera sa de specializare, adică opera filozofică, să difere, metodologic vorbind, esențial de „opera efemeră" reprezentată de activitatea publică, jurnalistic-culturală. Nu este cazul în România. Deoarece unul dintre domeniile mele de specializare este metafizica, iar toți cei trei filozofi români menționați mai sus se declară, din când în când, metafizicieni, mă voi limita la acest subdomeniu al filozofiei. A fi expert în metafizică înseamnă a cunoaşte un număr mare de teorii asupra unor probleme sau teme precum timpul, spațiul, cauzalitatea, universaliile, proprietățile, tropii, identitatea, identitatea personală, persistența, mereologia, liberul arbitru, existența lui Dumnezeu, simplitatea divină, atributele divine, necesitatea şi posibilita-tea, lumile posibile, evenimentele, relația minte-corp, aparențele, acțiunea, obiectele abstracte. Cunoaşterea teoriilor şi mai ales adăugarea a ceva valoros la discuții implică o cunoaştere atât a istoriei filozofiei, cât şi a ceea ce se întâmplă în mod curent în domeniu. Nu veți găsi o indicație în opera acestor autori cum că ar fi implicați în dezbaterile metafizice actuale. în privința stilului şi a metodei, scrierile lor din reviste non-filozofice, non-specializate, precum Dilema veche, nu diferă în mod vizibil de scrierile publicate în volume pretins academice. Mai mult, uneori se publică — la editura pe care o ai în posesie sau la editura amicului — colecții de articole gen Dilema veche. Este timpul să se spună răspicat că astfel de scrieri nu trec testul profesionalismului în filozofia practicată în lume la ora actuală.

Ca să ne întoarcem la metafizică, datorită faptului că metafizicianul principal în România este considerat de către public a fi Andrei Pleşu, publicul ajunge să-şi formeze o imagine asupra metafizicii drept ceva mistic, misterios chiar, neapărat legat de conexiunea credinciosului (de preferință creştin-orto-dox, sau măcar creştin) cu divinitatea. Departe de adevăr: este o crimă comisă împotriva disciplinei metafizicii să-i reduci tematica la aşa ceva, iar metodologic să o reduci la sclipirile aforistice ale unui iluminat căruia i s-a revelat divinitatea şi care-ți vorbeşte de acel je ne sais quoi metafizic. Nu, metafizica este cât se poate de sistematică, argumentativa, bazată şi pe progresul enorm prin care a trecut logica în ultimul secol. Ca să-ți faci o idee despre cât de sistema-tică şi de argumentativa poate deveni metafizica este cel mai bine să citeşti filozofi medievali, precum William Ockham, Duns Scotus, Averroes, sau John Huridan. Mai aproape de zilele noastre, metafizica a cunoscut o revitalizare începând

cu anii 1960-1970, datorită unor titani ai gândirii metafizice contemporane (deşi nu-mi place să folosesc asemenea apelative) precum David Armstrong, Jack Smart, David Lewis, Jaegwon Kim. Donald Davidson. W.V.O.

divinitate, nume demne de menționat sunt alvin plantinga, richard swin-burne, robert merrihew adams sau normann kretzmann. este foarte puțin probabil să-1 găsiți pe vreunul dintre ei în bibliografiile metafizicienilor de frunte din românia. nu neg faptul că un intelectual public precum andrei pleşu este plăcut, în general, la citire, subliniază probleme interesante şi importante, reuşeşte să sintetizeze, în fraze nimerite şi câteodată pătrunzătoare, anumite stări de fapt, însă toate acestea — le-aş aduna sub denumirea de „modelul de bunic realmente înțelept" — nu sunt de ajuns pentru a fi un metafizician serios, noțiune pe care aş pune-o sub incidența formulei de „teoretician sistematic-argumentativ".

vi

dacă am dreptate, deci, atunci opera acestor autori prezentă drept filozofică în mentalul public nu se distinge în mod clar de aria lor de exprimare publică. asta, împreună cu argumentele bazate pe datele jstor şi isi, ne aduc la un subargument pe care-1 putem formula acum, menit să susțină disjuncția exprimată în premisa (ii) a argumentului principal:

ori aria de specializare a unui intelectual filozof este legată de producția intelectuală recunoscută de structurile editoriale ale comunității internaționale de experți în domeniul filozofiei, ori este independentă de aceasta (premisă tautologică).

daca aria de specializare a unui intelectual filozof este legată de producția intelectuală recunoscută de structurile editoriale ale comunității internaționale de experți în domeniul filozofiei, atunci intelectualii filozofi români nu au, foarte probabil54, o arie de specializare (premisă).

dacă aria de specializare a unui intelectual filozof este independentă de producția intelectuală recunoscută de structurile editoriale ale comunității internaționale de experți în domeniul filozofiei, atunci intelectualii filozofi români au arii de specializare, respectiv exprimare publică, foarte probabil, coincidențe (premisă).

deci, intelectualii filozofi români ori nu au, foarte probabil, o arie de expertiză, ori au arii de expertiză, respectiv exprimare publică, foarte probabil, coincidente (derivată din (a) — (c), prin regula dilemei constructive).

publicul ori crede că aria de specializare a unui intelectual filozof este legată de producția intelectuală recunoscută de structurile editoriale ale comunității internaționale de experți în domeniul filozofiei, ori crede că este independentă de aceasta (derivată din (a), împreună cu premisa implicită că publicul are atitudini propoziționale doxastice (i.e. credințe) în legătură cu intelectualii filozofi, şi cu premisa că atitudinile doxastice ale publicului se conformează cerințelor consistenței logice).

dacă publicul crede că aria de specializare a unui intelectual filozof este legată de producția intelectuală recunoscută de structurile editoriale ale comunității internaționale de experți în domeniul filozofiei, atunci publicul nu are justificare suficientă în a crede că intelectualii filozofi români au o arie de specializare (premisă).

---

54 ESTE IMPORTANTĂ MENȚIUNEA „FOARTE PROBABIL", ALTFEL NE-AM CONTRAZICE ÎN RAPORT CU CE AM AFIRMAT LA ÎNCEPUT, ANUME CĂ RĂMÂNEM AGNOSTICI IN PRIVINȚA VALORII DE ADEVĂR A PROPOZIȚIILOR PE CARE LE DISCUTĂM (I.E. CĂ FILOZOFII PUBLICI ROMÂNI AU O arie de SPECIALIZARE, RESPECTIV CĂ ARII LOR DE SPECIALIZARE ESTE DISTINCTĂ ESENȚIAL DE aria de exprimare publică) VALOAREA de ADEVĂR «nrvSDST--------«ti» i„ „„.„» MNT.VT .VRTLLII,linii fir nmkihiliCite de IL. iar ..FOARTE

dacă publicul crede că aria de specializare a unui intelectual filozof este independentă de producția intelectuală recunoscută de structurile editoriale ale comunității internaționale de experți în domeniul filozofiei, atunci publicul nu are justificare suficientă în a crede că intelectualii filozofi români au o arie de specializare care diferă esențial de aria lor de exprimare publică (premisă).

(h) deci, publicul ori nu crede în mod justificat că intelectualii filozofi români au o arie de specializare, ori nu crede în mod justificat că intelectualii filozofi români au o arie de specializare care diferă esențial de aria lor de exprimare publică (derivată din (e) — (g), prin regula dilemei constructive).

concluzia (h) coincide cu ceea ce se afirmă în premisa (ii). cu asta închei demonstrația propusă şi remarc o incoerență conceptuală scoasă la suprafață ile către analiza noastră: fenomenul de a fi intelectual specializat în a fi intelectual dacă am avut dreptate până acum, înseamnă că avem justificare în a crede că intelectualii filozofi emblematici din românia sunt, de fapt, „specializați" doar în meseria de a fi intelectuali publici. dar ce implicații logice are expresia „specializat în a fi intelectual"? dată fiind modesta propoziție (1), care spune că intelectualul se exprimă în spațiul public dincolo de aria de specializare, expresia „specializat în a fi intelectual" este o contradicție; s-ar traduce ca 0 conjuncție de felul următor: [(ori nu are arie de specializare, ori aria sa de specializare coincide cu aria de exprimare publică), dar se exprimă în spațiul public dincolo de aria de specializare]. expresia „se exprimă în spațiul public dincolo de aria de specializare" implică existența unei arii de specializare distincte de aria de exprimare publică, iar aceasta este în contradicție cu ambii termeni ai disjuncției: „ori nu are arie de specializare, ori aria sa de specializare

Idolii Forului

justificați să credem, în lumina modestei propoziții (1) şi a analizei oferite până acum, că aceştia ar fi într-adevăr intelectuali.55

Apendice

Tabel sintetic privind prezența unor filozofi în revistele internaționale de filozofie şi alte ştiințe umaniste

	isi a&hci http://apps.isiknowledge.com/	jstor http://www.jstor.org/
g.m. tamâs (n. 1948)	21 (toate pe bază de invitație)	
andrei pleşu (n. 1948) (pe bază de invitație)	0	1 (pe bază de invitație)
gabriel liiceanu (n. 1942)	2	0

55 ÎI SUNT RECUNOSCĂTOR MONICĂI JITĂREANU, COLEGĂ DE BREASLĂ ÎN MAREA PEŞTERĂ PLATONICĂ ÎN CARE TRĂIM, PENTRU REACȚII LA O VERSIUNE PENULTIMĂ A ACESTUI ARTICOL, PRECUM ŞI COORDONATORILOR ACESTUI VOLUM, MONA MOMESCU ŞI SORIN ADAM MATEI, PENTRU SUGESTII PRIVIND PREZENTAREA.

h.-r. patapievici (n. 1957)	0	0
ted sider (n. 1966)	39	24
jonathan schaffer (n. 1970)	25	13
jacques derrida (1930-2004)	161	132
david k. lewis (1941-2001)	60	83
neven sesardic (n. 1955)	13	6
gyula klima (n. 1958)	14	1

ASCULTAȚI ŞI CEALALTĂ PARTE!
Mircea Flonta

Nu acordăm adesea destulă atenție diversității. Bunăoară diversității perspectivelor din care pot fi privite şi examinate unele şi aceleaşi experiențe şi rezultate ale activităților omeneşti. Pentru a face clar ceea ce am în vedere, voi prezenta pe scurt o situație dintr-un domeniu familiar mie, cel al reflecției filozofice asupra ştiinței.

într-o carte relativ recentă, fizicianul Abra-ham Pais afirma că prin formularea principiului complementarității danezul Niels Bohr poate fi socotit „unul dintre cei mai importanți filozofi ai secolului al XX-lea"56. O asemenea afirmație îi va surprinde pe profesioniştii filozofiei. Principiul complementarității nu figurează în indexul celor mai utilizate antologii de filozofie a ştiinței. Referiri la acest principiu lipsesc chiar şi în unele lucrări care conțin capitole consacrate fizicii cuantelor57. Karl Popper, unul dintre cei mai influenți filozofi ai ştiinței din cea de a doua jumătate a secolului trecut, s-a referit doar în treacăt la principiul complementarității. Pentru el, acest principiu semnalează „renunțarea la încercarea de a interpreta fizica cuantică drept descriere a ceva"58. Independent de acceptarea sau respingerea acestei afirmații a lui Popper, filozofii ştiinței amintesc numele lui Bohr doar atunci când abordează o temă standard a preocupărilor lor, şi anume opoziția dintre concepția realistă şi antirealistă asupra teoriilor ştiințifice. Din această perspectivă discută ei poziția lui Bohr precum şi controversa dintre Einstein şi Bohr, asupra mecanicii cuantice.

Cu totul altceva are însă în vedere Pais atunci când apreciază în mod superlativ contribuția filozofică a lui Bohr. El se referă la însemnătatea principiului complementarității pentru înțelegerea semnificației filozofice a teoriei cuantelor şi la ceea ce ne spune acest principiu cu privire la căile dezvoltării cunoaşterii noastre asupra naturii în genere. Interpretarea mecanicii cuantice bazată pe ideea complementarității a pus în discuție ceea ce aproape toți fizicienii acceptaseră până atunci drept ceva de la sine înțeles, şi anume că o teorie fizică modernă descrie prin

---

56 A. Pais, *Nieb Bohr's Times in Physics, Philosophy and Polity,* Oxford, Clarendon Press, 1991, p. 23. Pais revine asupra acestei afirmații. Bohr, scrie el, „a fost unul dintre cei mai de seamă filozofi ai secolului al XX-lea" (p. 420).

57 De exemplu, în cartea lui Rudolf Carnap, *Philosophical Foundations of Physics,* a cărei primă ediție apare în 1966, la câțiva ani după moartea lui Bohr.

58 K. R. Popper, *Trei concepții despre cunoaşterea umană,* în K.R. Popper, *Conjecturi şi infirmări,* Bucureşti, Editura Trei, 2001, p. 136.

modele matematice abstracte unele caracteristici structurale ale lumii. Din punctul de vedere al principiului complementarității, aşa cum a fost el formulat de Bohr, interogația care susține opoziția realism-anti-realism, ca temă consacrată a filozofiei ştiinței, îşi pierde relevanța. Raportân-du-se la paradoxul creat de experimentele care relevau natura dală — cor-pusculară şi ondulatorie — a luminii şi a materiei1, ideea complementarității aduce o noutate majoră din punct de vedere filozofic. Potrivit modului de gândire larg acceptat în rândurile fizicienilor, dacă două descrieri ale fenomenelor — cea corpusculară şi cea ondulatorie — se exclud una pe alta, rezultă că una dintre ele trebuie să fie falsă. Principiul complementarității ne spune, dimpotrivă, că dacă un microobiect se comportă ca o particulă sau ca o undă, aceasta depinde de alegerea dispozitivului experimental. Ambele descrieri sunt necesare pentru o descriere cât mai completă a proprietăților microobiectelor. Termenul complementaritate îşi propune să exprime tocmai acest fapt. La întrebarea „se comportă materia şi lumina ca particulele sau ca undele?" răspunsul nu poate fi dat decât dacă specificăm care este angrenajul experimental cu ajutorul căruia facem observațiile. în mecanica cuantică întrebarea dacă materia şi lumina constau din particule sau din unde devine astfel lipsită de sens! Este o întrebare de acelaşi fel ca şi întrebarea dacă un atom are temperatură sau entropie. Ținând seama, pe de o parte, de limitele aplicabilității conceptelor fizicii clasice în lumea atomului, unde descoperirea cuantei de acțiune introduce un element fundamental de discontinuitate, şi, pe de altă parte, de necesitatea de a utiliza mai departe aceste concepte pentru descrierea şi interpretarea experiențelor, principiul complementarității indică tocmai că „orice aplicare a conceptelor împiedică folosirea simultană a altor concepte clasice care, într-o altă conexiune, sunt în egală măsură necesare pentru elucidarea fenomenelor"1.

Ceea ce se desprinde din această relatare este că există o distincție clară între interesele şi preocupările care ghidează studiile asupra cunoaşterii ştiințifice ale profesioniştilor filozofiei şi cele ale unor cercetători ai naturii din prima linie. Primii urmăresc să aducă anumite clarificări, presupuse utile, pentru cei activi în cercetare şi să ofere publicului instruit o imagine generală asupra cunoaşterii ştiințifice; ceilalți îşi propun să descifreze semnificația unor rezultate fundamentale ale cercetării şi să desluşească indicațiile pe care le oferă acestea pentru orientarea pe mai departe a muncii ştiințifice. Reflectând asupra aceloraşi evoluții ale cunoaşterii, din perspective diferite şi cu interese diferite, două categorii distincte de intelectuali — profesionişti ai filozofiei şi cercetători ai naturii59 — ajung la elaborări substanțial diferite. Bohr folosea expresii ca „fundamentele filozofice ale teoriei cuantice" sau „lecția filozofică a fizicii atomice", dar sublinia, totodată, că el nu vorbeşte ca profesionist al filozofiei. Considerațiile lui răspund unor interese filozofice aparte, cele ale cercetătorului naturii. într-un interviu acordat în preziua morții sale, Bohr a dat expresie frustrărilor pe care le-a acumulat în încercările de a comunica cu filozofi interesați de ştiința naturii şi de noile ei evoluții, spunând: „Există tot felul de specii de oameni, dar ar fi rezonabil să se spună că niciun om care este numit filozof nu înțelege ceea ce se are în

---

59 CONSIDERAȚIILE LUI BOHR DESPRE COMPLEMENTARITATE ERAU PRODUSUL UNEI MINȚI ORIENTATE DE UN ANUMIT GEN DE INTERESE FILOZOFICE, DIFERITE DE CELE ALE UNUI EXPERT ÎN FILOZOFIE. DIN ACEASTĂ PERSPECTIVĂ, VOM PUTEA ÎNȚELEGE MAI BINE O NOTĂ DIN ZIARUL *New York Times,* CARE ANUNȚA, ÎN NOIEMBRIE 1962, MOARTEA LUI BOHR „CU PLECAREA LUI NIELS BOHR, LUMEA A PIERDUT NU NUMAI PE UNUL DIN CEI MAI MARI OAMENI DE ŞTIINȚĂ AI ACESTUI SECOL, DAR ŞI PE UNUL DIN URIAŞII INTELECTUALI AI TUTUROR TIMPURILOR". NU NUMAI PROFESIONIŞTII FILOZOFIEI, CI ŞI INTELECTUALII UMANIŞTI VOR fi SURPRINŞI DE O ASEMENEA CARACTERIZARE.

vedere printr-o descriere complementară ... Problema este că este fără speranță să avem în mod direct orice gen de înțelegere între oameni de ştiință şi filozofi"60.

Ce putem învăța din acest caz şi din altele asemănătoare? Unele şi aceleaşi activități şi rezultate pot deveni obiectul reflecției unor persoane instruite, cu mintea formată şi orientată de experiențe şi preocupări diferite. Drept urmare, cu perspective diferite. Nimeni nu are „a view from nowhere"61, adică operspectivă „atotcuprinzătoare", în acest sens „obiectivă", o vedere de sus, şi nu dintr-un anumit punct. Aceasta este o observație utilă drept punct de plecare într-o discuție asupra contribuției pe care o pot aduce în dezbaterea publică aşa-numiții intelectuali specializați. Mi se pare că Niels Bohr, ca şi marele său coleg Albert Einstein, au fost figuri reprezentative pentru această categorie. Identitatea lor a fost cea de cercetători ai naturii. Cu mintea orientată de exercițiul unei activități creatoare distincte, ei au reflectat asupra unor teme care interesează cercuri mai largi, susținându-şi şi apărându-şi punctele de vedere în discuții şi controverse publice. Ca filozofi şi ca personalități ale vieții publice, Bohr sau Einstein ilustrează foarte bine acele atribute care îl disting pe intelectualul specializat atât de intelectualul public, cât şi de specialist, de expertul cu înaltă calificare: excelența în activități cum sunt cercetarea ştiințifică şi tehnologică, creația artistică, politica sau diplomația, deschiderea către cultura umanistă, angajarea într-o problematică filozofică, existențială, morală sau soci-al-politică cu resursele unei minți modelate de exercițiul şi experiențele specifice ale unei anumite activități creatoare. Economistul şi politicianul care discută probleme globale cum sunt cele ale resurselor, sărăciei, suprapopulației, ecologiei, biologul şi medicul care reflectează asupra perspectivelor ingineriei genetice şi ale altor tehnologii moderne, scriitorul şi artistul care formulează gânduri privitoare la condiția culturii umaniste în lumea modernă şi postmo-dernă, matematicianul preocupat de înțelegerea locului disciplinei sale în contextul culturii şi civilizației actuale sunt intelectuali specializați prin excelență.

în cele ce urmează îmi propun să pun în evidență, cu ajutorul câtorva studii de caz, contribuția specifică a intelectualilor specializați, aşa cum se reflectă ea în modul în care s-au raportat ei la intelectuali publici reprezentativi pe scena culturală românească. Doresc să atrag atenția în mod deosebit asupra faptului că la noi intelectualii specializați au fost şi sunt relativ slab percepuți. Voi încerca să răspund la întrebarea de ce se întâmplă aşa.

*

* *

O personalitate care ilustrează în mod exemplar poziția caracteristică a intelectualului specializat a fost sociologul Henri H. Stahl (1901-1991). Format în echipa lui Dimitrie Guşti, Stahl a acumulat o exprientă variată de cercetare in-terdisciplinară a satului românesc. încă din tinerețe şi cu deosebire în anii săi mai târzii, el s-a angajat, de pe pozițiile cercetătorului empiric al societății, în discuții şi polemici cu istorici, cu filozofi şi cu cercetători ai credințelor religioase.

Una din temele asupra căreia a revenit adesea Stahl a fost cea a continuității sociologia, ținând seama de faptul că societățile de astăzi reprezintă o continuare a celor de ieri. Rezultatele cercetării istorice, cu deosebire cele ale cercetării unui trecut

---

[60] INTERVIU DIN 17 NOIEMBRIE 1962 CU TH. S. KUHN, A. PETERSEN ŞI E. RIIDINGER, CITAT DUPĂ A. PAIS, *op. cit, p.* 421.

[61] ÎN INTRODUCEREA CĂRŢII SALE, INTITULATE *The View from Nowhere* (OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1986), THOMAS NAGEL PRECIZEAZĂ CĂ ÎŞI PROPUNE SĂ OFERE „O APĂRARE" ŞI ÎN ACELAŞI TIMP „O CRITICĂ" A IDEII OBICT LIVITALII F,L OBSERVĂ CĂ OAMENII SUNT NERMNNENT CNNFNTNT.ITI CU CONFLICTELE DINTRE DIFERITE

mai apropiat, vor fi validate de capacitatea lor de a da socoteală de multe trăsături ale societăților prezentului. Este sensul în care studiul sociologic al societăților contemporane trebuie să constituie „piatra de încercare a veracității tuturor reconstituirilor istorice"62. Totodată, istoricul este dator să pornească în demersurile sale de reconstituire a trecutului de la prezentul mai bine cunoscut. Ceea ce înseamnă, nu de la opinii şi credințe, care vin în întâmpinarea înclinațiilor şi prejudecăților sale, ci de la cele mai sistematice şi controlabile cunoştințe asupra structurilor sociale ale prezentului2. în ceea ce priveşte obiectivele, metodele şi tehnicile utilizate, apreciază Stahl, nu există, în principiu, deosebiri semnificative între cercetările istoricilor şi cele ale sociologilor. Singura diferență esențială este aceea că sociologul, spre deosebire de istoric, se apleacă asupra unei realități care este accesibilă în mod direct cercetătorului. Deosebirea dintre cercetarea ştiințifică a prezentului şi a trecutului priveşte, prin urmare, doar posibilitățile de a ne informa asupra fenomenelor sociale.

Pornind de la asemenea considerații metodologice principiale, care reprezintă bilanțul experiențelor sale de cercetător, Stahl discută critic modul cum sunt întreprinse cercetarea şi scrierea istoriei la unii dintre cei mai cunoscuți autori români. Ideea directoare a acestei confruntări este aceea că istoricul va trebui să se concentreze asupra analizei sociologice a formelor de viață socială globale, începând cu mediul fizic şi tehnologia, continuând cu relațiile economice şi sociale şi sfârşind cu instituțiile, mentalitățile şi credințele comunității, în acest scop, el va trebui să utilizeze resursele pe care le oferă cercetările asupra economiei, geografiei, istoriei tehnologiilor, demografiei, psihologiei sociale, ştiințelor juridice şi politice, antropologiei culturale şi etnografiei şi să deprindă „mânuirea lor interdisciplinară". Stahl insista cu deosebire asupra însemnătății criteriilor sociologice în delimitarea şi caracterizarea formațiunilor social-economice care s-au succedat de-a lungul timpului în periodizarea istoriei României, în contrast cu periodizările bazate pe factori politici (formații statale) sau pe criterii strict cronologice (istorie veche, medie, modernă şi contemporană). Sunt puse în discuție, în acest fel, subiecte de larg interes. Este evident că miza acelei „reforme sociologice" a scrierii istoriei, pe care o preconiza Stahl, nu era doar condiția ştiințifică a acesteia, ci, în egală măsură, conştiința istorică a intelectualilor şi a publicului larg aşa cum este modelată ea de învățământul de masă.

Extrem de instructivă pentru sursele deosebirilor dintre pozițiile intelectualilor specializați şi a intelectualilor publici mi se pare a li critica pe care a întreprins-o Stahl la adresa vederilor lui Lucian Blaga privitoare la particularitățile culturii şi mentalității populare româneşti. Blaga avansase o explicație pur speculativă, postulând existența unor „matrice stilistice" specifice, încastrate în subconştientul colectiv al comunităților. In particular, Blaga afirmase că tocmai naşterea unei anumite matrice stilistice marchează apariția poporului român. Or, dacă adoptăm această perspectivă, sublinia Stahl, atunci toate cercetările istorice asupra constituirii poporului şi a limbii române vor apărea drept inutile. Căci este suficient să stabilim când a apărut o anumită matrice stilistică pentru a răspunde o dată pentru totdeauna la întrebare. Blaga nu spune nimic cu privire la relația ditre particularitățile unei matrice stilistice şi contingențele unui anumit mediu fizic şi social. Făcând elogiul satului românesc, un element fundamental al discursului public al epocii, teoreticianul „spațiului mioritic" nu credea că sunt necesare cercetări empirice pentru a caracteriza modul de a simți şi de a gândi al țăranului român, pentru a-i explica particularitățile. Faptul de

---

62 Vezi H.H. Stahl, *Probleme confuze în istoria socială a României,* Bucureşti, Editura Ai':ldi»mini Rn.-iliv-cti mm n ***in***

a fi copilărit într-un sat românesc arhaic i se părea suficient pentru a-1 pune în cunoştinţă de cauză. Iar în ceea ce priveşte explicaţiile, Blaga respingea orice altă cale decât cea speculativă. Or, critica lui Stahl viza în mod persistent tocmai tendinţa de a întemeia conştiinţa publică a identităţii etnice româneşti doar pe intuiţie şi speculaţie, făcând abstracţie de rezultatele unei cercetări sociale sistematice. Referindu-se la teoriile lui Blaga, ca şi la cele ale lui Mircea Eliade asupra religiozităţii populare la români, Stahl formulează un diagnostic semnificativ scriind că aceşti autori „îi disprețuiesc pe oamenii de ştiinţă pentru îngustimea lor de vedere, meschina lor mulţumire cu mânuirea, fecundă, dar mioapă, a empiriei, cu renunţarea la atacarea marilor probleme care nu se pot verifica experimental, cu refuzul lor de a căuta esenţele ultime ale fenomenelor, cu negarea posibilităţii unor explicări finale şi definitive, prin invocarea unor «principii» putând fi exprimate printr-o formulă unică, decisivă"1. Formulele speculative simple, îndrăzneţe pot să fie extrem de atrăgătoare, dar realitatea este, de regulă, mult prea complicată şi eterogenă pentru a putea fi încadrată prin asemenea formule63. Mesajul lui Stahl, mesajul unui cercetător care şi-a consacrat viaţa ştiinţei sociale empirice, este clar: nu poţi ajunge la o bună cunoaştere a credinţelor şi mentalităţilor unei comunităţi dacă faci abstracţie de rezultatele cercetării de teren şi nu poţi spera să formulezi explicaţii satisfăcătoare ale particularităţilor acestor credinţe şi mentalităţi dacă refuzi să-ţi confrunţi speculaţiile cu datele obţinute prin asemenea cercetări. Cum mărturiseşte însuşi autorul, avertismentul său a fost „rău primit" în lumea intelectualităţii lite-rar-artistice româneşti1. Este publicul căruia intelectualul specializat îi apare iidesea drept unul care încearcă să strice plăcerea superioară pe care i-o poate produce o teorie cu adevărat seducătoare, care incită imaginaţia şi vine în întâmpinarea preferinţelor sale intelectuale.

Foarte clar se exprimă, în lumea noastră, diferenţele dintre perspectiva intelectualului public şi cea a intelectualului specializat în perceperea filozofiei.

Reprezentarea despre filozofie a intelectualului public este modelată cu precădere de filozofia speculativă tradiţională. „Filozofia mare" îi apare acestuia drept o cunoaştere asupra „fiinţei", a existenţei ca existenţă, o cunoaştere nu numai distinctă, dar şi opusă, atât prin obiective cât şi prin natura demersurilor ei, în raport cu cunoaşterea comună şi ştiinţifică. Această înţelegere a filozofiei a primit o expresie netă în opera şi în luările de poziţie programatice ale lui Constantin Noica. Nu numai reputaţia lui ca filozof, dar şi influenţa lui ca intelectual public, îl recomandă pe Noica drept figură emblematică a culturii române.

Noica obişnuia să sublinieze identitatea filozofiei opunând-o ştiinţei. Primul lui text reprezentativ în această privinţă este un studiu publicat în 1942 sub titlul Certitudinile filozofiei faţă de incertitudinile ştiinţei. Este semnificativ că peste patru decenii, în 1984, Noica va relua acest text ca preambul la Trei introduceri la devenirea întru fiinţă. Raportându-se la marea tradiţie a filozofiei speculative şi la propria lui

---

63 Cercetătorul mentalităţilor din satul arhaic românesc, observă Stahl, va întâlni manifestări caracteristice ale unor reprezentări de tipuri diferite: magice, religioase şi pragmatic-pozitive. In anumite sfere ale vieţii pot predomina anumite mentalităţi, în timp ce în alte sfere dominante sunt altele. „Astfel gândirea despre fizica cerească, despre cosmogonie, despre rostul vieţii

ci -al *mnr+ii* nnîltc fi <te i'înrtcr n.-t.wl mit,iii uni '.I Itl.H'li teliiMil.; î TI tinin tf *VA* ni lile:l desnil*

speculație ontologică, Noica susține că natura proprie a filozofiei se afirmă abia „în opoziție cu natura teoretică a științei"64. Aceasta în sensul că „în timp ce în știință este vorba de lucruri chiar şi atunci când se vorbeşte despre om, în filozofie este vorba despre om, chiar şi atunci când se vorbeşte despre lucruri. Filozofia este o îndeletnicire cu şinele, nu cu lucrul"65.

Față de această poziție a reacționat, într-un mod caracteristic, unul dintre puținii oameni de știință reprezentativi ai României care a fost în ultimele decenii prezent în dezbaterea publică, matematicianul Solomon Marcus. Activ în cercetări interdisciplinare, cu contribuții notabile în lingvistica matematică, semiotică, poetica matematică, Marcus a fost contrariat de o sentință ca aceea că identitatea filozofiei s-ar exprima prin ruptura ei deplină cu gândirea ştiințifică. Privind lucrurile din perspectiva cercetătorului, Marcus releva, în opoziție cu punctul de vedere al lui Noica, o continuitate deplină între probleme care interesează filozofia şi rezultate ale cercetării ştiințifice specializate. Poziția lui Marcus este poziția caracteristică a acelor cercetători pe care îi interesează în mod deosebit contribuția științei la schimbarea imaginii lumii şi a omului. Aceasta a fost poziția unor fizicieni ca Einstein, Bohr, Heisenberg sau Karl Friedrich von Weizsäcker, a unor cercetători ai evoluției ca Konrad Lorenz, Ernst Mayr sau Stephen Jay Gould, a unui lingvist ca Noam Chomsky. Cu referire la aceştia, la alți intelectuali specializați, la propria lui operă, Marcus scria: „De la ştiință la filozofia ştiinței, la filozofie în general, nu-i decât un pas, iar în multe cazuri acest pas nu este necesar. Numeroase adevăruri din matematică, fizică sau biologie sunt de o puternică semnificație în acelaşi timp ştiințifică şi filozofică, iar problema granței dintre aceste două aspecte este de-a dreptul oțioasă. Teorema lui Gödel, în a cărei demonstrație constatăm că metalimbajul ... se identifică cu limbajul obiect, nu aparține ea în egală măsură științei şi filozofiei? «In filozofie este vorba de o reflecție a spiritului asu-pră-şi», observă Noica. Dar nu despre acelaşi lucru este vorba în demonstrația teoremei lui Gödel?"66 Dincolo de limitele unei forme de viață filozofică — lilozofia speculativă a ființei — mult invocata dihotomie a lui Noica, exacti-late-adevăr, nu pare să fie relevantă. Sugestia lui Marcus este că acei intelectuali publici care reiau astăzi formule ca cea a opoziției dintre exactitate şi adevăr, cu sentimentul reconfortant că stau sub patronajul unor mari spirite67, exprimă până la urmă ceea ce nu ar dori în niciun caz să recunoască, şi anume izolarea lor de evoluții majore care au loc în gândirea contemporană.

---

64 C. NOICA, *Certitudinile filozofiei față de incertitudinile științei,* ÎN C. NOICA, *Echilibrul spiritual. Studii şi eseuri,* BUCUREŞTI, EDITURA HUMANITAS, 1998, P. 308).

65 *Ibidem,* P. 310. IATĂ ŞI CONCLUZIA LUI NOICA: „INTRE ŞTIINȚĂ ŞI FILOZOFIE ESTE O RUPTURĂ. APROPIEREA CE SE FACE DE OBICEI ȚINE DE FAPTUL CĂ ŞI UNA ŞI ALTA PAR ÎMPLÂNTATE ÎN CUNOAŞTERE. DAR ESTE CU TOTUL ALTCEVA: CUNOAŞTEREA ÎN EXERCIȚIU ŞI CUNOAŞTEREA SPIRITULUI CARE CUNOAŞTE" (P. 317).

66 S. MARCUS, *Provocarea științei,* BUCUREŞTI, EDITURA POLITICĂ, 1988, PP. 193-194. O PARTE SUBSTANȚIALĂ A CAPITOLULUI *Filozofia provoacă știința* ESTE CONSACRATĂ CONFRUNTĂRII CU POZIȚIA LUI NOICA. HORIA-ROMAN PATAPIEVICI DEPLÂNGEA RECENT (VEZI CONFERINȚA *Despre absența dialogului intelectual,* ÎN VOI. *Discernământul modernizării,* EDITURA HUMANITAS, 2004 ŞI *Despre idei şi blocaje,* EDITURA HUMANITAS, 2007) FAPTUL CĂ OPERA FILOZOFICĂ A LUI BLAGA SAU NOICA NU NUMAI CĂ NU A AVUT CONTINUATORI, DAR NU A BENEFICIAT NICI CEL PUȚIN DC UN EXAMEN < ULII COMPETENT. NU

ESTE 0:1 RE NNTRIVIT ^II TIC ÎNL REHFMV :IT UNI I (FIND :I L< IU NUL CIL 11 IL I CI MI I■.,■ I1 N-NEI EV -IMEN . I. , I> NU

67 C. NOICA, *Certitudinile filozofiei față de incertitudinile științei,* ÎN C. NOICA, *Echilibrul spiritual. Studii şi eseuri,* BUCUREŞTI, EDITURA HUMANITAS, 1998, P. 308).

Elogiul originalității este una din temele care ilustrează bine deosebirea dintre perspectiva intelectualilor publici şi a celor specializați. Primilor, creația originală li se înfățişează aidoma unei lumi noi, ivite din neant. Noica obişnuia sii-i întrebe direct pe tinerii înzestrați, care îi erau prezentați: „Care este ideea ta?" Şi probabil că cea mai plăcută surpriză ar fi fost pentru el să audă de ceva la care nu se gândise nimeni până atunci. Din perspectiva intelectualului specializat, care trăieşte în lumea cercetării[68], originalitatea constă, în schimb, în ceea ce acesta numeşte „contribuții". Magnitudinea lor se exprimă în impactul pe care îl au asupra unui domeniu de preocupări, în amploarea reconfigurări-lor pe care le ocazionează. In recentul discurs de recepție la Academie a lui Solomon Marcus — Singurătatea matematicianului — întâlnim următoarea reflecție: „Porneşti de la probleme, de la rezultate ale altora, încerci să faci un pas mai departe şi, dacă reuşeşti sau numai crezi că ai reuşit, încerci să transmiți altora mesajul tău ... Nu cumva tocmai în acest dialog generalizat se află esența activității de cercetare, a creației, în general?"

*

Ceea ce va atrage atenția, între altele, unui observator vestic care a ajuns să cunoască scena culturală românească este disproporția vizibilă dintre prezența şi influența intelectualilor publici şi a celor specializați. Aşa a fost în trecut şi uşa este şi astăzi. Cei care vor examina, conduşi de o rațiune nepărtinitoare, replicile adresate de Stahl lui Blaga şi Eliade şi de Marcus lui Noica nu vor avea niciun moment impresia că discuția nu s-ar purta între personalități de acelaşi nivel. Cu toate acestea, nu putem compara notorietatea unui Blaga sau Noica, cu cea a lui Stahl şi Marcus. Pe mulți intelectuali români până şi sugestia unei comparații îi va face să zâmbească. Percepția publică răspândită este că primii sunt personalități legendare, iar ceilalți, în cel mai bun caz, cercetători merituoşi. Cu excepții notabile, cei care studiază opera lui Blaga sau a lui Noica nici nu semnalează critici cum sunt cele formulate de Stahl şi Marcus. în mod categoric, cultura română rămâne o cultură centrată preponderent pe literatură şi artă, filozofie speculativă, eseu şi critică a culturii. Unei audiențe largi, intelectualii publici îi apar drept singurii ei exponenți autentici. Ei sunt cei care dau măsura distincției intelectuale în genere. Până şi comentatori cu pretenții ai cotidienelor sportive pastişează manierele şi stilul celor mai reprezentativi dintre aceştia. Cu privire la modul în care se construiesc reputațiile intelectuale în spațiul nostru cultural nu pot să nu fiu de acord cu observații ca acestea: „ ... dexterițățile prizate sunt cele ale intelectualului de tip universal ... suscită interes oamenii care se dovedesc în stare să mânuiască în mod elegant ideile generale ale câtorva discipline umaniste canonice — literatură, istorie, filozofie, istoria religiilor. La noi admirat este scriitorul, nu savantul"1.

Care să fie explicația acestei situații, care contrastează destul de puternic cu ceea ce se întâmplă în lumea largă? S-ar putea spune multe în această privință. Nu trebuie să pierdem din vedere influența pe care o exercită o anumită orientare a educației intelectuale în şcoală şi în familie, o orientare care s-ar transmite de la o generație la alta. Se crede că tinerii vor fi introduşi în lumea ideilor generale în primul rând citindu-i pe marii scriitori, istorici, moralişti şi filozofi, consultând lucrări de istoria artei şi a religiei. Asupra literaturii scrise pentru publicul larg de oamenii de ştiință, de cercetători şi practicieni de cel mai înalt rang din toate domeniile, se atrage mult mai

---

[68] *Ibidem,* p. 310. IATĂ ŞI CONCLUZIA LUI NOICA: „INTRE ŞTIINȚĂ ŞI FILOZOFIE ESTE O RUPTURĂ. APROPIEREA CE SE FACE DE OBICEI ȚINE DE FAPTUL CĂ ŞI UNA ŞI ALTA PAR ÎMPLÂNTATE ÎN CUNOAŞTERE. DAR ESTE CU TOTUL ALTCEVA: CUNOAŞTEREA ÎN EXERCIȚIU ŞI CUNOAŞTEREA SPIRITULUI CARE CUNOAŞTE" (P. 317).

puțin atenția. Tineri cu mintea deschisă care urmează şcolile româneşti rămân cu impresia puternică şi statornică că doar disciplinele umaniste au relevanță pentru exersarea şi orientarea gândirii în probleme de interes general. Prezența şi răspândirea neobişnuit de puternică a aşa-numitelor „reviste de cultură", în raport cu publicații care discută pe înțelesul unui public larg semnificația evoluțiilor din ştiință şi din alte domenii de activitate specializată, favorizează de asemenea audiența privilegiată a intelectualilor publici.

Fără îndoială că cei mai performanți intelectuali publici au atuuri redutabile care explică, chiar dacă nu justifică, favoarea exclusivă pe care le-o acordă publicul românesc interesat de lumea ideilor generale. Exploatarea cu talent şi ingeniozitate a resurselor culturii umaniste le oferă bune oportunități pentru câştigarea ataşamentului publicului față de viziuni şi convingeri inspirate de tin anumit ideal de viață şi de un anumit sistem de valori. Totodată, capacitatea lor de a se impune ca formatori de opinie este favorizată de registrul lor tematic foarte larg şi îndeosebi de strălucirea stilistică a scrisului lor. Pentru segmente cuprinzătoare ale publicului instruit din România contează enorm cum spui ceea ce ai de spus. Din acest punct de vedere, intelectualul specializat va fi la noi mai dezavantajat decât în alte părți în eforturile sale de a câştiga atenția publicului.

Acea poziție copleşitor hegemonică pe care continuă să o ocupe la noi intelectualul public în raport cu cel specializat nu este însă de dorit. Bunul echilibru al unei culturi moderne pare să fie asigurat tocmai prin confruntarea şi interferența abordărilor specifice pentru cele două categorii de abilități şi competențe. Să nu uităm că intelectualii publici înclină să privească lucrurile mai ni uit sub specie aeîernitatis. Cei specializați sunt aproape întotdeauna mai sensibili la teme sociale ca accesul la instrucție, sărăcia, starea sănătății, evoluția ecologică şi altele de acest fel. Ei sunt astfel în măsură să contrabalanseze un anumit elitism, mai accentuat în mediul intelectualilor noştri publici. Iar dacă acele întrebări care îi privesc pe toți oamenii instruiți, pe toți cei obişnuiți să gândească cu mintea lor, sunt abordate în moduri atât de diferite de aceste tlouă categorii de protagonişti ai spațiului public, atunci stimularea dialogului dintre ele va fi în mod sigur spre binele culturii române. Iată de ce îndemnul „Ascultați şi cealaltă parte!" mi se pare foarte actual.

SPECIALIST SAU INTELECTUAL? Bruno Ştefan

în primii şapte ani postdecembrişti am lucrat la Grupul pentru Dialog Social. în cadrul lui exista un centru de sondaje condus de un remarcabil dizident — Pavel Câmpeanu. Fost coleg de celulă cu Nicolae Ceauşescu în anii 1939-1944, activist comunist în vremea lui Gheorghe Gheorghiu Dej, el a devenit dizident după preluarea puterii de către Ceauşescu, fiind singurul sociolog din România care avea cărți publicate în Statele Unite — cărți fundamentale pentru înțelegerea sistemelor totalitare, devenite manuale obligatorii în multe facultăți de ştiințe politice din lume. A înființat primul institut de sondare a opiniei publice într-o țară comunistă, pe care 1-a transformat după 1990 în cel mai important furnizor de informații sociologice pentru țările occidentale.

Ca angajat al acestui Centru Independent de Studii Sociale şi Sondaje (CIS), am avut deseori tendința de a folosi informațiile pe care le produceam pentru elaborarea unor articole în acelaşi ton cu al intelectualilor din GDS. Dar Pavel Câmpeanu mă oprea de fiecare dată, spunându-mi că eu sunt specialist, nu intelectual. Vreme îndelungată am fost nemulțumit de atitudinea lui, mai ales că vedeam cum unii intelectuali preluau două-trei cifre din cercetările noastre şi scriau eseuri fulminante,

ce erau apoi intens dezbătute. Mulți dintre colegii mei din facultățile de filozofie şi sociologie îşi construiau cariere strălucite utilizând sondajele noastre, devenind comentatori şi analişti politici cunoscuți. Singurul spațiu în care nouă, sociologilor de la CIS, ne era permis să ne exprimăm erau revistele de specialitate, iar articolele erau analizate frază cu frază

de Pavel Cir metafore si_

Mai târzii tual. Special: sele pe care ie le integreazi diferite, unea selectează âa cele care nu le-a studiat

Vorba st deseori rigidă, orice; vorbegd sărăcie, ref SUA, divorpaj Specialistul a lui de cerce serviciu al la alta, de 1

Perceppii list, intelecte alistul este ut-mărunte. Pem fără substaz^ 1 viziune de ai măceşte reai ştiințifice suna tru intelect-, spațiul pub; nătoare şi cî ralizări prip: lectualul îl a: cizia expr

Specialist treze distanții tualul cocher: îmbine cele Amânda la poziția : zeşte mai

Idolii Forului

de Pavel Câmpeanu şi de multe ori anulate din cauza abundenței de epitete, metafore sau de fraze pompoase, fără conținut ştiințific.

Mai târziu am înțeles de ce spunea mereu că este specialist şi nu intelectual. Specialistul vorbeşte public doar despre faptele, evenimentele şi procesele pe care le-a măsurat. Intelectualul selectează informații ale specialiştilor şi le integrează într-o teorie de mare generalitate. Specialistul prezintă fațete diferite, uneori total divergente, ale aceluiaşi fenomen studiat. Intelectualul selectează doar acele informații care corespund teoriei lui, ignorându-le pe cele care nu-i convin. Specialistul nu face afirmații despre lucrurile pe care nu le-a studiat. Intelectualul se pronunță despre orice aspect de interes public.

Vorba specialistului are în spate ani de studii şi cercetări, de aceea este deseori rigidă, dură, inflexibilă. Intelectualul se pronunță cu uşurință despre orice; vorbeşte cu pricepere despre criza economică, despre țigani, corupție, sărăcie, reforma justiției, situația din Irak, problema petrolului, alegerile din SUA, divorțurile dintre vedete, averile politicienilor sau deşeurile radioactive. Specialistul se exprimă public extrem de rar, mai ales atunci când domeniul lui de cercetare este pus în discuție publică. Intelectualul este angajatul de serviciu al spațiilor publice — se plimbă cu dezinvoltură de la o televiziune la alta, de la o redacție la alta, de la un partid la altul.

Percepțiile reciproce sunt dominate de expresii peiorative. Pentru specialist, intelectualul public este un ratat în meseria lui. Pentru intelectual, specialistul este un chițibuşar încremenit în studierea îndelungată a unor fenomene mărunte. Pentru specialist, intelectualul public este un parvenit, un demagog, fără substanță profesională. Pentru intelectual, specialistul este un tocilar fără viziune de ansamblu. Pentru specialist, intelectualul este un farsor care răstălmăceşte realitatea pentru a o potrivi în teoriile lui. Şi adesea farsorii breslelor ştiințifice sunt cei care fac primii paşi spre lumea intelectualilor publici. Pentru intelectuali, specialiştii produc multe informații, dar puține au valoare în spațiul public, iar ei nu-şi pot da seama singuri care sunt utile, care sunt dăunătoare şi care nu au niciun folos. Specialistul îl acuză pe intelectual de generalizări pripite, de simplificări primitive, de falsă prețiozitate lingvistică. Intelectualul îl acuză pe specialist că nu gândeşte la scară mare, că îi lipseşte concizia exprimării şi că utilizează un vocabular sărac.

Specialistul intră rar în politică şi, atunci când face acest lucru, vrea să păstreze distanță între cele două lumi (lumea ştiințifică şi lumea politică). Intelectualul cochetează mereu cu politica şi devine adesea om politic, încercând să îmbine cele două lumi.

Amândoi se cred savanți şi amândoi aspiră la acest statut, dar căile de acces la poziția râvnită sunt diferite. Intelectualul crede că prestigiul public îi netezeşte mai uşor drumul spre această poziție socială, de aceea îşi studiază cu atenție discursul în fața camerelor de luat vederi. Specialistul este convins că anii de cercetare minuțioasă, departe de presă, îl ajută să obțină rigoarea şi prestigiul ştiințific necesar accederii la statutul de savant Pentru intelectual, savant este acel individ care reuşeşte să definească realitățile din jur cu o forță de expresie deosebită, utilizând din abundență simbolurile, metaforele şi cuvintele deosebite, care inventează cuvinte, îmbogățind limba şi, deci, universul. Pentru specialist, savantul este acel individ care stăpâneşte domeniul lui de referință după ani îndelungați de studiu şi care a dobândit, prin experiență, o concizie în exprimare, înlăturând artificiile lingvistice, iar prețiozitatea în exprimare, logoreea verbală sunt semnul evident al îndepărtării de casta savanților.

Amândoi cred în misiunea lor publică. Specialistul este convins că misiunea lui este aceea de a spori cunoaşterea ştiințifică. De aceea prezintă cifre şi date seci, fără să-şi pună problema oportunității sau momentului difuzării lor, a consecințelor sociale sau a schimbărilor pe care acestea le produc. Intelectualul crede că misiunea lui este să-i ajute pe oamenii simpli să înțeleagă lumea din jur. De aceea este atent la contextul prezentării unor informații şi acordă importanță unora mai mult decât altora în funcție de consecințele difuzării lor.

Amândoi produc opere, dar destinul acestora în lumea ideilor este diferit Cărțile şi studiile savanților sunt contestate de alți savanți doar pe baza altor studii similare şi rar se întâmplă ca o cercetare să fie invalidată de altă cercetare identică. Studiile şi cărțile intelectualilor sunt adesea contestate de alți intelectuali, pornind de la ideologii şi opinii contrare. Ele se grupează în şcoli şi curente de gândire şi au valabilitate sau sunt contestate în funcție de apartenența la aceste şcoli. Supuşi frecvent criticilor altor intelectuali din partide sau şcoli adverse, intelectualii au tendința să reacționeze firesc, să acuze şi să se apere. De aceea îi suspectează şi pe specialişti ca făcând parte din tabere adverse şi nu ezită să le califice producțiile ştiințifice atunci când ele contravin ideilor lor ca „aşa-zise studii", „false cercetări", „presupuse concluzii". De multe ori specialiştii sunt ridicați în slăvi când cercetările lor vin în întâmpinarea teoriilor intelectualilor şi vehement contestați când studiile lor deranjează proiectele intelectualilor. Numeroşi cercetători au fost maculați, linşați mediatic, denigrați pentru că au prezentat rezultate ce au nemulțumit intelectualitatea anumitor partide.

Deşi se disprețuiesc reciproc, specialistul şi intelectualul se admiră în secret Fiecare tânjeşte la beneficiile celuilalt. Specialistul visează şi el la o recunoaştere publică aşa cum are parte intelectualul. Se vrea invitat la dezbateri, doreşte să i se ceară părerea despre diverse lucruri, vrea ca universul lui intelectual să fie cunoscut, apreciat, vrea ca munca lui să fie cunoscută de oameni din medii cât mai largi, să fie comentată şi intens dezbătută. Discuțiile cu privilegiile academice este însoțită de bârfe, de acte de corupție, de slugărnicii, de plagiat şi umilințe numeroase. Această lume i se pare mică şi vrea să joace la scară mare. Dacă aceste mâncătorii sunt inerente oricărei munci, atunci le preferă pe cele ale lumii intelectualilor. Căci această lume îi permite să reacționeze mai bine şi îi oferă prestigiul public mult visat.

De cealaltă parte, intelectualul îşi doreşte şi el să revină la lumea specialiştilor, din care a plecat. Căci supraexpunerea mediática îl uzează. Criticile şi acuzele îl obosesc.

Dezbătând zilnic diverse aspecte, de la prostituția infantilă In armele nucleare, el se simte mereu nepregătit, superficial şi impostor. Visează la liniştea lumii ştiințifice, idealizează anii de studii şi lungile dezbateri cu specialiştii în congrese şi conferințe şi crede că în acea perioadă s-a format eul lui cel mai bun. în lumea lui trebuie să stea mereu la pândă — oricând poate apărea un nou intelectual, cu un verb mai bun, cu o morgă mai savantă, cu o înfățişare mai plăcută, care să îi spulbere toată munca şi toate ambițiile. ()ricând un alt intelectual îl poate calomnia, îi poate pune sub semnul întrebării opiniile exprimate, îl poate acuza de relații cu persoane controversate. Această stare îl face să privească spre orice altă persoană cu neîncredere, căci oricine îi poate deveni inamic. Deşi călit în focul bătăliilor publice, visează la dulceața vremurilor de pace din lumea specialiştilor, la plăcerea lecturii molcome şi nu alerte, la meditațiile şi adnotările făcute pe marginea câte unei < arți, la munca făcută cu migală pentru obținerea unor rezultate ştiințifice — adevărate perle ale cunoaşterii omenirii. Şi chiar falsurile ştiințifice ale specialiştilor sunt privite cu înțelegere de intelectual, căci ştie că ele sunt stimulate de lumea lui — o lume dominată de minciună, prefăcătorie şi interese meschine.

Fiecare ar face pasul spre lumea celuilalt dacă din ea s-ar găsi cineva cu credibilitate care să-1 pescuiască. Dar trecerile dintr-o breaslă în alta sunt rare pentru că între cele două lumi s-au construit ziduri de neîncredere şi s-au distrus punțile colaborării. Atunci când se produc, trecerile intelectualilor în lumea specialiştilor şi ale specialiştilor în lumea intelectualilor sunt asemenea convertirilor religioase, iar personajele trec prin aceleaşi ritualuri ale botezului. Convertitul, dizidentul devine imediat „adevăratul" savant sau intelectual, „prestigiosul", „remarcabilul", „cunoscutul", „apreciatul", iar aceste calificative sunt exprimate public de elitele grupului la care a aderat. El devine discipolul unui renumit mentor, dar, în calitate de discipol, el nu urmează ritualurile celorlalți discipoli. Sare cu uşurință peste etapele inițierii, țopăie prin carieră cu zgomot şi dezinvoltură şi ajunge rapid un mentor, un guru al noii caste sociale in care a intrat. Producțiile Im benelu laza de o publicitate invers proporțională eu valoarea lor, tocmai pentru a-i nsiguui mai rapid statutul de maestru. Căci noua lui societate cu elemente din cealaltă grupare. Şi; în acelaşi timp, de a menține barierele dintre cele două grupări, controlând intrările şi ieşirile. Tocmai acest control menține status quo-vl, făcând ca între cele două caste să existe diferențieri, invidii şi admirații, răutăți şi prietenii.

Teoriile intelectualilor care asmuțesc oamenii unii împotriva altora (lucru pe care îl fac adesea cu cele mai bune intenții, în numele unor idei, principii sau valori) oferă specialiştilor prilej de studii şi cercetări şi pun astfel în mişcare societatea, oferind celorlalte categorii sociale repere pe baza cărora să-şi ghideze comportamentul social, opiniile şi credințele despre lucrurile şi fenomenele care-i înconjoară. Specialiştii fără intelectuali şi-ar pierde obiectul muncii, iar intelectualii fără specialişti ar deveni politruci demagogi de joasă speță.

Fără o critică a intelectualilor (făcută aproape întotdeauna de alți intelectuali) lumea specialiştilor ar încremeni în tipare mult prea rigide şi şi-ar dele-gitima demersurile cunoaşterii. Producțiile lor ar fi trecute sub tăcere şi o conspirație a cenzurii intelectuale ar sugruma libertatea de exprimare, de cercetare şi de cunoaştere. Cartelurile intelectualilor sunt responsabile de multe disfuncționalități ale breslei specialiştilor: de plagiat şi falsuri, de promovarea mediocrităților şi a impostorilor, de proasta gestionare a fondurilor şi chiar de spălarea banilor publici, de lipsa de anvergură internațională şi de închistarea în comportamente meschine: slugărnicii şi linguşiri, invidii şi calomnii publice, stigmate nedrepte şi linşaje demolatoare.

Fără o critică a specialiştilor, grupările intelectualilor nu ar mai putea aduce în spațiul public niciun element de noutate, şi-ar pierde credibilitatea, iar stilul lor, adesea elevat, ar fi înlocuit de unul vulgar, grobian, primitiv. Cartelurile specialiştilor sunt responsabile de degradarea discursurilor din spațiul public şi de lipsa unor noi lideri carismatici.

Tocmai aceste critici permit împrospătarea elitelor celor două caste şi circulația ideilor.

ÎNȚELEPCIUNEA ACTIVĂ Vasile Morar

Premise

Tema acestui modest studiu poate fi astfel redată. In primul rând, a te interoga astăzi, la noi, asupra rolului intelectualului public implică şi a te raporta explicit la o tradiție fundamentală de gândire. Am ales-o pe cea iluministă, în al doilea rând, în cadrul acesteia am plecat de la un gânditor român — D.D. Discută capitolul lui Roşea, pentru că, în opinia noastră, a depus, în V. Morar secolul al XX-lea, o mărturie tare pentru

ideea de intelectual raționalist angajat în îndeplinirea prin mijloace culturale a ceea ce se numeşte în mod curent acum, după Habermas — proiectul încă neterminat al modernității democratice, în al treilea rând, am considerat că o bună cale de acces înspre substanțierea ideii de intelectual public o putem avea prin conceptul de unitate morală a unei vieți, concept pe care l-am preluat de la eticianul contemporan Alasdair Maclntyre. în al patrulea rând, credem că este util ca argumentele aduse în sprijinul unei atari abordări să se bazeze pe câțiva autori români care vin toți în continuarea lui D.D. Roşea. Ne vom opri doar asupra unor gânditori precum Mihail Ralea, Tudor Vianu, Niculae Bellu, Ion Ianoşi, Ileana Ioanid şi Radu Florian. Toți aceştia au în comun apartenența lor la ideea de stângă culturală, şi de asemenea despre ei putem spune, fără să greşim prea mult, că în genere, din motive ce au legătură cu tema dezbătutăîn acest volum, se tace69. De ce se tace în privința lor în dezbaterea publică cât timp ei aparțin, indubitabil, unei paradigme universaliste, în primul rând în ceea ce priveşte modelul moral al intelectualului modern? N-au fost ei preocupați de dimensiunea strict românească a acestui profil moral? Din contră, tocmai pentru că erau universalişti în sensul pomenit din perspectiva lor se asigură şi nota specifică de moralitate a intelectualului public român, a celui aflat mereu şi mereu în postura de-a participa la „modernizarea României". Mai este însă şi un alt aspect care merită măcar amintit: toți aceştia — fie că l-au cunoscut direct pe Constantin Noica, fie nu — Ralea, Vianu, Bellu, Ianoşi — au oferit un model complementar față de acesta, unul explicit sau doar implicit în opera lor, dar mai ales în stilistica reală a vieții lor morale.

Prin urmare, într-o încercare precum cea de față, menită să asambleze câteva gânduri despre statutul intelectualului în România după cotitura - ruptura din '89, putem, credem, pleca de la o judecată a unui gânditor român, aproape uitat şi deloc amintit în confruntarea între combatanții grupurilor intelectuale ivite în acest răstimp. Este vorba de D.D. Roşea (1895-1980), cel care-şi încheie cartea sa de căpătâi, Existența tragică, concepută în câțiva ani şi redactată în doar opt-nouă săptămâni în

---

69 VEZI ÎN ACEST SENS, NICULAE BELLU, *De Ia stânga politică la stânga culturală,* EDITURA PAIDEIA, BUCUREŞTI, 2005, ÎN CAP. *Câteva ipoteze de lucru cu privire la raționalismul lui D.D. Roşea,* PP. 23-25 ŞI, ACELAŞI AUTOR, ÎN *Morala şi stânga culturala,* EDITURA PAIDEIA, BUCUREŞTI 2008, CAP. *Inconfortabilul D.D. Roşea şi dilema filozofică a epocii,* PP *1* /\ 1 HO

Sălişteа natală — localitate nu atât de „înaltă" precum Păltinişul aflat la câțiva kilometri şi devenit celebru datorită lui Constantin Noica în chiar anii de după dispariția autorului ei, dar destul de importantă totuşi dacă a reuşit să dea culturii române nu mai puțin de şapte academicieni într-un secol şi mai bine — prin această aserțiune care a căpătat, în timp, un rol de adevărat testament moral al acestui intelectual: „Să-ți cheltuieşti cu generozitate viața căutând să găseşti fărâme de adevăr mânat de pura intenție de a le găsi, să lupți pentru a realiza crâmpeie de bine şi de frumos şi să nu ai siguranța că străduința şi jertfa ta au într-adevăr un rost, iată cred, supremul grad de libertate interioară ce poate omul să atingă! Iată puterea sufletească cea mai mare, iată moralitatea cea mai înaltă!"70

De ce considerăm că aceste câteva rânduri simple şi clare sunt indubitabil semnificative şi pline de sens pentru discuția de față? în primul rând, toate conceptele de bază precum cele de viață, de generozitate, de adevăr, de intenție, de luptă, de bine şi frumos, de jertfă sau cel de rost sunt trăsături constitutive ale figurii intelectualului modern, aşa cum s-a conturat această imagine-cadru în gândirea Iluminismului şi a prelungirilor acestuia în cele două revoluții — americană şi franceză din secolul al XVIII-lea, inclusiv, se înțelege, în proiectul revoluționar paşoptist românesc. Toate aceste noțiuni au substanță şi primesc încărcătură valorică în contextul acestei tradiții intelectuale şi a mizei sale morale şi politice majore: prin forța rațiunii, omul se poate „lumina" cunoscând adevărul, poate dobândi binele, se poate delecta de apariția frumosului, poate lupta pentru o viață eliberată de prejudecăți, de inegalități şi nedreptăți; se poate chiar jertfi pentru toate acestea dovedind solidaritate cu toate ființele aflate în sărăcie, în nevoi, în dificultăți nemeritate, nedemne pentru speța omenească.

Deşi hegelian, D.D. Roşea este, în sinteza sa filozofică, un kantian cu inflexiuni ce vin dinspre Socrate, Aristotel, stoici şi deloc în ultimul rând Pascal atunci când se raportează la „rostul" omului de gândire. Putem spune, în acest sens, că D.D. Roşea îşi uneşte peste timp viziunea sa cu cea recentă a lui Jtirgen Habermas71, conform căruia „proiectul modernității este neterminat". Aceste „sarcini istorice" nu s-au încheiat, iar datoria intelectualilor responsabili constă în a le identifica; dacă ele sunt deturnate sau trădate, atunci critica rațională nu numai că este legitimă, dar este şi necesară.

în al doilea rând, textul acesta limpede şi ferm al lui D.D. Roşea se cuvine să fie interpretat şi prin prisma contextului istoric şi politic. Această convingere asumată asupra menirii publice a intelectualului este luată în cunoştință de cauză şi de efecte: este anul 1934, prin urmare, rândurile sunt scrise după instaurarea, prin alegeri libere a nazismului în Germania. Raționalistul şi democratul D.D. Roşea este atent la faptele istorice şi este îngrijorat de intruziunea, când lirutală, când insidioasă a iraționalului în spațiul public. Or, dacă privim cu mare şi adâncă atenție momentul de atunci şi-1 comparăm cu cel de astăzi nu se poate să nu ne sară în ochi anumite similarități. în ambele situații, criza economică este mondială. De asemenea, şi atunci, ca şi acum, iraționalul din spațiul politic şi cel public încapsulat în organizații acceptate de instituțiile statului a exploatat intensiv, cu inteligență şi perfidie, toate fragilitățile şi vulnerabilitățile democrației. Se poate obiecta că, între timp, după un alt război modial, după un Război Rece încheiat prin prăbuşirea U.R.S.S. şi după

---

70 nn RN«-A *FvUtenta trafiră* EDITURA DACIN. (LUI N.IIMH .1. MU". (PRELATA DE AT LIIM

71 VEZI ÎN ACEST SENS, NICULAE BELLU, *De Ia stânga politică la stânga culturală,* EDITURA PAIDEIA, BUCUREŞTI, 2005, ÎN CAP. *Câteva ipoteze de lucru cu privire la raționalismul lui D.D. Roşea,* PP. 23-25 ŞI, ACELAŞI AUTOR, ÎN *Morala şi stânga culturala,* EDITURA PAIDEIA, BUCUREŞTI 2008, CAP. *Inconfortabilul D.D. Roşea şi dilema filozofică a epocii,* PP *1* /\ 1 HO

universalizarea devenită posibilă a molidului liberal occidental, aceste pericole sunt depăşite pentru totdeauna şi în chip definitiv. în fapt, pericolele numite generic, fundamentalisme nu numai că n-au dispărut, dar ele au căpătat o forță anterior nebănuită, iar fenomenul terorist de pildă este partea vizibilă, tragică şi absurdă izvorâtă din aceste încrâncenări iraționale. Nu altceva spunea D.D. Roşea, în acelaşi an '34, conştient tocmai

' vezi mai ales liireen i l.iliei mas si josenii rat/ineer. Dialectica secularizării Destrre rațiunepentru că era hegelian, că „viclenia rațiunii", Die List der Vernunft, nu exclude în istorie tragicul şi suferința, groaznicul şi înfricoşătorul, violența şi intoleranța: toți oamenii îşi urmează propriile lor scopuri, dar din intersecția acestora rezultă cu totul altceva decât a vrut fiecare în parte; rezultatul este rațional, el poate marca un progres în scara libertății, dar prețul plătit include printre altele şi nefericirea şi distrugerea şi războiul. Ca intelectual ce se simte angajat să depună mărturie „pentru ce se poate întâmpla într-o existență tragică", el găseşte o precaritate în însuşi felul de a funcționa al psihologiei omeneşti: „teribila capacitate de uitare şi lipsa de imaginație şi de precauție (de ordin moral) a celor mai mulți dintre semenii noştri". Mai mult, autoliniştirea şi autoînşelarea de sine a oamenilor pot îmbrăca această formă, pe cât de comună, pe atât de autodistructivă: „s-ar putea întâmpla ca nimeni să nu dorească războiul, ca toată lumea să-şi dea seama de dezastrul pe care-1 va cauza, în ultimă analiză cu siguranță, tuturora, beligeranți şi neutri şi războiul să izbucnească cu toate acestea"72. Aceste idei doar în aparență simple, scoase în evidență şi de D.D. Roşea, ne obligă să ne interogăm asupra felului în care rolul intelectualului depinde de un mod de gândire şi de o componentă morală a angajării sale în viață.

Sensul pericolelor şi caracterul greu predictibil al acestora în istorie reprezintă o miză plină de gravitate pentru gândirea omenească în genere şi, cu atât mai mult, pentru reflecția morală curentă. Pe lângă fundamentalism şi terorism, cresc şi buruienile populismului deşănțat ce-şi asociază aproape natural manipularea fără limite a nevoii oamenilor de a fi confirmați, măguliți şi flatați. Şi, de asemenea, acelaşi fenomen populist produce o augmentare, dincolo de măsurile bunului simț şi ale cuviinței elementare, a spiritului exhibiționist Acesta din urmă a devenit o adevărată „instituție", prin forța şi simbolistica angajate, inclusiv, din păcate, prin şi cu ajutorul intelectualilor. Cum nu există un lanț imunitar cu funcționare sigură față de atari provocări, precarități şi vulnerabilități, rolul dubiului hiperbolic cartezian ar trebui să fie imens pentru prevenirea responsabilă a pericolelor şi catastrofelor. Cine ar putea avea un astfel de rol împovărător dacă nu omul de gândire care aplică acest principiu metodologic al îndoielii întotdeauna, fără rest şi fără excepții. Astfel, un rol primordial al intelectualului în timpuri de trecere precum cel al tranziției este de reaşezare axiologică cu sens moral a societății după momentul revoluționar de ruptură-cotitură istorică.

Intelectualul public şi unitatea morală a vieții sale

Pe de o parte, imaginea intelectualului contemporan este legată de paradigma gândirii şi a mentalului modern. In acest sens, ideea de coerență şi consistență rațională a unei vieți omeneşti exemplare (iar intelectualii aşa ceva sunt în cadrul acestei imagini) este parte constitutivă a acestei paradigme culturale. Pe de altă parte,

---

72 ALASDAIR MACLNTYRE, ***Tratat de morală,*** DUPĂ VIRTUTE (TRADUCERE: CATRINEL PLEŞU, CUVÂNT- ÎNA-INTE DE AURELIAN CRĂIUȚU), EDITURA HUMANITAS, 1998, P. 222 ŞI URM.

'' VEZI ÎN AREST SENS MIC LIAEL FINKENTHAL. *Istoria intelectualului tnjhîir- retipre hihlinfraiirp.*

sensibilitatea şi gândirea postmodernă accentuează, mai degrabă, când este vorba de imaginea, descrierea şi interpretarea unei vieți, caracterul fragmentar, lipsit de coerență internă şi de consistență logică a parcursului unei vieți omeneşti fie ea deosebită, de excepție, fie ea comună, banală, obişnuită. In ambele cazuri avem de a face însă cu scrierea unei istorii narative73. Modernitatea se asociază desigur cu istoriile simple ce încap într-o „scena', iar postmodernitatea este orientată predilect spre meta-narațiuni sau narațiuni de tip kitsch care se potrivesc cu „obscenitatea (Baudrillard).

Ceea ce este semnificativ pentru tema de față este faptul că această idee, anume că viața unei persoane este indisolubil legată de ceea ce ea face (scrie, se manifestă public adoptând atitudini şi convingeri diverse, dar şi de modul în care ea se constituie ca istorie povestită de alții) este importantă pentru chiar felul în care imaginea intelectualului public a evoluat în ultimele do-uă-trei secole în Europa şi la noi. într-un fel, chiar formule binecunoscute precum „intelectual angajat" (Sartre), „spectator angajat", „opiul intelectualilor"2 (Raymond Aron), „trădarea intelectualilor" (Julien Benda) sau în context autohton, „boierii minții" (Sorin Adam Matei) sunt expresii ce implică inerent pe lângă o calificare valorică şi o narativitate: „angajarea" înseamnă şi „povestea" formei combatante; „spectatorul" este reflexiv, contemplativ şi astfel se „angajează" (este forma lui de acțiune); intelectualii „trădează" anumite presupuse convingeri şi fidelități, dar această dezicere are ea însăşi propria desfăşurare într-o istorie mai amplă.

Unii intelectuali români adoptă atitudini logic şi valoric incongruente: sunt apărători ai noului — restaurarea capitalismului şi a democrației neolibe-rale — în timp ce elogiază un „trecut de aur" interbelic, un regim parlamentar bazat pe vot cenzitar, iar în plan personal nu ezită să pretindă şi mai ales să primească beneficii materiale şi simbolice aidoma vechilor boieri, dar nu mai puțin a noilor descendenți din familia simbolică a lui Tănase Scatiu.

Conceptul acesta de istorie narativă a vieții primeşte o importanță şi mai evidentă atunci când, aşa cum propune Alasdair Maclntyre, este asociat în continuare, cu cel de „unitate a unei vieți. în fapt, în toate marile tradiții mo-lal-religioase, cu deosebire în cele trei monoteisme (iudaic, creştin, islamic), laptele vieții primesc semnificație şi valoare prin raportare la tot ceea ce a făcut persoana în cuprinsul unitar, cunoscut, definitiv şi închegat al unei vieți, auneia văzute ca o istorie cu sens. Fără să intrăm în detalii, să amintim doar că/ de pildă, modelul voltairean de intelectual este solidar cu ideea că orice gânditor trebuie să-şi utilizeze critic rațiunea pentru treburi de interes public, dar acest model este congruent şi cu unitatea morală a vieții celui sau celor care urmează ferm acest principiu în propria lor viață. în acest sens este, un adevăr arhibanal acela care consemnează de exemplu, că Părinții Fondatori74 americani satisfac pe deplin această unitate a unei vieți, una întemeiată pe valori morale, politice şi intelectuale înfrățite consecvent cu un ideal, cel al democrației moderne. Povestea vieții lor este unitară prin raportare la fidelitatea față de acest proiect. Conceptul de unitate a unei vieți este important şi din alt motiv, unul nu atât pur intelectual cât de ordin moral. Intelectualul public într-un fel întruneşte o dublă articulare. Pentru că-şi exercită maximal funcțiile cognitive el este apreciat, primeşte stima şi admirația

---

73 ALASDAIR MACLNTYRE, *Tratat de morală,* DUPĂ VIRTUTE (TRADUCERE: CATRINEL PLEŞU, CUVÂNT- ÎNA-INTE DE AURELIAN CRĂIUȚU), EDITURA HUMANITAS, 1998, P. 222 ŞI URM.

'' VEZI ÎN AREST SENS MIC LIAEL FINKENTHAL. *Istoria intelectualului tnjhîir- retipre hihlinfraiirp.*

74 Tocmai de aceea Benjamin Franklin sau Thomas Jefferson şi George Washington pot fi şi sunt mereu şi mereu luați ca modele demne de urmat pentru unitatea morală a vieții lor. în orizont românesc, Nicolae Bălcescu şi Titu Maiorcscu pul li amintiți ta împlinind aceeaşi

comunității științifice. Dar, atitudinile pe care le adoptă pentru apărarea unor cauze publice nu mai sunt legate doar de puterea analizei teoretice, intelectuale, ci de valoarea socială, utilitară, de bunăstare şi de fericire generate prin forța convingerii sale. Prin urmare, miza pentru el este una aflată dincolo de intelect Conceptul de unitate morală a unei vieți este relevant, deopotrivă şi pentru că a fost şi poate fi utilizat prin raportare la întreaga tradiție a unei etici a virtuții. în acest sens, înainte însă de-a sugera câteva aplicații ale acestei idei se cuvine credem să urmăm succint argumentele oferite de Maclntyre.

Le preluăm şi le extindem asupra intelectualului public. Astfel, oricând este important ce face şi ce a făcut până acum cineva care, prin opiniile şi ideile sale, are influență asupra configurării vieții şi a sferei publice: intențiile şi consecințele nu mai sunt nevinovate dacă au determinat efecte destinale asupra celorlalți. în acest caz, întrebarea „ce este binele pentru mine?" împreună cu „Ce este binele pentru om?" sunt legate nemijlocit de chipul în care este trăită această unitate a unei vieți, fiindcă, „punerea sistematică a acestor întrebări şi încercarea de a le răspunde prin faptă şi vorbă furnizează unitatea vieții morale" (s.n.). Se înțelege oricum de la sine că unitatea vieții umane este şi „unitatea unei căutări narative"2. în intersecțiile şi întâmplările vieții individuale în mod firesc unele căutări „dau greş sau dezamăgesc, alteori se renunță la ele sau se risipesc în alte direcții", iar viețile omeneşti pot da greş în acelaşi fel". Ce cuprinde până la urmă „scrierea unei istorii narative?"

a) Un cadru general, cel al istoriei mari în care se petrec toate evenimentele yi care oferă criteriile valorice şi normative prin care se legitimează/delegi ti-inează faptele petrecute şi narate; b) episoadele particulare sunt mereu şi me-teu integrate într-o unitate narativă mai largă; c) „povestea vieții" are tot timpul cel puțin aceste caracteristici principale: inteligibilitate minimală, imprevizibi-litate, identitate personală75. întrebarea legitimă este: prin ce anume toate acestea primesc o încărcătură morală, una de nesuprimat? Răspunsul lui Maclntyre este pe cât de simplu pe atât de profund: prin cerința responsabilității

Fiecare om, intelectual public sau nu, este până la urmă răspunzător de netele sau faptele sale, iar unitatea vieții sale morale va fi indestructibil legată, lie că el vrea sau nu, de judecata de responsabilitate a celorlalți. Simplu spus, nimeni nu se poate sustrage pentru totdeauna judecății posterității. Iată un truism atât de uşor nesocotit de unii intelectuali cărora nu le poate nega nimeni inteligența, dar cărora li se poate contesta, în schimb, fără dubiu virtutea cumpătării (a măsurii lucrurilor), cea a prudenței, şi deloc la sfârşit, a umilinței, ca să nu o mai amintim pe cea a înțelepciunii

în fapt, simpla inteligență, oricât de dezvoltată ar fi, nu este niciodată suficientă pentru a face înțelepciunea prezentă. în relație de disociere cu alte virtuți morale, singurătatea conduce rătăcitor inteligența departe de înțelepciunea integratoare. Inteligența este prin natura ei lucidă şi rece; înțelepciunea nu poate fi decât caldă şi înțelegătoare. Inteligența nu poate să nu separe; înțelepciunea trebuie să unească şi să înfrățească fapte şi stări altminteri distanțate țl contradictorii. Inteligența este mărginită pentru că refuză sentimentul, în timp ce înțelepciunea dezmărgineşte tocmai pentru că-şi integrează sentimente precum altruismul şi generozitatea, bunăvoința şi îngăduința, compasiunea şi iertarea, recunoştința şi grija. Intelectualul care se recomandă exclusiv prin inteligență poate fi un „ticălos isteț" — ştim asta de la David Hume încoace -, dar intelectualul înțelept în chip activ nu se poate defini decât

---

75 Tocmai de aceea Benjamin Franklin sau Thomas Jefferson şi George Washington pot fi şi sunt mereu şi mereu luați ca modele demne de urmat pentru unitatea morală a vieții lor. în orizont românesc, Nicolae Bălcescu şi Titu Maiorcscu **pul** li amintiți **t a** împlinind aceeaşi

împotriva ticăloşiei, laşităţii, mitocăniei, indiferenţei sau cinismului. Stricto sensu, inteligenţa este personală, pe când înţelepciunea este cu adevărat publică.

Se mai iveşte, de asemenea, o interogaţie, deloc neesenţială: ideea de unitate morală a vieţii în genere, a intelectualului în particular presupune o etică a virtuţii, deci o etică a trecutului, care nu mai are o legătură cât de mică cu societatea post-modernă în care s-a instalat frenetic „post-moralismul", „post datoria" şi, desigur, „post-virtutea". Trăim într-o societate în care tradiţiile morale sunt eterogene (Maclntyre), în care se îmbină şi combină elemente şi standarde când socratic-platoniciene, când aristoteliene, când provenind din grila iudeo-creştină, când trimiţând la stoicism sau epicureism, dar şi la

„repere" kantiene sau utilitariste. Mai mult, apelul la virtuţi devine tot mai dificil şi din motive care ţin de relativismul cultural şi de „emotivismul vieţii contemporane", fenomene disolutive, descurajatoare pentru o eventuală reabilitare a virtuţilor morale. Emotivismul societăţilor actuale nu legitimează virtuţi ale unor persoane şi nici nu-şi propune aşa ceva cât timp „constată" doar că au succes trei tipuri de personaje, managerul, terapeutul, estetul76. De asemenea, întreaga gândire liberală modernă, marcată de individualism şi de obsesia autonomiei personale nu pare, la prima vedere, să privilegieze tradiţii de comportare compatibile cu o etică a virtuţii şi cu ideea de unitate a unei vieţi morale libere, pe deplin autonome. Din perspectiva individualismului pur „sunt ceea ce aleg să fiu" şi nu contează alte considerente, care m-ar „împovăra" cu recunoştinţe, fidelităţi, toleranţe, generozităţi izvorâte din relaţii individuale marcate de dependenţă. Această formă de izolare în pseudo-independenţă insulari-zantă contrastează cu promisiunile unei societăţi deschise globale.

Virtuţile morale — criteriu de evaluare a unităţii vieţii de intelectual

Şi totuşi, cum s-ar putea susţine că ideea de unitate morală a unei vieţi şi cea de virtute pot fi încă aplicate, chiar dacă în tabloul lumii actuale relativismul este în exces, chiar dacă subiectivismul moral poate deconcerta şi deruta pe foarte mulţi, chiar dacă absolutismele îmbracă formele fundamentalisme-lor: a celor căzute până pe treapta de jos a terorismului abominabil?

1 Idem, p. 55 şi urm.

2 Raţionamentul este următorul: dacă identificăm Binele cu valorile morale, atunci în această sinonimie virtuţile sunt valorile morale pozitive, iar viciile — valorile morale negative. Mai există un argument în ceea ce priveşte locul eticii lui Kant. Niculae Bellu, de exemplu, nu a ezitat să demonstreze într-o carte de 500 de pagini intitulată Etica lui Kant (1974) că standardul imperativului categoric kantian: „omul scop in sine însuşi" („lunare om ca individ este destul de profan, dar umanitatea din el trebuie să ne lie slăiilă") va rămâne un renei absolut neutru

Principial se poate accepta că abia odată cu spiritul Iluminismului şi cu proiectul modernităţii irumpt din acesta s-au creat câteva premise pentru a repune în drepturi

---

76 Andre Comte-Sponville, *Mic tratat al marilor virtuţi* (trad. Dan Radu Stănescu, Bogdan I Idrea şi Corina Hădăreanu), Editura Univers, 1998. Marile virtuţi sunt: politeţea, fidelitatea, prudenţa, cumpătarea, curajul, spiritul de dreptate, generozitatea, compasiunea, misericordia, recunoştinţa, umilinţa, simplitatea, toleranţa, puritatea, blândeţea, buna-credinţă, simţul umorului şi iubirea. Peste timp, modelul lui Vianu, acela de intelectual înţelept, echilibrat, sobru, cumpătat şi tolerant va fi continuat cu aceleaşi măsuri în judecată, convingeri şi atitudine de propriul fiu, Ion Vianu, şt de Matei Călinescu.

o etică a virtuților universale ale umanității77. în fapt, kantianismul şi prelungirile sale contemporane pot fi considerate fundamentele pe care se pot ridica şi legitima marile virtuți. Acestea sunt cele care întemeiază moral proiectul democratic, cel mereu periclitat totuşi de fragilitățile constitutive ale acestei forme de guvernare politică. Ce rol au intelectualii publici în acest context — cadru? Unul enorm dacă există o potrivire între virtuțile lor intelectuale (dianoetice) şi cele etice, cele ale caracterului. Cum? în unitatea vieții lor, în care, finalmente, totul contează: ce şi cum au susținut în orizontul ulcilor şi convingerilor; cât de consecvenți sau inconsecvenți au fost față de valorile promovate sau acceptate; cât au depins de orgolii mărunte sau mari şi ce efecte au avut acestea asupra altora; cât de curajoşi sau laşi au fost în momentele vieți lor publice.

Dar care ar putea fi aceste virtuți morale dezirabile pentru asigurarea unității cu sens etic a unei vieți de intelectual? Andre Comte-Sponville — autorul re-i cnt al unei cărți intitulate Le capitalisme est-il morali; sur quelques ridicules et tyrannies de notre temps (2004) deloc fără legătură cu substanța dezbaterii asupra menirii intelectualului public — propune o listă demnă de toată atenția78.

Prima dintre virtuți, în accepția sa, încă nu cu totul morală, pe care ar trebui să o dovedească un om adevărat, un intelectual public, se înțelege, desigur, este politețea. Se situează, evident, în afara moralei, politețea ticălos disprețuitoare a unor intelectuali manifestată public față de evrei, țigani sau alte minorități etnice sau rasiale79, după cum este cel puțin nepoliticoasă atitudinea persistentă de a contesta valoarea morală, reparatorie pe care o are practica discriminării pozitive şi cerința de-a avea un comportament politi-cully correct în spațiul public. Oricum, de pildă, utilizarea în publicistică a formulei „Matusalem votează"80 pentru a-i incrimina pe toți vârstnicii pentru că au toți, se presupune, opțiuni electorale diferite față de ale autorului acestui articol-pamflet, este un exemplu de exclusivism antidemocratic care s-a petrecut nu foarte demult, la noi, şi nu în alt spațiu. De altfel, multe forme de impolitețe pornesc de la o neînțelegere de ordin intelectual. Anume că, în toate formele conviețuirii, cooperarea şi înțelegerea nu sunt numai cerințe morale, ci şi fapte utile, necesare. Oricum, atunci când de pildă disprețul manifestat de anumiți intelectuali față de semenii lor este nemeritat şi nedrept (cum pot fi „puşi la zid" toți cetățenii în etate dintr-un singur motiv, când fiecare om are atâtea calități şi merite dovedite incontestabil?], cea mai normală reacție în spațiul public este cea de indignare. Impolitețea exclusivistă venită din partea unui intelectual „cu pretenții" nu trece până la urmă neobservată şi nesancționată.

Fidelitatea ca virtute pentru intelectualul public se leagă de modul de funcționare a memoriei şi în acest sens, acelaşi autor remarca: „Fidelitatea trebuie să o manifeşti în

---

[1] Mihail Ralea nu obosea să repete această idee: un criteriu al comportamentului demoi tatu **111** I olct.i atitudinea lata de evrei, femei şi«ei dezavantajați de soartă.

[78] Andre Comte-Sponville, *Mic tratat al marilor virtuți* (trad. Dan Radu Stănescu, Bogdan I Idrea şi Corina Hădăreanu), Editura Univers, 1998. Marile virtuți sunt: politețea, fidelitatea, prudența, cumpătarea, curajul, spiritul de dreptate, generozitatea, compasiunea, misericordia, recunoştința, umilința, simplitatea, toleranța, puritatea, blândețea, buna-credință, simțul umorului şi iubirea. Peste timp, modelul lui Vianu, acela de intelectual înțelept, echilibrat, sobru, cumpătat şi tolerant va fi continuat cu aceleaşi măsuri în judecată, convingeri şi atitudine de propriul fiu, Ion Vianu, şt de Matei Călinescu.

[1] Mihail Ralea nu obosea să repete această idee: un criteriu al comportamentului demoi tatu **111** I olct.i atitudinea lata de evrei, femei şi«ei dezavantajați de soartă.

[80] **T?/\RM«ILA TL ANARFLNN IUL MLN*H** MJnXljMB «1 ■ **FRTUF** lltillM*! **In FRIMMIL RAMNANI^I ELECTORALE**

primul rând față de adevăr. Prin aceasta se deosebeşte fidelitatea de credință şi, a fortiori de fanatism. A fi fidel în gândire nu înseamnă să refuzi să-ți schimbi ideile (dogmatism), nici să refuzi să le subordonezi altcuiva decât lor însele (credință) şi nici să le consideri absolute (fanatism)"1.

Proba fidelității în post-decembrism este rară printre intelectualii autohtoni, dar nici cu totul inexistentă aşa cum se crede adeseori. Pot fi date câteva exemple, mai puțin cunoscute şi puțin discutate public: D.D. Roşea a fost fidel susținător şi apărător al lui Hegel, drept care, atunci când n-a putut scrie şi preda idei originale 1-a tradus pe acesta în româneşte; matematicianul Mihai Botez, ca futurolog, fidel ideii de prognoză bazată pe adevăr i-a comunicat public conducătorului statului totalitar Nicolae Ceauşescu în anii '80 rezultatele cercetării sale şi îngrijorarea sa față de soarta concetățenilor obligați să suporte consecințe nedemne; iar Niculae Bellu, din aceeaşi fidelitate față de adevăr, avea să afirme în anii '90, la început: „ dificultatea tocmai în asta constă, în felul în care dăm conținut judecății etice: «trebuie să fim în stare să ne privim în ochi propriul nostru trecut» (şi să ne asumăm faptul că fără degradarea proiectului marxist) — „întreaga cacealma a socialismului secolului al XX-lea n-ar fi fost posibilă"81.

1 Andre Comte Sponville, op. cit. p. 29.

3 Radu Florian. /V ce nu sunt ile ilrealtla? tu Vmh;Ui. I ilitni.i Tritonii Itm nn-.ii

De asemenea, Radu Florian, intelectual ataşat o viață ideii de stângă politică şi culturală — el însuşi fiind unul dintre puținii supraviețuitori ai „Trenului Morții" în timpul Pogromului de la Iaşi din iunie 1941 — avea să fie loial crezului său antifascist şi antilegionar, drept care, în chiar ultimul an de viață declară: „Nu pot să fiu de dreapta pentru că prin toată viața mea mă simt legat de acest proces de reînnoire a culturii stângii democrate, deschisă progresului şi libertății umane. De aceea nu m-am reconvertit, n-am optat pentru o revanşă facilă cu dictatura, pentru un prestigiu mediatic efemer. Nu sunt la modă, aşa cum n-am fost nici în trecut. Dar nu fac parte dintre acei pentru care moda este mai importantă decât propria identitate'^. Şi încă, deloc la sfârşit, un caz de fidelitate în gândire şi în viață care reprezenta (indubitabil) un element de neeludat din unitatea morală a propriei vieți, ni-1 oferă Tudor Vianu. în fapt, raționalismul său perfect compatibil cu idealul omului clasic a fost substanțiat prin convingerea sa fermă, conform căreia „umanismul este un program infinit". Şi el, precum cei doi prieteni, Mihail Ralea şi D.D. Roşea, şi-a construit destinul personal şi cel intelectual optând pentru un etos al creației şi al muncii active pentru scopuri supraindividuale, de civilizare şi de „înălțare socială a țării" printr-o „rețea lărgită de libertăți". A avut conştiința clară şi gravă că propria „lucrare spirituală" trebuie să se integreze în „trecutul de creație al țării şi al întregii omeniri". Această formă înaltă de fidelitate, „simte", în Jurnal, că va fi atacată şi răstălmăcită, drept care exclamă: „N-aş vrea să las impresia că profesez un optimism oficial. Nu vorbesc în numele nimănui: vorbesc în numele meu"1.

Prudența şi cumpătarea ca mari virtuți — într-o societate care a suportat „seismele" numite războaie, dictaturi, revoluții, tranziții spre economia de piață şi spre democrație — au primit inevitabil, semnificații diferite. Ion Ia-noşi, de pildă, disociază granițele separatoare dintre aceste virtuți şi oportu-nisme. în fapt, în modul cum şi-au imaginat, probabil, unitatea vieții lor, mulți intelectuali publici au fost convinşi că au atins asemenea valori precum, măsura, echilibrul, comportamentul rezonabil, bunul simț comun, cel numit: cum se cade, cum se cuvine. în mod real, acest lucru a fost dificil pentru motive existențiale elementare şi pentru echilibrări şi re-echilibrări

---

81 Niculae Bellu, ***Morala şi stânga culturalii,*** Kditiiia l'.udeia, lliu meşli, 2008, p 1?.

psihologice, primare, într-un climat maniheist în care partizanatele nasc conflicte durabile, noile legitimări „morale" sunt arareori lipsite de hybris, adică de prezența orgoliului nemăsurat, a atitudinii violente şi neiertătoare între combatanți. împărțirea în postdecembrism în cele două tabere „comunişti — anticomunişti" a suspendat aproape de la sine atitudinea prudentă şi cumpătată în aprecierea şi autoaprecierea curentă. în acest context, Ion Ianoşi nu ezită să consemneze: „Situația cu care vajnici anticomunişti nu doresc să se confrunte în mod responsabil este simplă: şi scriitorii, şi universitarii ori se exilau, ori intrau în anonimat, ori îşi asumau mersul pe sârmă între concesii şi nesupunere. Tot ceea ce ar trebui limpezit, în cazurile din urmă, este măsura celor două, raportul dintre supunerea şi libertatea fiecărui individ, parțial greu de stabilit cu timpul, parțial lăsând urme vizibile şi posibilitatea de a fi apreciate"82.

1 Această binecunoscută formulă a lui Vianu este comentată, deloc întâmplător, polemic de Ileana In.inul 111 Insomniacii veacului, Editura F.minescu, Bucureşti, 2001, p. 181.

Virtutea toleranței este desigur un criteriu recunoscut ca aparținând spiritului democratic, dar proba existenței acesteia ține evident tot de faptele care configurează unitatea unei vieți: cu precizarea că în spațiul public autohton au fost destule momente saturate de intoleranțe ce-au structurat nucleul moral al unor vieți de intelectuali orientați în mod constant spre exclusivism, spre agresivitate brutală sau „rafinată", şi, desigur, uneori ca o încoronare, spre eli-tismul antidemocratic. Nu insistăm asupra acestei situații pentru că ea este deja bine cunoscută şi, recent, cel puțin declarativ pare a se fi diminuat înintensitate. în paradigma iluministă, spiritul critic şi toleranța intelectuală sunt fapte şi evaluări de la sine înțelese. dar ce se întâmplă dacă tocmai această poziție moral politică este contestată"? radu florian este cel care sesizează cu acuitate evoluția intoleranțelor cu substrat politic şi ideologic, imediat după '89: ,,«a fi la dreapta» este moda, noul conformism dominant printre intelectuali"83. explicații cauzale există (înscrierea „la dreapta" a celor mai mulți intelectuali este în mod primordial o replică dată umilințelor la care au fost supuşi de politica de comandă şi administrare a culturii instituită de dictatura partidului comunist; nevoia de a se „împăca" cu ei înşişi după „încheierea contractului eu regimul anterior", reînnodarea cu tradiția interbelică de dreapta şi extrema dreaptă) însă, rezultatul cel mai palpabil este intoleranța fără drept de apel pentru orice altă opțiune. „şi totuşi — afirmă radu florian — în pofida caracterului respingător al dictaturii partidului comunist, fizionomia mea sensibilă şi intelectuală se opune oricărei simpatii pentru «dreapta politică», oricărei identificări între tirania care s-a prăbuşit şi «stânga politică modernă», aceea care în toate împrejurările trebuie să întruchipeze schimbarea pozitivă, democratismul social, nu numai cel politic. punerea în balanță a principiilor «dreptei» cu cele ale «stângii» ar trebui să fie principalul temei al opțiunii oricărui intelectual..."84. în prelungirea aceluiaşi tip de raționament, ileana ioanid va nota, în consecvență cu opțiunile sale moral-filozofice întemeiate pe gândirea şcolii critice de la frankfurt: „nu am fost şi nu sunt fanatica unor idei, autori, şcoli. am oroare de periculoasa şcoală a fanaticilor... de orice fel. ceea ce nu înseamnă că nu aleg. am învățat şi nu în condiții uşoare — marea lecție a gândirii critice. care este fără sfârşit"3.

---

82 Niculae Bellu, *Morala şi stânga culturalii,* Kditiiia l'.udeia, lliu meşli, 2008, p 1?.

83 RADU FLORIAN, *op. cit.* P. 110.

84 RADU FLORIAN, OP. CIT. P. 111-112.

în lista marilor virtuți privilegiate atât de viața dusă în condiții grele însoțite de pericole şi obstacole, dar cu atât mai mult de dorit în democrație, intră, desigur, şi curajul, dar şi blândețea. după cum am văzut deja, d.d. roşea vorbeşte despre luptă şi jertfă, iar cea mai înaltă treaptă pe care o pot atinge — după el — atitudinile metafizice în fața existenței, se află cea eroică: curajul dovedit de-a înfrunta tragicul propriei condiții, conştiința lucidă că poți fi distrus de forțele oarbe ale existenței, dar că nu poți fi cu toate acestea înfrânt. reamintim că, la limită, paradigma eroismului moral a fost redată de socrate atât de simplu în ultimele sale vorbe: judecătorii „pot să mă omoare, dar nu sunt în stare să îmi facă niciun rău".

oricum, ar merita o reflexie adâncită asupra acestei tensiuni dintre curaj şi laşitate aşa cum s-au înlănțuit acestea în ipostaze de virtute şi viciu în unitatea vieții morale a intelectualului public român. se ştie deja că nu puțini au riscat enorm, şi-au pierdut viața în închisori având curajul de-a nu renunța la demnitate şi la onoarea personală. dar curajul autentic îmbracă multe forme şi ca virtute el se aliază când cu spiritul de dreptate, când cu generozitatea, când cu recunoştința şi compasiunea, când cu simplitatea şi buna-credință, când cu prietenia şi iubirea. intelectualul naşte o crescută expectație de-a dovedi neînfricare, iar prezența fricii şi-a laşității în istoria cunoscută a unei vieți de intelectual generează, pe drept cuvânt, între cei ce alcătuiesc o comunitate morală 0 mai mare dezamăgire decât în cazul omului comun. desigur că dorita unitate morală a vieții multor intelectuali şi-a integrat prin „rescriere" a biografiei reale şi calitatea curajului. în acest sens, merită amintită excelent aleasa formulă a lui augustin buzura: „laşii de ieri au devenit curajoşii de astăzi".

oricum, dintre autorii programatic pomeniți de noi în acest studiu, nicu-lae bellu, atent la unitatea morală a propriei vieți, are curajul indiscutabil, de pildă, de-a mărturisi că regretă că în anii ceauşismului nu s-a angajat din nou" (o făcuse înainte împotriva regimului antonescian) într-o activitate clandestină: „dureros să mă gândesc şi să cred că acest modest loc al existenței mele, în spațiul căruia eram liber să văd relativ limpede procesul întregii degringo-lări, m-a încătuşat totuşi în laşitate (s.n.)... mulțumindu-mă cu o mereu mai netă, cel puțin în ochii mei, automarginalizare."85

în fapt, este lucru curent că laşitățile, compromisurile, cedările mai mari sau mai mici se instalează de cele mai multe ori nu neapărat „la vedere" şi nici dintr-o dată, ci, pe nesimțite. oricând, în proiectul şi proiecția sa „morală" un intelectual sau altul a putut să împingă curajul în viitor: mâine sau poimâine va fi curajos. or, curajul este întotdeauna, nu „în viitor", ci acum în prezent. la aceasta se mai poate adăuga un adevăr, supraindividual, ce ține de istoria comunismului românesc în varianta sa dejistă şi ceauşistă: represivitatea, aici, cu excepția albaniei în această parte de lume, n-a avut un echivalent în celelalte „țări socialiste". oricum, istoria deplină a acestei părți din psihologia cedării n-a fost încă scrisă, iar intelectualul public este unul dintre personajele asupra căruia vor plana stări de incertitudine, de ambiguitate şi neîncredere. şi totuşi, la prima vedere există, în spațiul public cel puțin „în principiu", o bună apreciere acordată curajului în forma sa eroică — participarea la baricadă, disidență incontestabilă — dar nu este mai puțin adevărat că, în timp, s-a insinuat şi o suspiciune față de caracterul cu totul „real" al acestei virtuți ataşate de o persoană publică anume. sindromul „epocii eroice" de dinainte, precum şi relativismul băşcălios — venit din adâncurile psihologiei publice autohtone, întreținut şi întărit prin mass-media — îşi dau mâna pentru adevaloriza forme probate de temeritate şi de asumare a unor riscuri grave: pierderea libertății; amenințări asupra vieții personale sau asupra celor dragi, apropiați; un disconfort prelungit dat de nesiguranță şi de lipsa

---

85 RADU FLORIAN, *op. cit.* P. 110.

solidarității celorlalți. Un exemplu: curajul se hrăneşte din trăinicia unor valori înrădăcinate şi a unor sensibilități înnăscute. Când ți se propunea în comunism ca tânăr preparator să îți spionezi profesorul şi să informezi Securitatea în schimbul unor burse în străinătate şi a promisiunii avansării rapide, cugetul nu oscila între a face rău unui semen pentru un bine personal, între beneficii şi suferințe private „cerute" de sistem, atâta timp cât prietenia, loialitatea, respectul şi demnitatea erau mai presus de miraje, umori şi vanități. Deşi îndoielile sunt proprii înțelepților care caută să cântărească drept, în astfel de cazuri nu ar trebui să existe dileme. Dar putem oare, în acest context, să asociem curajului ca virtute, bunătatea şi blândețea, în unitatea unei vieți de intelectual angajat şi responsabil? Pentru D.D. Roşea, curajul ca eroism necesar unei vieți depline nu poate lipsi în nici un fel, iar despre bunătate şi blândețe el ne avertizează că acestea au statutul de „virtuți fragile", alături de gratuitate şi de generozitate. întrebarea este: pot coexista într-un etos democratic cele două virtuți, curajul şi blândețea, aparent atât de îndepărtate între ele? Dar în structura internă a conştiinței şi comportării intelectualului interesat de treburi publice? La prima interogație, răspunsul este, desigur, afirmativ. La cea de a doua, apar probleme, pentru că într-o societate pluralã angajările publice pot fi apărate sau susținute în grade şi intensități diferite: de la blândețea îngăduitoare până la vehemența agresivă, asimilată prea uşor, de cele mai multe ori, virtuții curajului.

Dacă există, din păcate, prea multă violență în atitudini publice şi publicistice printr-o mereu reînnoită întărire şi întărâtare a maniheismului, aceasta se face de cele mai multe ori în detrimentul poziționărilor calme, comprehensive, tolerante. Deci, se face prin excluderea bunătății elementare; prin inhibarea blândeții fireşti, a celei lipsite de orice undă „de spirit gregar, agresiv" (cum ar spune Marin Preda, cel la care putem găsi cu certitudine, o veritabilă şi notabilă unitate morală a vieții). Aceasta este în fapt o demitere de la convingerea că binele atrage după sine binele, printr-o rostogolire de sens ascendent, după cum răul îşi asociază răul printr-o cădere şi o regresiune, ambele vinovate. Trebuie multă forță interioară pentru a rezista tentației de a apela la rostogolirea descendentă, pentru că aceasta este reprezentată împreună cu „beneficii" sigure: succes imediat, bucurie de răul adus celuilalt, faimă cu orice preț, spirit neiertător.

Sunt destule cazuri de intelectuali publici pentru care blândețea nu numai că nu poate participa ca un element constitutiv al unității morale a vieții lor, alții, adversari ireductibili86 — un adevărat viciu, o slăbiciune de „neadaptat", latã câteva observații practice care susțin afirmația anterioară: de-a lungul anilor în care am predat etica la Facultatea de Filozofie, am constatat cu tristețe ea foarte puțini studenți au ales din lista de peste 100 de teme etice să trateze Intr-un eseu la alegere despre „blândețe". Preferate au fost subiecte precum sinuciderea şi moartea. Fapt ce poate fi pus parțial şi pe seama vârstei sau ima-turității, dar care mărturiseşte şi despre o anumită stare sufletească profundă şi atmosferă socială şi intelectuală generală. în ceea ce ne priveşte, nutrim ferma convingere că viața publică solicită, cu excepția momentelor de ruptură radicală, mai degrabă judecata curajoasă — în care însă blândețea poate fi prezentă cu inflexiunile ei subtile nu numai cu vocea ridicată, eventual răstită, cu tonul neiertător, cu credința nestrămutată a deținerii adevărului întreg şi cu sentințele inchizitoriale. în fapt, cei ce procedează astfel întrețin climatul de intoleranță şi

---

86 REDĂM DIN ION IANOŞI, 80, ED. CIT., P. 220 NOTA NOASTRĂ: „LUI ION IANOŞI ... I S-A REPROŞAT TOCMAI BLÂNDEȚEA. «ADMIRATORII SĂI FANATICI ... VOR SUSȚINE CĂ ION IANOŞI, INSPIRATORUL LOR, ERA UN .MU DE CABINET, O LIINȚA BLÂNDA CA UN ÎNGER, INCAPABIL S.i 111 IDĂ FIE si O MUSCĂ. SE PREA POATE»", VEZI MIRCEA MIHĂIES. ***Umbra .instructorului CC",*** ÎN ***România literară,*** NR <: 8-1,1 FEBRUARIE mnfi.

exclusivism, pe care tot ei pot apoi să-1 acuze ca opunându-li-se „oprimându-i". Poza de victimă a celor neatinşi vreodată de blândeţe reprezintă, de altfel, o eficientă strategie de promovare a propriei imagini publice (are însă ţine, evident de marketing şi nu de moralitate elementară. Deocamdată însă asemenea comportamente vădind duritate orgolioasă şi neiertare programatică faţă de adversari sunt, adeseori asociate ideii de o anumită elită, una căreia i se cuvine orice (şi încă ceva pe deasupra) pentru că ea şi membrii aparţinători sunt în posesia „unicei" legitimităţi. între timp, în mod „dezinteresat" şi absolut „întâmplător" fiecăruia din acest grup i „se dau" în posesie, diverse bunuri materiale, dar şi funcţii şi putere, deci beneficii simbolice, pe model medieval.

Desigur că ecuaţia inevitabil rară, prin forţa lucrurilor, — ce uneşte curajul blând cu blândeţea curajoasă — ţine mai mult de dezirabilitate decât de

realitate recognoscibilă în suficient de multe cazuri individuale printre intelectualii publici români. Nu înseamnă deloc însă că în unitatea vieţii morale a unor intelectuali — precum de pildă, D.D. Roşea, Tudor Vianu, Mihail Ralea sau Ion Ianoşi, Niculae Bellu, Radu Florian, Augustin Buzura, Radu Cosaşu şi

leana Ioanid, tablou din care nu lipseşte, tot mai evident, pentru oricine este dispus să vadă bine, nici Andrei Pleşu — nu se pot descoperi, cu bucurie şi admiraţie, chiar aceste virtuţi.

Putem astfel, reveni în finalul acestui studiu, la ideea lui D.D. Roşea prin i are am deschis această discuţie. „Rostul' intelectualului public este acela de-a descoperi adevărul, binele şi frumuseţea în lume şi viaţă; de-a apăra aceste valori fundamentale dovedind curaj, dar şi blândeţe curajoasă, generozitate şi gratuitate în unitatea unei vieţi de om, de om printre oameni. Altfel spus, fir-tutea cea mai deplină pentru intelectualul aflat în acord, total cu proiectul modernităţii democratice este înţelepciunea activă87.

înţelepciunea activă se atinge greu, în unitatea morală a unei vieţi de intelectual public, nu numai pentru că, în genere, moralitatea elementară presupune renunţare la slăbiciuni şi implică judecată corectă, ci, pentru că virtuţile însele, se află între ele, nu arareori, în conflict, generând dileme mai mari sau mai mici. în fapt, cine stabileşte graniţa dintre cumpătare şi curaj, dintre generozitate şi dreptate, dintre toleranţă şi iertare, dintre prietenie şi loialitate, dintre recunoştinţă şi bună-credinţă dintre umilinţă şi simplitate dintre iubire şi puritate?

Fiecare intelectual, în felul lui, decide asupra acestor graniţe dintre acţiuni şi fapte morale exemplare. Nimeni nu este — nici în primă, nici în ultimă instanţă — în locul altcuiva şi nimeni nu este înlocuit aprioric de altcineva. După cum nici unitatea morală a vieţii fiecărui intelectual nu este interşanja-bilă. De altfel, şi urma şi umbra morală vor purta cu ele semne distinctive ce sunt solidare cu o istorie personală cu sens şi constanţă.

Nutrim speranţa că mulţi din noua generaţie de intelectuali români vor trasa corect aceste frontiere, fără a dovedi înclinaţie predilectă spre vehemenţă gălăgioasă şi adesea găunoasă, spre agresivitate nesublimată în valori morale elementare sau spre intoleranţe izvorâte din uri, invidii sau neputinţe, şi că, mai curând, vor descoperi valoarea şi unitatea vieţii lor morale, fiind mai aproape de D.D. Roşea şi Tudor Vianu, de Mihail Ralea şi de Henri Stahl, de Niculae Bellu şi Ion Ianoşi, de Grigore Moisil şi Mihai Botez, de Radu Florian, Gheorghe Vlă-duţescu, Andrei Pleşu sau de Ileana

---

87 ÎN CEEA <<• NE PRIVEŞTE, ANI CONSIDERAI < .1 PROFESORUL ION IANOŞI, IN UNITATEA VIEŢII SALE, MERIT :'I :U . -CI :I . ILILIR:IRC I IREOT I :U E NE :I M NIT IT I IL:IL ..1 NI LINI I LE. IIT ILL H11 OLINIRII :I St I I LE :IM *l.iti*

Ioanid, decât de intelectualii la modă. Complementaritatea acestei grupări intelectuale n-a fost slăvită prin aclamația recunoaşterii generale. Ea a fost, în schimb, sancționată prin tăcere. Iar tăcerea în spațiul comun este un sinonim al adormirii şpriţului public autentic, al celui necontaminat de conjuncturi, interese, pasiuni minore şi promisiuni partizane. Poate de aceea, deloc fără motiv, acum peste un secol şi jumătate, s-a inventat formula cu puternică încărcătură morală, cea a „deşteptării".

POLITICA ÎMPOTRIVA UTOPIEI. INTELECTUALII ŞI PUTEREA ÎN ISTORIA MODERNIZĂRII ROMÂNIEI

Stelu Şerban

Urmăresc în acest eseu să analizez câteva secvențe ale relației dintre intelectuali şi puterea politică în România modernă prin prisma a două moduri de a face politică. Unul este cel înrădăcinat în „democrația directă", are ca sursă de idei şi concepte filozofia politică a lui Platon, dar în realitate nu a existat ca sistem funcțional. între premisele acestui model, accentuez funcția utopiei interioare şi locul central pe care filozoful/intelecDlscută capitolul lui tualul îl ocupă. Celălalt model este democrația mediată, reprezentativă, ale cărei principii au fost strânse sub aceeaşi umbrelă teoretică la sfârşitul «•colului al XVIII-lea în volumul Spiritul legilor al lui Montesquieu, ca şi în scrie-i lle politice ale Părinților Fondatori ai Constituției Statelor Unite ale Americii. Sursele acestui model sunt identificabile încă în filozofia politică a lui Aristotel, în teoria lui asupra virtuții şi a modelului de „bun cetățean". în această viziune, intelectualul nu se deosebeşte, ca subiect politic, de restul cetățenilor. Dimpotrivă, i erințele de moderare a intereselor şi dorințelor, de compromis, duse până la efa-wuea indivizilor în favoarea realizării consensului politic şi definirea interesului public, plasează intelectualii într-un oarecare dezavantaj față de restul cetățenilor.

în continuarea eseului, contcxtualize/ .» este dona modele în cazul României, mai întâi a celei interbelii e, in ■ mic mtrlei înalți i n cea mai mare influență radicale şi au readus în politică, precum în Republica lui Platon, mitul şi utopia, pe care le-au conectat cu proiectul de edificare a omului nou. Mă refer apoi la angajamentele intelectualilor români de după 1989, care au practicat un fel de utopie a dialogului. Rolul jucat de ei poate fi încadrat mai degrabă în modelul de democrație directă, având în subtext impulsul utopiei interioare.

în ultimele pagini propun explicarea celor două secvențe ale relației intelectuali — putere prin conceptul de „creative mind" (Alexandru Duțu), concept ce trimite la o situație prezentă în istoria intelectuală a României moderne începârid cu generația paşoptistă. Persistența acestei situații a împiedicat critica cunoaşterii intelectuale în general în cultura română. Această critică a cunoaşterii în câmpul politicului ar putea constitui sarcina imediată a intelectualului în România de azi.

Democrație directă şi democrație mediată

Istoria democrației ca regim politic efectiv este una scurtă, dacă o privim la scara istoriei universale. Alte regimuri, precum cele monarhice, inclusiv în forma lor particulară a imperiilor, o detronează din acest punct de vedere. Totuşi, pentru problemele unei societăți mondiale din ce în ce mai complexe, dar şi solidare, atât în cursul expansiunii economice şi culturale, cât şi în timpul crizelor globale, ansamblul regulilor şi practicilor ce țin de conceptul de democrație reprezentativă pare să fie cel

mai adecvat. Democrația nu apare astfel drept o elaborare intelectuală, realizată în spatele cortinelor grele din spațiile academice. Ea ține mai degrabă de o stare de fapt, este o replică pragmatică la problemele cu care se confruntă societățile deschise, în sensul lui Karl Popper, şi care încep să depindă una de alta, economic, cultural şi spiritual, din ce în ce mai mult. Nu este astfel întâmplător că principiile a ceea ce numim astăzi democrație reprezentativă au fost teoretizate în secolele XVI-XVIII în anumite zone din Europa Occidentală, în arii culturale extrem de dinamice economic, care au pus bazele economiei şi societății globale de astăzi.

Democrația reprezentativă pare să fie aşadar o construcție pragmatică şi legată direct de situații ce pot fi definite prin probleme şi caracteristici concrete. Care ar fi însă funcția politică a intelectualului în peisajul unei societăți organizate de o astfel de democrație? Reflecția, inclusiv cea critică, sinteza conceptuală şi generalizarea sunt câteva dintre activitățile „cotidiene" ale intelectualului. Sunt ele necesare într-o democrație reprezentativă?

în căutarea unui răspuns, să ne oprim asupra Republicii lui Platon, o lucrare ce a stârnit nenumărate interpretări şi polemici culminând cu interpretarea lui karl ponner. care identifica în acest dialoi! rădăcinile totalitaiisniului politic iinume încredințarea funcțiilor politice unei caste de „paznici-filozofi", inatacabili, cu drepturi absolute asupra pasiunilor individuale ca şi asupra drepturilor ți persoanei ca atare, deci asupra membrilor unei comunități politice.

începutul dialogului este aproape banal: Platon căuta o definiție a dreptății 1 are să ofere baza de constituire a comunității politice. După examinarea şi icspingerea câtorva definiții ale dreptății, cea „mercantilă" (328b-33ie), cea „clientelară" (33ie-336b), cea „realistă" (336b-354b), respectiv, cea „contractu-nlistă" (3578-3676), Platon defineşte prin vocea lui Socrate dreptatea ca oikeio-prugia, adică obligația ca fiecare să realizeze în cadrul cetății (comunității politice) lucruri care satisfac nevoile celorlalți (367c-372d; 427d-434c). Se ajunge iistfel la o formă de solidaritate a nevoilor individuale, a căror satisfacere cade In sarcina organizării politice îndrumate de o constituție adecvată acestor scopuri. Intențiile lui Platon sunt aşadar dintre cele mai bune. Am putea spune 1 hiar că ele anticipează doctrine liberale care reclamă ca libertățile civice şi principiile politice să fie puse în slujba dezvoltării personalității indivizilor1.

Ce a făcut însă ca din acest concept de dreptate să se ajungă la un proiect de comunitate politică în care o minoritate de „paznici-filozofi" deține puterea |1 controlează restul cetățenilor? Nu, cum afirmă Popper, existența unei „ştiințe a ideilor" pe care paznicii o dețin exclusiv, ceilalți ghidându-se după um-Itrele-copii ale acestora în semiobscuritatea ignoranței, ci cerința maximală a filozofului ca la baza organizării politice să stea principiul cunoaşterii sinelui. I dreptatea este obiect al acestei cunoaşteri astfel că „dreptatea însăşi autentică nu se referă la fapta îndreptată în afară, ci la cea îndreptată înăuntru, privind Inele şi ceea ce are de-a face cu acesta" (443d). Intenția din spatele acestei i erințe este ca nevoile să fie limitate, astfel încât satisfacerea lor să nu amenințe expandarea comunității politice până la scindare. Această premisă este Insă periculoasă, întrucât face din „dreptatea interioară" scop al acțiunii politice şi justifică exercitarea controlului de către o minoritate.

Platon a încercat totuşi şi în Republica şi în alte dialoguri, precum Omul politic sau Legile, să opereționalizeze utopia dreptății interioare prin apelul la mituri. Cunoaşterea politică, spune el în Omul politic, se plasează la limita dintre artă şi ştiință, implicând în orice caz calități speciale prin care conducătorii (etății „țes ca într-un război de țesut" diferitele pasiuni şi nevoi ale cetățenilor. in absența instituțiilor şi practicilor care ar fi putut să medieze conceptul de dreptate şi cel de

consens/interes public, participarea politică se realizează în i .uIrul „democrației directe", un regim politic pe cât de vag, pe atât de riscant

Deşi în conflict cu societatea atenianã, se pare cã Platon s-a inspirat din legimul ei politic şi a încercat sã-1 amelioreze. Funcționarea la acea vreme a

democrației ateniene se baza pe mai multe confuzii categoriale (individ-cetă-n țean, societate-stat etc), generatoare ele însele de abuzuri1. Platon a încercat! prin atribuirea puterii politice unei minorități intelectuale, cea a „paznicilor-fi-lozofi", să le îndepărteze. A devenit suspect în ochii cetății88. Mai mult, a con* struit o imagine a cărei realizare duce la ceea ce pe bună-dreptate Popper numeşte inginerie socială utopicã89. Republica sa nu poate fi, la limitã, decât o „republicã interioarã", o utopie a sinelui90.

Democrațiile timpurilor moderne nu au în constituțiile lor modele ale ce-, tățeanului perfect. Lumea interioară a acestuia este un spațiu privat, iar preocuparea maximă este de a garanta locuitorilor cetății exercițiul drepturilor individuale, între care libertatea este cea mai importantă. Urmând pe Benjamin Constant, există din acest punct de vedere o deosebire esențială între „antici şi moderni"s. Dacă cei dintâi, precum Platon, treceau cu mare uşurință, fie cu ajutorul miturilor, fie prin exercițiul colectiv al suveranității, limita ce desemna spațiul privat al cetățenilor, în timpurile moderne legitimitatea puterii politice decurge din însăşi existența şi garantarea acesteia.

1 Andrei Cornea, Platon. Filozofie şi cenzură, Editura Humanitas, Bucureşti, 1995, pp.

46-57.

Sfera politicului se opreşte la limita spațiilor private ale cetățenilor, astfel că exercițiul suveranității nu mai este direct şi colectiv, ca în democrațiile antice, ci mediat de un sistem de reprezentare politică. Constant accentuează că sistemul politic reprezentativ decurge din existența şi garantarea libertății politice înțelese ca respect al spațiului privat6. Principiul reprezentării politice şi cel al libertății individuale sunt corelate, ambele făcând diferența față de cetatea antică. De aici, provine insistența cu care Montesquieu — în Spiritul legilor, sau Părinții Fondatori ai Constituției Statelor Unite ale Americii au abordat problema delegării puterii politice către un grup care să o exercite cu respectul drepturilor civice şi politice. Legitimitatea acestora nu se bazează, ca la Platon, pe o ştiință a ideilor, pe o capacitate specială a intelectului. Dimpotrivă, dacă ar fi să urmăm celebrul articol 10 din Documentele Federaliste (Federalist Papers), cei cărora li se deleagă puterea trebuie bănuiți de a o exercita, sau de a fi înclinați să o exercite, în detrimentul fie al drepturilor celorlalți cetățeni, fie al

interesului comunității. De aici preocuparea specială de a limita

|1 controla exercițiul puterii prin împărțirea ei ca la Montesquieu, ori prin complicatul sistem check and balances din Constituția SUA.

---

88 *Ibidem,* PP. 57-63.

89 KARL POPPER, *Societatea deschisă şi duşmanii ei,* VOII., EDITURA HUMANITAS, BUCUREŞTI, 1992, PPI82-RG3.

90 VEZI CUVÂNTUL PREVENITOR SEMNAT DE CONSTANTIN NOICA LA EDIȚIA ÎN LIMBA ROMÂNĂ 1 *Republicii* LUI PLATON *{Opere,* VOI. 5, EDITURA ŞTIINȚIFICĂ ŞI ENCICLOPEDICĂ, BUCUREŞTI, 1986).

Democrația reprezentativă pare să excludă practici şi activități prin care intelectualii se definesc par excellence, anume reflecția critică, degajarea din reali-Intea cotidiană a unor principii generale şi promovarea lor pentru o bună guvernare, impunerea unei morale minime în peisajul politic. Faptul că se bazează pe nu set de practici pragmatice care decurg în bună măsură din cultura politică a Mstemului, de la clientelism, în societățile în curs de modernizare, până la guvernările complexe bazate pe coaliții negociate, în democrațiile consacrate, pare să 1 rlaseze rolul fundamental al principiilor politice, anume distincții precum stânca dreapta, stat-societate etc. Mai mult, dacă îl urmăm pe Julien Benda cu Prădarea cărturarilor, politica modernă a pierdut centralitatea principiilor, fiind un Npațiu de inflamare a pasiunilor, de conflict afectiv între diferite grupuri1. în viziunea lui, intelectualul societăților moderne, aceasta însemnând societățile în I 1 urs de modernizare de după prima jumătate a secolului al 19-lea, nu a făcut, Brin implicarea sa politică, decât să contribuie la generalizarea pasiunilor, a discursului agresiv, să acționeze ca vehicul al unor detalii, fapte şi situații concrete, [fl nu al unor principii „universale". Trădarea cărturarilor este una dramatică, în-Mişi Benda denunțând cu un ton pasional şi febril situația intelectualului.

Pare că astfel se ajunge în starea generală care 1-a obsedat pe Platon, la un lopos politic ciclic, caracterizat de expandarea fondului afectiv al comunităților politice, de obsolență a principiilor. Numai că, în cazul societăților mo-I derne combinarea ansamblului regulilor democrației reprezentative cu o cul-luia politică bazată pe afectivitate, cu un grad redus de generalitate, duce la [efecte devastatoare, la abandonarea cauzei păcii, un obiectiv central al libertății în sens modern, cum subliniază Constant91. în cazul democrațiilor antice, I efectele unei asemenea culturi politice erau atenuate de spațiul agorei în care contactul între cetățeni era direct, nemediat, iar încălcarea principiilor nu avea decât efecte la nivel individual, precum condamanrea la moarte a lui Socrate Nitu ostracizarea lui Platon. în societățile moderne însă, subiecții politici care reglează jocul sunt supraindividuali (națiuni, imperii), iar o politică bazată pe nlectivitate şi exaltarea pasiunilor duce la drame colective, deportări, genociduri. Este aşadar funcția intelectualului aceea de a clădi imperii? Benda spune că nu92. Mai mult, chiar şi în situații cotidiene ale politicului, dezbateri de legi, negocieri, campanii electorale, tipul de discurs pe care intelectualul îl reprezintă, implicat, pasional, semiconceptual, duce la „confuzia limbilor"

(Sorin Antohi)93. Intelectualul are aşadar din acest punct de vedere un handicap atunci când intră în spațiul simbolic al politicului.

Intelectualul nu poate pretinde, se pare, un loc privilegiat, precum şi o legitimitate specială ca actor politic. El este, în comunitatea politică, un cetatea ca şi ceilalți. Spre deosebire de Platon, Aristotel este cel care a accentuat egalitatea tuturor membrilor comunității politice. Statutul de cetățean provine nu din dreptatea înțeleasă ca oikeiopragie, ci din noțiunea de isonomie, adică „ceea ce se aplică în mod egal tuturor celor ce sunt egali"94, egalitatea tuturor în fața legilor cetății. De aici o distincție fundamentală la Aristotel, şi care a fost preluată ulterior şi în constituirea

---

[91] *Ibidem,* PP. 57-63.

[92] KARL POPPER, *Societatea deschisă şi duşmanii ei,* VOII., EDITURA HUMANITAS, BUCUREŞTI, 1992, PPI82-RG3.

[93] Benda descrie şi analizează acest tip de discurs. Semnificativ este că acest subiect M regăseşte şi în lucrări de ştiințe politice (vezi, de exemplu, Mattei Dogan, *Political ascent in a class society. French deputies:* 1870-1958, pp. 65-67, în Dwaine Marvick (ed), *Political DecisltM Makers,* The Free Press, 1961, pp. 58-90).

[94] *Politica,* Cartea a IlI-a, Cap. 7, &i.

democrațiilor reprezentative moderne, cea dintre cetățeni şi magistrați. Statutul şi autoritatea politică a celor din urmă decurg din însărcinarea specială, dată de „delegarea puterii", de elaborare şl aplicare a legilor cetății. Nu mai este vorba despre paznicii-filozofi, ci de magistrați, din care trebuie sa facă parte prin rotație toți cetățenii95.

Şi Aristotel consideră conflictele afective, pasiunile, dăunătoare binelui comun, dar pune în lumină faptul că în însăşi această natură trebuie căutată şi soluția bunei guvernări: „dorul de libertate şi de dominație pleacă din acelaşi principiu: inima este poruncitoare şi nu-i place să se supună"96. De -aceea el recomandă cetățenilor practicarea virtuții, „știința şi forța ascultării şi guvernării", iar magistraților prudența, „singura virtute specială a guvernării"97. In sfârşit, trebuie spus că Aristotel nu caută „republica ideală" şi nici nu pune ca scop final al guvernării fericirea individuală. Nu este suficient „să concepi un guvernământ perfect, trebuie mai ales un guvernământ practicabil"98.

Am schițat în finalul acestei părți a eseului câteva linii ale filozofiei politice a lui Aristotel, întrucât prin ele conceptul de democrație directă îşi pierde semnificațiile. Deşi s-a inspirat şi el ca şi Platon, din modul de organizare politică a cetăților antice, conceptele sale politice şi recomandările pentru o bunrt guvernare îl apropie de democrațiile reprezentative ale perioadei moderne. Lipsesc, este adevărat, mai multe mănunchiuri de idei politice, precum cele legate de drepturile şi libertățile individuale, apărute în modernitate ca soluție la problema teologico-politică99, sau derivarea constituției şi legilor din contractul politic prin care se deleagă puterea, prin care filozofia democrației reprezentative a devenit funcțională. Trebuie totuşi considerate afinitățile, între care şi cvasiabsența filozofului/intelectualului din treburile cetății. El nu poate fi mai mult decât un cetățean capabil atât să asculte, cât să şi guverneze, în această din urmă postură, adică în calitate de magistrat, guvernând prudent.

Pe baza celor două perspective schițate mai sus, voi încerca să analizez în continuarea eseului, relația intelectualului cu puterea politică în cazul României interbelice, respectiv, postcomuniste. In final, explorez posibilitatea angajamentelor politice şi civice ale intelectualilor în România de azi.

România interbelică. Profeții noii religii politice

Cultura politică din România interbelică ilustrează acel topos politic de intensă afectivitate la care mă refer în prima parte a eseului. Factorii care au dus la constituirea lui sunt diverşi şi diferiți ca natură şi surse. Am abordat într-un articol separat această temă100, ceea ce afirm în următorul paragraf fiind acolo dezvoltat pe larg. Insist asupra conceptului de cultură politică, întrucât relația dintre intelectualii vizibili şi angajați din România interbelică şi sistemul politic a fost una de natură culturală. Naționalismul lor, de pildă, una dintre referințele ideologice de bază, nu a

---

[95] *Ibidem,* Cap. 2, &6.

[96] *Ibidem,* Cartea a IV-a, Cap. 6, &2.

[97] *Ibidem.* Cartea a ITI-a. Can. 2. 8110.

Intelectualii cu simpatii legionare erau conştienți de această influență (cf. Nae Ionescu, *Roza*

[99] Benda descrie şi analizează acest tip de discurs. Semnificativ este că acest subiect M regăseşte şi în lucrări de ştiințe politice (vezi, de exemplu, Mattei Dogan, *Political ascent in a class society. French deputies:* 1870-1958, pp. 65-67, în Dwaine Marvick (ed), *Political DecisltM Makers,* The Free Press, 1961, pp. 58-90).

[100] *Politica,* Cartea a IlI-a, Cap. 7, &i.

fost unul politic, bazat pe constituţie şi drepturi politice, ci unul cultural, care adesea s-a radicalizat până în forma unei mistici soteriologice, atât la nivel colectiv, cât şi individual101.

Cultura clasei politice din România interbelică era radical modificată faţă de perioada de dinaintea războiului. Dacă înainte de Primul Război Mondial, Ca urmare a votului cenzitar şi a echilibrului bipartid, politica aparţinea unei clase restrânse care, pe baza alternanţei conservatori — liberali, participa succesiv la actul guvernării, extinderea bruscă a corpului electoral a adus în câmpul politicii o mare masă de „cetăţeni-ţărani" cu o cultură politică schematică, bazată când pe emoţie şi afectivitate, când pe suspiciune şi cinism. Voturile lor au fost câştigate de aceea, doar printr-un discurs radical, mobilizator, cu un puternic conţinut afectiv, discurs practicat nu numai de liderii şi mişcărileextremei drepte, legionari şi naţional-creştini, ci şi de personalităţi şi partide ataşate democraţiei, ţărăniştii dr. Nicolae Lupu şi Grigore Iunian, ori generalul, viitor mareşal, Alexandru Averescu, ca şi de Partidul Naţional Ţărănesc, venit prima oară la guvernare, în 1928, pe un val imens de popularitate.

Provocarea la adresa noii generaţii de intelectuali interbelici era aşadar intensă. Ea a dus la scindări de natură ideologică; unii autori bine documentaţi asupra acelei perioade vorbesc chiar de un clivaj stânga - dreapta102, plasat însă în afara spectrului politicii propriu-zise. Cea mai viguroasă reacţie a intelectualilor a venit ca o critică profundă a culturii politice a establishment-ului, în acest fel punându-se germenii unei „societăţi civile" in nuce, reprezentată de asociaţii precum „Criterion"-ul, ca şi de o explozie şi radicalizare politică a publicisticii103. Critica intelectuală a rămas însă tocmai de aceea încă o dată în afara câmpului politic, o situaţie constantă în istoria modernizării României, după cum subliniază Daniel Barbut

Distanţarea faţă de politica vremii, chiar dispreţul afişat bovaric faţă de aceasta, este o atitudine curentă la începutul anilor 1930, în cazurile unor intelectuali de marcă precum Constantin Noica, Mircea Eliade şi Emil Cioran. Tineri pe atunci, aveau însă aşteptări imense şi care contrastau cu statutul lor social, mai degrabă incert şi marginal104. Acest lucru nu explică însă decât aparent atitudinea lor radicală, atitudine care nu poate fi explicată nici prin oportunismul de care unii au dat dovadă raliindu-se mişcărilor extremiste, precum Mişcarea Legionarăs. Recluziunea relativă a fost în cazul unora, de pildă Noica, una voluntară105.

Critica politicii interbelice şi a culturii generate de aceasta a fost însoţită la majoritatea intelectualilor angajaţi de un orizont de aşteptare intens, de altfel general împărtăşit de întreaga societate românească epuizată de Primul Război

Mondial, dar încântată de rezultatul lui, anume extinderea graniţelor teritoriale chiar şi în regiuni în care populaţia românească era minoritară (precum Cadrila-terul). Alternativele construite de intelectuali în acea vreme, cel puţin de cei implicaţi politic,

---

101 *Ibidem,* Cap. 2, &6.

102 Cartea citată a lui Julien Benda ca şi ideile lui au fost receptate şi de intelectualii noii generaţii interbelice din România. Constantin Noica le face cronici devastatoare şi chiar îl „inculpă" pe Benda. Doar unul singur dintre tinerii intelectuali are curajul şi argumentele de a-1 apăra, anume Paul Zarifopol (Andrei Pippidi, *Benda siguraticul,* pp. 22ff, introducere la Julien Benda, *Trădarea...,* pp. 5-30).

103 Florin Ţurcanu, *Mircea Eliade...,* p. 343.

104 Funcţia soteriologică a utopiei interioare este uimărită de Emil Cioran în *Istorie şi Utopie,* carte apărută după al Doilea Război Mondial (anul 1960), şi în care Cioran se declară un „liberal intolerant" (cd rom, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 11), dar şi un admirator al totalitarismului sovietic.

105 Sorin Lavric, *Noica...,* pp. 7-8.

apropiaţi de extrema dreaptă, nu au făcut de aceea decât să exalte şi mai mult „pasiunile politice" (Julien Benda)106. Mai mult, moderaţia şi critica conceptelor politice şi a practicilor generate de acestea au fost înlocuite de „visul estetic şi utopic"107 al viitorului naţiunii române. Acea dreptate interioară tle care vorbeşte Platon în Republica se regăseşte în tema mântuirii individuale şi colective, prin continua şi chinuitoarea căutare a conştiinţei de sine, soldată, precum în cazul lui Noica, cu afilierea bruscă, iraţională la Mişcarea Legionară108.

5 Florin Ţurcanu, Mircea Eliade..., p. 343.

Inserarea după modelul lui Platon, a mitului în politică şi conectarea lui cu utopia conştiinţei interioare este schema de bază a raportării intelectualilor interbelici la politică109. Interesul pe care Eliade, de pildă, începe să-1 arate pentru mitologii şi religii are loc după călătoria sa iniţiatică în India. S-a spus că acest tipar de gândire politică se datorează mai multor confuzii, cea dintre „religios şi politic's în cazul Eliade, dintre contemplaţie şi acţiune, mistică şi politică, viaţă şi ideologie, în general pentru intelectualii prolegionari110. Logica distincţiilor nu foloseşte însă prea mult şi în acest caz, după cum nu foloseşte, am subliniat în secţiunea anterioară, nici în ceea ce priveşte conceptul de „democraţie directă"111. Pe de altă parte, angajamentul mistic în politică era dublat de un radicalism al gândirii filozofice dus la începutul anilor 1930 până laateism în cazul noica112 sau până la ruptura cu naţionalismul ortodoxist al revistei Gândirea, în cazul eliade113. acest dublu conţinut al relaţiei intelectuali - putere în românia interbelică trebuie reţinut, întrucât el va reveni după 1990, explicând în mare măsură eşecul intelectualilor de a aborda „meandrele" puterii politice postcomuniste.

---

106 Cartea citată a lui Julien Benda ca şi ideile lui au fost receptate şi de intelectualii noii generaţii interbelice din România. Constantin Noica le face cronici devastatoare şi chiar îl „inculpă" pe Benda. Doar unul singur dintre tinerii intelectuali are curajul şi argumentele de a-1 apăra, anume Paul Zarifopol (Andrei Pippidi, *Benda siguraticul,* pp. **22ff,** introducere la Julien Benda, *Trădarea...,* pp. **5-30).**

107 Florin Ţurcanu, *Mircea Eliade...,* p. **343.**

108 In schimbul de scrisori cu Petru Comarnescu se vede clar că Noica era absorbit total de „dilemele conştiinţei interioare" în zilele lui decembrie **1938,** când, ultragiat de asasinarea lui Corneliu Zelea Codreanu, va adera la Mişcarea Legionară (Sorin Lavric, *Noica şi Mişcarea Legionară,* pp. **i63ff**.J. Se pare că şi intrarea lui Eliade în Mişcarea Legionară se datorează, după propriile mărturisiri, morţii celor doi comandanţi legionari, Ion Moţa şi Vasile Marin, în tranşeele războiului civil din Spania (Florin Ţurcanu, *Mircea Eliade...,* p. **341).**

109 Funcţia soteriologică a utopiei interioare este uimărită de Emil Cioran în *Istorie şi Utopie,* carte apărută după al Doilea Război Mondial (anul **1960),** şi în care Cioran se declară un „liberal intolerant" (cd rom, Editura Humanitas, Bucureşti, **1992,** p. **11),** dar şi un admirator al totalitarismului sovietic.

110 Sorin Lavric, *Noica...,* pp. **7-8.**

i Mihail Sebastian ironizează, în „dosarul" pe care îl face receptării cărţii sale *De două mii de ani,* pe publicistul Tudor Teodorescu-Branişte, care identifica în prefaţa semnată de Nae lonescu mai multe „delicte de logică". El remarcă amar la sfârşitul notei: „Deşi durerea este intermitentă, maladia rămâne constantă. Acest simplu lucru îl exprimă „delictul de logică" pe **.....il inliei:i** d Branişte.. . Si este lot **i** <• a casit mai serios de spus împotriva prefeţeil" (Mihail

112 TREBUIE REŢINUT CĂ ÎN COMPARAŢIE CU ALTE ŢĂRI EST ŞI SUD-EST EUROPENE, ŞI ÎN ROMÂNIA, ŞI ÎN BULGARIA, REGIMUL PARTIDELOR POLITICE ŞI AL ALEGERILOR S-A MENŢINUT PÂNĂ TÂRZIU ÎN ANII INTERBELICI **(1938** ÎN ROMÂNIA, **1934** ÎN BULGARIA). DESELE ALEGERI PARLAMENTARE AU REPREZENTAT TOT ATÂTEA SITUAŢII DE SOCIALIZARE POLITICĂ ŞI FORMARE A UNEI CULTURI POLITICE AUTOHTONE, SITUAŢII ÎN CARE MIŞCĂRILE DREPTEI RADICALE AU JUCAT ROLURI IMPORTANTE.

113 DAVID APTER, ***Political religion in the new nations,*** ÎN CLIFFORD GEERTZ (ED), ***Old societies and new States,*** LONDON, **1963.**

relația intelectuali - putere în românia interbelică trebuie privită într-un context comparativ şi la un nivel de conceptualizare mai ridicat. în acest fel, „excepționalismul" românesc devine relativ, pe de o parte, în timp ce, pe de altă parte, această temă se inserează în fenomene complexe care țin de modernizarea României: apariția intelighenției la începutul secolului al xlx-lea, rolul jucat de ea în timpul revoluției paşoptiste, naşterea sistemului politic după model occidental, procesul de elaborare a „identității naționale" şi destructurarea lui odată cu radicalizarea în perioada interbelică a modernității politice.

cazul intelectualilor angajați politic în românia interbelică nu este deloc excepțional, nici chiar în țările est şi sud-est europene. oricâtă originalitate au pretins că reprezintă, cea mai mare parte a ideilor lor era importată din vestul europei. de aceea nu este de mirare că teme recurente, ca şi angajamente politice similare, pot fi întâlnite bunăoară în cazul bulgariei vecine114. naționalismul mistic,,esențialist, de pildă, al intelectualilor români din anii interbelici face parte, atât din punct de vedere al conținutului, cât şi al genezei, din aceeaşi categorie cu naționalismul profesat de intelectuali bulgari precum petar mutafciev, bogdan filov sau mai tinerii naiden şeitanov şi ianco ianev.

1 sorin lavric, Noica..., pp. 177K

2 florin țurcanu, Mircea Eliade..., pp. 145-150.

3 keith hitchins, Modemity and Angst between the World Wars: Emil Cioran and Yanko Yanev, în alexandru zub and adrian cioflâncă (eds), Cultură politică şi politici culturale în România modernă, editura universității «alexandru ioan cuza", iaşi, 2005.

4 roumen daskalov, The Making of a Nation in the Balkans, ceu press, budapest, 2004; balăzs trencsenyi, Peasants into Bulgarians, or the Other Way Round: The Discourse of National Psychology, în shawn gorman (ed) Locations of the Political, institute for human sciences, vienna, 2003

5 ivan elenkov, On the history of the rightist thought in interwar Bulgaria: the existențial dimensions of tcrisisi in the writings of Yanko Yanev, în Studies in East European Thought, voi.

c-l t-ir-i -.^.,-,1- r1u7c Troni-finui TUo Klsitim* nli^sitim i,l Pil J/aMJ«Ii«* Ciintnr fnr A ,ti,n rxraA

sunt similare de asemenea şi mecanismele intelectuale de istoricizare a utopiilor şi miturilor naționaliste ale noilor generații de intelectuali din cele două țări, mecanisme prin care au recuperat şi resemnificat temele elaborării identităților naționale. în românia, intelectuali precum emil cioran, nichifor crainic, nicolae roşu, în bulgaria, naiden şeitanov sau ianco ianevs, au importat idei şi stiluri de gândire existențialiste şi spiritualiste din europa de

vest, punându-le în acelaşi orizont de receptare cu temele naționaliste locale. mai mult, această literatură a servit militantismul politic al extremei drepte prin legitimarea mişcărilor care l-au reprezentat atât în cadrul establish-ment-ului, cât şi în ceea ce teoriile modernizării numesc mass politics. îndeosebi, în această din urmă direcție, utopiile şi miturile politice s-au dovedit eficace, în ambele țări, corpul electoral fiind format dintr-o mare masă de „ce-tățeni-țărani" care, cel puțin prin intermediul alegerilor generale, s-au bucurat de largă participare politică115.

---

114 **EMILIO GENTILE,** *Fascisme, totalitarisme et religion politique: Definitions et reflexions critiques sur Ies critiques d'une interpretation,* **ÎN** *Raisons politiques,* **NR.** 22, **MAI** 2006, **PP.** 119-173.

115 TREBUIE REȚINUT CĂ ÎN COMPARAȚIE CU ALTE ȚĂRI EST ŞI SUD-EST EUROPENE, ŞI ÎN ROMÂNIA, ŞI ÎN BULGARIA, REGIMUL PARTIDELOR POLITICE ŞI AL ALEGERILOR S-A MENȚINUT PÂNĂ TÂRZIU ÎN ANII INTERBELICI **(1938** ÎN ROMÂNIA, **1934** ÎN BULGARIA). DESELE ALEGERI PARLAMENTARE AU

afirmam că invocarea distincțiilor analitice nu duce prea departe explicarea relației intelectuali - politică în anii României interbelice. alte concepte, legate în esență de teoriile modernizării şi dezvoltării politice aduc un profit teoretic consistent. unul dintre acestea este cel de religie politică, termen care capătă o largă utilizare în anii 1960 în încercarea de explicare a mişcărilor politice radicale din statele nou apărute după dispariția sistemului colonial116. ii întâlnim de asemenea, şi în perioada interbelică în volumele liderului politic italian luigi sturzo, de unde a şi fost recuperat de istoricul emilio gentile, care urmăreşte explicarea prin intermediul acestuia a regimului fascist al lui benito mussolini. în viziunea lui gentile acest concept presupune următoarele aspecte: 1. disoluția limitelor dintre politică şi religie; 2. supraestimarea rolului experiențelor existențiale şi a credințelor în defavoarea doctrinelor şi ideilor politice; 3. dialectica miturilor, simbolurilor şi a ritualurilor117.

4 roger griffin, Modernism and Fascism. The Sense of a Beginning under Mussolini and Hitler, palgrave macmillan, london, 2007; Idem, Modernitate, modernism şi fascism, pp. 62-72, in sorin antolii (ed). Modernism şi antimodernism. Noi perspective interdisciplinare, bucureşti,

aceste dimensiuni exprimă un tip de modernitate politică inedită, în orice caz diferită de programele standard de modernizare (importul de instituții politice, crearea unei culturi politice deschise, perfecționarea participării politice etc). aşa cum au subliniat recent autori reputați, această modernitate politică legitimează mişcările de revitalizare, revolta împotriva statu-quo-lui politic, şi critica insistentă a programelor de modernizare dominante. alternativa constă în resemnificarea unor concepte de bază ale politicii, precum cel de comunitate politică, națiune, cultură şi angajament politic.

Cele trei aspecte ale conceptului de religie politică se regăsesc şi în conținutul relației intelectuali - politică din România interbelică. Ceea ce aduce nou însă folosirea conceptului în acest caz este, pe de o parte, relativizarea cazului românesc, comparabil după cum spuneam cu țările vecine din aceeaşi perioadă, pe de altă parte, legarea acestui fenomen de istoria modernizării şi modernității României. Astfel, radicalismul intelectual din anii interbelici nu mai este văzut ca un caz izolat, ci mai degrabă ca un simptom al unei maladii care însoțeşte România încă de la primele ei proiecte de modernizare politică din prima jumătate a secolului al XlX-lea. Voi reveni asupra acestui subiect în partea finală a eseului. Subliniez aici doar faptul că, reamintind rândurile scrise de Julien Benda, trădarea intelectualilor României interbelice a constat în contribuția la răspândirea şi intensificarea pasiunilor şi violenței politice, în locul ameliorării şi restrângerii ei, la resurgența mitului în politică şi a utopiei interioare, în locul criticii conceptelor, limitării puterii politice şi promovării principiilor în politică. Intelectualii au practicat astfel un tip de cunoaştere politică apropiat de cel elaborat de Platon în dialogurile sale, o cunoaştere care generează, cel puțin în politică, regimuri totalitare.

Intelectualii, postcomunismul şi puterea politică

REPREZENTAT TOT ATÂTEA SITUAȚII DE SOCIALIZARE POLITICĂ ŞI FORMARE A UNEI CULTURI POLITICE AUTOHTONE, SITUAȚII ÎN CARE MIŞCĂRILE DREPTEI RADICALE AU JUCAT ROLURI IMPORTANTE.

116 **DAVID APTER,** *Political religion in the new nations,* **ÎN CLIFFORD GEERTZ (ED),** *Old societies and new States,* **LONDON,** 1963.

117 **EMILIO GENTILE,** *Fascisme, totalitarisme et religion politique: Definitions et reflexions critiques sur Ies critiques d'une interpretation,* **ÎN** *Raisons politiques,* **NR.** 22, **MAI** 2006, **PP.** 119-173.

Fascinația pentru fascismul intelectual din perioada interbelică nu a fost transportată ca atare în anii de după căderea comunismului. într-o excelentă de altfel, lucrare recentă se vorbeşte despre planificarea unei „revoluții conservatoare", care încă se desfăşoară în câmpul simbolic al puterii, câmp creat şi controlat de intelectuali în România postcomunistă118. Mitizarea cazurilor Nae Ionescu, Mircea Eliade, Constantin Noica ar fi fost încă de la începutul anilor pretextul ca un grup de intelectuali activi în relația cu puterea politică să capete legitimitate şi prestigiu, preluând aceste cazuri şi elaborând un discurs bazat atât pe teoria complotului, cât şi pe „estetizarea discursului politic".

1 mihai dinu-gheorghiu, Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii şi traiectorii sociale, editura polirom, iaşi, 2007, pp. 332ff.

2 după cum sunt în total dezacord cu sugestia autorului de ■ opune intelectualilor „de dreapta" un grup al intelectualilor „de stânua". intre c.ue sun •11i1011.u1 ion ianosi. nicolae

Nu cred că în relația intelectuali - putere în România postcomunistă să fie vorba de o „revoluție conservatoare"119. Promovarea, de pildă, imediat după 1990 a lucrărilor unor Nae Ionescu, Eliade, Noica, Cioran s-a bazat pe un imens succes de public. Editura care a publicat cea mai mare parte a lucrărilor lor nu a făcut decât să „marketizeze" aceste nume şi repere, pentru că acest program editorial a avut şi un succes financiar însemnat, succes astăzi imposibil de atins. într-un fel nu s-a făcut decât să se demitizeze reperele acelei perioade oferindu-le spațiului public postcomunist'.

Ceea ce însă realmente mi se pare eficace la nivelul modelării opiniei publice a fost prezentarea perioadei interbelice exclusiv prin referința la aceste modele şi mitizarea acelei perioade în istoria modernizării României. Nu persoanele ca atare au fost mitizate, ci acea perioadă, care mult timp a fost văzută ca o vârstă de aur a României moderne, inclusiv din punct de vedere politic şi cu tot extremismul ei violent.

La înrădăcinarea acestui mit al vârstei de aur au contribuit pe de o parte mai multe reflexe necondiționate de limbaj pe care intelectuali angajați politic le-au executat redundant fără cea mai mică urmă de îndoială critică. Expresii şi termeni precum „partide istorice", „anticomunism", „cripto-comunism", „monarhie" abundă în discursul public al intelectualilor din anii 1990, fără ca cineva să se fi preocupat de definirea şi analiza acestora.

Un rol central în hegemonia acestui tip de discurs 1-a avut după expresia lui Alexis de Tocqueville „politica abstractă şi literară" a intelectualilor din România postcomunistă120. Sursele lui provin atât din credința profundă şi în acelaşi timp

---

118 UN ALT EXEMPLU DE „MARKETIZARE" ABILĂ A UNOR SIMBOLURI ŞI REPERE IDENTITARE A FOST CREAREA ŞI FUNCȚIONAREA ÎN ANII 1990 A MUZEULUI ȚĂRANULUI ROMÂN. IDEILE DE BAZĂ ALE DISCURSULUI SĂU MUZEAL, UN PRESUPUS CREŞTINISM POPULAR/ȚĂRĂNESC/COSMIC (ELIADE), PE CARE ȚĂRANUL ROMÂN (DE CE NU ŞI CEL MAGHIAR, SAŞ, ŞVAB, BULGAR ETC?) 1-A AŞEZAT LA BAZA ÎNTREGII SALE CULTURI ŞI ARTE SE „VINDEA" FOARTE BINE IMEDIAT PRIN ANII 1990. „ȚĂRANUL ROMÂN" ÎN ACEASTĂ VIZIUNE ESTE FOARTE APROAPE DE MITUL „BUNULUI SĂLBATIC".

119 EXPRESIA ESTE ADUSĂ ÎN DISCUȚIE DE SORIN ANTOHI ÎN DOUĂ DINTRE CĂRȚILE SALE *(Exercițiul distanței. Discursuri, societăți, metode,* NEMIRA, BUCUREŞTI, 1997, PP. NGFF, ŞI *Războaie intelectuale. Idei, intelectuali, spirit public,* EDITURA POLIROM, IAŞI, 2007, PP. ÎAFF.). MIHAI DINU GHEORGHIU ÎN LUCRAREA CITATĂ PUNE ÎN LUMINĂ PRESTIGIUL DE CARE, ÎNTRE INTELECTUALI, S-AU BUCURAT SCRIITORII, O DATĂ, PRIN ASOCIAȚIA PROFESIONALĂ A UNIUNII SCRIITORILOR, ŞI, ÎN ACELAŞI TIMP, MULT MAI DURABIL, PRIN GRUPUL DE DIALOG SOCIAL *(Intelectualii...,* PP. 334FFJ.

120 EXPRESIA ESTE ADUSĂ ÎN DISCUȚIE DE SORIN ANTOHI ÎN DOUĂ DINTRE CĂRȚILE SALE *(Exercițiul distanței. Discursuri, societăți, metode,* NEMIRA, BUCUREŞTI, 1997, PP. NGFF, ŞI *Războaie*

utopică a puterii pe care discursul public de unul singur l-ar avea asupra cursului general al lucrurilor, fapt răspândit în general în țările est-eu-ropene şi foste comuniste121, cât şi din confiscarea exclusivității „conştiinței morale... în orientarea actului de guvernare"! Diferența în ce priveşte cazul României este notabilă, aş adăuga, întrucât dacă în cazurile Poloniei, Ungariei, Cehoslovaciei mişcările de opoziție față de regimul comunist s-au născut înainte de căderea acestuia, în România acestea au fost importate după 1989, intelectualii postcomunişti din România spunând şi acționând după această dată; de fapt, dacă anticomunismul lor ar fi fost legitim, ar fi trebuit să o facă înaintede 1989122. Este vorba aici de reluarea tradiției de imitare şi import a modelelor culturale şi politice, reflex prezent încă de la începutul modernizării României, şi la care mă voi referi în partea finală a eseului. Sursele de inspirație au fost acum, pe lângă Europa Occidentală, țările est-europene şi Statele Unite ale Americii, dar mecanismul rămâne acelaşi.

O altă sursă de legitimitate a discursul intelectual postcomunist din România este „kilometrul o al utopiei", Piața Universității123. Chiar dacă fenomenul a fost scurt, intensitatea şi violența lui discursivă, şi fizică, la sfârşit, au jucat un rol ca-thartic, soteriologic, asupra intelectualilor. Piața Universității a reprezentat acea „utopie existențială"124, pe care Emil Cioran o căuta în anii interbelici în rândurile Mişcării Legionare şi a cărei căutare nu a abandonat-o nici mai târziu. Spațiul simbolic al Pieței şi conştiința participării la această utopie au furnizat reînvierea unor mituri politice, parte dintre ele ținând de anii interbelici, mitul Mişcării Legionare, ca şi cel al Partidelor Istorice, mitul Vârstei de aur, mitul Monarhiei, parte, total inedite, deşi spontane, precum mitul Intelectualului Anticomunist

Nu putem vorbi de aceea, de anticomunism în cazul intelectualilor din România de după 1989, ci mai degrabă de postcomunism, termen prin care îmi propun să pun în lumină dilema interioară în care, după părerea mea, intelectualii au rămas blocați în raport cu puterea politică. Esența acestei dileme interioare constă în întrebarea: cum a fost cu putință ca în România să NU se fi dezvoltat o disidență anticomunistă, sau chiar o opoziție programatică față de sistemul politic comunist înainte de 1989? Ca şi în anii interbelici, preocuparea centrală a angajamentelor intelectualilor în politică a fost una de natură interioară, de confruntare cu propria conştiință dubitativă, conştiință a vinei. Modelul acestei relații este venerabil, după cum am arătat în secțiunile anterioare. Am insistat mai pe larg asupra lui tocmai pentru că afirmațiile din acest eseu nu țintesc stabilirea unor vinovății ori responsabilități, ci au o funcțe

< Alexandru Duțu, *Political Models and National Identities in Orthodox Europe,*
Bucharest, llabel Publishiniț House, 1998, pp.13s-1.37. >39-M[8]-

empatică, de înțelegere a acestor situații şi fapte.

Consecința cea mai importantă a elaborării acestui discurs intelectual a fost îndepărtarea intelectualilor din România de filozofia politică a democrației

---

intelectuale. Idei, intelectuali, spirit public, EDITURA POLIROM, IAŞI, 2007, PP. ÎAFF.). MIHAI DINU GHEORGHIU ÎN LUCRAREA CITATĂ PUNE ÎN LUMINĂ PRESTIGIUL DE CARE, ÎNTRE INTELECTUALI, S-AU BUCURAT SCRIITORII, O DATĂ, PRIN ASOCIAȚIA PROFESIONALĂ A UNIUNII SCRIITORILOR, ŞI, ÎN ACELAŞI TIMP, MULT MAI DURABIL, PRIN GRUPUL DE DIALOG SOCIAL *(Intelectualii...,* PP. 334FFJ.

121 ALINII A11I11I11 *1%,-riititl distantei*____O. 110.

122 *Ibidem, p.* 119.

123 *Ibidem,* p. 222.

124 *Al treilea discurs. Cultură, ideologie şi politică în România,* Editura Polirom, Iaşi, 2001, p.138.

reprezentative. Experiența Pieței Universității, repetatele afirmații că politica se face în stradă, nu în instituțiile democrației reprezentative, parlament, guvern, partide politice, diabolizarea fostei nomenclaturi comuniste, strânsă sub aripa populista a liderului Ion Iliescu, i-au îndepărtat pe intelectuali, ca şi pe forțele politice susținute de ei, de la construcția instituțiilor democrației repre-zetative (aceasta cel puțin până la venirea la putere a Convenției Democrate în iț)u6). în acei ani, intelectualii nu s-au concentrat pe analiza discursului politie, a conceptelor şi premiselor lui, sau pe elaborarea de strategii politice inieligibile, ci au dezvoltat un patos anticomunist a cărui legitimitate a fost t (instruită abil pe rezistența anticomunistă, de data aceasta reală, a valurilor miccesive de deținuți şi deportați politici în anii comunismului. Insuccesul Partidului Alianței Civice, care reprezenta o încercare de profesionalizare a intelectualului în câmpul politic125, arată cât de dură era utopia democrației ilirecte şi a politicii făcute „în stradă".

Relația intelectuali - politică a evoluat în România post-comunistă; Mini Dinu Gheorghiu distinge patru etape, de la intelectualii „profeți", până la cei mediatizați, autori de expertiză politică de la mijlocul anilor 2000126. în iiceastă din urmă ipostază, precum în cadrul Republicii lui Aristotel, intelectualul nu se mai deosebeşte de ceilalți membri ai corpului politic, nici chiar în calitatea acestora de magistrați. El nu-şi mai exercită facultățile speciale — cri-ti< ă a conceptelor, generalizare, argumentare a unor premise —, ci devine un simplu funcționar guvernamental.

Acest din urmă impediment a fost sesizat relativ de curând de către Adrian Marino în dialog cu Sorin Antohi, cei doi punând problema pierderii identității grupurilor intelectuale în spațiul public şi efasarea discursului lor. Ei propun un tip de „intelectual critic" care să elaboreze „un mesaj inteligibil, cât mai clar, simplu şi larg difuzabil cu putință" îndreptat prin „cărțile noastre", către o pătură intelectuală de cultură medie, dar posibilă purtătoare a unei „noi conştiințe româneşti"127.

1 Adrian Marino, Politică şi cultură, Editura Polirom, Iaşi, 1996, pp. 152-153.

2 Intelectualii..., pp. 333"334-

Direcția sugerată de cei doi autori este fertilă dacă o punem în cadrul temei mai largi a istoriei modernizării României, lucru de altfel făcut de ambii autori In alte lucrări ale lor. Ceea ce vreau să pun în lumină în plus este complexitatea discursului modernizator, care încă de la început a conținut un potențial utopic, patetic şi exaltat prin care primii „cărturari" au aclimatizat la cumpăna secolului ni XlX-lea importul de modele culturale şi politice din Occident! Acest „spirit i reativ'V'creative mind" (Al. Duțu) a înlocuit încă de la începutul modernizării României analiza critică a conținuturilor cunoaşterii din domenii care ulterior vor deveni furnizori ai elaborării identității naționale (istoria, filologia, literatura)128.

Idolii Forului

moderate. Prudența recomandată de Aristotel ca şi moderarea pasiunilor susținută de Benda pot constitui reguli de etică a discursului şi angajamentului intelectual. De asemenea, o sarcină importantă poate fi nu neapărat analiza programelor modernizării şi a strategiilor actului de guvernare ca atare, ci a discursului paralel, a „limbajelor interpretative". Demitizarea acestor limbaje evacuează din spațiul public şi politic

---

[125] *Ibidem, p.* 119.

[126] *Ibidem,* p. 222.

[127] *Al treilea discurs. Cultură, ideologie şi politică în România,* Editura Polirom, Iaşi, 2001, p.138.

[128] Pentru disciplinele istorice, vezi Lucian Boia. *Istorie şi mit in conştiința românească,*

repere care în situații de criză pot constitui ideologii nativiste, antimodernizatoare şi antidemocratice129.

Idolii Forului

Mai mult, dacă îl urmăm pe Pompiliu Eliade, confuzia „de idei vechi şi idei noi, idei ajunse aici" confuzie ilustrată de mersul răscolei lui Tudor Vladimirescu, i-a făcut pentru prima oară pe boieri să țină cont de interesele țăranului130. Cu alte cuvinte, importul de idei şi modele receptate confuz şi necritic de către elitele modernizatoare a oferit încă de atunci germenii unei culturi politice adecvate „cetățenilor - țărani" transformându-i în „subiecți politici"131.

Acest tip de relație intelectuali — politică străbate istoria modernizării României132, generând un discurs multiplu din care pot fi degajate analitic cel puțin două dimensiuni: limbajul politic propriu inspirat din gândirea politică occidentală, care stă la baza programelor modernizării, şi un „limbaj interpretativ" provenit şi el din tradițiile intelectuale occidentale, mai mult sau mai puțin mixat, şi a cărui funcție a fost, de-a lungul istoriei modernizării, să ofere o alternativă, aparent locală, programului modernizator dominant133.

Cazul României interbelice este extrem de relevant, după cum subliniam mai sus, „religia politică" a intelectualilor angajați fiind o expresie a acestui „limbaj interpretativ". Premisa care stă la baza distincției de mai sus este că modernizarea politică poate eşua atât ca proiect total, cât şi pe anumite direcții. Discursul anti/contra-modernizare ca şi ideologiile nativiste capătă astfel legitimitate. Reluarea programelor modernizării se suprapune cu discursul şi limbajele deja existente ducând la o aparentă „confuzie a limbilor" (Sorin Antoni) s.

5 Momentul inaugural al revoluției paşoptiste nu mai preocupă astăzi prea mult (cu excepția lui Adrian Marino, care consideră actuală o „revoluție neopaşoptistă", v. articolul său Pentru neopaşoptism în Al treilea discurs... pp. 145-163). în perioada interbelică, însă, recuperarea şi reinterpretarea acestui moment i-au preocupat pe intelectualii angajați politic, chiar şi pe cei de extremă dreapta, precum comandantul legionar Nicolae Roşu (v. Dialectica naționalismului, 1936).

în acest context, sarcina „intelectualului critic" este de a menține clară premisa distincției de mai sus, astfel încât aşteptările corpului politic să fie

---

129 DISCURSUL ÎN ACEASTĂ PRIVINȚĂ ESTE OARECUM CIRCULAR, VICTOR RIZESCU SEMNALÂND CĂ DEMITIZAREA ISTORIEI ŞI A UNOR REPERE IDENTITARE, O TEMĂ DE SUCCES MAI ALES LA TINERII INTELECTUALI DE DUPĂ 1989, POATE SĂ FIE ŞI EA LA RÂNDUL EI UN MIT (V. ***Postafață*** LA DANIEL CHIROT, ***Schimbarea socială într-o societate periferică.*** EDITURA CORINT, BUCUREŞTI, 2002, PP. 288-292).

130 *Influența franceză asupra spiritului public din România,* Institutul Cultural Român, 2006, pp. 290 ff, 304.

131 Această cultură politică nu exclude individualismul, încă de la început „tipul de om independent şi curajos îşi face izolat apariția" (Pompiliu Eliade, *Influența...,* p. 286). Despre ce fel de „individualism" este vorba, atât în ceea ce priveşte elitele, cât şi simplii țărani, este un alt subiect, nu mai puțin interesant (am abordat tema „individualismului agrar" din România rurală de azi în articolul *Local institutions and corruption in the rural society in Southeastem Europe,* în Klaus Roth (Hg.), *Soziale Netzwerke und soziales Vertrauen in den Transformationslandem,* LIT Verlag, Berlin, 2007, pp. 175-196).

132 Sorin Antohi, *Civitas imaginalis. Istorie şi utopie în cultura română,* Iaşi, Editura Polirom, 1999-

133 Victor Rizescu, *România as a iPeripheryi: Social Change and lntellectual Evolution.,* p. 36-38, în Bogdan Murgescu (ed), *România and Europa. Modernization as Temptation, Modemization as Threat,* ALLFA, Edition Korber Stiftung, Bucharest, 2000, pp. 29-41.

DESPRE AGONIA UNUI STIL
Alexandru Matei

Introducere. Intelectual în România la 20 de ani de Ia Revoluție

Intelectual: persoană considerată inspirată de un ideal moral superior, care exprimă o filozofie de viață cu valoare normativă pentru întreaga societate, se exprimă în arena publică dincolo de aria de specializare, are acces la marile canale de comunicare şi ambiția de a reforma societatea şi cursul vieții publice.

Aş porni de la presupoziția apartenenței figurii intelectualului la o societate în acelaşi timp laică şi moştenitoare a celei dominate de instituția bisericii şi de raportul dintre o imanență indiferentă şi o transcendență cu sens. Nu fac o istorie a intelectualilor, ci afirm că în Occident există trei tipuri de intelectuali: cel francez (cel mai cunoscut în spațiul public românesc datorită faptului că România este şi ea întruchiparea unei idei politice şi naționale apărute la mijlocul secolului al XlX-lea sub influența directă a culturii franceze; spațiul public francez este învestit cu prestigiul amvonului între timp dărâmat), cel german şi cel anglo-american. Pe ultimii doi nu-i cunosc foarte bine. Totuşi: intelectualul german, format ca parte a procesului transferului cultural care a avut ca obiect Revoluția franceză în spațiile germane — Hegel şi Kant reprezentând cele două figuri cardinale ale acestui proces — încearcă, asemenea intelectualului francez, să trezească şi să unească o conştiință națională a cărei eficiență o recunosc în declanşarea Revoluției de dincolo de Rin.

Pe de altă parte, intelectualul german înseamnă şi taumaturg spiritual, preot mistic — produsul tradițional al unei culturi care compensează pe verticală ceea ce i se refuzase pe orizontală (un stat). Fără a avea succesul public al intelectualului francez, filozoful şi poetul german romantic formulează conceptual o dialectică pe care, în spațiul său, intelectualul francez o vede realizân-du-se, fără a avea pretenția constituirii unui cadru conceptual riguros. Ar fi interesant, dar nu este aici locul, de comparat viziunea despre libertate a unui poet ca Novalis sau a unui filozof precum Kant134, pentru care libertatea este efectul relației dialectice dintre simțul moral şi cel estetic, cu viziunea franceză asupra libertății ca acțiune de autoconstituire, ca dialectică dintre lua-rea-la-cunoştință şi act de în-ființare, aşa cum apare ea de la Descartes la existențialişti. Văd, deci, în intelectualul german, o figură unificatoare care face apel mai degrabă la adeziunea (numită mai târziu, şi nu întâmplător tot în spațiul german) estetică decât la una întru acțiune publică. Hitler vine să con-sfințească, la mijlocul secolului trecut, complexul deficitului de acțiune în spațiile germane, printr-un gest hiperbolic de realizare a tot ceea ce făcuse, până atunci, obiectul numai al contemplației şi al rostirii.

în sfârşit, există şi figuri de intelectual anglo-american. Dar impactul lor public, în cel mai echilibrat tip de societate publică pe care o cunoaşte Occidentul, este mult redus față de cel al omologilor europeni. în primul rând, pentru că acest tip de intelectual — şi mă gândesc direct la Jonathan Swift, de pildă, sau la Shaftes-bury — posedă cea mai puternică conştiință şi cel mai apăsat simț moral, acela al limbajului

134 „Fie ca cel care vrea să ajungă la cunoaşterea naturii să-şi cultive simțul moral, să gândească şi să acționeze conform esenței nobile a sufletului său; iar natura i se va destăinui de una singură. Acțiunea morală este marea tentativă în care se rezolvă toate enigmele nenumăratelor fenomene. Cine o înțelege şi poate s-o aplice în mod logic devine pentru totdeauna stăpânul naturii", Novalis, ***Discipolii la Sais,*** în ***Romantiques allemands 1,*** Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1963, p. 360 (traducere din limba franceză de Alexandru Matei,).

întrebuințat Ceea ce apare tern în artele limbajului — în literatură, esențialmente — devine, în tentativa filozofică sau de orice alt fel de participare la binele comun, singurul mod de a rosti adevăruri, adesea modeste şi în orice caz nespectaculoase, despre şi în cadrul spațiului public. De altfel, merită remarcat că spațiul englez este, în secolul al XVIII-lea, cel în care sociabilitatea ştiințifică era cea mai dezvoltată în Europa şi în lume, spațiul care a consacrat cele mai clare criterii de evaluare ştiințifică a discursurilor de cunoaştere. Explicații istorice există, dar nu vreau să zăbovesc asupra lor acum. Poate faptul că Marea Britanie era de la bun început, geografic, adică empiric vorbind, un teritoriu distinct şi că Statele Unite s-au constituit pe un teritoriu virgin din punct de vedere al conceptului european de cultură au făcut ca, în aceste două cazuri, complexele identitare să nu înrâurească decisiv practicile culturale şi obiectivele acestora Acesta este, poate,

un factor la fel de important în impunerea Americii ca model politic şi economic în lume, dar şi în influența Chinei (mai puțin lingvistic) asupra unor părți tot mai mari de lume. Pentru o societate al cărei dat geografic îi permite individualizarea, rolul intelectualului nu mai este acela de călăuză a schimbării ordinii de fapt, ci mai degrabă de sanitar al unui loc deja constituit, acceptat, şi al unui mecanism care funcționează de la sine, fără a naşte ideea nevoii de schimbare. De aceea, poate, cel puțin în postmodernitatea care consacră discursul ca marfă şi care asistă aşadar la naşterea unor vocații intelectuale la savanți respectabili, ca de pildă la Noam Chomsky, intelectualul anglo-saxon se preocupă mai mult şi cu folos de o cazuistică a limbajului comun şi mai puțin de proiectul unei formalizări a adevărului mundan dialectic, rămânând astfel într-o paradigmă analitică (şi în sens transcendental), dezinteresându-se de încercarea de a pune în limbaj experiențe fondatoare sau transcendente.

Ipoteza mea este că intelectualul român este un tip hibrid, o combinație de ilocuție franceză şi germană. Pe de o parte, a existat momentul 1848, care a generat o voce intelectuală de tip francez, care face apel la libertate şi democrație.

Pe de altă parte, însă, momentele 1918,1940 şi ultimele decenii de comunism au pus în scenă vocea cavernoasă a unei conştiințe româneşti cu vocații „trans-cendentale", care îndeamnă la comuniune defensivă, vigilență, puritate şi purificare întru romanitate şi care justifică orice derapaj totalitar — şi orice crimă — în numele afirmării romanității. Iată de pildă ce afirmă, recent Ion Coja, unul dintre intelectualii români naționalişti consacrați în perioada ceau-şistă: „Ideea mea, discutată şi la Bucureşti cu Petre Țuțea, aşadar ideea noastră era că anticeauşismul atât de vizibil în presa mondială şi în declarațiile unor cancelarii apusene era de fapt expresia unui anti-românism debordant, care s-a vădit din plin după 1990, cu consecințe tragice pentru români"1. Acest enunț lasă să se disceamă două toposuri ale discursului intelectual românesc. Cel mai clar răzbate atitudinea excesivă, fie pentru (cum se întâmplă aici), fie împotriva (cum se întâmplă de pildă la Emil Cioran sau, mai recent, la H.-R. Patapievici) seriei identitare român — românism, romanitate etc. Explicațiile sunt simple: această identitate, apărută în plină epocă europeană romantică, n-a fost niciodată unanim acceptată ca unică şi indivizibilă, a fost mereu deturnată în scopuri politice şi ideologice şi a apărut prea târziu pentru ca statutul ei să ne fi permis crearea unui raport față de ea Există însă un alt topos dominant în discursul intelectual românesc care se vădeşte mai puțin în acest pasaj: nevoia de reprezentare politică a intelectualului român, de a-şi vedea cuvintele susținute de către o autoritate politică. In această nevoie, intelectualul român este funciar diferit de cel occidental, atât de cel francez cât şi de cel anglo-american — mai apropiat doar de cel german, care îşi punea toate speranțele de trecere ca act al conştiinței pe care o formează în

omul politic. De la dominația comuniştilor stalinişti sub care s-au aflat intelectuali români de mare valoare, ca G. Călinescu, Mihail Sadoveau şi Tudor Arghezi,*la cea — păstrând proporțiile — pe care Traian Băsescu o exercită cu dibăcie asupra lui Gabriel Liiceanu, intelectualul român n-a fost niciodată liber, decât pentru a fi mai repede ocupat de o autoritate în numele sau cu girul căreia să poată vorbi. Dar nu este vorba numai de putere politică. La un alt nivel, superior, puterea politică este înlocuită de cea spirituală. Pe aceasta, intelectualul n-o deține direct, ci cu titlul de executor testamentar. Acest al doilea filon al intelectualilor români are o istorie importantă, de la Nae Ionescu la Dan Puric, valorizată cu atât mai mult cu cât comunismul a obliterat-o, permițând astfel coagularea ei latentă şi izbucnirea ei intempestivă.

înainte de a vorbi despre discursul intelectual românesc din ultimii douăzeci de ani, aş vrea să fac o observație care mi se pare cardinală. începând cu anul 2000, dată care marchează o perioadă de creştere economică neîntreruptă vreme de nouă ani, canalele media prin care intelectualul comunică la modul asertiv şi ilocuționar au ca unică funcție adeziunea unui public cât mai mare, indiferent de mijloace, pe o piață excesiv de concurențială. Astăzi, nu intelectualii, ci „mogulii" au proprietatea tuturor canalelor mediatice, iar singurii lor parteneri sunt marile figuri politice. Rețeaua condusă de moguli şi politicieni are în intelectuali un simplu bazin de manevră, astfel încât orice discurs intelectual mediatic apare astăzi de la bun început în interiorul unui discurs implicit al capitalului, pe care intelectualii fie se prefac că-1 ignoră, fie îl temati-zează prea superficial pentru a-1 pune în chestiune. Altfel spus, intelectualii nu-şi mai aparțin lor înşişi, iar publicul nu întârzie să descopere în număr tot mai mare sforile care manevrează gesturi şi discursuri intelectuale, fie că este vorba despre cenzură externă, internă sau, pur şi simplu, exhibare spectaculoasă, care apare ea însăşi condescendentă în raport cu propriul discurs. în era democrației de piață, a democrației bunăstării — ca temă, dacă nu ca realitate validată în fiecare caz individual în parte — discursul intelectual este o marfă ca oricare alta. Pe de o parte, ca oricare alta în calitate de marfă. Pe de alta, marfa este diferită, ce-i drept, în sensul în care obiectul pe care-1 reprezintă poate deveni, prin absorbția de către puterea politică, subiect. însă nu sunt, aici, semne de îngrijorare. Politicul românesc nu este capabil să producă discursul intelectual de care altminteri are nevoie, aşa cum nici obiectul numit discurs intelectual nu are, de cele mai multe ori, puterea de a se impune ca subiect politic. Cu alte cuvinte, nici la transformarea lui Gabriel Liiceanu intr-o voce a unui partid nu ne putem aştepta, nici la transformarea vreunui

Mai degrabă, vom asista la externalizarea obiectivelor discursului intelectual. Acesta va privi tot mai mult sfera privată — sufletul — şi tot mai puțin spațiul public, lăsat pe mâna propagandiştilor şi a presei care, principial, trebuie să funcționeze ca detectiv aflat în slujba publică. Ce-i rămâne atunci intelectualului? Să se transforme în descoperitor, în inventator — de idei, de concepte, de scriitură, de limbaj. Pentru că figura lui, ca atare, astăzi, este desuetă. Vom vedea în cele ce urmează că, până acum, intelectualul român n-a putut să-şi asume acest rol. De ce? în principal, din pricina unui travaliu de doliu care nu s-a încheiat şi care funcționează în paralel cu — şi este zădărnicit de — imaturitatea lui funciară în relația lui, dublă, cu originea şi cu destinatarul, genealogică şi teleologică. Vestea bună este alta: nu numai economia, ci şi discursul intelectual se globalizează — marfa intelectuală circulă mai repede ca oricând şi, în acest moment, problemele legate de difuzarea şi transferurile ei sunt mult mai stringente decât cele ale originilor ei. Geografia intelectuală ocupă tot mai mult vastul teritoriu al istoriei intelectuale.

De douăzeci de ani, piața publică de idei din România, limitată oricum, oferă două produse de-acum tradiționale: anticomunismul şi procreştinismul. Ele merg de fapt mână-n mână, se vând la pachet, dintr-un motiv foarte simplu: comunismul este ateu, deci creştinismul este anticomunist. în distribuirea acestor produse a jucat foarte mult afectul. înainte de 1990, deşi discursul oficial nu era de stânga decât în introducere, naționalismul său evita să facă referire la valorile creştine ale patrimoniului românesc. Culorile drapelului românesc, da, dar vechile blazoane, nu. Ceea ce se încerca era o combiație de autohtonism şi comunism, justificată de aşa-numita deznaționalizare pe care regimul burghezo-moşieresc o promovase şi care ar fi fost stopată de înregimentarea comunistă a României postbelice. Toată lumea ştia că sovietizarea României existase şi reprezentase nu numai crimă şi samavolnicie, dar şi furt. Doar că acesta fusese pasămite prețul plătit pentru independența culturală şi economică a României după 1964. De aceea, Ceauşescu avea nevoie de brandul comunism, în lipsa altuia, neutru, pe care descrierile lumii în termeni de politică şi ideologie nu reuşiseră să-1 impună. Neputând fi capitalist, Ceauşescu era comunist. Dar nu internaționalist, nu sovietizant, nu liberal în moravuri, în acelaşi timp, biserica ortodoxă era o insituție tolerată. Se oficiau slujbe.

Reconstrucția unui vechi edificiu

După 22 decembrie, Biserica ortodoxă împreună cu armata au înlocuit repede nevoia socială de protecție, de model şi de autoritate. Politicul a venit tot aici să-şi găsească legitimitatea: naționalismul transilvan şi democrația „țărănistă" au venit să ia lumină din lumină, unul deturnat grav în favoarea unei clici ceauşiste dovedite repede (oamenii PRM), cealaltă încercând să vândă creanga de aur ca artă în epoca reproductibilității tehnice, dar având de partea lor o experiență concentrațională care le conferea o indubitabilă superioritate morală: vorbesc despre PNȚ-CD şi Corneliu Coposu. Numai că lor li s-au alăturat intelectuali care au rămas prizonierii unor fantasme nici astăzi stinse. Ana Blandiana, de pildă, era în anii 1980 autor publicat în manualul de limba română pentru şcoala primară. Avea nevoie Corneliu Coposu de versuri pentru a însufleți masele? Nu ştiu. Acum nici nu mai contează. Rămâne doar imaginea unei renaşteri: în 1990 a renăscut gândirea românească de dreapta, interbelică, masacrată după 1945, dar vie încă, mai ales după etapa eliminatorie a comunismului românesc. Foarte bine. Problema era alta, acum: cum puteai sincroniza o gândire filozofică, teoretică, teologică, întreruptă în 1945, reluată după o jumătate de secol, cu gândirea occidentală care evoluase în tot acest timp?

Răspunsul parțial îl avem astăzi. Cu mici excepții, această sincronizare nu s-a produs încă. O căutăm astăzi, dar dominant a rămas un discurs intelectual care, dacă ar fi fost produs înainte de sovietizarea Europei de Est, n-ar fi fost mult diferit de cel de astăzi. Poate că exemplul cel mai elocvent în acest sens este cel al unui important filozof român, Mihai Şora, încremenit în proiect — şi-n limbaj — timp de 60 şi mai bine de ani. Despre dialogul interior, carte reeditată în 2008 la Humanitas, a fost scrisă şi publicată în limba franceză în 1948..., la Gallimard. După ce absolvise Filozofia bucureşteană în 1938, Mihai Şora pleacă la Paris, unde descoperă filozofia medievală, alături de mari profesori precum medievistul Etienne Gilson sau Bernard Groethuysen, cel care a introdus în Franța hermeneutica germană a lui Wilhelm Dilthey. Primului îi înmâna manuscrisul Dialogului interior, iar Gilson îi propunea pe loc un post de cercetător ştiințific. Cartea care avea să apară aşadar la Gallimard in-

vestighează, într-o terminologie împrumutată din fenomenologia germană dar — poate mai consistent încă — din scolastică, raportul omului cu Dumnezeu trecând prin relația omului > u lumea; ea examina cursul unui destin stabilit atât de lume — dr < lilalțl — cat şi de ceea ce este dat: de „dincolo", l'roiec tul: recoiu ilieicit uni. itațll iumstii 1 11 1 ea a 1 oniliției comune de murisprijinise Rezistența franceză şi se bucura de victoria Aliaților, se întoarcea în România definitiv în 1948.

Star-sistemul intelectual românesc are, desigur, o cu totul altă calitate decât cel din urmă cu douăzeci de ani. Ceea ce este oficial în cultura română de astăzi — postmodernismul în literatură, conservatorismul în teorie — filozofie şi istorie — (asta spus foarte scurt şi simplist) se află foarte departe față de discursul oficial al anilor 1980: protocronismul. Dar nu trebuie să uităm că, pe de o parte, postmodernismul era o temă de dezbatere la lumină şi în acei ani, în care apărea şi prima traducere românească din Heidegger, în 1988. în epocă, şi unii şi alții se aflau, aparent, de aceeaşi parte a baricadei, pentru că, atât hei-deggerienilor, cât şi postmoderniştilor le puteau fi reproşate devieri mortale față de ideologia oficială. La o privire mai atentă, retrospectivă, observăm că ambele direcții păstrau, totuşi, o zonă de intersecție cu ideologia oficială: hei-deggerienii erau postnoicieni, autohtonişti şi, ad litteram spus, protocronişti, în vreme ce postmoderniştii, din perspectivă ideologică, puteau fi alăturați voinței de progres pe care o respira discursul oficial de partid. Astăzi, ambele direcții aflate pe atunci în fază incipientă — postmodernismul literar şi conservatorismul de factură spiritualistă — împart poziția centrală. Fiecare dintre ele înseamnă cu totul altceva, ca valoare de schimb, decât la început. Postmodernismul în literatură este un implicit aproape la fel de natural ca oxigenul din aer. Recuperat de Humanitas, Mircea Cărtărescu devine întruchiparea „literarului" însuşi, în vreme ce Gabriel Liiceanu, directorul editurii, a trecut de la statutul de filozof la cel de scriitor printr-un salt de nivel, confirmând, dacă mai era nevoie că, în România, literatura bate, în cele din urmă, filozofia. Literarul ca fantasmă este însă, pentru cei care-1 practică în chip de reşedință secundară, ceea ce Roland Barthes ar fi numit scriitura burgheză, dacă ar fi apucat să trăiască şi să o cunoască. Literatura a înghițit demult, în Occident, literarul, pe care între timp 1-a depus la centrul de recuperare — elegant, frumos, convențional — de unde unii dintre noi l-au cumpărat la rabat şi l-au adus în țară pentru a-1 vinde revistelor glossy (aşa cum, nu mă feresc să spun, fac şi eu astăzi).

în gândire însă, domină ceea ce s-ar putea numi spiritualism. Ce înseamnă asta? Că intelectualii români continuă să prescrie valoare în afara examenului rațional. Valoarea aceasta există, de bună seamă. Recentele studii franceze despre antimodernitate şi ariergardă (Antoine Compagnon şi William Marx) o confirmă. Numai că nimeni n-o caută în tezaurul lingvistic al fundamentării democrației şi statului de drept. A fi antimodern — ambivalent, excesiv, autentic (ist), schizoid, radical, intens, „nebun" — nu este condamnabil din principiu. Desigur, poate că devine supărător să pui tot răul social pe seama

Numai că, transferată din pagină, pânză sau ecran în spațiul public, gândirea lor, limbajul lor, creația lor — devenite activism, sunt imediat deturnate, în contact cu un public aflat, cu mintea cel puțin, în plină modernitate, supusă dorinței de valori tari, de adevăr, de frumos, de eternitate, de fericire, de definitiv.

Tensiunea care s-a creat, în ultimii ani, între discursul intelectual modern (cuprind aici şi antimodernul) şi cel postmodern (dar nu în literatură) este expresia tensiunii dintre două zeitgeist-uri care nu pot conviețui. Şi din care niciunul nu câştigă tot, în momentul de față. Avantajul discursului intelectual modern este recursul la fundament şi fascinația exercitată de alura lui de operă — de coerența lui epică (cu

personajul negativ, omul recent). Pe de altă parte, oricine este dispus să gândească critic nealiniat criticismului marxist, de pildă, sau celui moralizator, conservatorist, ştie că este singur. Acest discurs nu are încă, în România, niciun fel de susținere instituțională. Desigur, el va deveni, mai devreme sau mai târziu, vizibil. Dar acum, când este minoritar, acum, trebuie să se facă auzit. Acum, fața lui poate fi publică fără teama de calomnie. E încă tânăr. Mai târziu, el va rămâne autentic doar în fragmente de „supraviețuiri".

Curajos, apoi entuziast, anticomunismul a ajuns astăzi cel mai comod discurs intelectual. A scrie din postura anticomunismului este la fel de simplu ca a conduce pe bulevard fără nicio maşină prin preajmă. E mult mai greu să-1 redescoperi, să zicem, pe Marx, un gânditor inconturnabil al modernității, care i-a fascinat sau măcar intrigat pe toți intelectualii de pretutindeni, până şi pe formalistul Paul Valéry. Există un conflict de dispoziții în câmpul culturii române, între cei care văd în comunism o realitate tare, rea, absolută, care contaminează tot ceea ce intră în contact explicit cu ea (respectiv „stânga", dar nu şi naționalismul, de pildă, sau un anume ton sentențios) şi cei care, mai tineri fiind, îşi pot asuma distanța de la care comunismul poate fi gândit, iar poveştile lui (anabazice sau catabazice) deconstruite, subvertite.

Există apoi un stil al discursului intelectual românesc. Tema ar putea fi pretextul unui studiu inspirat din Gradul zero al scriiturii. Studiul lui Barthes din 1953 preia din scrierile occidentale interbelice sau imediat postbelice exemple de discursuri al căror „grad zero" este un fel de reducție transcendentală, un discurs aflat dincoace de toate încărcăturile ideologice care costituie criteriul clasificării „scriiturilor". Probabil că rolul intelectualului din orice societate ar fi reamintirea, niciodată obositoare, a imposibilei neutralități a limbajului, dincolo de care orice discurs trebuie să-şi conțină critica. Departe de această atenție, intelectualul român, apărut mereu pe piață ca operă colectivă la care el încuviințează şi arareori ca devenire individuală conştientă de fiecare moment al ei. icnoră fenomenalitatea limbajului, angajându-se în acte de aului apare astfel ca obiect al contemplației în mod invers față de cel al scriitorilor „transcendentali", ca Samuel Becke«, care refuză metafora. El nu arată cititorului de unde începe limbajul135, ci unde el se termină ca fapt omenesc şi trece la un alt nivel, care nu dezvăluie, ci intensifică o dorință de posesie care stă la baza oricărui fetiş şi pe care capitalismul emoțional nu pregetă s-o exploateze, între titluri româneşti ca Zbor în bătaia săgeții, Despre limită, Sarea pământu-lui, Minima moralia (la Andrei Pleşu avem de-a face cu o conştiință mai acută a sfârşitului narativ al modernității) şi titluri de cărți europene ca Bule, Literatura fără vlagă, După finitudine, Hituri, Filozofia tonomatului136, Raționamentul ursului (ale unor autori diverşi ca Pierre Jourde, Quentin Meillasoux, Peter Szendi, Vincent Descombes) există o diferență de abordare, de ton, de spirit mult prea evidentă pentru a putea scăpa nedumeririlor. Şi

---

135 Cu toate că Gabriel Liiceanu a întreprins o „peratologie", care ar fi putut avea rol fondator, conform acestui enunț dintr-un extrem de dens studiu despre fenomenologia sublimului al lui Virgil Ciomoş: „în mod paradoxal, tocmai lipsa unei experiențe transcendente este cea care ne deschide accesul a posteriori (într-un sens secund) la ideile transcendentale a priori (...). Căci, după Kant, doar limita — die Grenze — sau, mai bine, pasajul la limită = o poate să ne de-limiteze şi, prin urmare, să ne de-finească." Vñ-gil Ciomoş, *De la experiența sublimului la starea de excepție,* Editura Paideia, 2006, p. 100. Este cea mai frumoasă definiție dată definiției, ca de-finiție. Or, se pare că limita pe care vrea s-o comunice scriitura intelectualului român, sau vocea lui, este tocmai cea transcendentă, care închide pentru a poseda, aşa cum luminile se sting în sala de proiecție pentru ca spectatorul să uite de prezența lui acolo.

136 Titlul original este *La Philosophie dans le juke box,* Minuit, 2008.

mai ales o tehnică diferită de punere în lumină a cuvintelor din perspectiva cunoaşterii. Vlagă, hit, tonomat, urs, sau „finitudine" (ca aluzie la un termen des întrebuințat deceniile trecute de filozofia franceză) — iată cuvinte uzuale care, intrate în combinație cu termeni abstracți, pot spera la producerea acelei uimiri născătoare de întrebări, deschise, care este de fapt motorul oricărei „situații transcendentale" în care cititorul, pus în fața sa, a felului în care funcționează propriul lui intelect, accede la straturi mai adânci de semnificație. La antipozi, Apel către lichele este probabil unul dintre titlurile cele mai umorale de care este în stare un filozof în exercițiul dorinței de putere137. Gânditorii români cei mai cunoscuți scriu într-o paradigmă romantică pe care o presupun ca dat, pentru a o revela în fenomenul ei, dar nu se află nici măcar la marginile ei. Modernă, desigur, în sensul tare al cuvântului. Discursul lor din 2009 afişează aceleaşi teme ca cel interbelic: natura românismului, minoratul cultural ca frustrare destínala cu consecințe psihedelice, liderolatria, redarea demnității credinței şi, în general, a sacrului, existența umană în modernitate ca ontologie a limitei, un întreg discurs care duce de la Mircea Eliade la Dan C. Mihăilescu şi de la tânărul Emil Cioran la Horia-Roman Patapievici. Pe de altă parte, atunci când vine vorba despre spirit ludic, mulți dintre cei care îl manifestă, ca jurnalişti mai ales, îl supralicitează. O carte cu titlul Filozofia tonomatului poate fi foarte serioasă. Această articulare, între relaxarea tonului şi tensiunea analitică a gândirii, este absentă dintr-o Românie intelectuală nevrotică.

Discursul ca marfa

Astăzi însă, întrebările la care trebuie să răspundă intelectualii, câți mai sunt, nu mai seamănă cu cele din 1990. Mai ocupă ei astăzi spațiul public? E sănătoasă societatea care are nevoie de ei? Sunt ei capabili şi apți, descurajându-şi fantasmele, să o ajute? E drept, din 1990 încoace, mințile noastre s-au obişnuit să conteze pe o tot mai redusă anvergură a problemelor publice. între 1990 şi 2009, ne-am dat seama că locul adevărului, dacă va fi fiind vreunul, nu se găseşte în piața publică, nu în politică, nu în puterea sublunară. Dacă acel loc există undeva, el se refuză prin definiție oricăror indicatoare rutiere. între domnia eticului şi cea a esteticului, vreme de douăzeci de ani, discursul intelectual n-a încetat să-şi reducă volumul. Pentru că nu încetează să-i privească pe tot mai puțini dintre noi. Din ce în ce mai mult, acest discurs nu face decât să răspundă unor pulsiuni interioare, mimetice sau antimimetice, ratându-şi astfel mesajul. Discursului intelectual i se aplică în mod adecvat o psihocritică, nu o critică filozofică. Cuplul etic-estetic supraviețuieşte unor revizuiri de raport interminabile. De la domnia eticului, din primii ani 1990 — când a scrie poezie sau a protesta în piața publică însemna să activezi spiritual şi social, indiscernabil — am trecut, pe nesimțite, în domnia esteticului înțeles ca entertainment (şi nu în sensul filozofiei germane, desigur), când ceea ce spui nu are nevoie de adecvare cu realul pentru a atrage adeziuni, ci de o îmbrăcăminte sonoră şi stilistică şocantă: Valentin Stan şi Traian Ungureanu, fiecare dintre ei adresîndu-se unor domni care-i asistă, de aproape sau de departe (Mihai Gâdea sau Traian Băsescu), fac spectacol mai degrabă de dragul „artei" decât de cel al adevărului.

Nu este greu de observat democrația capitalistă exacerbează dorința, pentru a creşte consumul. Tot, absolut tot ce se află în spațiul public, este de vânzare. Chiar şi spațiul public în sine. Discursuri, metadiscursuri, orice se produce în societatea noastră are, din construcție, un loc prevăzut pentru înscrierea codului de bare.

137 Putere ca Vermögen, capacitate de a depăşi, şi nu Gewalt, pulen- „care poate înfrânge

Conştiința relației producător-receptor — acesta din urmă devenit client — respinge astăzi entuziasmul intelectualilor care, în 1990, se puteau închipui creatori de conştiințe. Societatea de astăzi este, aşa-zicând, fără autor. Mentorii s-au privatizat. Dar, spre deosebire de înțeleptul spațiu public anglo-saxon, unde noțiunea de intelectual apare hilară, în România, ca şi înprivat E o chestiune de ani până când intelectualul public va dispărea, va putea funcționa ca jurnalist, în regim privat, dar cuvântul lui va viza un segment de public pe care marketingul de presă îl va fi stabilit de la bun început

Astăzi, intelectualul public nu mai este altceva decât un efect de brand. ID, Dilema veche, Andrei Pleşu, H.-R. Patapievici, Gabriel Liiceanu, aceste cuvinte fac valuri, aşa cum Constantin Noica reuşea în anii '80. Un brand, cel intelectual. Pe de altă parte, criticii lor încep la rândul lor să devină brand, preluând prin efect de bumerang din imaginea celor pe care-i critică. Ei sunt aşa-zişii „stângişti", pe care unii îi înjură, alții îi încurajează, la fel cum fac cu ceilalți, cu „boierii minții". încercarea de a ieşi din acest sistem de branding nu pare o treabă uşoară astăzi, când clientul aleargă după marcă, nu după conținut (acesta din urmă fiind un efect de marcă, nu invers). în cursul său despre Neutru, Ro-land Barthes vorbeşte, la un moment dat, despre diferența, greu sesizabilă dar esențială, dintre „ni-ni "-sme (,,nici-nici"-ism) şi „neutru". Neutrul nu este o atitudine de tipul „nici-nici", pentru că nu se aşază în jilțul de judecător. Aşa cum scrie Lezsek Kolakowski, citat foarte oportun în manşeta unui număr din ID, „filozoful modern care n-a avut niciodată sentimentul c-ar fi un şarlatan are o minte atât de superficială, încât probabil nu merită să-i citeşti opera".

în acest context, există două tipuri de intelectuali: cei care recunosc că au acest sentiment şi ceilalți. Dar nu-i mai puțin adevărat că neutralitatea, în sensul existențial, stoic, pe care i-1 dă Barthes, nu poate fi dobândită dintr-o dată, în lipsa experienței excesului (excesului de încredere totalitară în adevărul propriilor afirmații). Ceea ce se pierde prin elocuția „neutră" este drama, epica, coerența care vinde „adevărul". Ce-ți rămâne să scrii când nu mai spui o poveste? Această întrebare şi-a pus-o Lyotard, dar el însuşi i-a dat un răspuns epic. Gânditorii care s-au abținut de la poveste — sau de la contra-poveste — sunt, în secolul al XX-lea, foarte puțini. După Nietzsche, poți enumera: Georg Simmel, Ludwig Wittgenstein, Stanley Cavell, uneori Emmanuel Levinas, Paul Ricoeur (filozoful care a înțeles miza de a gândi împreună adevărul, povestea, identitatea şi moralitatea ca dimensiuni explicite ori implicite ale oricărui limbaj artistic sau al ştiințelor umane), Michel de Certeau, Leszek Kolakowski. Puțini sunt cei care se încumetă să coboare în neutru, refuzând povestea sau contrapovestea. Să remarcăm, însă, că mulți dintre ei au devenit sceptici după experiența excesului. Puțini au avut de înfruntat suferința unei lucidități monolitice, neîntrerupte, aşa cum, poate exemplar pentru modernitate, o ilustrează Samuel Beckett

De altfel, nici eu nu-mi propun să refuz povestea, în primul rând din rațiuni de ordin editorial. Nu vreau însă, prin povestea pe care o spun aici, să dezvălui nimic de ordin ontologic, ci să descriu, cu ajutorul câte unui exemplu recent, câteva din componentele brandului „uitelei luai român", pornind de la

Pentru o altă etică a discursului intelectual

în România, povestea intelectualului public se află în fața unui nou început. Se caută încă gânditori, dar cu condiția să ştie să-şi povestească gândurile. Capitalul de idolatrie al culturii române este, în toate domeniile, de la poezie la prostituție, încă foarte mare. Atunci când, pe vremea lui Ceauşescu, manifestarea idolatriei a fost drastic restricționată, ba mai mult, deturnată, exploatată până la indiferență, până la

silă, acest capital a dospit. Voievodul nu era Ceauşescu, dar promovarea lui ca voievod a reuşit să sedimenteze în imaginarul colectiv conturul unui loc — sacru — pe care toate generațiile de după 1989 l-au căutat: în religie, în anticomunism, în figurile istorice, în „memorie", pretutindeni se simțea nevoia unei figuri excepționale. Apoi, treptat, setea de idol părea să se fi domolit. Doar nevoia de poveste — de poveste care să consacre un erou, o intrigă adevărată şi figura inamicului — a rămas. Ea s-a rafinat, desigur, de pe vremea lui Pavel Coruț şi a teroriştilor misterioşi. între timp, ne-am racordat şi noi la imaginarul paranoic mondializat, putem gândi la scară globală, dar tot figurile locale rămân stăpânele minților noastre prea puțin sensibile la ceea ce nu există între granițele româneşti.

în literatură, în politică şi în viața cotidiană, nimic din ceea ce nu ia forma poveştii, cu eroi şi intrigă, nu atrage, nu solidarizează, nu interesează. Or, gândirea nu mai este, demult — şi mai ales în era fizicii cuantice şi a skate-boardului, a navetelor intercontinentale şi a identităților fluente — o poveste. Este o reflecție asupra poveştilor spuse, aşa cum romanul lui Lawrence Sterne Viața şi opiniile lui Tristram Shandy, din secolul al XVIII-lea, apare ca prima operă literară modernă prin manifestarea teribilei îndoieli pe care ți-o dă concomitenta actului şi a conştiinței producerii lui. De aceea, poate, adevărul nu se mai spune la fel ca altădată. Nu înseamnă numaidecât coerență, iar dinamica lui n-are ritmul prozodiilor cunoscute. Dreapta, stânga, valoarea literară şi adeziunea estetică, femeia şi bărbatul, distincțiile structurante ale felului în care înțelegem noi lumea au semnificații multe, dar stinghere, trecătoare, punctuale, instabile — ele sună mai mult decât spun, iar materia devenită obiect al cunoaşterii nu este ceea ce vor ele să spună, ceea ce vor ele să fie, ci de cele mai multe ori ceea ce manifestă ele fără să ştie, ceea ce fac ele fără să-şi dea seama, aidoma acelei mute eloquence...138 sau acelorparolesmuettes ale lui Jacques Ranciere139 care curg, abia sesizabil. Ele reprezintă o mină de aur pentru cine ştie să culeagă ceea ce ele risipesc, să raționalizeze ceea ce este act ratat, să interpreteze ceea ce este invizibil. Despre originea acestor cuvinte mute vom încerca să vorbim, despre ceea ce, dincoace de prezența lor ca brand, se exprimă prin ele; despre ceea ce ele ascund îndărătul acestor zgomote neîntrerupte în care „boierii" şi „oierii", ca şi „multicultura-liştii" şi „reacționarii" se ceartă.

Dacă ar fi să încercăm să discriminăm între ceea ce este legitim să gândeşti şi ceea ce se gândeşte din inerție, am spune că există, pe de o parte, cei care pretind să confirme cu fiecare enunț principiul identității, „A egal A" şi cei care ştiu, dar degeaba, pentru că nu reuşesc prea uşor să convingă, că A nu este niciodată, comunicat, acel A. Ultimii ar fi cei care încearcă să arunce o privire dincoace de aceste antiteze care angajează toate energiile intelectuale din spațiul public românesc. Sunt cei care ştiu că nu ştiu, pentru a evoca originea, posibilitatea cunoaşterii. In România de astăzi există nu situații, ci locuri şi voci pentru care A egal A şi locuri în care propoziția „A nu este niciodată acelaşi A" este văzută mereu ca o agresiune asupra principiului

---

138 .. .OF THE DISPLAY OF THE PALETTE, BRUSHES, AND OTHER IMPLEMENTS THAT AN ARTIST OF A GIVEN PERIOD WOULD HAVE EMPLOYED (...). STEPHEN GREENBLATT, ***Resonance and Wonder*** (PUBLICAT ÎN PERIODICE IN 1990), IN VOLUMUL ***Leaming*** *Io* ***curse,*** ROULLEDGC, 1990, 1992, P. 231. NOȚIUNEA DE ie/.wi:iiit:i mi iinliiii i'nkii'iiiii ne i ;ire DISCURSUL ..NOULUI ISTORISM" FNEW HISTORICISRN) ESTE

139 JACQUES RANCIERE, ***La Parole*** *muette,* HACHETTE, 1998. DINTR-O PERSPECTIVĂ CRONOLOGIC ŞI CONCEPTUAL DIFERITĂ, DAR METODOLOGIC ASEMĂNĂTOARE, FILOZOFUL FRANCEZ AJUNGE LA A< ECAŞI 1 ONCLUZIE:

LUCRURILE VORLIESC I):TI :I :IRE CINE (O CONŞTIINȚA! S.I IC .C.« UITE SI S:I LE REOREVINTE ILISI URSUL :ITITNCI

identității, una care fie din complex sau din frustrare, fie dintr-o orbire atât de tipic intelectuală.

în douăzeci de ani, în gândirea românească, s-au schimbat prea puține. Factorii Puterii rămân în continuare mult prea puternici pentru a nu învinge eventualele tentative de a sparge monopolul unui discurs oficial de cunoaştere. Vestea cea nouă este că, în chiar critica din perspectiva polilor de putere pe care o aduc monopolului unui discurs oficial de cunoaştere, am devenit deja desuet. A schimba ceva nu mai înseamnă acum a echilibra o balanță cu talerele aflate pe acelaşi nivel, de o parte şi de alta a unei unități de măsură. A schimba înseamnă a recunoaşte în primul rând că monopolul aparține acum discursu-lui-marfă şi nu gândirii, oricare ar fi ea. La douăzeci de ani după ce discursul intelectual românesc s-a putut reconstrui, arhitectura lui este deja istoricizată. Nu vor veni alți intelectuali publici, mai buni, în locul celor care au acumulat prestigiu şi putere în ultimii douăzeci de ani, pentru că locul lor, care presupune un cult spiritual underground, a dispărut. Ei nu mai pot, astăzi, decât să aştepte să cadă de pe scaunul cu lemnul ros care a fost făcut pentru ei. Aceste scaune se vor distruge şi nu vor fi înlocuite cu altele. O societate matură îşi gestionează propriile rețele culturale private, fără să le confunde cu cele publice. O societate infantilizată, dar democratică, este cea care, confundând publicul cu privatul, nu o face decât în măsura în care privatul poate fi transformat în marfă imediat vandabilă. Dar în niciunul dintre cele două cazuri, critica limbajului sau expunerea lui în calitate de cod al ireprezentabilu-lui nu mai pot deveni centrale în spațiul public. Filozofii noştri cunoscuți ignoră irumperea cotidianului în discursul teoretic, temându-se de frivolitate. Ei refuză să gândească postcomunismul altfel decât ca pe un proces al căror judecători sunt — iar aici implicarea politicului în discurs este atât de mare încât probabil că nici nu se mai pune problema de a gândi postcomunismul, doar de a-1 afirma ca pe anticomunism. De ce nu vor, de ce nu pot?

Partea a lll-a

Tradiții şi tipologii româneşti

Intelectualii publici din România şi libidoul puterii de Lucian Nastasă Kovacs

Despre identitatea şi paramodernitatea românească de Mona Momescu

între declinul unor generații şi patologia renunțării de Marius Ghilezan

Gândirea unică şi viața de cazarmă de Adrian Gavrilescu
INTELECTUALII PUBLICI DIN ROMÂNIA
Şl LIBIDOUL PUTERII
Lucian Nastasă Kovacs

Dacă noțiunea de intelectual, ca o categorie socioprofesională, poate fi circumscrisă oarecum „tehnic" odată cu epoca Luminilor, proiecția termenului în plan public — în sensul de reputational elites140 — este mult ulterioară. În fapt, dacă ar fi să ne luăm

140 Sintagma acoperă în fapt elitele grupurilor elitiste, în termenii dobândirii unei anumite reputații **C**.faimă"), a unei influențe vizibile în societate prin creativitate, atestată prin includerea în diversele dicționare (lexicoane) biografice naționale pe temeiul produselor intelectuale (publicații), prezența în periodice, citări, poziția deținută în diferite tipuri de instituții şi societăți culturale, cercuri artistice, organizații ale societății civile etc.

după Dictionnaire des intellectuels al lui Jacques Julliard şi Michel Winock141 — şi nu numai — noțiunea devine mult mai precisă şi coerentă prin asocierea cu mentul. Cu alte cuvinte, fără a fi nevoie de o sintagmă, intelectualul se defineşte în primul rând prin implicare socială şi politică, punând în lucru capacitatea sa de a gândi, prin utilizarea întregului tezaur de cunoştințe şi de experiențe, produse ale cugetării în profitul unei acțiuni publice de mai mică sau mai mare anvergură în plan social. Ceilalți utilizatori ai intelectului, închişi în turnul lor de fildeş, fără interes prea mare pentru tumultul străzii, producători de abstracțiuni ori de experimente tehnico-ştiințifice pot fi caracterizați fără îndoială

ca „învățați", „savanți", „eruditi". de regulă, aceştia din urmă devin bunuri simbolice colective abia după dispariția lor fizică, într-un migălos proces de recuperare, în vreme ce intelectualul este în prim-planul vieții publice, fiind deopotrivă actor, regizor şi scenograf.

evident, nu voi intra aici în detaliile privitoare la definirea intelectualului, aşa cum este ea vehiculată îndeosebi în ultimele două decenii1, şi nici nu mă voi ocupa de multiplele contexte confuze în care este utilizat termenul, deşi acest din urmă aspect ar merita o minimă observație. şi mă gândesc în acest caz, cu mult amuzament, la toți aceia care având o diplomă de studii superioare (sau chiar a vreunui colegiu, ori o simplă diplomă de bacalaureat] se au-

toproclamă frecvent drept noi, intelectualii", făcându-se în mod primitiv

o legătură indisolubilă între diplomă (cel mai adesea un petec de hârtie), cariera pe care o exercită (de regulă profesori, ingineri, medici, funcționari, chiar... politicieni] şi obstinația de a se crede că toți muncesc cu... capul, cu intelectul. or, sunt foarte sigur pe mine când afirm faptul că, totuşi, alexandru mischie — de pildă — nu este un intelectual, oricâte diplome de doctor ar aveai la fel cum nici marea cohortă de universitari semidocți care ilustrează actualele instituții româneşti de învățământ superior nu-şi pot aroga calitatea de intelectuali, pentru că pur şi simplu nu pot fi intelectuali. a improviza la repezeală câteva broşurele ce devin volume doar prin grija editorului şi a tipografului (mă gândesc la „umflarea" textului, publicat lăbărțat, ca să iasă cât mai multe pagini], în tiraje insignifiante numai pentru a umple un dosar de promovare universitară (sunt personaje de acest tip care n-au scos — pe speze proprii — mai mult de 15-20 exemplare: doar pentru comisie, eventual pentru şeful de catedră şi alți câțiva prieteni, la rigoare pentru părinți şi rude, iar în mod obligatoriu unul-două exemplare pentru vitrina de acasă, alături de diplomele arătos înrămate] nu înseamnă că personajul devine în mod automat intelectual.

este însă un aspect care merită cu siguranță a fi dezvoltat şi mult mai mult devoalat, pentru că toți aceştia sunt convinşi — şi-ți tot repetă — că sintagma „ai carte, ai parte" este formula secretă care a făcut din ei nişte „intelectuali", în stupizenia lor neştiind în realitate sensul exact al expresiei, care nicicum n-are legătură cu cartea şcolară, având o „aplicabilitate" strict medievală, în legătură cu proprietatea funciară. consacrarea în câmpul intelectual presupune muncă multă, adunarea nu numai de atuuri cărturăreşti, ci şi multe sacrificii. prea puțini au fost aceia care, pregătindu-se pentru o carieră ştiințifică, au putut beneficia în adolescență şi tinerețe de toate „plăcerile" pe care alți semeni din aceeaşi clasă de vârstă şi le permiteau. anii de formație intelectuală sunt ani de privațiuni şi eforturi deosebite în studii, chiar încordate, prin biblioteci şi amfiteatre, nu pendulări pe la partidele

---

[141] *Dictionnaire des intellectuels français. Les personnes, les lieux, les moments,* édition revue et augmentée, sous la direction de Jacques Julliard et Michel Winock, Paris, Edit. Seuil, 2009.

politice şi sforării instituționale, nu exercițiul oportunismului şi al linguşelii, dar nici tonele de bani 1

consider aşadar că prin textul de față mă adresez celor care cunosc cu adevărat ce înseamnă un intelectual, măcar din perspectivă socioistorică. in acest context, repet, intelectualul presupune din capul locului angajament, atitudine activă în fața multiplelor şi complexelor probleme ale vieții individuale şi sociale. iar prin implicarea acestei categorii în „afacerea" dreyfus de acum mai bine de un veac, ea capătă poate şi cea mai pregnantă şi vizibilă dimensiune, cea politică, plasată apoi de jean-paul sartre la cotele cele mai active şi pragmatice după cel de-al doilea război mondial1. însă nu trebuie în mod mecanic să identificăm intelectualul neapărat cu tipul francez invocat mai sus — cel ce manifestă un spirit critic excesiv, chiar un soi de hipercritică, cel protestatar, acela care, deşi pare captivul bibliotecilor, este gata să intervină în câmpul politic nu doar de la înălțimea amfiteatrelor, ci ieşind chiar pe stradă, ridicând baricade şi înfruntând forțele de ordine, dacă este nevoie, totul din perspectiva unei etici pe care o formulează sau o consideră superioară, menită să amelioreze viața concetățenilor şi să asigure prosperitatea unei națiuni.

la urma urmei, fiecare societate îşi generează propriii intelectuali 1 cum l-am putea oare defini pe mihail kogălniceanu, deopotrivă „al luminii" şi „al săbiei"? deopotrivă istoric, editor de vechi cronici medievale, literat şi traducător, ministru şi parlamentar, legiuitor în direcția modernizării unei societăți tardiv evoluate etc., dispărut doar cu câțiva ani înaintea izbucnirii afacerii dreyfus142. iată de ce poate n-ar fi lipsit de interes să invocăm acum un text încă din 1912, al lui a.d. xenopol, L'Intellectualité roumaine^, cu totul neexploatat până acum de toți aceia care s-au aplecat asupra istoriei intelectualității de lanoi. Deşi pare că se ocupă mai curând de cadrul socio-cultural al evoluției României în epoca modernă, cu dilematica pondere a competiției dintre influența franceză şi cea germană, istoricul amintit surprinde încă de pe atunci contaminarea multora dintre cărturarii noştri cu puternicul spirit critic importat din Hexagon, pus în lucru mai ales în ce priveşte câmpul politic, dar şi cel literar. Iar corolarul acestui fapt ar fi „lupta politică ce a fost împinsă până la paroxism", pe care Xenopol o explică prin apelul la starea socială a țării şi a sistemului ei administrativ: „Cea mai mare parte a românilor cultivați sunt — spune autorul — mari amatori de funcții publice, împrejurare ce-i împarte în două segmente rivale: cel al lui beati possidentes (fericiții posesori) şi cel al însetaților. Această imixtiune a interesului personal în luptele politice le conferă acest caracter atât de duşmănos, atât de ireductibil, cu atât mai mult cu cât toate domeniile activității naționale sunt contaminate de politică"1.

Cu alte cuvinte, mai nimeni nu poate ajunge într-o postură administrativă şi chiar academică elevată fără „protecția" politicului, ceea ce a dat naştere „clientelei" şi „clientelismului". Iar agresivitatea şi înverşunarea înfruntărilor dintre diversele partide politice a contaminat până şi mediul literar-ştiințific: orice scriitor, profesor universitar ori jurnalist trebuie să fie înregimentat sau măcar să aibă simpatii pentru vreun partid politic. în felul acesta, mereu vor exista adversari, vor fi promovate valori literare şi curente ştiințifice îndoielnice, s-a denaturat spiritul critic doar pentru ca un rival să fie călcat în picioare, dacă cineva s-a încărcat de prestigiu în străinătate, imediat în țară i se montează punerea în derizoriu etc. Şi pentru ce? Pentru ca în aparentul vid de prestigiu să se inventeze alte prestigii, născocite şi nu edificate prin truda cărturărească proprie. Cui mai spune astăzi ceva numele unor universitari şi

---

[1] Vezi încă inegalabila monografie a lui Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu - istoric,* Editura lunimea, Iaşi, 1974.

academicieni („literari" ori „ştiinţifici") care cândva păreau stâlpii culturii române, intelectualii angajaţi ai unei naţiuni aflate în derivă şi de la care „vulgul" aştepta o firavă soluţie de îndreptare a lucrurilor ? Nicolae Ionescu, Nicolae Quin-tescu, Petru Răşcanu, I. Caragiani, Andrei Vizanti, Dumitru Burileanu, Alexe Procopovici, Iuliu Valaori, I.M. Marinescu, Petre Grimm, Marin Ştefă-nescu sunt doar câţiva dintre universitarii „literari" care în epoca precomu-nistă păreau dăltuiţi pentru vecie în Panteonul culturii naţionale, dar care în fond n-au lăsat mai nimic care să justifice prestigiul şi poziţiile ocupate în epocă.

Este rezultatul gloriilor dobândite rapid, dar efemere. Până şi astăzi, cel mai adesea se uită parcă faptul că dintre numeroasele profesii, munca intelectuală — îndeosebi în domeniile umanistice — este una de acumulare, nu peste noapte, ci de lungă durată. Pentru ca cineva poala li t .it de < ât apreciat ca format în domeniul „literelor şi filozofiei" a trebuit să parcurgă filiere educaţionale oarecum îndelungate şi complexe, doar diplomele de licenţă, maste-rat şi doctorat nefiind suficiente. Mereu şi mereu concurenţa din câmpul universitar românesc a impus fiecărui individ achiziţionarea în principal de diplome şi titluri academice de certă notorietate, de specializare şi omologare profesională, ca atuuri fundamentale în competiţia cu semenii aspiranţi deopotrivă la un post în învăţământul superior. Iar meritul şi capacitatea nu se obţin „de la sine", ci presupun — după cum am sugerat deja — ani de muncă şi de privaţiuni, toţi cei ambiţioşi petrecând mai toată adolescenţa şi tinereţea prin biblioteci, citind munţi de cărţi şi acoperind mii de fişe cu însemnări savante, fără a lăsa însă deoparte nici apucăturile indisolubil ataşate adolescenţei, toate acestea constituind parcă etape obligatorii ale iniţierii, ca „aventuri" ale cunoaşterii.

Cu alte cuvinte, domeniile umaniste presupunând imense acumulări de informaţii, dar şi suficientă maturitate pentru reflecţie, s-ar putea spune despre cineva — să zicem fără disponibilităţi geniale — că doar de pe la 40 de ani stăpâneşte cât de cât satisfăcător domeniul, fiind astfel abia atunci în deplinătatea formei şi experienţei intelectuale de a elabora lucrări fundamentale în materia pe care o ilustrează. Evident, au fost şi excepţii, de indivizi cu intuiţii peste nivelul congenerilor, care au realizat opere meritorii şi înaintea acestei vârste-etalon propuse de noi. Dar au fost extrem, extrem de puţini, nefiind nevoie de toate degetele de la o mână pentru a-i număra pe cei din cultura română. Asta nu înseamnă că universitarii literari n-au creat mare lucru până la acea vreme! Dimpotrivă! însă mai toate lucrările lor de „omologare" profesională, necesare cooptării şi promovării universitare, poartă mereu parcă pe-cetea încă a iniţierii, a exerciţiului ştiinţific ce-şi mai caută încă reperele originalităţii şi ale ineditului. Iar unii nu au produs „ştiinţă" decât atâta cât să-i aducă la o catedră universitară, după care mai curând sau mai târziu şi-au contemplat poziţia academică, fără a mai produce ceva demn de luat în seamă în domeniul lor.

Apelând din nou la istorie, aş putea invoca aici, rapid, pe Ioan Ursu, fost discipol al lui N. Iorga şi chiar „protejat" al acestuia din urmă. încă de prin anii specializării în Germania îi intrase în cap să ajungă profesor universitar, deşi un congener îl prezenta drept „nu tocmai inteligent şi sârguincios"1. în 1907, fiind disponibilă catedra de Istorie universală medie şi modernă de la Iaşi, Ursu ar fi vrut s-o ocupe el, deşi A.D. Xenopol era potrivnic acestui lucru. Absolvent al facultăţii din Bucureşti şi cu o specializare la Berlin (1903-1907), I. Ursu abiaîşi susţinuse doctoratul şi râvnea deja la o poziţie universitară elevată, cu toate că opera istoriografică nu-1 recomanda încă. în consecinţă, raportul comisiei de la Bucureşti nu i-a fost tocmai favorabil. „Noi, cei trei membri ai Comisiu-nii — îi spunea Iorga lui Ursu într-o epistolă —, tustrei oameni cinstiţi şi drepţi, foşti profesori cu iubire ai d-tale, I. Bogdan, D. Onciul şi cu mine, am făcut raportul conform cu legea şi conştiinţa noastră, care ne sunt singurele

îndreptare. D-ta n-ai de ce să fii jignit. Ți se cere o lucrare întinsă, măcar una, o lucrare care să fie bine primită de critică, o lucrare care să-ți dea un nume. Fă-o! E singura cale pentru a intra, prin noi şi cu bucuria noastră, în învățământul superior. Căci convingerea noastră e că trebuie să avem profesori care să fi putut ocupa acest loc la orice Universitate din lume"1. Este tocmai ceea ce va face I. Ursu, în anul următor tipărind volumul La politique orientale de Francois I-er (1515-1547)143, însă nu înainte de a urma sfaturile lui Iorga pentru ameliorarea calității lucrării, stimulat şi de faptul că acesta intervenise pe lângă Onciul pentru a-1 recomanda ca suplinitor. Ulterior, va ajunge profesor agregat prin concurs, în 1911144, apoi titular (1914), după care va trece la Universitatea din Cluj (1919) şi în cele din urmă la cea din Bucureşti, fără ca opera scrisă de-a lungul vieții să confirme în vreun fel poziția academică ocupată. Câți au mai auzit de acest nume în istoriografia română, în afara celor hiperspecializați!? Iar ca el n-au fost puțini universitari!

1 N. Iorga, Corespondență, III, ed Ecaterina Vaum, Editura Minerva, Bucureşti, 1991, p. 3J3.

Numai că nu a fost singurul caz de acest gen, unele fiind chiar mai frapante! Adică nu întotdeauna pretențiile ştiințifice şi ale valorii afişate de cineva coincideau şi cu realitatea. Când Nicolae Quintescu a ieşit la pensie, „opera" sa era cvasiinexistentă, de vreme ce, ca profesor de latină, n-a scris decât o broşurică despre „u scurt" — destul de controversată printre specialişti —, iar ca traduceri n-a realizat mare lucru. Iar pe lângă calitatea de universitar, mai era şi membru al Academiei. însă ca el a mai fost Nicolae Ionescu, care deşi se afirmase toată viața ca om politic şi un bun orator, ca om de ştiință sau de catedră s-a dovedit o nulitate. Meritele sale constau în faptul că participase la Revoluția din 1848, numărându-se printre semnatarii programului Prințipiile noastre pentru reformarea patriei, iar mai apoi a devenit liderul Fracțiunii libere şi independente, cu porniri antisemite145, de-a lungul vremii fiind redactor al publj cațiilor „Steaua Dunării" (1855-1856 la Iaşi şi 1856-1858 la Bruxelles) şi „Tribuna României" (1860-1867). Totodată, se cuvine menționat şi faptul că era frate cu Ion Ionescu de la Brad, iar Petru Poni (o vreme 1111 iustin ni Instuu țiului) îi era nepot1.

Şi nu văd de ce nu mi-aş permite a invoca astfel de persoane şi dintre congenerii noştri, care şi-au creat false reputații ştiințifice pe exagerat de multă improvizație, dar mai ales prin impostură. Evident, constrâns de spațiu, mă voi limita la doar câteva exemple — simptomatice în fond—, începând cu unul recent adus la lumina zilei în Tribuna de la Cluj, prin grija minuțiosului istoric f'lavius Solomon146. Este vorba de Cătălin Turliuc, care în aproape două decenii de „muncă ştiințifică" în cadrul Institutului de Istorie "A.D. Xenopol" al Academiei Române nu a produs — grosso modo — decât o singură lucrare, să zicem, de autor: teza sa de doctorat, susținută în 1999. Aceasta a apărut mult mai târziu, în 2004, la Editura Performantica (!!) din Iaşi, în 263 p., republicată (?) — se pare, pentru că nu-ți poți da seama din cauza coperții diferite — în acelaşi an, în două volume, primul la aceeaşi editură amintită, al doilea la Junimea. Nu mai discut aici despre artificiile tehnice la care s-a apelat pentru a se ajunge la cele două ultime tomuri (interspații generoase, la un rând jumătate etc), cu aspect dizgrațios şi vădit improvizat. în fond, pentru unii are mai puțină importanță... estetica produsului. însă Flavius Solomon dezvăluie partea de impostură

---

143 APĂRUTĂ LA PARIS, HONORE CHAMPION, 1908.

144 PENTRU ATITUDINEA NEGATIVĂ A LUI ILIE RĂRLWLESI U LATA «K- I L IRSU, 1 U 01 A/IA 1 OM URSULUI,

VEZI I.E. TOROUȚIU, ***Studii şi documente literare,*** XII, IUK MEŞTI, 1940, P Ț/S I/<>

146 APĂRUTĂ LA PARIS, HONORE CHAMPION, 1908.

a autorului ieşean, care a practicat plagiatul şi compilatul stupid până şi pentru elaborarea acestor mai puțin de trei sute de pagini (cam 15 pe an!), în care o bună parte sunt ocupate de statistici, în mod clar nereali-/.ate de el.

Evident, Cătălin Turliuc are şi foarte multe studii publicate, însă... mai toate nu sunt altceva decât părți din disertația sa. în consecință, cu o astfel de operă „laborios elaborată", Turliuc a ajuns profesor la Universitatea din Iaşi, este de aproape două decenii cercetător I în cadrul Academiei Române (care-1 remunerează destul de bine pentru țara în care trăim, care i-a conferit şi un prestigios premiu pentru această operă, în 2006, şi 1-a făcut „şef de sector", adică mai mare peste alții), a mai predat — şi probabil mai predă — la încă vreo două universități private, ține conferințe deopotrivă pe tema istoriei evreilor şi a globalizării, cândva preda istoria dreptului, prezidează colocvii de la înălțimea autorității ştiințifice artificial câştigate, iar nu de mult a devenit şi consilier local pe lista unui partid politic. Ce ziceți de astfel de cumuluri? N-ar li singurul! (Pe de altă parte, trebuie spus că la Institutul „A.D. Xenopol" sunt câțiva erudiți veritabili care până la 40 de ani au produs o veritabilă operăştiințifică, dar pe care nimeni nu-i ia în seamă pentru o eventuală promovare.)

ca să fiu mai clar, de pildă c. turliuc a fost până nu demult „şef" şi detractor al lui dorin dobrincu, deşi acesta din urmă a produs o operă istoriografică de erudiție impresionantă, recunoscută de mai toată lumea, numai de institutul „a.d. xenopol" nul să mai amintesc, tot de acolo, despre incredibilul efort cărturăresc depus de leonidas rados, andi mihalache ori flavius solomon? nu acum, dar cercetați-le opera şi vă veți convinge de felul în care se creează prestigiile la noi şi cum nu sunt promovate valorile realei

un alt intelectual — de data asta extrem de „public" după '89 — este şi lavinia betea, citată şi invocată mai pretutindeni ca „expertă" în probleme legate de istoria comunismului românesc şi de psihologie politică147, prestigiu pe temeiul căruia a devenit chiar şi conferențiar la facultatea de ştiințe politice din bucureşti. numai că persoana invocată s-a dovedit în cele din urmă un plagiator banal în partea de psihologie148, iar în cv-ul domniei sale figurează ca lucrări de „specialitate" cu unic autor (i) doar câteva cărți de interviuri şi ediții de documente (în care rodul „cugetării" sale nu depăşeşte 5, cel mult 10% din volum). iar partea amuzantă a lucrurilor este faptul că un alt „intelectual" la fel de (in)autentic — ne referim la stejărel olaru — a trecut repede la acuzații la adresa laviniei betea149, în care vedea probabil o rivală mass-media. numai că nelipsitul — într-o vreme — stejărel din presa de toate felurile a avut mereu o prestație atât de mediocră, fără a avea habar până şi de cele mai elementare dispozitive metodologice ale meseriei de istoric, încât nu se cuvine acum să insistăm asupra lui, chiar dacă din 2006 a fost director executiv al institutului de investigare a crimelor comunismului. măcar lavinia betea se exprima bine şi a reuşit să stimuleze amintirile unor foşti nomenclaturişti, lăsând nişte volume interesante de documente (nu de „autor"!), iar nu de mult a publicat o lucrare literară (deşi, din nou, nu istorică) demnă de toată atenția, Bărbați şi femei150.

dar pentru că tot am vorbit de „carte de autor", semnalăm în paranteză faptul că o sumedenie de aşa-zişi cărturari şi-au făcut o „operă" pe spatele altora, calificând apoi în cv-urile necesare cooptării, promovării şi funcționării în diversele instituții

---

147 DIN ACEASTĂ PERSPECTIVĂ ELOGIOS RECOMANDATĂ DE MIRCEA IORGULESCU, *Cinci ştiințe într-o carte,* ÎN *Revista 22,* DIN 21 OCTOMBRIE 2002.

148 VEZI SI CĂTĂLIN AVRAMESCU, *Un caz de plagiat: Lavinia Betea,* ÎN *Idei in dialog,* 10/2006.

149 Vezi *V.t'enimeyilnt -tl/n* clin i nncniU ., >ci

■ț 7h rî 7i-^™*i,i *AtrnritAt'i „ al,', m-o* ct „/-tiuMc */l'ihlnmntirn* Frtifriira Fnrirlnnediră

academice şi de cultură produsele respective ca realizări proprii da capo al fine, făcând pe niznaiul că nu înțeleg care ar fi diferența dintre „autor", „editor", „coordonator", „îngrijitor" etc. nu că am subaprecia munca de... editor — să zicem -, dar este o mare distanță între cele două activități profesionale, ca să nu mai vorbim de faptul că una este să editezi volume de documente medievale (cu texte greu lizibile din slavonă, latină, greacă, germană, armeană etc. — toate limbi vechi, ceea ce complică enorm lucrurile, solicitând enormă erudiție) şi alta să publici documente contemporane, efort care pentru unii a presupus doar muncă de... dactilografă. aşa se face că au ajuns „autori" persoane care n-au nici în clin, nici în mânecă cu această calitate. la întâmplare doar, luăm cartea semnată vizibil, pe copertă, de alina tudor şi dan cătănuş, Amurgul ilegaliştilor (editura vremea, bucureşti, 2000, finanțată de ministerul culturii), în care constatăm că din cele 255 de pagini, cei doi care semnează ca autori n-au produs cu mintea lor decât mai puțin de şapte pagini de tipar (adică sub 3,5 pagini de „autor"). restul volumului este reproducerea unui proces-verbal din 1958, pentru care nu era nevoie de niciun fel de calificare, pentru că nu sunt mai mult de două-trei note de editor. cu alte cuvinte, o muncă de dactilografă a transformat două persoane în autori, adică în specialişti ai istoriografiei, în cv-urile profesionale cartea atârnând greu, mai ales la promovare. iar asemenea lor mai pot fi menționați o sumedenie de alți falşi autori (când de fapt sunt doar editori), de la daniela deteşan151 până la stelian tănase152 şi petre țurlea153.

iar moda acestor cărți de „autor" a luat atâta amploare încât pare nedrept să-i citez acum pe unii şi să-i las deoparte pe alții, dar să mă credeți pe cuvânt că sunt foarte mulți într-o asemenea rjostură. dar nu pot totuşi să nu remarc situații hilare, ca în cazul lui ioan chindriş, bunăoară, care în cv-ul său de cercetător ştiințific i şi director al bibliotecii academiei din cluj (ajuns în această postură prin „concurs" pe Vl normă — ca director?) figurează la „cărți cu unic autor" cu, două puncte (:) simion bărnuțiu, Discursul de la Blaj şi scrieri de la 1848 (cluj, 1990, 127 p.), samuil micu, Istoria românilor, (2 voi, editura viitorul românesc, bucureşti, 1995, 522+496 p.), petru maior, Istoria bisericii românilor (editura viitorul românesc, bucureşti, 1995, 280 p.) şi alți câțiva cărturari reeditați, evident, bazându-se pe o cohortă de „negrişori" („foncția" îi permitel). personal, am tipărit peste două mii de pagini de documente şi texte mai vechi şi nu văd absolut nicio ruşine în a cataloga această muncă drept una de editare! dar până a fi autor alături de bărnuțiu, maior, cipariu este cale lungă ... de secole şi de principii deontologice. de altfel, nu este de mirare o atare atitudine din partea unui pseudointelectual precum chindriş (pentru că, uneori, are şi ieşiri publice), care pentru a face senzație a afirmat — de pildă — că Biblia lui şaguna ar fi fost un plagiat după Biblia editată de samuil micu, prezentând nişte „probe" cât se poate de amuzante de „furt" în cazul unui text sfânt, universal valabil, care mai presus de toate interzice orice schimbare de sens. să ne mai mire atunci cum de foşti doctoranzi ai lui chindriş publică volume de documente calificându-le ca fiind de „autor", iar când vii cu o critică de întâmpinare par a nu înțelege distincția dintre „a scrie" şi „a edita"? dar cu asta am închis paranteza!

şi pentru că tot am exemplificat cariere bazate pe plagiat, mai oferim încă una, din altă zonă geografică: este vorba de carmen andras de la târgu mureş, recent divulgată

---

151 DIN ACEASTĂ PERSPECTIVĂ ELOGIOS RECOMANDATĂ DE MIRCEA IORGULESCU, *Cinci ştiințe într-o carte,* ÎN *Revista 22,* DIN 21 OCTOMBRIE 2002.

152 VEZI SI CĂTĂLIN AVRAMESCU, *Un caz de plagiat: Lavinia Betea,* ÎN *Idei in dialog,* 10/2006.

153 Vezi *V.t'enimeyilnt -tl/n* clin i nncniU ., >ci

de universitarii britanici alex drace-francis şi shirley foster154 că ar fi plagiat din operele lor. şi nu ne-am fi oprit asupra ei dacă n-ar fi cercetătoare într-un institut al academiei române, apreciată pe temeiul „operei" (?) ca expertă în anglistică, cu pretenția de a ajunge chiar director după decesul excepționalului grigore ploeşteanu şi dacă textul incriminat n-ar fi apărut într-un volum colectiv sub egida lui new europe college din bucureşti155, veritabilă „şcoală de cadre" post-comuniste ce s-a dovedit însă de multe ori neinspirată în alegerea bursierilor.

frauda şi plagiatul au rădăcini complexe. unele dintre ele cresc din bovarismul intelectual românesc, din dorința de a fi cu orice preț la modă. mimetismul fără fond este uneori şi el responsabil pentru aceste comportamente. acestea fiind datele problemei, îmi şi permit să fac o profeție, fără a o formula direct, ci printr-o pildă, cea a lui dimitrie petrino (nu e o greşeală cu accentul, pentru că aşa semna omul!). mitică — pentru că aşa îi spuneau prietenii — este tipul „boemului" român, din a doua jumătate a veacului al xlx-lea, de familie bună, care călătoreşte prin europa, publică multe, multe versuri, uşor triste şi melancolice, dar de dragoste. cert este că devenise un favorit al saloanelor din cernăuți (poate şi pentru că era nepotul lui eudoxiu hurmuzachi), era urcat pe scene improvizate pentru a recita poezii, având figura galeşă şi vocea uşor stinsă, iar femeile „de lume" mai că nu leşinau, aruncându-i buchete imense de flori, tremurând în proximitatea „genialului" scriitor, trimițându-i bilețele înfocate etc. era socotit de unii chiar un rival al lui eminescu. ce s-a întâmplat în timp? mai nimic, pentru că s-a dovedit un autor mediocru, de care prea puțină lume a mai auzit, obscur, la fel poate şi publicul feminin care cândva îi sorbea fiecare slovă şi gest lasciv156. aşadar, să vedem cum va reacționa posteritatea la operele atât

---

154 A RĂZBIT ÎN ISTORIA LITERARĂ TOT DATORITĂ LUI MIHAI EMINESCU, PENTRU CĂ A ÎNDRĂZNIT SĂ-1 TARASCA PE ACESTA PRIN TRIBUNALE, PENTRU FAPTA REALĂ DE CRASĂ NEGLIJENȚĂ ÎN GESTIONAREA TREBURILOR PE CÂND ERA DIRECTOR AL BIBLIOTECII CENTRALE DIN IAŞI. ÎN ACEST CONTEXT — ŞI NU NUMAI — ŞI-A RIDICAT ÎN CAP JUNIMEA, PE CARE SORIN ALEXANDRESCU O APRECIA CA O „ŞCOALĂ DE CADRE CE PRODUCE PARTIZANI ŞI ÎI DISTRIBUIE SISTEMATIC ÎN TOATE DOMENIILE VIEȚII PUBLICE, O INFRASTRUCTURĂ SOCIALĂ SAU, CU ALTE CUVINTE, O MAFIE CARE ASIGURĂ MEMBRILOR EI FUNCȚII ŞI PROMOVĂRI SOCIALE" (SORIN ALEXANDRESCU, ***Junimea: discours politique et discours culturel,*** ÎN VOLUMUL ***Libra. Etudes roumaines offertes à Willem Noomen à l'occasion de son soixantième anniversaire,*** ED PAR I.P. CULIANU, (IRONINGEN, PRESSES DE L'UNIVERSITE, **1983,** P. **51).** PENTRU CE A ÎNSEMNAT JUNIMEA ÎN EPOCĂ, VEZI ŞI I AICIAN NASTASĂ, ***Generație şi schimbare în istoriografia română*** (SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XLX-LEA ŞI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA), PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ, CLUJ, **1999.**

155 AM REFUZAT CU OBSTINAȚIE ORICE COLABORARE PE ACEASTĂ TEMĂ, ÎNCĂ DIN **1994** (CÂND M-A PROVOCAT AL. ZUB SĂ „DAU CEVA" LA PUBLICAȚIA IEŞEANĂ ***Xenopoliana],*** CHIAR ŞI LA PROVOCAREA NRIETENULUI SORIN ANTOHI. CARE A **scos un** VOLUM ***cu*** ADEVĂRAT INTERESANT, DAR **desnre *Modernism si***

156 A RĂZBIT ÎN ISTORIA LITERARĂ TOT DATORITĂ LUI MIHAI EMINESCU, PENTRU CĂ A ÎNDRĂZNIT SĂ-1 TARASCA PE ACESTA PRIN TRIBUNALE, PENTRU FAPTA REALĂ DE CRASĂ NEGLIJENȚĂ ÎN GESTIONAREA TREBURILOR PE CÂND ERA DIRECTOR AL BIBLIOTECII CENTRALE DIN IAŞI. ÎN ACEST CONTEXT — ŞI NU NUMAI — ŞI-A RIDICAT ÎN CAP JUNIMEA, PE CARE SORIN ALEXANDRESCU O APRECIA CA O „ŞCOALĂ DE CADRE CE PRODUCE PARTIZANI ŞI ÎI DISTRIBUIE SISTEMATIC ÎN TOATE DOMENIILE VIEȚII PUBLICE, O INFRASTRUCTURĂ SOCIALĂ SAU, CU ALTE CUVINTE, O MAFIE CARE ASIGURĂ MEMBRILOR EI FUNCȚII ŞI PROMOVĂRI SOCIALE" (SORIN ALEXANDRESCU, ***Junimea: discours politique et discours culturel,*** ÎN VOLUMUL ***Libra. Etudes roumaines offertes à Willem Noomen à l'occasion de son soixantième anniversaire,*** ED PAR I.P. CULIANU, (IRONINGEN, PRESSES DE L'UNIVERSITE, **1983,** P. **51).** PENTRU CE A ÎNSEMNAT JUNIMEA ÎN EPOCĂ, VEZI ŞI I AICIAN NASTASĂ, ***Generație şi schimbare în istoriografia română*** (SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XLX-LEA ŞI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA), PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ, CLUJ, **1999.**

ale postmoder-nismului157, cât şi ale neoconservatorismului românesc, amândouă creaturi ale mondenității şi mimetismlui.

paragraful de mai sus nu se doreşte nicidecum a fi o detractare a vreunui scriitor pe simplul motiv că ar fi postmodern sau conservator. se poate admite că există specimene de excepție în ambele tabere. dilema mea apare atunci când observ că „gloria" asociată cu aceste şcoli de idei este girată şi stimulată doar de grupuri restrânse de intelectuali (afirmați mai mult ca epigoni, traducători a ceva care de peste 2000 de ani se tot tălmăceşte, care sunt gata să se mânie cumplit dacă cumva scrii — bunăoară — neființă legat şi nu cu lini-uță, care prezidează instituții, comisii şi comitete), care devin extrem de agresivi, de antidemocratici față de diverşii interlocutori din afara cercului lor, când aceştia din urmă manifestă opinii diferite.

aşa s-a născut în fond toată dezbaterea de toamna anului 2008 din suplimentul Revistei 22 (264/2008), sub titlul Campania împotriva intelectualilor, având ca fundament ideea primitivă că „cei care nu sunt cu noi sunt împotriva noastră". de altfel, totul este atât de stupid şi grotesc, încât nici nu prea merită atenție, şi pentru faptul că cei „revoltați" au suficientă grijă de ei, mai ales de imaginea lor publică! numai că nicio clipă adulatorii lor n-au sesizat i aptul că „indignații" au concepții cu totul neutilitariste în plan social, dar excepțional de pragmatice în plan personal şi de grup. iar cât priveşte conduita lor față de „agresorii" din afară, este suficient să ne amintim reacția cu totuldisproporționată — cel puțin ca limbaj — contra regretatului Adrian Marino, din vara lui 2004, care orice a fost, dar polemică nu. Insă cei care l-au atacat pe autorul chiar şi rtumai al Hermeneuticii lui Mircea Eliade şi al Biografiei ideii de literatură, toți laolaltă nu vor însemna mai nimic în posteritatea culturală a națiunii, comparativ cu giganticul Marino. în 2004, prin tăria şi mizeria limbajului, se pare că au câştigat unii, însă prin operă, conduită şi caracter cu siguranță că învingător este doar Adrian Marino! Dar un lucru a fost cert: nimeni, atunci, n-a convocat vreo conferință sau dezbatere publică vizând apărarea intelectualilor. Iar dacă Marino n-a fost intelectual, apoi nimeni să nu-şi mai atribuie această calitate în țara asta! Nu contestăm faptul că denigratorii lui sunt cei mai talentați, mai buni şi mai deştepți, mai frumoşi şi morali, dar în nici un caz nu sunt unicii şi mai ales nu sunt nemuritori. Iar dacă acest lucru nu l-au învățat încă, atunci toată înțelepciunea lor este desuetă!

Revenind la dilema mea, aceasta se transformă chiar într-un soi de dezgust, de mâhnire în fața unui public care se extaziază doar în fața improvizațiilor şi a vorbelor grele, sacadat rostite şi cu iz sentențios (dar fără acoperire), acceptând „de sus" opere unicolore, în vreme ce despre autori precum Liviu Anto-nesei, Ştefan Borbely, Alexandru Laszlo, Dan Lungu, Ovidiu Pecican, Dorin Popa, Horia Ursu, Daniel Vighi, Alexandru Vlad ş.a. (enumerați alfabetic) se vorbeşte doar din întâmplare, fără ca mass media să se dea peste cap pentru ei, fără ca banii publici să se ocupe de traducerea şi difuzarea operei lor peste granițe, lăsându-i pe străini să creadă că România actuală are numai câteva creiere, fără a se bănui că acestea sunt profund cauționate. Pentru acest cvasi-anonimat să fie de vină doar faptul că cei menționați nu sunt „Mitici" (în sensul de Dimitrie Petrino, de mai sus)?

Aşadar, oriunde te-ai uita, fie că te ocupi de eşalonul I sau II al „reprezentativilor" din cultura română, fie de „noi, intelectualii" satelor ori ai şcolilor secundare şi chiar

---

157 AM REFUZAT CU OBSTINAȚIE ORICE COLABORARE PE ACEASTĂ TEMĂ, ÎNCĂ DIN **1994** (CÂND M-A PROVOCAT AL. ZUB SĂ „DAU CEVA" LA PUBLICAȚIA IEŞEANĂ ***Xenopolianaj,*** CHIAR ŞI LA PROVOCAREA NRIETENULUI SORIN ANTOHI. CARE A **scos un** VOLUM ***cu*** ADEVĂRAT INTERESANT, DAR **desnre *Modernism si***

cu rang universitar, constați o acerbă competiție — care, în principiu, ar trebui să fie benefică. Problema ar fi: ce-i animă pe toți acei veritabili intelectuali de la noi să se afle în „top", să devină neapărat publici (din păcate nu doar în sensul acțiunii), care sunt gata să împroaşte cu noroi pe toți aceia care nu-i recunosc de lideri, care nu le împărtăşesc opiniile, care au devenit din „liberalii" anilor '80 activiştii dogmatici şi intransigenți ai perioadei postcomuniste, care recurg la artificii tipografice ori la plagiat pentru a-şi improviza o opcia, > aic şi lalsilu .1 (V unic, < arc şi să facă pentru a pune „crosa la patina" celor cu un mai mare potențial profesional158?

A reduce răspunsul doar la chestiuni ce țin de „obligația morală", de simțul datoriei profesionale, de renovarea şi progresul societății române, de racordarea ei la valorile vest-europene, de ideologie, devotament civic etc. — ar fi un fapt nu doar simplificator, cât mai ales extrem de păgubitor pentru înțelesul actual al lucrurilor. Şi spun acest lucru constatând faptul că cel mai adesea tema intervențiilor publice ale unor intelectuali sunt ceilalți intelectuali, într-o răfuială reciprocă pe cine ştie ce motive de ordin politic sau „civic". Iată de ce poate n-ar fi fără substanță şi lipsit de interes să invocăm mai întâi dorința unora de a domina (oriunde şi oricum), pornirea spre răzbunare, ura față de altcineva, primejdia concurenței, dar şi căutarea bunăstării şi securității materiale, ataşamentul şi fidelitatea față de un grup, gloria — simțăminte pe care psihanaliştii moderni nu le-au ocolit, le-au tot explicat, chiar dacă în ultimul veac manifestarea lor a luat forme extrem de diferite.

în mod evident, cele enumerate — şi încă multe alte derivate — nu vor putea fi cât de cât înțelese fără corelarea cu acțiunea altor câmpuri, precum cutumele familiale, regulile etice deprinse în copilărie şi îmbogățite mai apoi, diversele stereotipii ale sociabilității, practicile din viața privată, chiar canoanele estetice (nu neapărat în accepția etimologic-falocratică), spiritul de imitație (a nu se confunda cu plagiatul ori compilatul), imaginea de sine şi față de ceilalți etc. Toate acestea merită deopotrivă luate în seamă, întrucât sunt rezultatul unor îndelungi elaborări, au fost achiziționate încă din perioada formării intelectuale şi îmbogățite de-a lungul timpului, odată cu angajamentele sociale şi profesionale. Altfel, nu vom înțelege mare lucru din diversele atitudini şi reacții ale unor intelectuali generate de complexul plebeian, cel al meteculului, al satrapului, al clevetitorului ori al năucului.

la urma urmei, generic vorbind, toți aceşti intelectuali agresivi, dogmatici şi intransigenți au un perfid gust pentru putere, bine disimulat în acțiuni de natură aşa-zis „civică", o mare gogoriță, pentru că mai nimic din ce fac aceştia nu are vreo treabă cu „cetățeanul", nici cu cel tobă de carte, nici cu cel ce manevrează încă plugul. pe de altă parte, trebuie să admitem că există în aproape fiecare individ un libido

---

158 Cum mie îmi plac situațiile hilare, nu mă pot abține să nu dau şi acest exemplu: la Universitatea „AU. Cuza" din Iaşi, în cadrul Facultății de Litere, există şi un departament de Jurnalism şi ştiințele comunicării Deşi în cadrul acestei secții există trei conferențiari, anul trecut s-a făcut tot ce-i posibil pentru ca nici unul dintre ei să nu ajungă şef al departamentului, cu toate că unul dintre aceştia s-a afirmat ca un excelent jurnalist — dar şi istoric — mai bine de două decenii De ce? Şi acum vine situația — în fond — tragic-amuzantă: ca să fie adus în această postură un important acționar şi director al celei mai influente gazete din urbe, *Ziarul de Iaşi* Acesta a fost angajat peste noapte direct lector universitar (deşi nu are încă doctoratul), pentru ca la numai două luni de la cooptare să i se încredințeze şi conducerea departamentului amintit, deşi persoana stă mai mult prin capitală. Vă puteți imagina un abuz mai grosolan într-o universitate de stat? Iar acum, din postura de şef, refuză scoaterea la concurs a unui post de profesor, tocmai pentru a nu promova pe vreunul din conferențiarii amintiți Adu a un lector cvasiprezent (asta îmi aminteşte de profesorii „ambulanți" de pe vremuri), fără doctorat,

dominandi, care îi imprimă acestuia o anume energie cu care să dobândească ceva, ca voință a unui surplus de forță activă şi dinamică159. altfel spus, tocmai acest libido dominandi îi animă pe toți, generează voința cu care se înfruntă viața, îi pune în mişcare ca să dobândească fericirea, să progreseze, să caute a fi mereu printre primii şi printre cei mai buni. prezentat adeseori ca un aspect trivial, ca o dorință a oamenilor cu suflet mic, frecvent lipsiți de caracter şi de scrupule etc, dezideratul puterii se manifestă în principal şi ca voința de a aduce altora binele. pentru că, în fond, puterea rezidă în capacitatea de a face să triumfe un ideal şi de a atinge nişte scopuri apreciate ca pozitive pentru toată lumea, dar presupune şi deținerea mijloacelor prin care să triumfe voința.

numai că unii intelectuali îşi cam pierd cârma, încercând ca suma de puteri conferită prin achiziția diverselor bunuri culturale simbolice să fie convertită într-o veritabilă putere politică şi administrativă, camuflată într-una de prestigiu intelectual. încât te şi întrebi: pentru ce atâta efort în a traversa toate procesele formative şi conjuncturale care să ducă la împlinirea unui anume deziderat de natură cărturărească, dacă tot ai de gând să eşuezi în sfera politicii sau dacă oricum politrucii te vor domina? cum de la sine se înțelege, răspunsul nu poate fi o enigmă, ci doar comportă explicații complexe şi cât mai nuanțate, unele având sorgintea în specificitățile pe care le-au cunoscut mecanismele de formare şi selecție a acestui gen de elită în societatea românească comunistă şi imediat postcomunistă. îmi dau tot mai mult seama că toți aceşti intelectuali agresivi de acum (contra unor semeni care n-au prea cunoscut mahalaua) au aceeaşi conduită, intransigență şi „dreptate" autoritară ca a foştilor secretari de partid, în care spiritul cazon li se potrivea ca o mănuşă.

numai că aceştia vin acum în fața publicului mai puțin instruit sau semidoct cu autoritatea simbolică a filozofului, a sociologului, literatului, istoricului, politologului etc. — convertită cel mai adesea în calitatea de „profesor universitar" (înțelegeți acum de unde preocuparea de a improviza opere şi

cv-uri?) — pentru a da „lecții", povețe de „bun simț", învățându-i democrația, pentru a lămuri care dintre politicieni sunt mai buni decât alții, pentru a cere chiar voturile falsificând sondaje de opinie după reguli sociologice doar de ei ştiute etc. numai că această autoritate a lor — care în fond este baza structurală a puterii — o impun semenilor nu doar pe temeiul superiorității meritului şi a capacității personale, ci prin prestigiul poziției lor ierarhice, iar uneori prin seducție — care presupune o anume doză de încredere şi respect, dar şi de obedință -, persuasiune şi manipulare. când sunt luați la întrebări (nici măcar în profunzime) se regrupează rapid, îşi aduc aminte că sunt intelectualii „societății civile", solicitând protecție şi apărare. de cine? de alții care se simt şi ei intelectuali (că doar n-a sărăcit românia!).

numai că primii, „agresații", n-au învățat lucruri fundamentale, anume că — asemenea întregii societăți — şi în mediul intelectual modelele ideologice sunt divergente, că sunt extrem de active indiferent de tabăra politică în care se află, această plurivalentă generând oriunde şi oricând neputința stabilirii unui front comun corporativ în fața interlocutorilor externi (de regulă, puterea politică, cererea socială, puterea economică etc), de cele mai multe ori conflictele interne ale tagmei fiind în fond reflexul ori prelungirea celor din câmpul politic. iar aceste divergențe

---

159 ASUPRA MULTIPLELOR FAȚETE ALE ACESTUI ASPECT, VEZI, SELECTIV: FRANCESCO CAMASTRA, ***Libido dominandi. La teoria politica da Gregorio Magno a Gregorio*** *VII,* MILANO, UNICOPLI, 1991; E. MICHAEL JONES, ***Libido dominandi. Sexual liberation and political control,*** SOUTH BEND, IND, ST. AUGUSTINE'S PRESS, 2000 (REEDITATĂ ÎN 2005); (IILURT WEISS, ***Libido dominandi — Dominația*** MII/JMIC *7ur Pm-iimnhniUnlnme dei tMai kli'****escllscliall:*** MUIULIRIT. FIN VOI'.CLIN AIVLLIV,

structurează corpul intelectual în funcție de raporturile pe care le întreţin membrii lui cu diversele forme ale puterii politice, ceea ce iarăşi pare firesc. grav este doar atunci când îşi face simțită prezența politicianismul, arbitrariul şi clientelismul. iar românia se pare că a devenit patria „dientelismului" intelectual, nu de acum,, ci cam de multă vreme, încă din zorii regimului comunist (poate chiar ceva mai devreme), mai toți cei care n-au căpătat atunci o firavă pârghie de putere declarându-se după '89 ca foşti „dizidenți".

DESPRE IDENTITATEA Şl PARAMODERNITATEA ROMÂNEASCĂ

Mona Momescu

Afacerea Dreyfus a fost invocată de nenumărate ori atunci când s-a încercat înțelegerea rolului intelectualului în societatea modernă, precum şi mecanismele statutului de persoană publică, învestită cu putere de influență sau chiar de decizie. în perioada de vindecare a traumelor Primului Război, Julien Benda, un clasic al bibliografiei în domeniu, ridica semne de întrebare asupra moralității intelectualilor implicați în formarea opiniei publice. Relativ recent, cărțile lui H. Hamon şi Ph. Rotman [fntelocra-ții), Ron Eyerman, Russell Jacoby au reluat problema rolului intelectualului public în contextul modernismului târziu/postmodernismului, cu exemple din spațiul anglofon. în spațiul românesc, sursele teoretice ale reflecțiilor recente cu privire la rolul intelectualului român în societatea actuală sunt multiple şi aproape exclusiv de proveniență occidentală. Poate apărea uşor paradoxală această alegere teoretică, dat fiind că analiza statutului intelectualului operează în condiții istorice şi politice diferite față de acelea pe care se sprijină concluziile textelor teoretice utilizate ca suport. în mod normal, obiectul analizei ar trebui să se prezinte împreună cu o „rețetă teoretică" proprie, legitimată prin tradiția intelectuală românească sau validată de modelele istorice ale culturii române, cum ar fi modelul francez. Este evident că, într-un atare con-

" -1- - : —r—:«- ~ 1~ ~1;..Ui llf at«a iînnr tortrîi rari» nrovin di

societatea românească aşa cum s-a întâmplat cu modelul francez. De aici, analizele recente ale statutului intelectualilor publici români pe baza unui aparat teoretic precum cel menționat anterior (y. analiza lui Adrian Gavrilescu, C. Şiulea etc.) pot întâmpina critici, chiar dacă studiile de caz prezente ca argumente sunt reale şi competent elaborate.

La momentul acesta este necesară o reevaluare fără patimă a condiției, rolului şi influenței intelectualului român în viața publică. Problematica este mai complexă decât reacțiile inflamate sau polemicile stârnite de cărți cum ar fi Retori, simulacre, imposturi de Ciprian Şiulea sau Boierii minții de Sorin Adam Matei, cartea care chestiona statutul unor instituții şi al personalităților pe care acestea le-au promovat, impus şi susținut sau de multe alte studii tematice publicate în periodice.

în spațiul românesc, aşa cum s-a întâmplat în tot spațiul central şi est-eu-ropean, intelectualul public umanist a fost învestit cu funcții simbolice care, în timp, s-au instituționalizat ori politizat; în orice caz, aceste funcții simbolice au fost şi sunt determinate istoric. Astfel, în perioada de constituire a „pachetului identitar" modern, funcțiile simbolice care creau, prin atribuire, o anumită tipologie a intelectualului reprezentativ aveau legături strânse cu alcătuirea unui inventar de texte literare, autori, tradiții (a se vedea demersul romantic şi postromantic european în acest scop) cu caracter național (scriitorul național, exemplu: „bardul din Mirceşti"). în perioada comunistă, „rezistența prin cultură", cu toate mecanismele ei insidioase propunea o

tipologie a intelectualului cu funcţii simbolice menită nu să instituie, ca în perioada de emergenţă a modernităţii, ci să creeze o formă de diferenţă est-vest. Ipostaza instrumentalizată a intelectualului occidental, vizibil social, tentat de mondenitate şi a cărui producţie se supune legilor pieţei, este „echilibrată" de intelectualul „dizident" ori cel puţin „rezistent" prin propria operă, recunoscut tacit drept model de urmat sau proclamat drept voce care poartă protestul exprimat în parabole ori metafore în spaţiul central şi est-european. Este evident că reevaluarea condiţiei intelectualului public român nu va putea ignora aceste realităţi istorice care depăşesc spaţiul naţional şi că un examen serios ulterior trebuie să se aplece spre studii comparate cu centrul şi estul Europei sau cu alte totalitarisme. Analiza comparativă a fenomenului cu fenomene similare din alte culturi în care mecanismele oralităţii sunt încă active ar fi extrem de profitabilă, căci multe din componentele reţetei „intelectualului public" sunt de regăsit în tipologia „înţeleptului" din societăţile tradiţionale, precum şi a multiplelor funcţii ale acestuia în comunitatea din care făcea parte. Este însă chiar

mai interesant de observat, în acest punct, modul în care statutul actual al in-i..U i. ..I.. 1..; „..UI:,- , x- „: : 1.J-_1_^ -i

DESPRE IDENTITATEA Şl PARAMODERNITATEA ROMÂNEASCĂ

Mona Momescu

Afacerea Dreyfus a fost invocată de nenumărate ori atunci când s-a încercat înţelegerea rolului intelectualului în societatea modernă, precum şi mecanismele statutului de persoană publică, învestită cu putere de influenţă sau i chiar de decizie. In perioada de vindecare a traumelor Primului Război, Julien Benda, un clasic al bibliografiei în domeniu, ridica semne de întrebare asupra moralităţii intelectualilor implicaţi în formarea opiniei publice. Relativ recent, cărţile lui H. Hamon şi Ph. Rotman (lntelocra-ţii}, Ron Eyerman, Russell Jacoby au reluat problema rolului intelectualului public în contextul modernismului târziu/postmodernismului, cu exemple din spaţiul anglofon. în spaţiul românesc, sursele teoretice ale reflecţiilor recente cu privire la rolul intelectualului român în societatea actuală sunt multiple şi aproape exclusiv de provenienţă occidentală. Poate apărea uşor paradoxală această alegere teoretică, dat fiind că analiza statutului intelectualului operează în condiţii istorice şi politice diferite faţă de acelea pe care se sprijină concluziile textelor teoretice utilizate ca suport. în mod normal, obiectul analizei ar trebui să se prezinte împreună cu o „reţetă teoretică" proprie, legitimată prin tradiţia intelectuală românească sau validată de modelele istorice ale culturii române, cum ar fi modelul francez, Este evident că, într-un atare con-

»«» le.nii e:ir<> nrovin din

societatea românească aşa cum s-a întâmplat cu modelul francez. De aici, analizele recente ale statutului intelectualilor publici români pe baza unui aparat teoretic precum cel menţionat anterior (v. analiza lui Adrian Gavrilescu, C. Şiulea etc.) pot întâmpina critici, chiar dacă studiile de caz prezente ca argumente sunt reale şi competent elaborate.

La momentul acesta este necesară o reevaluare fără patimă a condiţiei, rolului şi influenţei intelectualului român în viaţa publică. Problematica este mai complexă decât reacţiile inflamate sau polemicile stârnite de cărţi cum ar li Retori, simulacre, imposturi de Ciprian Şiulea sau Boierii minţii de Sorin Adam Matei, cartea care chestiona statutul unor instituţii şi al personalităţilor pe care acestea le-au promovat, impus şi susţinut sau de multe alte studii tematice publicate în periodice.

în spațiul românesc, aşa cum s-a întâmplat în tot spațiul central şi est-eu-ropean, intelectualul public umanist a fost învestit cu funcții simbolice care, în timp, s-au instituționalizat ori politizat; în orice caz, aceste funcții simbolice au fost şi sunt determinate istoric. Astfel, în perioada de constituire a „pachetului identitar" modern, funcțiile simbolice care creau, prin atribuire, o anumită tipologie a intelectualului reprezentativ aveau legături strânse cu alcătuirea unui inventar de texte literare, autori, tradiții (a se vedea demersul romantic şi postromantic european în acest scop) cu caracter național (scriitorul național, exemplu: „bardul din Mirceşti"). în perioada comunistă, „rezistența prin cultură", cu toate mecanismele ei insidioase propunea o tipologie a intelectualului cu funcții simbolice menită nu să instituie, ca în perioada de emergență a modernității, ci să creeze o formă de diferență est-vest. Ipostaza instrumentalizată a intelectualului occidental, vizibil social, tentat de mondenitate şi a cărui producție se supune legilor pieței, este „echilibrată" de intelectualul „dizident" ori cel puțin „rezistent" prin propria operă, recunoscut tacit drept model de urmat sau proclamat drept voce care poartă protestul exprimat în parabole ori metafore în spațiul central şi est-european. Este evident că reevaluarea condiției intelectualului public român nu va putea ignora aceste realități istorice care depăşesc spațiul național şi că un examen serios ulterior tre-liuie să se aplece spre studii comparate cu centrul şi estul Europei sau cu alte totalitarisme. Analiza comparativă a fenomenului cu fenomene similare din alte culturi în care mecanismele oralității sunt încă active ar fi extrem de profitabilă, căci multe din componentele rețetei „intelectualului public" sunt de regăsit în tipologia „înțeleptului" din societățile tradiționale, precum şi a multiplelor funcții ale acestuia în comunitatea din care făcea parte. Este însă chiar mai interesant de observat, în acest punct, modul în care statutul actual al in-

cum voi încerca să demonstrez mai jos, profilul intelectualului public actual (carismatic şi reprezentativ) se datorează, în parte, promovării „pachetului restauraționist" cultural, care identifica şi promova perioada interbelică drept un vârf al societății româneşti.

dacă momentul de constituire a identității statului-națiune românesc a mizat pe o sumă de deziderate: literatură națională, instituții reprezentative, promovarea etosului arhaic ca formă de specificitate, europenitate etc, acestea au părut să îşi fi găsit apogeul în perioada dintre cele două războaie. vârful economic atins de românia în 1938, existența unui număr de scriitori români comparabili (şi prea des comparați) cu marii reprezentanți ai modernismului european, activitatea şcolii lui dimitrie guşti pentru identificarea, păstrarea şi înțelegerea formelor de viață arhaică păstrate sunt tot atâtea argumente în sensul afirmației de mai sus. tot astfel, acestea au devenit şi marcatorii diferenței cultură înaltă-cultură populară după 1990 şi au contribuit, în opinia mea, la separarea intelectualului de rolul său educativ.

prezența activă şi vizibilă în spațiul public, în anii '90, a unor intelectuali care preluau discursul interbelic de dreapta sau cultivau discursul în care se făcea frecvent referire la modelul profesional şi comportamental pe care îl reprezentau valorile validate dincolo de granițele naționale (opera ştiințifică şi literară a lui mircea eliade, opera filozofică a lui emil cioran) a avut inițial rolul benefic de a restabili legăturile fireşti cu o perioadă demonizată de ideologia comunistă. în acelaşi timp, a avut rolul de a „trezi conştiința" şi de a educa publicul; acesta avea să se intereseze de tradiția culturală a modernismului românesc şi să nu aibă complexe de inferioritate aflat în contact cu subiecții unor culturi mari. în acest proces de restaurare a identității

colective, modernismul a fost ilustrat de multe ori, paradoxal, prin texte ale unor scriitori care împărtăşeau valori conservatoare sau apropiate de dreapta radicală, fie şi numai pe termen scurt aceste paradoxuri au fost menționate în numeroase studii sau articole ocazionale apărute în presa culturală românească, astfel că volumele recente care au apărut pe tema rolului intelectualilor publici în românia şi a mecanismelor ce explică relația lor cu puterea politică nu fac decât să sintetizeze, cu argumente teoretice şi practice, o sumă de opinii generale.

este de aceea esențial în analiză să nu ignorăm faptul că o carte cum este Boierii minții nu a fost concepută ca o lucrare de „culpabilizare" a câtorva intelectuali care se bucură de notorietate, ci o necesară punere în discuție •

1*.. ' 1. -1 - A aJ J:_ m. ■ 1^ A„Ma^;„. !j«Alnm/.« Am A r*»o nfi ci

e important de adăugat şi că Boierii minții nu este o voce singulară în peisajul românesc. după apariția acestui volum au mai apărut câteva cărți care s-au bucurat de atenția publicului, fără ca ele să izoleze neapărat pentru analiza critică un grup sau un individ şi să răspundă astfel „setei de dezvăluire" tipică pentru cultura orală contemporană. sunt de menționat în această categorie cărțile lui ovidiu hurduzeu şi mircea platón, exponenți ai neoconserva-torismului românesc160 şi care abordează şi ei problematica „technocratismului elitelor", altfel spus cultul intelectualilor. ar mai fi şi cartea-anchetă a lui adrian gavrilescu, Noii precupeți161, precum şi multele articole apărute în spațiul virtual (bloguri, comentarii) sau în reviste culturale (vezi anchetele din Dilema şi Observator cultural dedicate intelectualilor). nu cred că la momentul actual numai rolul grupurilor de intelectuali publici legitimați de putere sau delegați să reprezinte instituții vizibile ale statului se află în discuție. după cum nu cred că studiul lui sorin adam matei, respectiv cel al lui ciprian şiu-lea, ori comentariile ilustrate cu statistici ale lui adrian gavrilescu şi-au propus să aducă prejudicii de imagine unor persoane publice sau să inducă opiniei generale vreo nostalgie distopică în care intelectualii trebuie „denunțați" şi refuzați de la actul decizional.

beneficiul acestor contribuții se dovedeşte atât pentru analiza problemelor şi cazurilor individuale propuse, cât şi pentru aceea că ele fundamentează un discurs critic şi teoretic în câmpul dezbaterilor identitare româneşti actuale, care trebuie să depăşească preocuparea aproape obsesivă pentru canonul literar sau pentru istorie şi

---

160 ETICHETA ÎMI PARE DESTUL DE NEPOTRIVITĂ, DIN MAI MULTE MOTIVE: NEOCONSERVATORISMUL AMERICAN, IMPORTAT ÎN FORMELE SALE LIVREŞTI ŞI SPECTACULOASE TERMINOLOGIC ÎN ROMÂNIA, ESTE IDEOLOGIA UNEI STÂNGI ALINIATE POLITICII OFICIALE, CONTESTATĂ DE STÂNGA AUTENTICĂ. TEXTELE LUI HURDUZEU ŞI PLATÓN SUNT PERCEPUTE CA EXPRESIE A DREPTEI CE CONSERVĂ BUNA TRADIȚIE, VALORILE AUTENTICE. UN ALT MOTIV PENTRU CARE AM REȚINERI ÎN ETICHETELE DE TIPUL ACESTA ESTE CĂ NU SE POATE DISCUTA DE UN NEOLIBERALISM ROMÂNESC ACTUAL, ÎN ACCEPȚIA LUI AMERICANĂ, CĂCI NU SUNT ÎNDEPLINITE CONDIȚIILE ECONOMICE CARE L-AR JUSTIFICA, SAU ACESTEA AU FOST IMPUSE PE PIAȚA ROMÂNEASCĂ PRIN ACORDURI INTERNAȚIONALE, ÎNSĂ NU AU MODELAT COMPORTAMENTE ÎN MOD ESENȚIAL. NEOLIBERALISMUL ROMÂNESC AŞA CUM 1-A DEFINIT ŞT. ZELETIN NU A DESCHIS O „TRADIȚIE" NICI LA MOMENTUL RESPECTIV, ASTFEL CĂ AR fi DESTUL DE RISCANT SĂ DISCUTĂM DESPRE UN TANDEM TERMINOLOGIC NEOLIBERALISM-NEONCONSERVATORISM ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC CU O BUNĂ ACOPERIRE A TERMENILOR.

161 PERSONAL NU SUBSCRIU MODULUI ÎN CARE AUTORUL TRANSPLANTEAZĂ INFORMAȚIA TEORETICĂ DIN SPAȚIUL FRANCEZ ŞI AMERICAN ÎN CEL ROMÂNESC, UNEORI OPERÂND ANALOGII CERUTE DE PARTI-PRIS-UL LUCRĂRII SALE. CĂ A ALES SĂ FACĂ PUBLICE CHESTIUNI CARE VIZEAZĂ MORALITATEA PROFESIONALĂ ŞI PERSONALĂ ILUSTRÂND CU NUME CUNOSCUTE ÎN ANUMITE DOMENII ESTE PARTE A „APLICAȚIEI" PE CARE ORICE STUDIU DE ACEASTĂ NATURĂ ESTE OBLIGAT SĂ O REALIZEZE. DACĂ, FASCINAT DE PROPRIA DEMONSTRAȚIE, A OPERAT CU

*A:\tt** INIURI'i LE SAU INFNRMATII NCFIINFIRMATC PI R»NATI» fi RLIPMAT CĂ RĂCNNNDĂ RTIRPRT *At* rfi* A RĂRNR

să integreze şi aspectele analizate în aceste lucrări recente. ele sunt necesare pentru că propun, implicit sau explicit, următoarele:

a. abandonarea rolului central al canonului literar în discursul identitar. Pentru majoritatea statelor-națiune „noi" europene1, explorarea identității se concentra aproape exclusiv asupra canonului literar. Motivele pentru care etosul statului-națiune se suprapunea aproape perfect hărții literare a unei limbi cu statut de limbă națională au fost analizate până la epuizare162, astfel că discuția identitate națională vs. universală în termenii de atunci nu va fi reluată aici. Ceea ce merită reținut este o anume spaimă colectivă a lipsei de autoritate, de credibilitate, de repere solide, care a marcat identitatea colectivă în zorii constituirii statului-națiune modern şi care s-a concretizat în înființarea instituțiilor naționale, în promovarea scriitorilor naționali etc, în paralel cu activitatea de căutare a unor modele culturale cât mai eficiente (dacă cercetăm atent, modelul francez suferă destule contestări la începutul secolului al XX-lea în spațiul românesc, atât din partea tradiționaliştilor, cât şi din partea celor care agreau un oarecare cosmopolitism social). In timp, această nevoie de certitudine duce la instituționalizarea sau politizarea capitalului simbolic. Iar revizuirea necesității reperelor nu urmează o analiză critică autentică, ci o formulă iconoclastă, în mai toate momentele importante ale istoriei noastre moderne.

b. elaborarea unui inventar critic care să reevalueze texte româneşti teoretice din perspectiva utilității lor ca repere de tradiție teoretică reală pentru studiile româneşti. Consider că inițiativele de analiză critică menționate anterior, ca şi cele ale intelectualilor reprezentativi (publici), sunt în egală măsură animate de dorința de a fixa/extinde reperele de analiză, într-un efort comun de a da legitimitate studiilor despre identitatea românească şi de a propune modele sociale.

c. evitarea „tautologiei absolutiste". Ce înțeleg prin aceasta? Asumarea unei poziții care denunță, de pildă, ocuparea spațiului public de către un grup (partea cea mai vizibilă şi mai criticată a cărții lui Sorin Adam Matei, de exemplu) poate foarte uşor cădea în capcana de a aplica reducționist concluziile emise în orice discurs viitor pe aceeaşi temă. Cum la fel şi reacțiile de contestare pot fi puțin nuanțate. In felul acesta se ajunge la o confruntare de opinii care nu mai poate aduce niciun progres metodologic în studiul identității de grup. Să ne amintim, pentru exemplificare, de numărul din Dilema care a scandalizat, în anii '90, prin aceea că îşi propunea să reevalueze centrul canonului literar românesc, anume opera lui Mihai Eminescu. Precaritatea metodologică a unora dintre articole sau fascinația pentru explorarea biografică de tip jurnalistic, înclinând spre jurnalismul de scandal au umbrit un demers necesar şi au dat naştere unei tautologii absolutiste care avea să

---

162 Pentru spațiul românesc amintesc ca referință Marcel Cornis-Pope şi John Neubauer, *Towards a history of the literary cultures in East-Central Europe: theoretical reflections,* ACLS occasional paper, no. 52, New York: American Council of Learned Societies, C2002 cartea Annei-Marie Thiesse *Crearea identităților naționale in Europa,* traducere în limba română de Andrei-Paul Corescu, Camelia Capverde şi Giuliano Sfichi, laşi, Editura Polirom, 2000. Este demn de reamintit aici că majoritatea studiilor din anii 90 din spațiul nord-american care (re) discută problema identității în statul-națiune, precum şi viitorul acestuia ating problema etosului național prin prismă literari Am realizat o sinteză pe texte din anii 90 în *Multiculturalism, globalizare, identitate în discursul cultural la sfârşit <lc mileniu,* 111 *Analele I hiiivrsitalii ()i'idius,* seria filologie, XII, 2001, pp 182-93, accesibil la: liltp//www iniiv oviilius.ro/litere/Anale/ c:-:---/„.0(,.„,.„i-----laf.,„YtICU,,„,„„. /„-.(«.„.v.! ...I ***„'U,***,.....li,,, , I.JM,■„ ,(«,,, ,1,1,.„1,1 ,1,. <K,„,

dureze ceva timp, fără ca părțile implicate (cei care susțineau că examinarea centrului canonului literar românesc nu este legitimă şi cei care au pulverizat, relativist, acest centru) să îşi argumenteze pozițiile la nivelul de importanță a problemelor explorate. A fost ratat, în felul acesta, un moment esențial de analiză critică menită să educe publicul, promovând respectul, echilibrul, judecata vie, dar nepătimaşă. Lectura critică a poetului-național simbol, bine condusă, ar fi putut marca un moment de schimbare în spațiul public românesc în ceea ce priveşte analiza critică a trecutului şi ar fi putut deschide o cale spre lectura vie a operei eminesciene, departe de poncifele critice. La fel, analiza rațională, echilibrată a rolului intelectualului public are rolul de a sugera că între idolatrie sau dispreț există calea de mijloc a respectului şi încrederii în buna-credință, indiferent de la care din părțile ce se confruntă provine.

O foarte scurtă istorie care se repetă

Analiza lui Jacques Le Goff1 demonstrează că, începând cu Evul Mediu identitatea intelectualului a fost periodic supusă redefinirilor, iar poziția acestuia în cetate a variat de la aceea de marginal vagant până la aceea de corporatist practic; această înțelegere a lucrurilor este mai evidentă dacă privim în termeni actuali crearea universităților ca spații de legitimare socială a discursului intelectualilor, aflat la limita dintre religios şi laic. Prima modernitate europeană, a Evului Mediu, a produs o tipologie a intelectualului pe care o regăsim şi în timpul nostru; odată cu naşterea universităților, acestea şi spațiile simbolice „arondate" lor se constituie în sfere de influență publică: Le Goff discută despre dispariția intelectualului autentic medieval prin „instituționalizarea" sa în cadrul universităților, despre integrarea universitarilor în grupurile sociale privilegiate, despre migrarea universitarilor către protectori în vremurile de criză şi, în sfârşit, despre transformarea universitarilor în nobili. Istoriapare să se repete, iar sentimentul pe care această repetare îl generează este fie de calm resemnat sau optimist, fie de uşoară dezamăgire. Sunt importante câteva concluzii ale studiului aici: în raport cu cel care muncea fizic, intelectualul a avut de la început un rol „suspect", în cel mai bun caz excentric în sensul apartenenței religioase sau în sensul nealinierii la politica statului ori a comunității. Identitatea intelectualului a pendulat, aşadar, între realitatea realizărilor lui vizibile (excelența universitară şi/sau de gânditor generic] şi modul în care acesta a fost imaginat de către societatea din care făcea parte.

După un secol, către sfârşitul Evului Mediu, asistăm la renaşterea categoriei intelectualului umanist, viitor locuitor al turnului de fildeş, tipologie „salvatoare" a universitarului decăzut, dependent de cursul politicii şi de susținerea materială a beneficiarilor serviciilor sale sau a celor aflați la putere. Istoria s-a repetat: dacă aducem în discuție temerile din anii '90 ai secolului trecut, constatăm că vocile autorizate sau în orice caz auzite din domeniul ştiințelor educației, sociologiei, reflecției de tip filozofic îndemnau la întoarcerea către umanismul vechi, cu argumentul că hiperspecializarea universitară ajunge să producă indivizi care nu înțeleg lumea în ansamblul ei şi care riscă permanent să îşi piardă libertatea prin dependența profesională de finanțarea programelor, prin grija sau necesitatea de a nu încălca noile norme ideologice ale corectitudinii politice, etc163. Dorința de a reveni la

163 Menționez aici numai următoarele: Dinesh D' Souza, *Illiberal Education,* The Free Press, 1991, o analiză conservatoare a pericolelor presiunii ideologice asupra formării studenților şi respectiv, Bill Readings, *The Uniuersity in Ruins,* Harvard University Press, 1997. In a doua carte se discută direct prăbuşirea instituției universitare nu sub presiunea „ismelor" conjuncturale, ca în cazul primeia, ci pentru că postmodemismul atacă idealurile pe care

vechiul umanism este o formă de nostalgie după „adevărul unic" în condițiile în care postmodemismul a adus slăbirea relației subiect-obiect; cu alte cuvinte, există o nostalgie a certitudinii şi autorității creditabile în domeniul educației şi, prin extensie, în spațiul public în general.

E necesar să repetăm aceste truisme, aducând argumente ce depăşesc frontierele României, pentru că aceste fenomene nu sunt specifice spațiului românesc, dar nici postcomunismului/postmodernismului în exclusivitate. Cu siguranță, ele prezintă câteva trăsături specifice şi incită la identificarea unei tradiții locale sau istorice, dar esența lucrurilor este aceeaşi. Denunțarea intelectualilor sau universitarilor care şi-au abandonat rolul de a oferi certitudini cu valoare de adevăr universal în favoarea implicării lor politice este o atitudine contemporană cu apariția categoriei de intelectual sau cu dezvoltarea breslei universitare. De aceea, iluzia vreunei forme de excepționalism local este neadevărată şi deci, neproductivă în analiză. Cum am scris şi la apariția cărții lui Sorin Adam Matei, mai importantă este explorarea unei tradiții a centrelor de putere intelectuală în modernitatea românească.

în această privință, atât Boierii minții, cât şi Retori, simulacre, impostori pornesc de la momentul junimist. Critica adusă autorilor a vizat faptul că nu au luat în calcul abordările anterioare ale problemei, din care citām numai Contradicția lui Maiorescu de N. Manolescu. Ambii autori, Şiulea şi Matei, au pornit la lucru cu instrumentele sociologiei, nu cu acelea ale istoriei/criticii literare. Reevaluarea fenomenului junimist pe alte baze decât cea literară nu este incompletă şi nici incorectă. Care sunt problemele care fac analiza de tip sociologic, de genul celei profesate de Matei, Şiulea sau Gavrilescu, indispensabilă pentru studiile româneşti actuale?

Două dintre acestea au fost menționate anterior, anume nostalgia certitudinii şi a autorității creditabile. în spațiul posteomunist, autoritatea creditabilă (diferită de cea oficială, în raport cu care indivizii sau grupurile mimează de multe ori acceptarea şi creditarea) este reprezentată de intelectual Nu este cazul să reluăm discuțiile care fac obiectul dezbaterilor din presă sau al conferințelor academice de două decenii, anume tendința spre colaboraționism ori rezistența oarbă a intelectualului est-european. „Comunismul gulaş", la care au avut o contribuție şi intelectualii „oficiali", oferă suficiente date pentru concluziile ce se impun. Pe scurt, intelectualii est-europeni nu au putut să reprezinte polul de certitudine şi autoritate creditabilă cu care au fost, tacit, învestiți de contemporanii lor. Mai interesant este să vedem dacă ratarea acestei nobile misiuni a avut legătură exclusivă cu comunismul. Cu siguranță, nu.

Dorința de certitudine, lăsată în seama celor ce dețineau cheia cunoaşterii şi se presupunea că aveau o înțelegere completă a lumii, nu este o trăsătură recentă a umanității. învestirea intelectualilor cu autoritate morală derivă din istoria acestei categorii sociale, mai precis din dimensiunea religioasă care face clin intelectual o autoritate aproape sacerdotală în câteva accepțiuni istorice ale termenului. Cum am arătat, dependența intelectualului de putere are o natură istorică. La fel şi neîncrederea societății în tipul de intelectual care se bucură de avantajele puterii, după cum istorică este şi drama interioară a intelectualului, care pendulează între abstragere în „turnul de fildeş" şi prezența activă în spațiul public, aceasta din urmă fiind percepută uneori drept colaboraționism. Colaboraționismul care li s-a reproşat intelectualilor încă de la apariția acestei categorii sociale nu se reduce la colaboraționismul comunist. Ceea ce a împiedicat înțelegerea fenomenului a fost

---

educația academică s-a clădit transmiterea binelui şi adevărului. Dacă relația subiect-obiect este definitiv pusă sub semnul întrebării în gândirea post modei na, aliiiu i şi certitudinea asupra adevărului unic

obtuzitatea publică din primii ani ai postcomunismului, care a crezut obsesiv în găsirea reperelor morale ale protestul anticomunist (mai ales în țările central-europene) sau se defineau ca apărători ai vechii ordini ori ai codului moral tradițional. Codul moral era asociat aproape exclusiv cu perioada cuprinsă între cele două războaie.

Cu alte cuvinte, societatea civilă, atâta câtă este ea, a creat un număr de elemente de referință care să ofere iluzia continuității şi să servească în acelaşi timp drept modele în procesul de redefinire a mentalităților după comunism.

Câteva repere de istorie locală

Procesul de revigorare şi adaptare a influenței „grupurilor de prestigiu" intelectual a urmat câteva etape după 1990. în primii ani s-a înregistrat un interes pentru personalitățile reprezentative şi pentru valori culturale la care se renunțase brutal după schimbarea de regim după 1944. în această categorie au intrat oameni de cultură (mai cu seamă scriitori) din perioada interbelică şi mai ales cei care au avut de suferit de pe urma comunismului ori chiar au plătit cu viața „vizibilitatea" dinainte de 1944. S-au reeditat publicații asociate simbolic cu dreapta şi cu renaşterea ei necesară. Editarea, în ediție anastatică, a revistei Gândirea, în 1990 la Editura Roza Vânturilor a avut semnificația simbolică a întoarcerii unui timp auroral al literelor şi societății româneşti aproape de perfecțiune, care avea să fie denumit curând „interbelicul"1.

Figurile reprezentative recuperate din perioada interbelică au fost şi cele care au legitimat identitatea românească în spațiul mondial: Mircea Eliade şi Emil Cioran. Acestora li s-a alăturat Petre Țuțea. Dacă operele ştiințifice ale primilor doi au primit analizele cuvenite şi mai incită încă abordări din cele mai interesante, opera lui Petre Țuțea a trecut mai curând în categoria unei vulgate, un cod de comportament românesc şi creştin, bun de consultat cu aproape orice prilej. Autoritatea acestui intelectual s-a creat nu numai prin biografia şi bibliografia sa (îmbrățişarea entuziastă a marxismului, în tinerețe, închisoarea politică cu acuzația de a fi complotat împotriva regimului de stânga, reflecțiile de antropologie creştină din ultima parte a vieții) cât prin publicarea, în 1993 a 322 de vorbe memorabile ale lui Petre Țuțea (Editura Humanitas). Volumul este o antologie a reflecțiilor orale ale autorului, pe cele mai diverse teme. De la identitatea națională la politica post-1989, volumul propune, prin alegerea editorului, o ipostază a intelectualului cu soluții pentru toate tipurile de probleme, adică a intelectualului umanist, fără o specializare precisă. Astfel, un autor de studii de antropologie creştină deloc simplu de receptat critic este oferit în latura sa de autor de aforisme aplicabile oricărei situații de viață, pentru că provenea clin perioada-repci a culturii române.

Aparenta accesibilitate a opiniilor lui Petre Țuțea îl recomandau ca pe o „variantă" a intelectualului de la şcoala de la Păltiniş oarecum la îndemâna unui public lipsit de accesul la mediul specializat al dezbaterii filozofice. Nu este nimic anormal aici, istoria intelectualului public confirmă această funcție a lui. Ce am vrut să reamintesc aici sunt numai câteva repere ale atmosferei întreținute în sfera publică românească la începutul anilor 90. în plus, această ipostază a intelectualului, cultivată de editorii volumului respectiv, afirmă oralitatea fundamentală a culturii române. O oralitate de tip arhaic, căci oralitatea de tip secundar, specifică tuturor societăților contemporane este pusă în relație de opoziție cu cultura înaltă. Identitatea simbolică a lui Petre Țuțea şi modelul pe care îl reprezintă el imediat după 1990 sunt expresia unei bune conviețuiri între cultura înaltă modernă şi tipologia înțeleptului comunității arhaice

tipic interbelice. Căci cultura populară contemporană apare oarecum sub cultura înaltă, a celor care cunosc şi cultivă valorile interbelice şi legitimează figurile publice care le propagă, în primii ani după 1990.

încercând să înțeleg mecanismele rupturii dintre „elite" şi cultura de masă (asimilată din păcate, nu fără îndreptățire, cu subcultura în ultimii ani) am ajuns la concluzia, studiind presa românească şi tematica textelor publicate de edituri în intervalul 1990-1998, că restauraționismul interbelic a impus un model de intelectual public cu o oarecare lipsă de aderență la realitatea românească supusă la 45 de ani de comunism, un continuator al tipului de intelectual public din anii '20-40. Aceasta reprezenta o iluzie recuperatorie mai mult decât o formă de educare a publicului care nu avusese acces la forme culturale sincrone cu modernismul european. Bunăoară, revistele culturale cu autoritate în spațiul public, precum România literară, Contemporanul inițiază serii de articole în care sunt redescoperite valorile interbelice şi sunt transformate în modele. Mircea Eliade, Emil Cioran, intelectualii grupului Rugul aprins, la jumătatea anilor 90 devin idealuri ale celui care îşi dorea să pătrundă într-o lume intelectuală diferită de falsa cultură de masă propagată de comunism. Tot acum apare şi revista 22, o tribună a intelectualului angajat politic, a reprezentantului societății civile în formare, care se prezintă publicului în aceşti termeni:

„La sfârşitul lunii decembrie 1989 s-a constituit prima asociație neguvernamentală, Grupul pentru Dialog Social, alcătuit din disidenți şi intelectuali ne-compromişi în timpul regimului ceauşist.

Grupul s-a lărgit ulterior, a păstrat profilul profesional variat al membrilor (filozofi, sociologi, scriitori, istorici) şi a admis pluralitatea de opinii.

Principiile Grupului pentru Dialog Social (orientarea prooccidentală, spri- minorităților, atitudine critică față de derapajele puterii) au fost promovate în paginile revistei 22, al cărei prim număr a apărut la 20 ianuarie 1990.

„Colaboratorii revistei sunt nume prestigioase din țară, dar şi din străinătate (SUA, Franța, Germania), analizele politice şi economice din 22 au urmărit istoria acestor 13 ani, timp în care principiile promovate de 22 au dobândit o audiență tot mai largă."

„22 se adaptează din mers schimbărilor societății româneşti, fiind cunoscută ca cel mai bun săptămânal de cultură politică din România."'

Din prezentarea revistei este evidentă poziția de arbitru moral pe care aceasta şi-o asumă prin certitudinea enunțată asupra colaboratorilor; publicația îşi aplică astfel o etichetă excepționalistă, mai curând decât să o propună ca ideal de atins. Nu numai garanția morală asupra colaboratorilor asigură un statut unic publicației, ci şi afilierea internațională care, prin prestigiu, cauțio-nează şi opțiunile ideologice ale colaboratorilor acesteia. Astfel, observăm că orientarea prooccidentală şi susținerea unei agende care aminteşte mai curând de stânga occidentală, decât de dreapta, aşa cum a fost percepută revista de către majoritatea cititorilor ei, asigură prezența unor colaboratori de prestigiu din țări care sunt simboluri tradiționale sau actuale ale sincronizării cu occidentul: SUA, Franța, Germania.

Dacă speculăm cu privire la simbolistica acestei alegeri la nivelul mentalului colectiv românesc, descoperim două dintre modelele aflate în concurență în perioada de definire a identității moderne, Franța şi Germania (spuneam mai sus că dorința de modele, în perioada de elaborare a identității moderne, nu a fost un proces calm). Lor li se alătură modelul actual, cel american, care este echivalat cu democrația la cel mai înalt standard. Iată cum revista societății civile se recomandă drept deținătoarea unui capital simbolic intelectual care o separă şi de publicațiile literare, dar şi de cele care promovau anterior cultura de masă şi care şi-au continuat, în forme noi, activitatea.

Concluzia parțială care se impune de aici este că în primii ani după 1989 se produce şi se întreține noua ruptură dintre cultura „înaltă" care a creat grupurile de elită şi le-a facilitat obținerea autorității pe piața românească de idei şi cultura destinată unui public larg.

Acesta fie a cultivat o variantă vulgarizată a valorilor româneşti reticente la influențele sincrone (tradiționalismul păstrat în formele lui semănătoriste sau convertit într-un naționalism agresiv), fie a derapat către forme de subcultură cunoscute acum. Pe scurt, intelectualii nu au reuşit sau nu au fost interesați de crearea unui public educat, care să perceapă ideile puse în joc decât în extreme, prin mimetism sau respingere.

Câte ceva despre paramodernitate

Am prezentat câteva fragmente din articolul-program al revistei care este legată de redefinirea societății civile după 1989 în mod autentic, dar şi simbolic. Consider că principiile promovate de această publicație, modelele pe care redactorii le aleg ne îndreptățesc să afirmăm că prin opțiunea pentru un anume profil identitar şi un tip de alteritate „pozitivă", societatea civilă din primii ani ai deceniului al zecelea nu este departe de perioada corespondentă din secolul al XIX-lea, când România modernă abia se constituia. Cu alte cuvinte, examinarea conceptului de paramodernitate, aşa cum a fost definit de Sorin Adam Matei, apare necesară pentru înțelegerea fenomenului în dezbatere:

„Ipoteza mea centrală este aceea că grupurile de prestigiu caracterizează societățile paramoderne, printre care se află şi cea românească. Aceste societăți normează participarea la câmpul cultural, omologând calitatea, valoarea de intelectual. In societatea modernă (...), intelectualul se află, de obicei, într-o poziție de clasă, ocupându-şi poziția şi reclamându-şi drepturile sociale prin cerere şi ofertă"164.

„ Termenul paramodem indică aici un tip de organizare socială care, deşi modernă în esență, amestecă structurile modeme cu cele tradiționale. Distincția dintre tradițional şi modern se suprapune celei dintre vechiul regim şi lumea rațională de după revoluțiile sociale şi intelectuale ale secolelor al XVII-lea şi alXVIII-lea"2.

Este interesant de analizat dacă paramodernitatea de care discută autorul, făcând apel la A. de Tocqueville, reprezintă numai un melanj de tradiție şi modernitate sub aparența modernității şi dacă aceasta este tipică societății româneşti în general. O cercetare rapidă asupra câtorva accepțiuni ale termenului ne conduce la cele mai diverse concluzii, culese din câmpul ştiințelor politice, teologie, ştiințe sociale etc. Iată numai trei definiții pentru exemplificare:

1. „[...] paramodern desemnează simptomele şi reacțiile negative ale modernității. E o eroare să credem că aceste aspecte negative ale modernității suntsimple reminiscențe ale premodernității, fiindcă este imposibil să oferim soluții premoderne la problemele modernității. (...) fenomene paramoderne: ascensiunea naționalismului pe baze etnice, dependența de droguri, corupția la nivel oficial, autoritarismul şi anarhia"165 (trad. m.m.).

---

164 c—a .1.... *Mlwtmi Rnirrii mintii* Rururesti. Editura Compania, 2004, p. 15.

165 AM EXPLICAT ACEST TERMEN CU PRIVIRE LA MECANISMELE INFLUENȚEI MODELULUI FRANCEZ ÎN CULTURA ROMÂNĂ ÎN MONA MOMESCU, *Canon, identitate, tranziție,* EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREŞTI, 2007, PP. 7-46 ŞI MAI ALES PP. 96-103. ADOPTAREA UNUI MODEL CULTURAL ÎN SENSUL CEL MAI LARG S-A FĂCUT PROIECTÂND ASUPRA ACESTUIA FUNCȚII RECUPERATORII, ASTFEL CĂ MODELUL ESTE PERCEPUT CA IPOSTAZĂ IDEALĂ A IDENTITĂȚII COLECTIVE PRIN INVERSAREA MECANISMELOR ALTERITĂȚII. AVEM DE-A FACE CU O FORMĂ DE „ALTERITATE ANTICIPATĂ POZITIVĂ", AŞA CUM AM NUMIT-O, PRIN

„paramodern [desemnează] paradoxul de a te afla pe lângă şi dincolo de modernism. Cultura paramodernă constituie în esența ei o reacție de natură estetică şi cognitivă la tehnologiile din perioada ce a urmat epocii tiparului"166 (trad. m.m).

„paramodern [desemnează] etapa culturii care transcende violența şi i se opune"167.

din sublinierile de mai sus observăm că paramodernitatea nu implică neapărat o formă de retard cultural. termenul comportă o serie de conotații pozitive: se constituie ca o reacție la superficialitatea cotidiană în numele vechiului umanism, reprezintă o reacție de natură estetică şi cognitivă la dominația tehnologică din prezent etc. cu alte cuvinte, paramodernitatea este o formă de „conştiință" a modernității prin care aceasta încearcă să contracareze efectele negative ale raționalizării şi violenței.

paradoxul paramodernității este că uneori prezintă aceleaşi trăsături negative pe care încearcă să le contracareze, conform definiției 1. de aceea este mai simplu să înțelegem de ce definiția 2 preferă formularea care expediază rapid: „pe lângă" şi „dincolo" de modernism. paramodernitatea nu poate fi asociată cu tradiționalismul, însă merge dincolo de modernitate tocmai prin încercarea de a contracara trăsăturile cele mai neplăcute ale acesteia, fără şanse de a reuşi, de vreme ce nu poate scăpa de aceleaşi trăsături negative.

înțelegem de aici că a te păstra în zona paramodernității înseamnă a sesiza critic defectele modernității care este totodată deziderat şi obiect de suspiciune, a respinge formele culturii tradiționale, dar a te folosi de ele atunci când servesc scopului de a contracara efecte considerate negative.

una din constatările eseului care deschide Boierii minții este tocmai această dublă ancorare temporală a membrilor grupurilor de prestigiu, care deconspiră atitudini conservatoare sau ne-occidentale, pe care le practică altminteri fără rezerve. în cartea mai puțin nuanțată a lui adrian gavrilescu, persistența în paramodernitate se traduce prin convertirile ideologice bruşte ale unor universitari de stânga, cu responsabilități ideologice până în 1990 în promotori ai democrației sau transformarea mediului academic într-o afacere de familie.

cred că este util în acest context să discutăm de o dublă codare a limbajului intelectual, care ilustrează acele pe lângă şi dincolo de specifice paramodernității.

pe limba democrației

ADOPTAREA ÎN ANUMITE MEDII A LIMBII, A CUTUMELOR SOCIALE, A VESTIMENTAȚIEI CA SISTEM SEMIOTIC ETC. ACELAŞI FENOMEN SE ÎNREGISTREAZĂ DUPĂ 1990 CU „MODELUL DEMOCRATIC", PUȚIN DIFERENȚIAT

166 AM ÎNTREPRINS O ANALIZĂ A CÂTORVA ELEMENTE DE IMAGINAR COLECTIV ÎNTR-O LUCRARE ÎN CARE ÎNCERCAM SĂ PREZINT NATURA MECANISMELOR CARE AU FĂCUT CA, IMEDIAT DUPĂ 1989, MODELELE INTELECTUALE ROMÂNEŞTI SĂ PENDULEZE ÎNTRE RESTAURAȚIONISMUL INTERBELIC ŞI „ETERNITATEA" LUI I.L. CARAGIALE, CONFUNDAT DE ACUM CU OPERA SA LITERARI LUCRAREA A FOST PREZENTATĂ LA CONFERINȚA CENTRULUI DE STUDII ROMÂNEŞTI DE LA IAŞI, 2002: *The Local vs. The Others: l.L. Caragiale's Literary Work as an Intemal-Use Identity Pattern.* CONCLUZIA LA CARE AM AJUNS, DUPĂ STUDIUL ARTICOLELOR DE FOND DIN PUBLICAȚIILE CULTURALE FRECVENTATE *(România literară, 22, Contrapunct* ETC), ERA CĂ „INTERBELICUL" RĂMÂNE UN MODEL IDEAL, ÎN VREME CE OPERA LITERARĂ A LUI I.L. CARAGIALE TRAVERSEAZĂ GRANIȚA LITERATURII ŞI DEVINE UN MODEL POLITIC, CUM S-A VĂZUT ÎN CAZUL PARTIDULUI LIBER-SCHIMBIST, CARE A OBȚINUT UN LOC DE DEPUTAT LA ALEGERILE DIN 20 MAI 1990. ÎN ORICARE DIN ACESTE SITUAȚII, NE

in ,-a».iri *Ap* rantnnarp ÎN forme de .UZ INTERN" ÎNTR-UN MOMENT ÎN CARE ROMÂNIA TREBUIA

limbajul invocă, în argumentație, valorile occidentale în mod nediferențiat. termeni precum democrație, economie de piață, libertate de exprimare, libertate individuală constituie, mai ales în prima jumătatea a anilor '90, elemente ale unui cod lingvistic specific unei forme de „alteritate anticipată pozitivă"168 ale cărei detalii nu au fost neapărat explicate. examinarea presei din primii ani dovedeşte din plin acest lucru169. la nivel intelectual, aceasta s-a tradus prin alegeri tematice şi de limbaj care operau în acelaşi cod, creând iluzia că există grupuri sau indivizi care dețin cheia înțelegerii şi aplicării democrației, după cum pot şi garanta, prin calitățile şi activitatea lor, schimbările aşteptate la nivelul identității colective româneşti.

nu numai intelectualii care au coagulat în jurul lor „grupuri de prestigiu" se înscriu în această categorie. nu trebuie să uităm rolul pe care jurnaliştii-comentatorişi autorii de documentare istorice/politice şi culturale l-au avut în primii ani după 1989 în acest proces. în opinia mea, comunicând în baza codului menționat anterior, toți au contribuit la crearea spațiului public românesc actual, în care grupurile de prestigiu intelectual au putut să-şi capete legitimitatea.

Majoritatea actorilor prezenți în acest spațiu public glisează de la o specializare la alta, mai precis îşi asumă rolul istoric de intelectual în tradiție universală şi românească. în primii ani de postcomunism, ei afişează atribute ale unor roluri care constituiseră apanajul fostului lider politic şi al deținătorilor de funcții oficiale vizibile, cum ar fi: competența nespecializată/difuză şi generalizată: în ştiințe politice, literatură, la început chiar economie; autoritatea vocii, preluarea necritică sau prea puțin critică a opiniilor intelectualilor „vizibili". Cu alte cuvinte, aceşti actori de pe scena publică umplu un gol de autoritate rămas după schimbarea de regim din 1989. Ca în orice moment de rede-finire identitară, autoritatea pe care ei o reprezintă este adoptată voluntar de către „public", acesta asimilând-o cu „modelele necesare".

Astfel, noul mesianism, pe care Sorin Adam Matei îl atribuia grupurilor de prestigiu, tipic mai degrabă premodernității, este pregătit pentru lansare în spațiul public. La aceasta contribuie şi intelectualii umanişti, în virtutea adevărurilor „nespuse" pe care comunismul le-a trecut sub tăcere, dar pe care intelectualii umanişti le dețin. O altă categorie profesională chemată la redefini-rea mesianismului de uz public este, spuneam, cea a jurnaliştilor comentatori şi a autorilor de documentare care „dezvăluie": ei sunt şi acum prezenți în spațiul public pentru a reflecta, deseori pe ton ultimativ, cu mai multă sau mai puțină competență profesională, asupra majorității

---

168 AM EXPLICAT ACEST TERMEN CU PRIVIRE LA MECANISMELE INFLUENȚEI MODELULUI FRANCEZ ÎN CULTURA ROMÂNĂ ÎN MONA MOMESCU, *Canon, identitate, tranziție,* EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREŞTI, 2007, PP. 7-46 ŞI MAI ALES PP. 96-103. ADOPTAREA UNUI MODEL CULTURAL ÎN SENSUL CEL MAI LARG S-A FĂCUT PROIECTÂND ASUPRA ACESTUIA FUNCŢII RECUPERATORII, ASTFEL CĂ MODELUL ESTE PERCEPUT CA IPOSTAZĂ IDEALĂ A IDENTITĂŢII COLECTIVE PRIN INVERSAREA MECANISMELOR ALTERITĂŢII. AVEM DE-A FACE CU O FORMĂ DE „ALTERITATE ANTICIPATĂ POZITIVĂ", AŞA CUM AM NUMIT-O, PRIN ADOPTAREA ÎN ANUMITE MEDII A LIMBII, A CUTUMELOR SOCIALE, A VESTIMENTAŢIEI CA SISTEM SEMIOTIC ETC. ACELAŞI FENOMEN SE ÎNREGISTREAZĂ DUPĂ 1990 CU „MODELUL DEMOCRATIC", PUŢIN DIFERENŢIAT

169 AM ÎNTREPRINS O ANALIZĂ A CÂTORVA ELEMENTE DE IMAGINAR COLECTIV ÎNTR-O LUCRARE ÎN CARE ÎNCERCAM SĂ PREZINT NATURA MECANISMELOR CARE AU FĂCUT CA, IMEDIAT DUPĂ 1989, MODELELE INTELECTUALE ROMÂNEŞTI SĂ PENDULEZE ÎNTRE RESTAURAȚIONISMUL INTERBELIC ŞI „ETERNITATEA" LUI I.L. CARAGIALE, CONFUNDAT DE ACUM CU OPERA SA LITERARI LUCRAREA A FOST PREZENTATĂ LA CONFERINȚA CENTRULUI DE STUDII ROMÂNEŞTI DE LA IAŞI, 2002: *The Local vs. The Others: l.L. Caragiale's Literary Work as an Intemal-Use Identity Pattern.* CONCLUZIA LA CARE AM AJUNS, DUPĂ STUDIUL ARTICOLELOR DE FOND DIN PUBLICAȚIILE CULTURALE FRECVENTATE *(România literară, 22, Contrapunct* ETC), ERA CĂ „INTERBELICUL" RĂMÂNE UN MODEL IDEAL, ÎN VREME CE OPERA LITERARĂ A LUI I.L. CARAGIALE TRAVERSEAZĂ GRANIȚA LITERATURII ŞI DEVINE UN MODEL POLITIC, CUM S-A VĂZUT ÎN CAZUL PARTIDULUI LIBER-SCHIMBIST, CARE A OBȚINUT UN LOC DE DEPUTAT LA ALEGERILE DIN 20 MAI 1990. ÎN ORICARE DIN ACESTE SITUAȚII, NE

problemelor cotidiene sau cu efect pe termen lung: economie, situație politică internă şi internațională, istorie şi anticiparea unor evenimente etc. Izvoarele şi mecanismele „grupului de prestigiu" ilustrat de jurnalişti a fost analizat de autorul volumului Boierii minții într-un articol publicat inițial în revista Cultura170, în care, cu argumente antropologice demonstra că rolul de diurnarius vates al jurnalistului român post-1989 ilustrează o tipologie a societății aflate într-o stare liminală, determinată de tranziția dintre două modele sociale. într-o astfel de societate, jurnalistul are povara unei vocații sacre, care îl transformă într-o „persoană carismatică, ce îşi exercită misiunea în virtutea unui dar şi conform propriilor sale reguli".

în varianta contemporană, în care separația între înalt/elitar şi popular este mai evidentă ca până acum171, acest rol social este atribuit intelectualului umanist din grupul de prestigiu, a cărui principală cale de exprimare este textul scris, dar care uzează treptat şi de avantajele culturii imaginii. Aşa se face că multe din textele acestor intelectuali au fost transformate mai apoi în cărți audio. Se uzează aşadar de apanajele tehnologice ale modernității târzii, conținuturile transmise fiind dincolo de ea ideologic, într-un dincolo greu de definit. Invocarea avantajelor „înapoierii", într-una din conferințele lui H.R. Patapie-vici172, cu toată intenționalitatea simbolică, evidențiază acest paradox al preferinței pentru facilitățile societății postindustriale, în timp ce discursul învestit cu autoritate simbolică analizează beneficiile tipului premodern. Tot de persistența formelor premoderne țin şi alianțele de tip universitar, care sunt alianțe familiale, de multe ori, sau de grup restrâns. Preocupări pentru mecanismele de constituire ale grupurilor de prestigiu se regăsesc şi la Lucian Nastasă, în studiul Mecanisme de selecție şi integrare a elitei universitare româneşti. Alianțele familiale173. Pornind de la analiza situației familiale ale unor personalități ale vieții universitare româneşti de la începuturile ei, autorul identifică trei tipuri de strategii de selecție şi integrare, care au la bază alianțe matrimoniale, relații de reproducere sau tipologii familiale de natură simbolică, cum ar fi alegerea unor anumiți martori ai căsătoriei sau naşi, meniți să faciliteze ascensiunea în mediul universitar autohton sau chiar străin. Constituirea grupurilor de prestigiu în spațiul academic urmează, se pare, această regulă, tipică şi ea societăților aflate într-un moment liminal al coagulării lor. Mai mult, caracteristicile momentului liminal se transferă şi asupra celui de prelungită tranziție de după 1989, aşa cum a demonstrat Adrian Gavrilescu.

Deducem astfel că discursul pe limba democrației nu face altceva decât să ascundă perpetuarea unor forme şi practici sociale de natură paramodernă, la adăpostul atitudinii condescendente față de popular şi prin invocarea unor repere teoretice sau practice „universale".

Pe limba românismului

---

170 H.R. Patapievici, *Despre avantajele şi dezavantajele înapoierii,* conferință prezentată la Universitatea Ovidius Constanța, 26 mai 2005, seria *Conferințele Microsoft,* text disponibil- la: http://www.scribdcom/cW968₉987/PAT^
inapoierii-

171 Studiul este disponibil la: http://www.history-cluj.ro/Istorie/cercet/Nastasa/Aliante_

172 H.R. Patapievici, *Despre avantajele şi dezavantajele înapoierii,* conferință prezentată la Universitatea Ovidius Constanța, 26 mai 2005, seria *Conferințele Microsoft,* text disponibil- la: http://www.scribdcom/cW968₉987/PAT^
inapoierii-

173 Studiul este disponibil la: http://www.history-cluj.ro/Istorie/cercet/Nastasa/Aliante_

b. Dubla codare ce ilustrează paramodernitatea românească operează, pe de altă pare, şi prin invocarea valorilor româneşti, prin profesarea „românismului" după mecanisme similare cu cele de la a. Este greu însă de crezut că intelectualii care operează cu a doua ipostază a limbajului sunt promotori ai ideologiei de dreapta; o bună parte dintre ei provin din zonele privilegiate ale regimului dinainte de 1989. De asemenea, posibilele temeri cu privire la un reviriment al formelor culturale generate de mentalitatea dinainte de 1989 nu au temei. A doua codare a limbajului în spațiu public pune în mişcare mecanisme de apărare, în care alteritatea este construită previzibil — celălalt este suspect, răuvoitor, nepatriot. Acest tip de alteritate nu se referă numai la alogenii tradiționali sau cel mult politici, în ecuația la fel de bine cunoscută Est/Vest, străinul/românul. Utilizatorii acestui cod sunt actori sociali cu un profil la fel de eterogen şi interesant ca şi cei prezentați la a. Din confruntarea acestor două coduri se nasc interminabile polemici ca aceea referitoare la patriotismul vs. libertatea artei, din vara anului 2008, cu referire la expoziția ICR la New York. Faptul că ambele „părți" implicate în polemica respectivă — oficialii ICR, curatorii expoziției, precum şi contestatarii — au ratat să-şi exprime o afiliere ideologică clară şi nu au reuşit să creeze un spațiu public al dialogului mi se pare elocvent. Polemica „de idei" tipică intelectualului din regimurile totalitare[174], se vede şi aici. în confruntarea cu pricina, atât contestatarii, cât şi intelectualii publici au avut o poziție de apărat. Unii au construit o imagine de sine de păstrători ai valorilor „românismului" autentic, ceilalți şi-au văzut contestată reputația de formatori de gust şi opinie din pozițiile de autoritate culturală oficială pe care le dețineau.

Iată, simplificate, elementele dublei codări a limbajului din discursul public românesc analizat pe scurt mai sus. Acestea redau, în opinia mea, esența confruntării identitare actuale: integrează „traume" colective asociate cu comunismul, cum ar fi monitorizarea discursului public (discurs „oficial" vs. discurs „neoficial"), repun în discuție termenul-cheie din discursul identitar dinainte de 1989, anume „valoarea culturală/literară/ştiințifică", ce definea intelectualul est-european şi îl absolvea de vina neimplicării în viața socială sau de vina colaboraționismului, propun în ecuația identitate-alteritate operatori forte ai discursului actual: libertate, democrație vs. identitate națională şi moralitate cutumiară:

democrație vs. românism
libertate vs. moralitate cutumiară
autoritate în spațiul public vs. monitorizarea autorității în spațiul public
legitimare a valorii vs. contestare a valorii

Este evident că toate aceste perechi de trăsături apar în discursul reprezentanților românismului în varianta sa reducționistă. De pildă, sexualitatea în artă este echivalată cu lipsa de patriotism şi ocupă mai mult spațiu în polemica respectivă decât analiza lucidă a valorii şi eficienței, în raport cu scopul propus, de reprezentare, a unor expoziții similare cu aceea din vara lui 2008 de la ICR New York. Aceste trăsături apar invocate şi în discursul membrilor grupului de prestigiu organizator,

---

[174] O analiză interesantă găsim la Iulia Voina-Motoc, *European Tradition and European Society of International Law: Some Remarks About Totalitarian Legacy,* în *Baltic Yearbook of International Law,* Brill, 2006. Analizând contribuția est-europeană la constituirea unei tradiții moderne a dreptului internațional, autoarea studiază contribuția intelectualilor din țările respective la conservarea şi afirmarea drepturilor fundamentale ale omului, ceea ce ar fi asigurat o evoluție a drepturilor omului „sincronă" cu Vestul Europei. Din păcate, dizidenta nu a produs decât un discurs simbolic, receptat de public drept codilii aut **-..i Milniiniant**

Studiul mi-a fost semnalat de autoare, în timpul dlsi iitnloi pe . aic Ic am avut pe tema

care acuză lipsa de educație artistică a unora dintre privitori, ignorarea libertății de a alege participarea sau nu la un eveniment artistic; mai intervin considerații referitoare la trecutul legat direct de aparatul de stat comunist şi de adeziunea la formele represive ale acestuia în rândurile publicului contestatar. Comentariile care vizează direct personalități oficiale sau publice şi atacurile personale sunt şi ele prezente de ambele părți, lăsând în plan secund o discuție necesară despre dialogul intercultural real pe care o expoziție de artă plastică îl deschide şi despre mecanismele de imaginare a celuilalt (în cazul de față, românii, arta românească) de către „publicul occidental", despre aşteptările publicului în general.

O scrisoare

Dubla codare a limbajului cultural are rolul de a crea iluzia unei opțiuni morale şi ideologice tranşante, amânând în acelaşi timp, uneori în funcție de circumstanțe, luarea unei decizii. în felul acesta, protagoniştii joacă roluri retorice care îi proiectează în paramodernitatea în care privilegiile reale sau atribuite uneori de publicul receptor coexistă cu enunțarea „principiilor" care trebuie să domine societatea: libertate, democrație, meritocrație. Ce înseamnă aceasta? Că o atitudine normală în comunicarea din spațiul public — acceptarea unei poziții opuse, alegerea de a nu răspunde neapărat tuturor opiniilor adverse, crearea unor pauze de discurs menite să stimuleze reflecția individuală asupra ideilor vehiculate — nu sunt exercitate de fiecare dintre cele două tipuri de actori din spațiul public, fiecare percepând ca alteritate tipul de codare neactualizat, dar identificat la celălalt. Dialogul real este astfel periclitat, iar abordările critice la adresa unei poziții sau a alteia sunt percepute ca atacuripuțin o polemică de idei şi mai mult negări radicale175. Alertați de tonul articolului lui Mircea Mihăieş, care discredita realizările de natură educațională sau ştiințifică ale celor stabiliți în afara granițelor României şi care se legitimau, direct sau indirect, drept o generație cu vederi diferite de grupul intelectual pe care autorul articolului îl reprezintă, în contextul reacțiilor la Boierii minții, cei vizați, tineri cercetători, doctoranzi, universitari au reacționat la fel de radical printr-o scrisoare deschisă adresată preşedintelui țării. Scopul ei a fost prezentarea realizărilor profesionale ale sus-amintitului grup şi demonstrarea că negarea dreptului lor la analiza critică a grupurilor de prestigiu nu are suport. Reacția lor marchează confruntarea între două tipuri istorice: intelectualul umanist care are apanajul de a se pronunța asupra celor mai variate probleme şi de a emite opinii cu autoritate asupra acestora şi specialistul afiliat unei formule instituționale cu reguli foarte precise:

Scrisoare deschisă către Domnul Traian Băsescu, PREŞEDINTELE ROMÂNIEI
5 mai 2005
Domnule Preşedinte,
Suntem un grup de profesori şi cercetători de origine română angajați la mai multe universități nord-americane.
De curând, în calitate de preşedinte de onoare al Institutului Cultural Român (ICR), ați numit o nouă echipă la conducerea acestei instituții. ICR are drept unul din scopurile principale, „păstrarea unei legături vii cu românii de pretutindeni, din jurul frontierelor noastre, ca şi cu cei din diaspora, în vederea conservării identității lor culturale" (site-ul ICR). Salutăm interesul dumneavoastră legat de consolidarea

175 text disponibil la; http://wvvw.romanialibera.corn/articole/articolphp?step=articol&id:=ao4

diplomației culturale româneşti, şi suntem gata să vă sprijinim în măsura posibilităților noastre.

Din păcate [...] în revista România Literară, Nr. 15 din 20 aprilie 2005, am citit cu uluire editorialul d-lui Mircea Mihăieş, vicepreşedinte al Institutului Cultural Român. Textul, intitulat Oierii minții, este un atac de o violență fără precedent la adresa noii generații de universitari de origine română din Statele Unite şi Canada. Venind din partea unui funcționar al ICR (profesor universitar de literatură americană), acest atac, suburban în ton, marcat de o lipsă de deontologie şi de numeroase erori logice şi de informație, este în vădită contradicție cu funcția pe care o deține dl Mihăieş, aceea de vicepreşedinte al Institutului Cultural Român.

Dl. Mihăieş a ales să atace integritatea profesională a unei întregi generații culturale care a decis să se stabilească în Statele Unite şi Canada. Deşi atacul pare motivat de titlul unei cărți pe care mărturiseşte că nu a citit-o, volumul lui Sorin Adam Matei Boierii minții (un eseu critic dedicat vieții culturale româneşti), dl. Mihăieş se lansează într-o diatribă nu numai împotriva autorului cărții, ci împotriva unui întreg grup profesional din care acesta face parte. Luând în considerare argumentele expuse mai sus, credem că dl Mihăieş este cu totul nepotrivit pentru a ocupa funcția de vice-preşedinte al Institutului Cultural Român.

Domnule Preşedinte, prin ceea ce facem, prin cursurile pe care le predăm, prin proiectele de cercetare în care suntem implicați, prin ceea ce publicăm, prin simpla noastră prezență în viața academică americană, noi suntem deja un factor al diplomației culturale româneşti. [...]'

Am subliniat câteva elemente care îmi susțin ipotezele anterioare în acest text al scrisorii: interlocutorii au tentația de a se defini activând codul de limbaj în acelaşi fel ca şi cei pe care îi denunță: se singularizează ca „generație culturală", îşi arogă rolul de factor important al diplomației culturale şi solicită, pe baza considerentelor anterioare, măsuri administrative punitive, aşa cum şi oponentul o făcea, mai mult sau mai puțin voalat, în articolul din România literară Prezența acestui grup în SUA şi Canada este utilizată ca o formă de legitimare în spațiul modelului identitar considerat cel mai performant după 1990, spațiul nord-ame-rican în vreme ce intelectualii umanişti rămân fideli modelului european şi amendează modernismul târziu (v. H.R. Patapievici, Omul recent), universitarii specializați se legitimează prin prezența lor confirmată în spațiul modernismului târziu. Termenii „dialogului" perpetuează însă tiparul paramodernității.

Dezbateri recente

Relativ recent, problemele enunțate în cartea lui Sorin Adam Matei au fost reluate într-un schimb de articole dintre H.R. Patapievici şi Carmen Muşat, publicate în Evenimentul zilei şi Observator cultural?. Reamintesc pe scurt în cronica notelor de jurnal publicate de Livius Ciocârlie în volumul Cm dinții delână, Carmen Muşat constata că practica de acaparare a unei poziții publice de maximă vizibilitate, cu pericolul de a refuza opinii contradictorii sau critici, însoțită de tocirea simțului critic în raport cu faptele celor aflați la putere, nu este tipică societății totalitare de acum trei decenii, când autorul jurnalului scria. Ea comentează, dându-i ca exemplu pe intelectualii cu funcții publice actuale, care se comportă similar. H.R. Patapievici reacționează, afirmând că autoarea practică tehnica stigmatizării intelectualilor publici în rândul cărora el însuşi se numără: „In fond, această diferență între puncte de vedere ar fi putut fi. acceptată în termeni de opinii diferite. Dna Muşat, alăturându-se poziției astăzi dominante în mass-media, a preferat să adopte, împotriva celor care

exprimă opinii diferite de ale sale, tehnica stigmatizării. Din nişte personalităţi individuale, Rodica Culcer, Traian Ungureanu, Mircea Mihăieş şi cu mine am fost transformaţi într-o categorie ameninţătoare, care luptă să dea puteri nelimitate unui singur om şi stă să distrugă democraţia. Este, în mod demonstrabil, o minciună. în loc să ne comparăm argumentele, suntem împinşi să ne ascuţim adjectivele, în război. Acest mod de a ne raporta la partenerii de spaţiu public prin încadrarea lor în categorii blamabile nu numai că împiedică găsirea adevărului, dar întârzie fără termen stabilirea unei solidarităţi morale, fără de care dialogul este numai un pretext pentru aplicarea stigmatului, cu înveninarea şi stricarea relaţiilor."176

Dezbaterea va fi continuată, cu contribuţii ale ambelor părţi, şi cu extinderea de la polemica punctuală la dezbaterea de idei privind atacul la persoană (Bogdan Suceavă)177 şi efectele benefice ale acestuia pentru crearea popularităţii sau statutul intelectualului public (Iulia Popovici)178 şi conflictul între generaţii. De pildă, articolul Iuliei Popovici despre monopolul pieţei de idei de către o anume categorie de vârstă şi eventual de sex prezintă locuri comune referitoare la profilul cultural românesc de la începuturile conturării identităţii moderne — scriitorii/intelectualii reprezentativi sunt bărbaţi, ei impun o direcţie ideologică/culturală care va da profilul pentru un anume interval de timp etc. Dezbaterea iniţiată de Centrul de Analiză şi Dezvoltare Instituţională (CADI) a supus discuţiei natura şi cadrul modificării constituţiei şi a atins şi rolul intelectualului public în raport cu puterea politică. Nesfârşitele polemici referitoare la angajarea politică a grupului de intelectuali din „grupul de prestigiu", oricare ar fi acela, lasă însă neabordate nişte probleme esenţiale, cum ar fi:

1. Complezenţa faţă de puterea politică este o trăsătură a intelectualului, veche de când istoria sa, cum aflăm, mai ales când intelectualitatea trece în etapa de instituţionalizare şi dependenţă materială de structurile administrative sau politice. Complezenţa intelectualului est-european şi, în special, a celui român, faţă de putere, indiferent de ideologia adoptată a fost de asemenea contemporană cu istoria lui. Este superfluu să reluăm dezbaterile despre intelectualul est-european, „gândirea captivă" şi tragedia de a fi intelectual într-un regim totalitar. S-a scris suficient despre asta şi o lectură critică trimite către aceleaşi întrebări cărora nu li s-a răspuns nici până acum: cum se câştigă statutul de intelectual public şi care sunt paradoxurile şi riscurile acestei poziţii? Cred că aici merită semnalată situaţia din perioadele de tranziţie, care situează intelectualul umanist între două lumi, punându-1 în faţa dilemei de a alege partea puterii şi a-şi păstra vizibilitatea sau de a ieşi în afara spaţiului public. O analiză relevantă în acest sens găsim la Ana Selejan, în volumul Trădarea intelectualilor179. în capitolul Similitudini, autoarea formulează o posibilă analogie între situaţia din perioada de tranziţie 1944-1947/49 şi situaţia din primii ani după 1989. în ambele momente istorice:

---

176 V. *ort. cit.,* NOTA 18.

177 BOGDAN SUCEAVĂ, *Dincolo de efectul insultei,* ÎN *Observator cultural,* NR. 458/28.01.2009 DISPONIBIL LA:

HTTP:/ / WWW. OBSERVATORCULTURAL.RO/DINCOLO-DE-EFECTUL-INSULT EI*ARTICLEID_ 21104-ARTICLES_DET.AILS.HTML

178 IULIA POPOVICI, *Intelectualul public faţă cu reacţiunea,* IN *Obsen>ator cultural,* NR.

.icSARm mnn ITIVRUIML-IIL LI 1,11 .V//,.,,.,.., .,U...,.....,. ..I.....I ... /1... „I.....L.L:.. *C.*^. ....

179 V. *ort. cit.,* NOTA 18.

„Dincolo de țara muncitoare, care era cu partidele de stânga, un optimism tembel, o largă şi aproape majoritară adeziune a intelectualilor, în special personalități marcante din domeniul culturii şi ştiinței, se afirmă tot mai evident în lupta pentru impunerea noii democrații, bazată pe idealurile şi principii comuniste. Iată, deci, alt paralelism: şi atunci oamenii de cultură, mai ales scriitori, universitari, artişti plastici erau în fruntea revoluției duse în presa zilei pentru impunerea viziunii şi revendicărilor partidului lui Lucrețiu Pătrăşcanu, Ana Pauker şi Gheorghe Gheor-ghiu-Dej; şi acum, oameni de cultură, universitari, actori, pictori, avocați (...) toți luptă cu aceeaşi vehemență împotriva a tot ceea ce a însemnat comunismul sau ar putea el să însemne180. Nu s-ar putea spune că principiul negării negației (...) nu funcționează din plin181. Sigur, există cauzalități şi motivații perfect admisibile, dar dacă vrei să duci raționamentul mai departe şi aplici acest principiu verificat la nivel social-politic, nu poți să nu te întrebi, tot retoric şi filozofic, ce va fi peste jumătate de secol, sau poate mai devreme: oamenii de cultură — părăsindu-şi preocupările ca şi atunci, ca şi acum — sateliții cărei voințe sau forțe politice vor fi ei?"182

' Ana Selejan, Trădarea intelectualilor. Reeducare si prigoană, ediția a Il-a, Bucureşti,

Am subliniat în text analogiile pe care autoarea le identifică, fără explicații extinse, între cele două momente istorice. O bună parte din analiza din volum este dedicată convertirii treptate a intelectualilor „turnului de fildeş" (în bună parte, reprezentanții celui de al doilea val al avangardei) la ideologia comunistă şi transformarea lor în vocile ei. Am putea conchide de aici că fenomenul acesta este specific oricăror substituiri de regim şi ideologie şi că intelectualii, artiştii au fost sensibili la regimul politic încă din antichitatea greco-latină. Dacă admitem că lucrurile stau aşa, atunci orice analiză devine inutilă, iar categoriile şi conceptele invocate în dezbatere (grupuri de prestigiu, paramoder-nitate) nu îşi mai găsesc funcționalitatea. Imaginea intelectualului închis în „turnul de fildeş", refuzând orice contact cu societatea sau fiind sancționat dacă o face este o ipostază tot atât de periculoasă ca şi cealaltă.

Problema care rămâne şi care creează similitudinea celor două epoci de „tranziție" este în ce măsură intelectualul public îşi păstrează rolul fundamental, acela de cunoscător într-un domeniu de specializare şi de individ care îşi asumă reflecția critică asupra societății şi în ce măsură însăşi legitimarea calității sale publice de către o formă de putere în funcțiune îi alterează statutul de intelectual. Cred că aceasta este problema pe care cei care simt un început de cenzură manifestat de membrii grupurilor de prestigiu o supun analizei. Pe de altă parte, strigătul intelectualilor publici care se simt amenințați şi transformați în responsabilii eşecurilor sociale pentru că susțin poziția administrației prezidențiale acoperă traume din perioada comunistă, impunând analogii cu statutul de dizident (statut consumat sau rămas doar deziderat), disputat de intelectualii din țările postcomuniste şi analizat critic după 1989.

Implicarea intelectualilor umaniști sau a celor specializați în diverse domenii ale ştiinței în apărarea drepturilor fundamentale ale omului183 fie a fost de natură

---

180 V. ***ort. cit.,*** NOTA 18.

181 V. ***ort. cit.,*** NOTA 18.

182 BOGDAN SUCEAVĂ, ***Dincolo de efectul insultei,*** ÎN ***Observator cultural,*** NR. 458/28.01.2009 DISPONIBIL LA:

HTTP:/ / WWW. OBSERVATORCULTURAL.RO/DINCOLO-DE-EFECTUL-INSULT EI*ARTICLEID_ 21104-ARTICLES_DET.AILS.HTML

183 EDWARD W. SAID, ***The Public Role of Writers and Intellectuab,*** ÎN: ***The Nation,*** SEPT., 17, 20C > 1

simbolică (în sensul de a fi generat un inventar de imagini şi locuri comune de limbaj asociate cu „literatura de sertar", scrisă în „limbaj cu cheie"), fie a fost convertită până la urmă într-o participare moderată la viața publică a regimului, cu păstrarea privilegiilor. Cazurile autentice de opoziție s-au concretizat, în majoritatea țărilor în discuție, cu eliminarea fizică a intelectualilor dizidenți, cu emigrarea şi blocarea lor ulterioară în alte ideologii sau cu dispariția din viața publică. S-ar deduce de aici că trauma unei dizidente neconsumate îi face pe intelectualii publici să se manifeste radical la eventualele critici şi să se considere stigmatizați când le este analizată complezența față de putere. Tot această traumă îi face să conteste nediferențiat comunismul şi să propună, argumentând, modele anterioare acestuia. Aceasta ar putea fi o explicație pentru transformarea unei perioade din istoria secolului al XX-lea românesc în categorie temporală şi concept operant: interbelicul

Cum am arătat în prima parte, popularizarea modelelor considerate de dreapta sau în orice caz contestatare ale comunismului şi transformarea textelor acestora în cheie de acces în lumea intelectuală „bună" pare mai curând o încercare a intelectualilor publici post-1989 de a-şi vindeca propriile traume. Una, cea a dizidentei de catifea, cealaltă, a ratării (din rațiuni obiective, de vârstă) a participării la interbelic, adică la momentul de sincronizare modernistă. Iată aici încă unul din motivele existenței în paramodernitate.

2. Crearea, în spațiul public, a condițiilor în care acțiunile, opiniile intelectualilor cu prestigiu capătă rol educativ. Invoc aici un articol din 2001 al lui Edwarcl Said, referitor la rolul scriitorilor şi intelectualilor în sfera publică184. Se poate spune că poziția de stânga a lui E. Said nu îl recomandă ca reper teoretic în analiza unei situații în care intelectualii din grupurile de putere şi-au consolidat notorietatea, în primă etapă, tocmai prin demonizarea a ceea ce înseamnă stângii şi prin revitalizarea reperelor dinainte de 1944. In contextul internațional destul de aiuritor în care limba de lemn a globalizării185 pare să producă utopii sociale post-industriale care coexistă liniştit cu conflicte sângeroase, specifice unei alic epoci, dezideratele formulate cu

---

184 EDWARD W. SAID, ***The Public Role of Writers and Intellectuab,*** ÎN: ***The Nation,*** SEPT., 17, 20C > 1

185 «IN THIS DAY, AND ALMOST UNIVERSALLY, PHRASES SUCH AS "THE FREE MARKET," "PRIVATIZATION," "ÎL GOVERNMENT" AND OTHERS LIKE THEM HAVE BECOME THE ORTHODOXY OF GLOBALIZATION, ITS COUNLII I. 11 UNIVERSALS. THEY ARE STAPLES OF THE DOMINANT DISCOURSE, DESIGNED TO CREATE CONSENT AIUL LAI 11 APPROVAL. FROM THAT NEXUS EMANATE SUCH IDEOLOGICAL CONFECTIONS AS "THE WEST," TIU- "1 I < RL M CIVILIZATIONS," "TRADIȚIONAL VALUES" AND "IDENTITY" (PERHAPS THE MOST OVERUSED PLIU . 111 ILN

GLOBAL LEXICON TODAY). AII THESE ARE DEPLOYED NOT AS THEY SOMETIMES SEEM TO BE—AS INUL IN.....

FOR DEBATE—BUT QUITE THE OPPOSITE, TO STIFLE, PRE-EMPT AND CRUSH DISSENT WHENEVI 1 1 IN 1 .1

UNIVERSALS FACE RESISTANCE OR QUESTIONING.» [ACUM, EXPRESII PRECUM „PIAȚA LIBERĂ", „PIN.....

„SLĂBIREA INFLUENȚEI GUVERNĂRII" AU DEVENIT ÎN TOATĂ LUMEA DOGME ALE GLOBALIZĂRII, UIILV. . .IN CONTRAFĂCUTE ALE ACESTEIA. ACESTE EXPRESII SUNT MĂRCI ALE DISCURSULUI DOMINANT, MENITE MI INTIM *

APROBARE TACITĂ ŞI CONFORMISM DIN ACEST NUCLEU EMANĂ ALCĂTUIRI IDEOLOGICE PRECUM „\.....

„CIOCNIREA CIVILIZAȚIILOR", „VALORI TRADIȚIONALE", „IDENTITATE" (POATE CELE MAI SUPRALICITAȚI • 1.....

DIN LEXICONUL GLOBAL ACTUAL). ACEŞTI TERMENI NU MAI SUNT FOLOSIȚI AŞA CUM SE PARE UNEORI — CI INCITARE LA DEZBATERE — CI DIMPOTRIVĂ, PENTRU A AMUȚI, PREVENI ŞI STRIVI DIZIDENTA ORI DI • U.

privire la rolul intelectualului public nu trebuie să fie diferite în funcție de ideologia oficială sau aceea adoptată de intelectuali

Opoziția pe care intelectualul „societății postindustriale" este chemat să o manifeste față de falsele universalii ideologice ale globalizării, care au scopul de a preveni şi strivi orice formă de dizidentă se aplică şi în cazul societățlloi postcomuniste. Dizidenta nu înseamnă numai rezistență sau opoziție Iucomunism, ci mai curând conştientizarea că vizibilitatea intelectualului îi creează acestuia obligații colective.

Astfel, angajarea intelectualului contemporan, care poate fi respinsă de intelectualii români se manifestă prin capacitatea acestora de a coparticipa la constituirea unei identități colective ad-hoc, la crearea unei utopii realiste1.

în termenii dezbaterii din spațiul românesc, am putea spune că intelectualii semnatari ai scrisorii către preşedinte sunt cei care, involuntar sau nu, propun ipoteza unui astfel de etos colectiv, în care suma rezultatelor individuale ale cercetării să creeze o utopie „blândă", care să ferească intelectualul de exagerări sau să-1 lase insensibil la eventualele forme de totalitarism.

Rolul educativ al intelectualului public se distribuie, în societate, după trei dimensiuni, scrie Said:

intelectualul trebuie să prezinte „narațiuni alternative" şi perspective asupra istoriei, altele decât cele furnizate de combatanții oficiali, de oricare parte s-ar afla aceştia;

rolul său este de a crea un spațiu de coexistență socială paşnică, nu de a deschide noi câmpuri de luptă;

cel mai important, rolul intelectualului este acela de promotor al egalității, căci egalitatea este o calitate intelectuală.

Cea de-a treia dimensiune nu are a face cu orientarea ideologică de stânga a lui E. Said, ci este parte din condiția umanistă a intelectualului.

Confruntările din spațiul românesc nu par să evidențieze cele trei funcții educative importante ale intelectualului. Dezbaterea de idei, atunci când se situează pe poziții ireconciliabile, lasă pe dinafară tocmai receptorul intelectualului, pe care acesta trebuie să-1 formeze.

Pendularea între elitismul umanist sau cel al hiperspecializării şi subcultură denotă că încă nu au fost identificate metodele de a coopta în discursul public, ca receptor sau partener, o zonă medie a societății, căreia să i se ofere posibilitatea de a fi parte la utopia realistă a existenței.

Probabil că atunci când intelectualii publici vor accepta să depăşească momentul paramodern al criticii de direcție, al soluțiilor nediferențiate sau exclusiv specializate, educarea prin cultură va începe să se producă, spre beneficiul tuturor. Şi, fără îndoială, vom reuşi să ne acceptăm cu trecutul nostru cu tot, cu toate ideologiile lui şi cu epopeea lui orală care se scrie continuu.

între declinul unor generații şi patologia renunțării

Marius Ghilezan

încă de la început, trebuie să facem o distincție clară între modelul de intelectual public din SUA, cel vest-european şi cel din Europa Centrală şi de Răsărit. Dacă peste ocean societatea este astfel organizată încât premisele unor competiții libere pe piața ideilor sunt asigurate, fără îngrădiri doctrinare, pasiuni politice sau apartenență la vreo castă, în spațiul eliberat de sub regimul totalitar, cum este cel est-european, dominat de cinism, ură şi intoleranță, structurile vechiului regim au cultivat în modernitate antipolitismul şi rezerva față de implicare, precum şi falsele modele. în

acest context, nu se poate vorbi în limitele aceleiaşi paradigme, la noi şi la ei. Intelectualii se află, deci, într-o postură diferită.

Atât în spațiul fost comunist, cât şi parțial în cel occidental persistă dilema: „intelectualii sunt produse ale epocii sau epoca este produsul intelectualilor?" Ne propunem printr-o analiză, fără pretenția de a fi completă, să descriem, cu instrumentul cel mai facil, al observației, dar şi al analizei comparative, determinarea unor elite pentru schimbarea unui canon sau, invers, forța unui sistem de a-şi crea „gânditori" confortabili. Am pornit de la ipoteza conform căreia există o relație de interdependență între intelectuali şi construcția socială a unui moment dat. Prin corelația variabilelor independente (acele instrumente care descriu fenomenele, reprezintă cauzele sau explică o serie de condiții) cu se susține sau nu. Mai mult, prin tehnici de analiză exploratorie, mi-am propus să explic atitudinile şi comportamentele unor reprezentanți ai inteligheției, mai ales românești.

Intelectualul public din Estul Europei îşi doreşte mai mult ca oricând un balans între public şi privat, între libertate de acțiune şi vreun stipendiu de la stat. Ar vrea să fie cu un picior pe aripile contemplației şi cu celălalt în arena politică. Aristotel spunea că omul este de două feluri: animal rațional şi animal politic. Intelectualul de azi s-a săturat să ofere, aşteaptă acum să primească. Acționează în sensul reducerii disonanțelor. Nu mai vrea să-şi negocieze sta-îms-u1 pe baza principiilor lui Adorno, adică prin dizidentă, ci prin comunicare (Habermas). împotrivirea era până mai ieri arma sa albă. Din activitatea de la catedră nu poate trăi cum şi-ar dori. Cărțile lui nu se vând în sute de mii de exemplare. Nici nu poate supraviețui din drepturile de autor. Revistele de specialitate au onorarii modeste. Dacă nu a reuşit să spargă granița psihologică dintre țara sa şi cele occidentale, viețuieşte într-un sentiment nefiresc al culpa-bilizării şi al nevoii de dedublare. Suferă în taină. Şi atunci caută să se detaşeze prin apropierea de lumea umbrelor. Nici chiar Cicero nu a râvnit să transforme sensul politicii romane, nici să facă societatea mai luminată, mai puțin politeistă, lipsită de superstiții şi de alte prejudecăți. Nu a urmărit să împartă înțelepciune. Şi-a urmărit interesul. Aşa şi intelectualii de azi, dacă nu rămâne în urma lor ştiință, măcar să se bucure de viața liniştită.

Astfel, ecuația este simplă. Dacă la el acasă piața ideilor nu funcționează, nu are anvergură europeană, dacă nu există ONG-uri finanțatoare, iar media nu este interesată de vreo temă nouă, atunci este nevoit să facă sluj la Vodă sau la stăpânul inelelor de desferecat cuierele cu bani. Aşa, intelectualul ajunge fie în solda vreunui serviciu secret, fie devine membru de partid, cu onor pe listă sau doar finanțat din umbră de vreun grup de interese. Atunci cum să nu ne explicăm sindromul lui Stendhal în care au căzut mulți gânditori români?

Termenul „intelectual public" a apărut, se ştie, în urmă cu câteva decade, cu toate că şi anticii Cicero, Socrate, Platón ar putea fi încadrați într-o astfel de tipologie.

în epoca modernă, nu orice academician, profesor sau scriitor este un intelectual public. Pentru a intra în lumea exclusivistă, el trebuie să fie mai mult decât atât: o personalitate puternică, necontrolata şi inllucnțata de temele vremodul în care se privesc pe ei înşişi şi mai ales de valorile pe care le exprimă în dezbaterile publice, aşa susțin creatorii de definiții. Ei provoacă agenda publică, nu o confirmă.

în țările din fostul lagăr socialist, oligarhii şi-au creat propriile trusturi media, sperând nu atât că vor impresiona publicul, cât că vor exercita o presiune asupra politicienilor. Niciunde în întreg Estul european (nu vorbim de Rusia n.a.) nu s-au dezvoltat atât de puternic canalele media ale unor oameni de afaceri, numiți „moguli", ca în România. Din postura de magnați şi-au angajat diverse personalități cu

notorietate şi prestigiu, în poziția de comentatori ai evenimentelor. încă de la început, este bine să înțelegem cadrul discuției. Analiştii nu sunt intelectuali publici. Şi de aici dilema sau neînțelegerea. Aspirantul la un asemenea titlu din noile democrații, poate să devină un intelectual public doar dacă este în stare să provoace dezbateri, să aibă puncte de vedere originale şi să propună soluții noi la problemele vechi. Epoca sartriană, a criticii de dragul criticii, a cam apus în toate țările.

Ştim ce a fost „Afacerea Dreyfus" în istorie. O minciună cât secolul de mare, devoalată de către unii intelectuali. Cazul a zguduit conştiințele unor personalități de la sfârşitul secolului al XlX-lea şi a provocat lungi dezbateri în opinia publică. în numele unui aşa-zis interes de stat, pentru a nu fi dezvăluită identitatea unui ofițer dintr-o familie „bună" franceză — şi pentru a „apăra onoarea armatei franceze" — au fost fabricate dovezi incriminându-1 pe Al-fred Dreyfus, artilerist, evreu de origine, judecat complet nevinovat şi condamnat la deportare. Uriaşul scandal declanşat de Emile Zola, prin celebra scrisoare adresată preşedintelui, J'accuse!, la care s-au alăturat personalități precum Emile Durkheim, Charles-Marie-Photius Maurras, Octave Mirbeau, Anatole France, Henri Poincare, a fost o primă lecție de solidaritate publică din istoria modernității. Scriitorul socialist de origine română Constantin Miile, emigrant în Franța acelor ani, a descris acțiunea drept „una de dictatură militară". Pasiunile stârnite în masă şi izolarea criticilor de atunci este şi azi un subiect de discuție în Hexagon. Literatura de specialitate consideră afacerea ca fiind una dintre primele acțiuni antisioniste.

O astfel de solidaritate nu a existat în România anilor '85, când inginerul poet Gheorghe Ursu, contestatar al regimului Ceauşescu, a fost condamnat la închisoare pe baza mărturiilor dintr-un jurnal pe care-1 ținea acasă. Supus torturii, a murit în închisoare. Nimeni nu a ripostat. Presiunea Securității (variabilă independentă) a condamnat la tăcere simțul critic (variabilă dependentă), în timp ce poetul de curte al dictatorului umplea stadioanele cu tineri în carnavaluri groteşti ale „bucuriei patriotice", un seamăn de-al lor era trimis la moarte, fără ca populația să aibă ştire. Procesul de incriminare a torționarilor

celor două regimuri politice. întotdeauna un sistem concentrațional a fost un duşman învederat al exprimării libere. Dar nimic nu-i scuză pe cei care au apărat o ideologie, bucurându-se de privilegii, iar apoi, în diminețile altor răsărituri, să se proclame demiurgi, doar dintr-o simplă, proprie, iluminare: „la vremuri noi, tot noi".

în SUA, când criza armelor nucleare, atacurile la mediu şi discuțiile despre rolul geneticii s-au întețit, Albert Einstein a părăsit laboratoarele călduțe de cercetare şi s-a implicat în arena publică încinsă. Nimeni nu a cunoscut mai bine ororile lagărului nazist decât Hannah Arendt, cărora le-a supraviețuit şi, de la implicările sale amoroase186, întru „ființă şi timp" din tinerețe, până la criticarea profesorului pentru care făcuse pasiune, s-a distins ca o personalitate puternică prin descompunerea sistemului totalitar. A refuzat îndatoririle seci, plictisitoare, față de o orientare sau o metodă. Nu s-a pus la remorca vreunui curent de gândire. Şi-a creat propria temă. înțelegând mai bine ca oricine drama secolului în care a trăit, şi-a alcătuit din disecția diavolului un subiect de anatomie colectivă. Nimeni nu a descris mai bine ca ea „originile totalitarismului", conceptualizând cauza extremismului de orice fel, încă din perioada când alții de abia se dezmeticeau din racilele războiului. Plăcută sau hulită, primită cu entuziasm sau cu ostilitate, niciodată ignorată, mereu ascultată, în Statele Unite ale Americii, Germania, Franța, Italia, Hannah Arendt a umplut nu numai

---

[186] Isaiah Berlin, *The fox knows manv thinzs. but the hedeehoe* ***knmm rme hia thina***

amfiteatrele, ci şi mass-media cu ideile sale limpezi şi clare despre resursele neexplorate ale răului, deci o prezență publică remarcată.

Violenței nu i se opune întotdeauna o altă formă de violență. Hannah Arendt a înțeles asta foarte bine. Ca o fostă victimă, a reuşit o revanşă exemplară, demnă de cauza înțelepților lumii — să se opună sistemelor concen-traționare cu virtuozitate, tact şi determinare. în cariera sa de iluminist al modernității, nu s-a considerat niciodată un filozof sau vreun înțelept, doar un provocator al anxietății, al complexului şi amneziei timpului. A priceput, mai bine decât alți comentatori ai establishment-ului, că pe lângă inteligență mai există şi alte virtuți: sobrietatea, măsura, bunul-simț şi, cel mai important, puterea de a fi consecvent principiilor tale. Atrocităților unor sisteme care, în numele fals al umanismului, au comis cele mai abjecte crime, le-a răspuns simplu cu bunătate, vorbind lumii despre „banalitatea răului", în termenii simpli ai disjuncției dintre minciună şi adevăr. A lovit, ca nimeni altcineva, esența dură, ideologică, a oricărei forme de totalitarism. Ideile Hannei Arendt au fundamentat gândirea disidenților din Europa Centrală. Adam Michnik,

Vaclav Havel, Jân Carnogursky s-au inspirat din munca ei. Dacă discipolii săi au reuşit să creeze nu numai un curent de gândire, ci chiar şi o axiomă politică, aici mă gândesc la puterea celor fără de putere187, înseamnă că ideile sale au fost cele biruitoare într-o lume a falselor modele şi a valorilor răsturnate. Vaclav Havel avea să ajungă preşedinte al Cehiei pentru mai mult de un deceniu, iar Carnogursky, liderul partidului creştin-democrat, premier al Slovaciei, şi-a cam pierdut, din păcate, din alonja învățămintelor care l-au format. Astfel de oameni au schimbat cursul lumii, atât în Est cât şi în Vest

Isaiah Berlin, un alt gânditor celebru, născut în Letonia, prieten al Anei Akhmatova şi al lui Boris Pasternak, a fost unul dintre cei mai lucizi apărători ai liberalismului şi un distins aplicant al istoriei ideilor. Reluând principiile lui Aristotel, le-a adaptat lumii moderne, postulând, alături de alți gânditori neo-liberali, că partidele nu trebuie să aibă ideologie; scopul lor este să ajungă la putere, unde să reprezinte interesele alegătorilor; nu ar fi bine ca formațiunile politice să fie organizate în jurul unui lider, deoarece liderul devine paranoic în timp; politicienii ar avea performanțe dacă ar învăța arta compromisului, recomandând populației să aleagă doar două partide care să se succeadă la putere, odată la patru ani.

Interesantă este decuparea hărții gânditorilor în viziunea sa. Recuperând parabola poetului antic grec Archilochus despre „vulpea care ştie multe lucruri, dar ariciul — doar un lucru mare" într-un eseu mult comentat2, Berlin a împărțit personalități emblematice ale omenirii în două categorii. Conform distincției sale, Platon, Dante, Hegel, Nietzsche, Ibsen şi Proust s-au condus după o singură idee, deci erau „arici", iar Herodot, Aristotel, Erasmus, Balzac, Goethe, Joyce, Puşkin au fost antrenați de mai multe idei, fiind „vulpi". Studiind lucrările lui Lev Tolstoi, a cărui operă monumentală Război şi pace a fost comentată de alții în fel şi chip, 1-a descris pe marele romancier drept un „arici in blană de vulpe", afirmând că talentul lui este de vulpe, dar credința, de arici. Isaiah Berlin a fost o figură legendară a secolului trecut, la fel ca şi Hannah Arendt, un creator de şcoală neoliberală. Născut sub imperiul țarist, Berlin a trăit destul de mult timp în cel bolşevic, pentru a evada şi a deveni unul dintre cei mai mari duşmani ai totalitarismului de orice fel. A simțit constrângerile şi poate de aceea a ştiut cum să fundamenteze mai bine teoriile sale ultraindivi-dualiste. Un astfel de gânditor vorbeşte şi postum prin opera sa. E clar că el a influențat, în sensul paradigmei exprimate, epoca şi nu invers. Sigur că într-o

---

187 Isaiah Berlin, *The fox knows manv thinzs. but the hedeehoe* ***knmm rme hia thina***

oglindă răsturnată şi la o privire sumară, Marx a marcat viaţa nu unei generaţiisau două, ci a multor altora care s-au sucedat ideilor socialismului ştiinţific. în termenii de acum, ar fi un fel de intelectual public. Nimic mai fals. Diseminarea ideilor sale nu ar fi fost posibilă fără acţiunea de pe crucişătorul Aurora şi a unor revoluţionari ca Lenin, care, printr-o lovitură de Palat, au reuşit să schimbe jumătate din faţa Europei.

Profeţi, gânditori sau oameni de ştiinţă?

într-un târziu, nu prea îndepărtat, este bine să ne reîntoarcem la conceptele fundamentale. Cu ce se distinge intelectualul public de azi faţă de un profet, filozof, sofist sau om de ştiinţă? Toţi sunt înzestraţi cu facultăţile cunoaşterii, dar pentru a urca în Parthenonul modernităţii, aspiranţii la poziţii de maximă vizibilitate trebuie să fie şi buni comunicatori, să se descurce în domenii diferite, să-şi asume idei practice pe care să ştie cum să le argumenteze. Şi mai ales să ştie să asculte. Nu neapărat doar raţiunea conştiinţei, dar în special universul de neputinţă ce gravitează în jurul oamenilor simpli.

De multe ori, jocheii echitaţiei minţii spun că intelectualii publici au un rol social bine definit, reprezintă voci credibile în ochii majorităţii şi că sunt virtuoşi care preiau în arpegii notele muzicale ale unor specialişti care nu au timp, abilităţi sau poftă să urce pe scenă. întotdeauna au un punct de vedere original faţă de problemele societăţii. Fiind bine pregătiţi în mai multe domenii, nu neapărat numai în cele care i-au consacrat, au abilităţi de ascultare şi de selectare a informaţiilor şi ştiu să-şi construiască disertaţii sustenabile. Nu sunt ceea ce filozofii descriu prin „natural amabili"188, personaje care există în afara nevoilor şi aspiraţiilor publicului. Pricep, mai bine ca alţii, gramatica grea a cuvintelor, desluşesc înţelesurile ascunse ale frazelor, cunosc măsura indefinită a timpului şi caută adevărul ascuns în oameni.

Mulţi au creat curente de gândire ori s-au implicat în proiecte majore, globale, fie politice, fie ale societăţii civile. Personalităţi ca Abraham Lincoln, Winston Churchill, Conrad Adenauer, Robert Schumann, Charles de Gaulle nu au fost intelectuali publici, dar au reuşit să schimbe canonul politic în care şi-au desfăşurat activitatea. Ei nu mai au nevoie de biografii sau de explicaţii. Au schimbat faţa lumii prin implicarea lor în organizarea socială. Nu au fost doar abţibilduri pe faţa contorsionată a peisajului public. Existenţialişti ca Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre, Albert Camus, Levi-Strauss, Karl Lowith, Hannah Arendt s-au angajat cu vigoare şi vitalitate intelectuală în promovarea drepturilor cetăţeneşti, împotriva tendinţelor ideologiilor extremiste de izolare, alienare şi distrugere a personalităţii umane. Postmodernişţii Jean Bau-drillard, Michel Foucault, Roland Barthes s-au lansat în aventurile structuralismului, pentru ca mai apoi să le abandoneze. Prin „moartea autorului", Barthes încerca să dea înţelesuri noi scrisului, ca o vastă resursă de interpretare.

Intelectualii publici sunt cei care se implică şi munca lor dă rod. Degeaba sunt ideile bune, dacă nu pot fi aplicate, nu sunt în acord cu ritmurile sociale şi nu au anduranţă în timp. Tony Judt, Francis Fukuyama sunt neoconservato-rii sfârşitului de secol. Au creat curente de gândire şi nu în ultimul rând discipoli. De prea multe ori au făcut praf orientările naţionaliste. Au criticat imobilismul european şi încremenirea în dogma prosperităţii altui trecut.

O interesantă dezbatere poate porni de la înţelesurile şi actualitatea societăţii civile. Dacă unii înţelepţi au rămas preocupaţi de găsirea unor noi sensuri în gândirea contemporană, alţii, mai implicaţi social, s-au orientat spre construcţia societăţii care

---

188 Richard A. Posncr, *Public Intellectuals: A Stwlv* <>/ / Vr/mr, I laivard Univcrsity l'rcss,

nu este militară. Astfel, pentru a înțelege prezentul, este bine să analizăm trecutul. Dacă în Grecia antică cetatea era bine organizată, iar înțelepții aveau dreptul să țină discursuri în agora, intelighenția de azi s-a réorientât. Filozoful german Friedrich Hegel redefinea conceptul de „societate civilă" drept o tentativă de încorporare a libertăților individuale în viața politică şi morală a societății. Ceea ce vedea el într-un „superb răsărit de soare", Alexis de Tocqueville (1835) interpreta ca o sinceră „mediere între stat şi cetățean". Ei nu aveau de unde şti ce va urma. Au venit alți gânditori care au nuanțat această funcție potrivit unor criterii ideologice. Dogma este cea care a negat întotdeauna libertățile actului de creație.

Cine a câştigat onorul publicului: Danton sau Robespierre?

Apogeul implicării sociale a unor grupări de intelectuali în numele unor doctrine a fost atinsă în timpul Revoluției Franceze, încheiată cu iacobinismul de tristă amintire. Oamenii au influențat, în acest caz, epoca. Cine a cîştigat onorul publicului: Danton sau Robespierre? Trebuiau sparte bisericile şi profanate mormintele în numele principiului Liberté, égalité, fraternité? Nu cred — aşa cum am mai spus — că masele doreau astfel de lucruri. Mai ştie multă lume că revoluționarul Georges Danton, primul preşedinte al Comitetului Salvării Publice, a sfârşit sub ghilotina pe care a susținut-o la decapitarea regelui? Fiind supus oprobriului public pentru că a cerut încetarea terorii, a fost acuzat de moderație şi de trădare de către robespierrişti, apoi, decapitat. Acelaşi lucru s-a întâmplat, dar pe alte latitudini şi — sub alte dimensiuni — cu intelectualii oraşului Timişoara, după două secole, când plecau prin țară. Veneraţi, elogiați, glorificați pentru martiriul din Decembrie '89, au

regretatul George Şerban, care a redactat Proclamația de la Timişoara, document programatic al revoluției române, cerea la „punctul 8" interzicerea drepturilor foştilor ofițeri de securitate şi a cadrelor nomenclaturii de a candida în alegerile libere. O adevărată campanie s-a pornit de către puterea emanată împotriva locuitorilor acestui oraş. Maşinile cu număr de înmatriculare «TM» erau sparte oriunde în țară, iar şoferii, agresați. Intelectualii critici ai regimului Iliescu au organizat, în semn de solidaritate, un miting maraton în Piața Universității. Timp de aproape două luni, zeci de mii de protestatari se întâlneau în fiecare seară, până ce generalul Corneliu Diamandescu, niciodată condamnat, a dat ordinul de represiune. Solidarității universitare i s-au opus forțele minerilor, veniți din Valea Jiului „să planteze trandafiri". Această floare era deja semnul electoral al partidului preşedintelui. Sute de oameni au fost închişi şi nimeni nu a fost judecat pentru acțiunea de terorism urban. Câțiva intelectuali care au candidat la alegerile parlamentare din anul 1990, printre care Mircea Dinescu, Octavian Paler, Gabriel Liiceanu, Ion Caramitru, Andrei Pleşu, cunoscuți în cercuri restrânse, nu au reuşit să obțină pragul minim de voturi necesare, semn că principiile lor nu au avut rezonanță în masă. Cum au izbutit să ajungă unii într-o tabără, alții într-alta, după mai bine de un deceniu, asta ține mai mult de resorturile ascunse ale epocii, decât de puterea lor de a influența epoca. Dacă o parte şi-a menținut linia de gândire, alta s-a poziționat pe altă direcție, în condițiile paradoxale ale menținerii aceloraşi valori. Ce a produs schisma? A fost doar o unitate în diversitate sau factori exogeni şi-au „băgat coada"? Toate acestea pot fi bine explicate de existența complexelor atât de bine definite în psihanaliza exploratorie189. Dar despre complexele şi instinctele intelectualilor români, după ce înțelegem subterfugiile unor „descarcerări" prin întemnițare ideologică.

---

189 **Nnam Chomskv.** *Chomskv on Anarchism. Selected and Edited by Barry Pateman,* **A.K.**

1 Valentin Protopopcseu, Mărci ale inconştientului V.seun >le />w/i>«i«i/i.vi exploratorie.

Intorcându-ne în timp, pentru a înțelege mai bine ce s-a întâmplat în România postrevoluționară, de ce sistemul securist a reuşit să manipuleze opinia publică, ar fi bine să ne amintim de Gustav le Bon care, la începutul secolului al XX-lea, descoperea cum funcționează psihologia mulțimii, şi anume cum aceasta devine eroică în slujba unui ideal, dacă este provocată emoțional, sau războinică, atunci când conducătorul deține tehnici discursive şi puteri persuasive, în rare momente, intelectualii din Europa Centrală şi de Răsărit au reuşit să provoace, printr-o viziune comună asupra lumii, emoții în stare să mobilizeze opinia publică. Mă gândesc la revoluția din octombrie 1956 a lui Imre Nagy, ulterior dovedit ca fost cominternist, reprimată de tancurile sovietice, la mişcările studențeşti din acelaşi an de la Timişoara şi Bucureşti, la Primăvara de la Praga şi ascensiunea Chartei '77, încheiată cu Revoluția de Catifea, la formarea Solidarității poloneze, în jurul grupului de muncitori de la şantierele Navale de la Gdansk. Memoria timpului din țările fostului Tratat de la Varşovia consemnează puține cazuri de stârnire a entuziasmului public pentru schimbări majore.

în ceea ce priveşte folosirea ideilor umaniste în scopuri aşa-zis nobile, nu mai este cazul să reamintim unde au dus ideologiile fundamentate pe lupta de clasă sau pe ura de rasă. Totalitarismul s-a învârtoşat prin lipsa de reacție a societății civile, dispărute sau puse la zid de despoții veniți pe valurile popu-lismului. în plin tiranism est-european, studenții occidentali, dornici de un comunism de vitrină, cu vedere spre Champs-Elysees, au ridicat pumnul şi au crezut că sub sloganul changez la vie vor schimba lumea. Cu o mână pe „cărticica roşie" şi cu pumnul ridicat, tinerii occidentali fluturau amăgiri şi mâncau pop-com, condamnându-1 pe Unchiul Sam, ignorând că la Hanoi stalinismul trimitea zeci de mii de nevinovați la moarte. Nu-i interesa dezastrul din Europa de Est şi nici ura ideologică ce a născut demoni roşii. Credeau în Che Guevara, simbolul revoluției permanente. Nici măcar azi nu recunosc în el un terorist ideologic, pregătit oricând să plece la lupta revoluționară, scriam în ultima mea carte: ImpostURA — despre snobism şi puterea falsului.

Societatea actuală este într-o permanentă schimbare. Vechile vasalități au lăsat locul unor alte determinări. Totuşi, intelectualul de stânga a rămas încremenit sub flamura egalitarismului, fraternității de cafenea şi a libertăților colective. Consideră că principiile revoluției franceze sunt încă viabile — dacă au fost vreodată — şi că misiunea celui învățat este să lupte pentru binele comun, al tuturor, şi împotriva capitalismului care distruge indivizii, puşi astfel să lupte unul contra altuia, din pofta oligarhilor pentru supremație. Acum, când criza mondială ia proporții, acest individ cu vederi de stânga scoate capul şi perorează despre drepturile muncitorilor, uitând să-şi scoată cravata Armâni de la gât şi să parcheze Mercedesul pe străzi mai lăturalnice. Un narcisism al micilor diferențe, cum ar spune Sigmund Freud.

Dacă în Statele Unite ale Americii Walter Lippman, John Kenneth Gal-braith, Noam Chomsky, Robert Heilbroner, William Buckley au creat curente de gândire politică, economică sau lingvistică, unii implicându-se în actul de guvernare, alții criticând puterea, nu toți fiind însă convinşi de falimentul socialismului190, în Europa Centrală şi de Răsărit vocile cele mai reprezentative după căderea comunismului erau cele ale foştilor dizidenți: Adam Michnik, Jacek Kurori, Leszek Kolakowski, Vaclav Havel, Janos Kis, Nâdas Peter, Doina

---

190 Nnam Chomskv. ***Chomskv on Anarchism. Selected and Edited by Barry Pateman,*** A.K.

Cornea. Unii s-au implicat direct în schimbarea politică, precum Vaclav Havel, Jăn Carnogursky, Fur Lajos, chiar şi simbolul rezistenței româneşti de la Cluj, Doina Cornea, fiind cooptată, la îndemnul lui Silviu Brucan, în Comitetul Frontului Salvării Naționale, de unde a plecat îmbrâncită pe scări. Alții au rămas intelectuali critici, ba chiar promotori ai antipoliticii precum Konrâd Gyorgy, idei pe care le-a menținut şi după schimbarea regimului comunist. Dacă „trăirea în adevăr" a lui Vaclav Havel a rodit la Praga, totuşi acuza de colaborare a lui Milan Kundera cu poliția politică a şocat lumea democratică din Europa de Răsărit.

Căderea comunismului nu a fost însă determinată exclusiv de discursurile critice sau de acțiunile gândite de aceşti tineri, pe atunci neliniştiți, ai Estului. A fost doar influențată. Rezonanța numelor lor a fost amplificată de posturile de radio Europa liberă şi Vocea Americii, astfel se menținea un climat ostil regimurilor dictatoriale în țările Europei de Est. însuşi George Orwell, scriitorul celebru pentru alegoriile sale despre sistemul concentraționar, cunoscutul autor al sintagmei: „toate animalele sunt egale, numai că unele sunt mai egale decât altele", prevedea prin anii de după cel de-al Doilea Război Mondial că „Războiul Rece va lua sfârşit odată cu apariția unei convergențe între capitalism şi comunism". Ceea ce s-a şi întâmplat prin eforturile diplomatice şi financiare ale salvatorilor Estului: Ronald Reagan şi Helmuth Kohl, după aproape jumătate de secol, când Mihail Gorbaciov a fost printre primii lideri comunişti care au simțit colapsul sistemului. în finalul cărții Ferma animalelor1, proprietarul, care simboliza Occidentul capitalist, se întorcea seara printre dobitoace şi juca „septic" cu porcii, vietățile de marcă ale comunismului. Creaturile înfricoşate de afară se uitau de la porc la om, de la om la porc şi din nou de la porc la om, dar era deja imposibil să mai sesizeze diferența.

Astăzi, după aproape două decenii de la căderea Cortinei de Fier, intelectualii publici nu mai provoacă emoții, nici măcar dezbateri. Politicienilor nu le mai fac nopți nedormite, pentru că i-au momit cu posturi călduțe. Cei care nu s-au lăsat copleşiți de cântecul sirenelor s-au pierdut prin biblioteci, unde îşi continuă munca temeinică de cercetare, alții mai apar în public, consumân-du-şi bruma de autoritate pe subiecte la zi, despre care nu au habar. Prestigiul intelectualilor publici din țările est-europene s-a cam diminuat, cu mici excepții (Vaclav Havel, Vladimir Tismăneanu, Leszek Kolakowski, Adam Mi-chnik). O serie dintre ei au fost compromişi după deschiderea arhivelor fostelor poliții politice. Astfel, s-a aflat cu stupoare că mulți dintre contestatarii regimului comunist au fost colaboratori sau chiar ideologi pe timpul stalinis-mului. Aici nu este vorba de corifeii şi propagandiştii partidelor socialiste, doar despre cei pe care lumea îi bănuia mai puțin şi de la caic avea pietenții nun mari. Politotologul american de origine română Vladimir Tismăneanu avea să spună la un moment dat, la o conferință care a avut loc la Bucureşti, că „înfrângerea comunismului a fost, înainte de toate, rezultatul delegitimării proiectului său ideocratic de către cei care erau bănuiți a fi intelectualii suporteri ai acestui regim". Mai direct, comunismul a făcut implozie. Şi asta nouă, celor mai naivi, aflați în Decembrie '89 sub tirul mitralierelor, nu ne place.

Dacă mulți ideologi ai revoluției maghiare au fost descoperiți ca oameni ai Moscovei, autorul remarcabilului volum Insuportabila uşurătate a ființei, Milan Kundera, a făcut un denunț în 1950 împotriva pilotului Miroslav Dvorâ-cek, care a stat închis peste două decenii, informa recent o revistă est-euro-peană. Cu aceeaşi ocazie, s-a reamintit trecutul tinereții sale pe când era un acerb militant comunist. Prestigiosul scriitor afirma într-unui dintre rarele sale interviuri, acordat scriitorului Ian McEwan, că „ne rescriem constant propriile biografii şi de fiecare dată dăm noi sensuri întâmplărilor din viața noastră". Poate punctul de vedere constituia o replică refuzată la apariția

acuzației de presă formulate asupra celui care postula, nu demult, că „revolta individului împotriva puterii înseamnă lupta memoriei împotriva uitării".

în timpul comunismului, un grup de intelectuali polonezi din jurul lui Adam Michnik au format şi au susținut Solidaritatea, acea mişcare socială care a sucombat din cauza electricianului ajuns preşedinte şi a neimplicării politice din partea gânditorilor apolitici. Vaclav Havel a reuşit să redea nu numai demnitatea, dar şi puterea politică „celor fără de putere". A fost singurul înțelept care şi-a riscat poziția de stoic pentru a se implica. Şi istoria Cehiei nu mai poate fi scrisă fără el. în Ungaria, opoziția anticomunistă grupată în jurul unor personalități precum Jânos Kis, Miklos Haraszti, Gabor Demski, în timpul despotismului luminat al lui Kadar, a creat mai multe cercuri de gândire, dar a reuşit mai puține efecte sociale. La noi, disidența a fost practic inexistentă. După 1989, câțiva intelectuali critici — Nicolae Manolescu, Gabriel Lii-ceanu, Octavian Paler — au eşuat în spațiul politic, dar au reuşit să se impună ca un grup de conştiințe vii. Nici nu aveau cum să convingă masa ignorantă. Structurile „despotului luminat" erau prea puternice. Variabilele independente nu le-au influențat în acest caz pe cele dependente, pentru că intelectualii au rămas tot în opoziție. La mitingurile Alianței Civice se adunau, să ne amintim, câteva sute de mii de oameni. Ce au reuşit? Să scurteze agonia şi să împingă anchiloza sistemului spre NATO şi UE. Prin presiunea lor au izbutit să convingă politicienii că singura şansă de salvare a României este apropierea de cele două structuri democratice.

O lume în mişcare mai are nevoie azi de intelectuali publici? Explică ciprin seminarii sau talk-show-uri se primesc răspunsurile la problemele majore ale omenirii şi la criza ce pare că nu are leac. Fuga multor intelectuali în divertisment se explică printr-o acțiune psihologică de decompensare, datorită conştientizării faptului că munca lor nu are ancoră socială. Cum se explică altfel încercările de cronici sportive ale lui Nicolae Manolescu sau participările la seri cultural-artisitice televizate ale unor scriitori de renume? Prostituție intelectuală?

Intelectualii publici din România nu se implică în acțiuni de salvare a economiei. Nu produc strategii, nu le pasă de previziuni sau indicii de bursă, nici de comportamentul agresiv al unor impostori. în Europa occidentală, aceiaşi oameni arată că le pasă. Peste ocean este şi mai mare implicarea. Planul lui Timothy Geithner de redresare economică a SUA nu convinge. Economiştii americani de renume nu găsesc remedii. Vocile lor sunt din ce în ce mai stinse, piața forței de muncă se dezechilibrează, vacarmul gongurilor de pe Wall Street pare asurzitor. Băncile se clatină precum trestiile de pe Potomak. Investitorilor le scade încrederea, proporțional cu libidoul pentru noi cuceriri. Apar fete morgane, prezicători şi creatori de scenarii apocaliptice. Media de peste ocean anunță zilnic dezastrul. Cine să mai poată formula coerent o strategie?

în țările Europei Centrale şi de Răsărit, economiile sunt în recesiune. Deficitele balanțelor devin tot mai mari. Banii de la Uniunea Europeană par a se absorbi din ce în ce mai greu, iar majoritatea guvernelor recurg la acorduri stand-by cu Fondul Monetar Internațional, ale cărui condiții, spun specialiştii, sunt împovărătoare. Intelectualii publici nu oferă alternative.

în dezbateri apar fenomene ciudate. Un oarecare profesor de eradicare a sărăciei din Franța, Esther Duflo, făcea de curând strategii de dezvoltare durabilă. Ecologistul danez de marcă, Bjorn Lomborg, îndemna omenirea să renunțe la lupta împotriva încălzirii globale şi recomanda guvernelor să sporească finanțările pentru combaterea flagelului HIV/SIDA. Climatologul britanic James Lovelock lansa public „ipoteza Gaia", potrivit căreia Pământul poate fi considerat un organism uriaş, şi de aceea ne

recomanda să nu ne mai facem griji privind găsirea de resurse energetice. Marele şahist Garry Kasparov, om care a colindat lumea, un adversar înverşunat al lui Puțin, mărşăluia pe străzile Moscovei, alături de reprezentanții partidului bolşevic, de unde a fost ridicat şi dus în arestul poliției. Lumea pare întoarsă pe dos. Un sentiment de déjà vu înconjoară planeta. Şi atunci cum să ne mai mirăm că publicul se îndreaptă, din angoasă, către lumea mondenităților sau a populismului de şaradă. Până şi personalitățile de prestigiu vând poveşti, uşor de digerat de marele public. Apar la televiziuni şi oferă nu idei, ci piodu-.r de |<i.ița Inii o recurentă unui Tănase Scatiu, îmbogățit al zilelor noastre din produsele menajere ale tranziției, „eu sunt societatea civilă". Liderii venali ai promiscuității, abili mistificatori ai (i)realității, profită de credulitatea majorității şi-şi iau bonusuri de „onorabilitate". Oligarhi ruşi şi şeici arabi dau lecții de economie de piață. Cum să nu se ridice din neant proroci mincinoşi?

în asemenea condiții, Adam Michnik, Jacek Kurori, Leszek Kolakowski, Vaclav Havel, Janos Kis, Nâdas Peter, Doina Cornea, Vladimir Tismăneanu, Tony Judt rămân ornamente fine în vitrina noii societăți sau figuri de ceară într-un memorial Madame Tussaud al neputinței generațiilor ce vin.

Ce se întâmplă azi cu exponenții societății civile? Ce fac cei care au marcat un border-line în prezentul est-european? De vină să fie polarizarea intelectualilor în două grupuri? Dacă ar trăi la noi, Gyorgy Konrâd ar spune că este o cale greşită. în viziunea sa, „rolul intelectualului este de a condamna toate părțile", deci de a nu se situa pe nicio felie a eşichierului politic. Poate şi orientarea postdecembristă a intelectualilor critici din România — mai mult spre mobilizare şi participare politică decât spre instituționalizare — a dus la starea de fapt din zilele de azi. Alternanța politică şi deznădejdea explică, poate, non combat-ul de azi şi lipsa dezbaterilor publice. Oricum, societatea civilă românească nu a fost niciodată „sinteza diferitelor valori, în căutarea unei vieți mai bune" (R. Putnam), şi nicio forță publică „de reducere a birocrației" (D. Bell). Doar organizată într-un format atât de bine gândit de Foley şi de Edwards, opunând rezistență statului abuziv. în plin proces de thoughtkss-ness1, prin dispariția vocilor critice şi prin juxtapunerea lor cu analişti de paradă, există premisele unei alunecări spre acțiuni barbare. Dacă ar fi trăit azi Hannah Arendt, ea ne-ar fi explicat că mai vechiul său concept de „nesupunere civică" nu este dăunător, ci util. „Există o diferență enormă între criminalul care tulbură ordinea publică şi cel care refuză să fie supus", spunea ea. Civil nu înseamnă opus militarilor, cum înțelegea Mitterand. Ne-a dispărut până şi pofta de revoltă.

Se tot vorbeşte azi despre criza de concept a capitalismului. Dar nimeni nu vine să pună ceva în loc. Cum poate un intelectual să susțină nevoia de schimbare dacă nu crede în justețea ei? Poate progresa o societate fără cunoaşterea perspectivelor de dezvoltare, fără o viziune pragmatică? Cei ce se doresc ierarhi în topul ierarhiei atleților minții trebuie să înțeleagă că pentru a putea stârni teze care să provoace reacții, ar fi nevoie ca mai întâi să-şi înțeleagă condiția, epoca şi publicul.

Dacă Winston Churchill avea să mărturisească public că nu-şi pierde timpul < ii găsirea de soluții strategice, „când în istorie există întâmplări similare",el obişnuind să caute idei câştigătoare la situațiile limită pe care să le adapteze timpurilor sale, Jean Monnet, arhitectul vizionar al construcției actualei Uniuni Europene, a gândit pe termen lung. Astăzi, de viziunea sa inițiatică se bucură şi țările din Europa Centrală şi de Răsărit. La bătrânețe, ca orice gânditor veritabil, dar şi venerabil, ar fi povestit că dacă ar fi să o ia de la capăt ar începe printr-o acțiune de multiculturalitate. Târziu, pentru că mulți intelectuali au preferat, în modernitatea est-europeană, calea armelor politice celei a instrumentelor de scris. Acum, într-o perioadă de declin a pieții ideilor, când negustorii nu mai au de unde aduce marfa proaspătă, înțeleptul Rob Riemen,

preşedintele şi directorul în exercițiu al institutului de reflecție intelectuală, Nexus, propune umke-hrung191 la umanism. Citind eseul lui Thomas Mann despre Goethe, în care autorul Muntelui vrăjit reamintea existența dublei naturi umane, una fizică şi alta spirituală, gânditorul olandez a povestit cum a devenit convins că revenirea la „noblețea spiritului"2 este o chestiune de pragmatism. Astfel a scris o carte de referință. „într-o epocă în care relativismul amenință să elimine distincția esențială dintre Bine şi Rău, Riemen propune o reevaluare lucidă a tradițiilor intelectuale care sunt fundamentul gândirii antiautoritare (de la Socrate şi Spinoza la Herzen şi Leone Ginzburg)" (Vladimir Tismăneanu).

O ordine morală a lucrurilor, într-o lume care şi-a pierdut reperele, este tot ce poate fi mai bun pentru noua provocare a timpurilor ce vin. Dacă Umanismul a făcut posibilă Renaşterea, ieşirea din întunecatul Ev Mediu, dominat de spirite, superstiții şi prejudecăți, de ce nu ar putea avea efecte şi azi asupra structuralismului din gândire? Aceleaşi fenomene duc oare la aceleaşi efecte? Cultivarea unui ideal, într-o comunitate bazată pe respectul față de valori şi a pietăților lipsite de artificii, nu înseamnă neapărat o sacralizare a socialului. La fel, ca acum câteva sute de ani, se poate vorbi din nou despre humaniores lit-terae, care reprezintă ansamblul cunoştințelor profane, spre deosebire de divi-niores litterae, care îşi au sursa în studiul Bibliei. Ar fi doar o terapie de purificare, după taxonomia răului, în sertare nefireşti ale ființei umane.

Din alt punct de vedere, acum, mai mult ca oricând, există în lume o goană nejustificată după prezicătorii carismatici. Cărțile de conspirație devin bestsel-ler-uh. Dacă în Evul Mediu un rege sau un nobil putea trimite la moarte un profet pentru „adevărurile revelate" şi neconvenabile, astăzi mutanții lor fac rating, vând milioane de exemplare. De ce să nu recunoaştem, oamenii s-au întrebat mai mereu ce ar fi fost dacă? Lipsa unor certitudini a lăsat loc speculațiilor. Jacques Attali este scriitor, doctor în economie, profesor, fost consilier al lui Francois Mitterand timp de aproape două decenii. A scris mai mult decât a citit. 45 de cărți, într-o viață deloc matusalemică. Este lăudat de tabloide, de producătorii de tiraje, ca fiind un clarvăzător care a prevăzut căderea Americii. De secole, spune el, „democrațiile se strâng în jurul unui centru provizoriu — oraş sau regiune — care domină cultural, politic, militar, economic şi tehnologic. După o vreme, amenințat de o securitate precară, de speculații financiare şi inegalități din ce în ce mai accentuate, acest «centru» intră în declin şi este înlocuit de un altul". Şi cum altfel Franța cea eternă să nu juiseze?

A fi un orator de geniu, un fin povestitor de artă, un cunoscător al trilogiei balcanice, un coregraf al cuvântului şi un dribleur de maestru al oricăror obstacole nu mai este destul pentru inteligența carpato-dunăreană. Ea vrea ne-prihănirea, chiar şi nemurirea, dar să nu-i lipsească nimic: de la recunoaştere publică, trecând prin autoturisme Volvo, până la decorații de stat.

Nababi culturali sau ispravnici ai locului?

Marele complex al multor intelectuali publici de la noi este că nu au recunoaştere internațională. De aceea intră într-un joc ciudat de societate: fie se dezmiardă unii pe alții în editoriale-fluvii, necitite de nimeni, fie organizează Intifada jurnalistică împotriva celor care le contestă meritele.

Comportamentele de azi ale multor intelectuali publici din România pot fi subiect de analiză exploratorie, un instrument modern al psihanalizei. Veniți pe lume în mijlocul

191 Umkehrung — întoarcere, revenire (lb. germană).

unor familii nevoiaşe, dependente de hatârurile regimului, trecând prin evenimente traumatice, fie de înstrăinare, fie de umilire, fără un ambient parental hrănitor, mereu cu cheia şi cravata roşie la gât, deposedați de afectivitate socială, forțați să-şi iubească mai mult patria decât propriii părinți, mereu cu o identitate dublă, parazitată, culpabilizabilă, copleşiți de angoase şi măcinați de nevoi, cu o adolescență ratată, crescuți la umbra marilor copaci, fără criterii de evaluare obiectivă, s-au trezit în zorii libertății că văd inconştient într-unui sau într-altul un fel de tată simbolic, protector şi grijuliu. Poftele neconsumate ale tinereții au reverberat la bătrânețe. Lipsurile şi prejudecățile de pe vremea când tăceau chitic şi participau la concursurile de „să țesem frumos viitorul patriei" le formează inconştient mentalitatea dregător-elitistă, de nababi culturali şi de ispravnici ai locului. Dacă în timpul comunismului au fost copii cuminți, cărora nu li se dădea „zăhărelul" dacă nu cinsteau patria şi „conducătorul suprem" (te tautologie n.a.) şi preferau să gândească într-un hiatus social sau să se exprime d<mi in < enacluri şi acolo după perdea, neajungând niciodată la dimensiuni n moi.ila, etn a, a profesorului Fduard Pamlil, sprejucându-se de-a înțelepții. Grafomania lor cu pinteni, apartenența la o sectă culturală, invadarea spațiului public, lipsa discipolilor nu le sunt circumstanțe atentuante, ci agravante. S-ar putea spune: „Băieții ăştia răi, cu păr alb, îşi caută duşmani închipuiți". Munca lor, zisă apostolică, este goală de esența pură, imaculată, fără prihană a întâistătătorilor de curente şi de religii şi de aici deruta lor identitară. Negustori pricepuți, şi-au făcut din vitrină o tribună de laudatio. Au trăit din stigmat şi acum luptă doar pentru propria eliberare de complexele care-i reprimă, le conjugă viața şi le înăbuşe orice pornire spre

Discută capitolul lui A. Gavrilescu pe

creație. Dar asta nu înseamnă că spiritul lor este emulativ, ci invaziv. Mai deunăzi, unul dintre bunii cititori ai operelor lui Heidegger scria că în adolescență nu şi-a reprimat pornirile sexuale prin onanie; la găsirea acelor reflecții, una dintre prietenele mele mi-a replicat mucalit: „de aia este aşa de constipat la bătrânețe".

Majoritatea elitei intelectuale, autoproclamate, provine dintr-o cultură moral-nevrotică, dintr-un climat de neîncredere şi suspiciune. S-au turnat pe ei sau pe apropiați de-ai lor şi acum aşteaptă delațiuni sau obediențe. Aşa se explică reacțiile din mediului intelectual românesc. Coterii şi abdicări de la principii, căderi abrupte în meritocrație, discursuri care nu admit contrazicerea şi pasiuni pătimaşe, demolatoare, ale celor care nu defulează la fel ca ei explică în mare complexul psihologic. Faptul că mulți dintre veleitarii culturii române nu pot ieşi din sindromul de inferioritate, pe care încearcă să îl reprime compulsiv-obsesiv, instituie o stare de nevroză galopantă în societate. Eschiva, automântuirea, narcisismul, pe care le afişează repetat şi agasant, fiind „nevoiaşi ai eului gonflat de umbra marelui tata192, ne fac să credem că la senectute îşi consumă teribilismul adolescentin reprimat. De aici, întreaga dispoziție spre isterie, păruială şi distrugere.

Oricum idiosincraziile lor sunt doar un puseu trecător pentru istoria gândirii româneşti, viitorul va fi al celor care sunt eliberați de traume, umori şi prejudecăți.

---

192 Matei Georgescu, *Valentin Protopopescu — cu mult suflet, despre umbră,* Revista Cultura, Nr. 1/18 ianuarie 2007.

http://blogs.click.md/post.aspx?l=www.bookblog.ro/istorie/scurta-istorie-a-viitorului/

Profesorul Eduard Pamfil a fost student al cunoscutului psihiatru şi psihanalist Henri Ey la Paris, unde a studiat şi chitara clasică. Cercul de bionică organizat şi găzduit de el la Timişoara în

Gândirea unică şi viaţa de cazarmă
Adrian Gavrilescu

Formula „intelectual public" este un import recent în spaţiul public românesc, în timp ce termenii de „intelectual" şi „intelectualitate" au fost consacraţi în ultimele decenii, când au circulat prin intermediul mass-mcdia şi al litera turii oficiale.

Cele două noţiuni mi-au devenit familiare în gimnaziu, când, ca elev, am fost subiectul (alături de alte zeci de mii de tineri de vârste apropiate) unei influenţe propagandistice la orele de istorie din programa şcolară, în urma căreia am rămas cu certitudinea dictată a structurii tripartite a societăţii, „muncitorime - ţărănime - intelectualitate", loc comun pe care l-am acceptat necritic şi reprodus ulterior în lucrări, teze, la inspecţii şcolare etc.

La acel moment, sursele limitate de informaţie şi pedagogia axată preponderent pe repetarea şi memorarea mecanică a cunoştinţelor vehiculate în mediul didactic favorizau fixarea înţelesului unic al unor cuvinte, printre care şi termenii de „intelectual" şi „intelectualitate".

Pentru cei mai mulţi, intelectualul era deţinătorul unei diplome universitare, aspect legat direct de ocuparea unui loc de muncă în care exercita o meserie de tip intelectual. Simultan, intelectualii formau o clasă socială, denumită „intelectualitate".

în ianuarie ■ <)<,<>, imaginarul popular al solidarităţii dintre intelectuali, ţărani şi muncitori • foit fracturat de lozinca-şoc „Moarte intelectualilor!",

(fsn). din acea clipă, termenul de „intelectual" a început să fie stigmatizat de majoritate şi a devenit sinonim cu opoziţia politică, semnificând acea persoană care obişnuieşte să critice deschis puterea politică postcomunistă, pe fundalul apariţiei clivajului majoritate-opoziţie.

termenul şi-a continuat cariera pe această traiectorie odată cu fondarea alianţei civice şi, mai târziu, a partidului alianţa civică, formaţiune ce i-a reunit cu precădere pe cei cu diplome universitare şi care nu s-au regăsit în programul politic al fsn.

abia în 2004 am identificat în presa românească primele referiri concrete la noţiunea de „intelectual public"193 (fără a fi acompaniate de o definiţie clară a formulei), eveniment produs la 17 ani după apariţia termenului în statele unite, într-o lucrare ce îi aparţinea lui russel jacoby194.

pentru clarificări, pe fondul absenţei unei explicaţii consistente a formulei „intelectual public" în mediul cultural, fenomen care a continuat să persiste o bună perioadă, am apelat la un volum serios, scris de richard posner şi publicat în 2001, care definea intelectualul public drept acel „comentator critic care se adresează unei audienţe nespecializate în probleme de larg interes public"195. simplificând, intelectualul public era personajul care încearcă să se explice pe sine într-un limbaj accesibil unor categorii cât mai extinse ale societăţii, în timp ce obiectul propriului

---

193 ION BOGDAN LEFTER - «PAVEL CÂMPEANU — SOCIOLOGUL „SUB VREMI"», ÎN ***Observator cultural,*** NR. 204, 20-26 IANUARIE 2004, P. 13; SORIN ANTOHI — «O JUMĂTATE DE GENERAŢIE IROSITĂ», ÎN 22, 20-26 SEPTEMBRIE 2005, PP. 10-12; MIHAELA MIROIU - «LA PORŢILE FEMINISMULUI POLITIC», ÎN SUPLIMENTUL REVISTEI 22, «ECHILIBRU ÎN POLITICĂ», NR. 182, P. 8; MIRCEA MARTIN - «DESPRE TOLERANŢĂ CU ANDREI PLEŞU», ÎN WWW.ELE.RO/ARTICOL_2682.HTML (9 MAI 2005).

194 RUSSELL JACOBY — ***The Last Intellectuals: American Culture in the Age ofAcademe,*** BASIC BOOKS, NEW YORK, 1987, P. 6.

195 RICHARD POSNER — ***Public Intellectuals. A Study of Decline,*** HARVARD UNIVERSITY PRESS,

discurs îl reprezintă problemele de interes general. dacă aş adăuga definiţiei lui posner dezideratul potrivit căruia intelectualul public să fie un individ independent, adică neafiliat la vreo instituţie universitară sau la mass-media, deci necondiţionat material, aş obţine o imagine completă a sa, pe care o accept integral. deşi cred în independenţa intelectualului public, sunt de acord ca ideile pe care le emite să fie vandabile şi comercializate, în schimbul lor primind recunoaştere şi bani. în consecinţă, găsesc utilitatea intelectualilor publici în multiplul lor rol, de a informa, de a câştiga, de a-şi ajuta semenii şi de a se exprimai pe scurt, accept să fiu informat, adică să mi se ofere explicaţii coerente şi originale asupra unor subiecte de interes colectiv şi consider rezonabil faptul ca intelectualii publici să obţină un profit de pe urma activităţii lor, care ar trebui să ajute societatea să înţeleagă subtilităţile evenimentelor politice, economice şi sociale la care asistă.

deşi nu sufăr din cauza unui complex identitar, m-am întrebat dacă m-aş încadra în categoria intelectualului public. apelând, aşadar, la definiţia anterioară, am înţeles că nu mă pot considera un intelectual public, căci nu m-am adresat cu o minimă frecvenţă compatrioţilor mei în probleme de interes public — spre exemplu, nu am colaborat regulat la o publicaţie şi nu am fost realizatorul unei emisiuni de radio sau televiziune. făcând însă abstracţie de condiţionalitatea temporală a intervenţiilor publice din ultimii ani, am avut de două ori certitudinea că sunt intelectual public, cele două momente suprapu-nându-se cu apariţia unor volume cărora le-am fost autor sau coautor, pe care le consider texte critice, destinate unui public larg şi nespecializat, tratând teme de impact general — elitele politice postcomuniste şi chiar intelectualii publici din românia postcomunistă. eventuala mea apartenenţă la categoria intelectualilor publici este totuşi secundară în context, deoarece nu am căutat şi nu caut asocierea cu un concept şi nici asumarea unei identităţi de grup, compus din persoane alături de care să împart o zonă specializată a discursului public, rezervată intelectualilor publici.

fără a fi intelectual public, cred în coerenţa de grup a intelectualilor publici, ca şi în necesitatea ca ei să îşi creeze şi conserve propria identitate, în temeiul căreia să alcătuiască un grup social. utilitatea socială (misiunea) a intelectualilor publici constă tocmai în reactivitatea lor la problemele societăţii, articularea unor mesaje coerente, emiterea de idei şi provocarea unor dezbateri care să ofere publicului cât mai multe variante de interpretare a unui fenomen politic, social, economic sau cultural, opţiunea pentru o anumită viziune urmând să aparţină exclusiv receptorilor. pentru a-şi îndeplini rolul, intelectualii publici au, în prealabil, nevoie ca autoritatea pretinsă în domeniul dezbătut să le fie confirmată, evitându-se astfel logoreea exhaustivă, confuziile şi erorile.

la nivel general, admitem că intelectualii publici produc şi comercializează (un text, o emisiune), iar publicul le consumă produsele. piaţa intelectualilor publici diferă însă de pieţele clasice prin trei elemente esenţiale: nu are o autoritate care să impună standarde de calitate în tranzacţii, accesul este permis tuturor196 (nu se aplică restricţii în a accepta intelectuali publici), iar cumpărătorul tinde sa aibă un rol pasiv în relaţia comercială cu cel care îi vinde produsele. din nefericire, publicul (referindu 111:1 aii 1 la cel românesc) obişnuieşte să se raporteze rareori critic la intelectualii

196 ION BOGDAN LEFTER - «PAVEL CÂMPEANU — SOCIOLOGUL „SUB VREMI"», ÎN ***Observator cultural,*** NR. 204, 20-26 IANUARIE 2004, P. 13; SORIN ANTOHI — «O JUMĂTATE DE GENERAŢIE IROSITĂ», ÎN 22, 20-26 SEPTEMBRIE 2005, PP. 10-12; MIHAELA MIROIU - «LA PORŢILE FEMINISMULUI POLITIC», ÎN SUPLIMENTUL REVISTEI 22, «ECHILIBRU ÎN POLITICĂ», NR. 182, P. 8; MIRCEA MARTIN - «DESPRE TOLERANŢĂ CU ANDREI PLEŞU», ÎN WWW.ELE.RO/ARTICOL_2682.HTML (9 MAI 2005).

publu 1, lavorizând locurile comune, predicțiile eronate, opiniile riscante şi pletora de 11 intentam inutile emise în timp real, la presiunea mass-media.

în ultimii ani, publicul, ca instanță de evaluare a calității activității intelectualilor publici, a devenit mai dinamic, exprimându-se constant în privința producțiilor intelectuale prin intermediul mesajelor expediate către redacțiile jurnalelor sau posturilor de televiziune, scrisorilor, interviurilor, forme ale unei abordări critice adeseori insalubră sau subiectivă.

O atitudine de acest tip s-a constatat prima oară în 1990, an care, prin mitingul din ianuarie şi mineriada din iunie, a reprezentat etalonul violențelor verbale şi fizice comise deliberat contra intelectualilor de către alte grupuri sociale. Ulterior acestui moment, am devenit martorii unui alt gen de violență, lipsită de aspectul său contondent, prezentă în interiorul mediului intelectual şi definită în Franța drept „grosolănie cognitivă", adică o sumă a „actelor înfăptuite în spațiul public sub formă scrisă, difuzate în interiorul mediului profesional (reviste specializate) sau către marele public (ziare şi cărți), vizând, pentru cel care le comite, fie amplificarea propriei notorietăți ştiințifice, fie demolarea unui adversar (sau a unui grup) care nu aparține aceluiaşi clan, mai ales în plan ideologic".1 Consider definiția pe deplin operațională în spațiul public românesc, violența simbolică prin care se manifestă diverse grupări intelectuale în-cadrându-se în limitele „grosolăniei cognitive", dar fiind cosmetizată şi prezentată/ vândută ani la rând ca o expresie onorabilă a polemicilor autentice şi urbane, a dezbaterilor, dialogurilor, conferințelor, meselor rotunde etc.

Dacă am cădea de acord asupra faptului că, în ultimii ani, s-a trecut la o campanie coordonată împotriva ideii de intelectual public, ar trebui să analizăm un text considerat relevant în acest sens, dar care, în realitate, nu este tocmai aşa197, căci o singură persoană din cele care au participat la dezbaterea invocată a folosit noțiunea de „intelectual public", fără a o defini. Masa rotundă la care se face referire în articol este însă utilă din perspectiva explicării contextului apariției maniheismului intelectuali publici buni — intelectuali publici răi.

După alegerile parlamentare din toamna lui 2008, unele opinii exprimate în mass-media au fost îndreptate împotriva acelor intelectuali publici care îşi declaraseră de-a lungul ultimilor ani susținerea față de partidul câştigător al scrutinului general din 2008 şi față de preşedintele României, precum şi opoziția față de Partidul Social Democrat (PSD)

Criticile, formulate pe un ton revendicativ şi grosolan, au cerut punctual asumarea integrală a coaliției majoritare, a programului şi liderilor ei. Confruntarea, care a degenerat rapid într-o luptă de gherilă intelectuală, s-a asociat cu două formule precise: gândirea unică şi victimizarea.

Anii trecuți între ciclul electoral din 2004 şi cel din 2008 s-au caracterizat prin intensificarea afirmării în spațiul public a argumentării tipice gândirii unice1 de către

---

197 idem, PP. 21-22 CHIAR NOȚIUNEA DE INTELECTUAL PUBLIC A FĂCUT OBIECTULJJNUI ASEMENEA TIP DE EXCOMUNICARE, CONFIRMÂND PERSISTENȚA MODEI DE A DISTRIBUI PREFERENȚIAL CERTIFICATE ÎN ACEST DOMENIU. UN EXEMPLU ÎN ACEST SENS: MIRCEA VASILESCU — «INTELECTUALI PUBLICI, DAR „AI CUI"», ÎN ***Dilema veche,*** ANUL V, NR 235, 14 AUGUST 2008. O DEZBATERE ORGANIZATĂ ÎN JURUL NOȚIUNII DE INTELECTUAL ESTE LA FEL DE RELEVANTĂ, V. CRISTIAN GHINEA (ŞI ALȚII) — «OAMENII-INTELECTUALI», ÎN ***Dilema veche,*** ANUL IV, NR. 182, 5 AUGUST 2007, CA ŞI DOUĂ ARTICOLE, SEMNATE DE SEVER VOINESCU — «INTELECTUALII SI • 11 H:KE<., U» ÎN PNTI/V.V™.,/ . . JIR....,.■;.» I»«8 ***r****.lmtt*~ DX*-X-----A

acei intelectuali publici ostili guvernării liberale, considerată constant ca fiind imorală, coruptă, nedreaptă, ilogică şi riscantă pentru societatea românească.

Multe dintre discursurile lansate în presă au fost instrumentele unei asemenea gândiri, fondată pe clişee şi certitudini servite cu o frecvență mare publicului consumator de informație politică.

în numele luptei contra pretinsei degradări a nivelului de dezvoltare comunitară şi pentru combaterea unor personaje situate pe poziții antinomice, maeştrii gândirii unice au utilizat proceduri de lucru familiare afirmării propriilor opinii: „disprețul realului, alergia la dezbatere, reflexul excomunicării".198

Din nefericire pentru aceştia, metodele au fost preluate, după alegerile de anul trecut, de către adversarii lor ideologici, ceea ce susține ideea că, până la urmă, gândirea unică ignoră clivajele şi seduce diverse categorii de autori cu popularitate.

Trăind încă într-un regim al spațiului public divizat pe criterii antagonice, unde se caută mai degrabă îndoctrinarea decât dezbaterea şi conflictul decât instruirea, atacurile în interiorul categoriei intelectualilor publici nu pot să pară decât fireşti.

La fel de firească pare victimizarea, jucată cu ardoare de unii intelectuali publici în două momente nu foarte îndepărtate: dramoleta balconului, pusă în scenă la finalul lui 2006, odată cu aprobarea raportului comisiei prezidențiale pentru condamnarea comunismului, şi replierea din decembrie 2008, de după scrutinul general şi anunțarea partenerilor coaliției guvernamentale.

în ambele cazuri s-a invocat o autentică stare de asediu în care s-ar fi aflat intelectuali publici sau grupuri de intelectuali publici, ca urmare a publicării unor articole agresive îndreptate împotriva lor în gazete ce le erau în mod tradițional ostile.

Recurența fenomenului poate fi privită ca un simptom al sărăcirii ideatice. Aflați într-o criză de idei în ultimii ani, având un sistem referențial din ce în ce mai precar, din ce în ce mai apatici, inflexibili şi neclari, intelectualii publici români preferă să se lamenteze utilizând un vocabular din ce în ce mai redus, subliniindu-şi cu insistență poziția pretins amenințată şi rolul contestat.

Utilizarea terminologiei cazone — „campanie coordonată împotriva intelectualilor publici în viața publică românească", atac, ținte, victime, ofensivă, arme, luptă, apărare, terorism (mediatic), contracarare1 - a intenționat să acrediteze ideea unei acțiuni constante, brutale şi voluntare, orientată contra unor personaje ce se bucură de un capital simbolic semnificativ în spațiul public românesc.

Cât timp vom prelua acest gen de limbaj şi vom gândi în termenii săi, vom fi captivii aceleiaşi psihoze colective, iar acțiunile noastre vor fi justificate exclusiv prin nevoia de susținere a unor intelectuali publici şi de exterminare a altora într-un asemenea mediu, dezbaterile de idei şi progresul vor fi de neconceput, în timp ce „campaniile" şi duhoarea cazărmii intelectuale ne vor părea un fapt comun şi poate chiar agreabil.

FIŞE BIOBIBLIOGRAFICE ALE AUTORILOR

---

198 ***idem,*** PP. 21-22 CHIAR NOȚIUNEA DE INTELECTUAL PUBLIC A FĂCUT OBIECTULJJNUI ASEMENEA TIP DE EXCOMUNICARE, CONFIRMÂND PERSISTENȚA MODEI DE A DISTRIBUI PREFERENȚIAL CERTIFICATE ÎN ACEST DOMENIU. UN EXEMPLU ÎN ACEST SENS: MIRCEA VASILESCU — «INTELECTUALI PUBLICI, DAR „AI CUI"», ÎN ***Dilema veche,*** ANUL V, NR 235, 14 AUGUST 2008. O DEZBATERE ORGANIZATĂ ÎN JURUL NOȚIUNII DE INTELECTUAL ESTE LA FEL DE RELEVANTĂ, V. CRISTIAN GHINEA (ŞI ALȚII) — «OAMENII-INTELECTUALI», ÎN ***Dilema veche,*** ANUL IV, NR. 182, 5 AUGUST 2007, CA ŞI DOUĂ ARTICOLE, SEMNATE DE SEVER VOINESCU — «INTELECTUALII SI • 11 H:KE<., U» ÎN PNTI/V.V™.,/ . . JIR....,.■;.» I»«8 ***r****.lmtt*~ DX*-X-----A

Gabriel Andreescu

Născut la 8 aprilie 1952, Buzău. Este conferenţiar universitar la Facultatea de Ştiinţe Politice, Şcoala Naţională de Studii Administrative şi Politice. A absolvit Facultatea de Fizică, Universitatea Bucureşti în 1976; Doctor în Ştiinţe Politice Summa cum laude, 2003, titlu acordat de SNSPA. Cea mai importantă lucrare publicată: Naţiuni şi minorităţi, Editura Polirom, Iaşi, 2004. în prezent, locuieşte la Bucureşti.

Istvân Aranyosi

Născut la 19 august, 1975, la Sighetu Marmaţiei. Lector universitar la Bilkent University, Ankara, Turcia. Absolvent în 1999 al Facultăţii de Sociologie, Psihologie şi Pedagogie, Universitatea din Bucureşti. Doctor în filosofie din 2005, la Central European University, Budapesta. între aprilie 2006 şi aprilie 2007, este cercetător postdoctoral la Centre for Consciousness, Research School of Social Sciences, Australian National University. Cele mai relevante titluri publicate: „Powers and the Mind-Body Problem", în curs de apariţie in revista International Journal of Philosophical Studies, şi „Shadows of Constitution" apărut în revista The Monist (Voi. 90, N0.3, pp. 315-332, 2007). A mai publicat în revistele Analysis, Acta Analytica, Axiomathes, Australasian Journal of / Vii losophy, Mind, Philosophical Explorations, Philosophical Studies, şi Philosophi cal Writings. Lucrează în prezent la o carte menită să dezvolte o ontologie platonistă. Locuieşte în Ankara, Turcia.

Daniel Barbu

Născut la 21 mai 1957, la Bucureşti. Profesor de ştiinţă politică la Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Ştiinţe Politice. Doctor în istorie la Universitatea din Cluj şi doctor în filozofie la Universitatea din Bucureşti. Cea mai relevantă lucrare publicată: Die abwesende Republik, Frank & Timme, Berlin, 2009 (versiunea germană a volumului Republica absentă).

Calus Dobrescu

Născut la ?.» ii a ,1.1. I 1 lliay iv Profesor la Fai ultalea de i aleie a Univer-

1988; a obţinut doctoratul în 1999 la universitatea din bucureşti. cea mai reprezentativă lucrare publicată: volumul Semizei şi rentieri, editura nemira, bucureşti, 2001. cea mai mare realizare profesională: premiul european de poezie al oraşului muenster, pentru volumul Ode an die freie Untemehmung (oda liberei întreprinderi), împreună cu traducătorul în germană al poemelor, gerhardt csejka. locuieşte la braşov.

Mircea Flonta

născut la 1 aprilie 1932, supurul de sus, judeţul satu-mare. profesor la facultatea de filozofie a universităţii bucureşti, actualmente profesor consultant. a absolvit facultatea de filozofie a universităţii bucureşti în 1955; a obţinut doctoratul în 1970 la universitatea bucureşti. bursier al fundaţiei alexander von humboldt între 1972-1973, apoi în 1985 şi 1992. cea mai reprezentativă lucrare publicată: Perspectivă filozofică şi raţiune ştiinţifică. Presupoziţii filozofice în ştiinţa exactă. cele mai importante realizări profesionale: traducerea, în colaborare, a şapte lucrări ale lui l. wittgenstein şi publicarea cărţii Gânditorul singuratic. Critica şi practica filozofiei la Ludwig Wittgenstein, editura hu-manitas, 2008. locuieşte în bucureşti.

Adrian Gavrilescu

născut la 6 octombrie 1975 la braşov. manager public, parchetul de pe lângă înalta curte de casaţie şi justiţie. a absolvit facultatea de ştiinţe politice, universitatea din bucureşti în 1999; maşter în ştiinţe politice - universitatea din bucureşti (2001) şi maşter în european public affairs - universitatea din maastricht (2004). cea mai reprezentativă lucrare publicată: volumul Noii precupeţi. Intelectualii publici din România de după 1989, editura compania, bucureşti, 2006. locuieşte în bucureşti.

Marius Ghilezan

născut la 17 noiembrie 1964, la timişoara. director al sitului http://www.bookiseala.ro. a absolvit facultatea de jurnalistică; maşter în psihologie organizaţională. cele mai reprezentative lucrări publicate: Cum să reuşeşti în viaţa politică — Manual de campanie electorală, 2000; Furia, editura huma-nitas, 2005; Hoţia la români, editura corint 2008; ImpostURA — despre snobism şi puterea falsului, editura corint, 2008. a publicat numeroase articole în: România liberă, Evenimentul zilei, Dilema, Observuloi cultural, Cotidianul,

Alexandru Matei

născut la 1 aprilie 1975 la bucureşti. lector universitar la facultatea de limbi şi literaturi străine, universitatea „spiru haret". a absolvit facultatea de limbi şi literaturi străine, universitatea din bucureşti, 1997. doctor în litere — ecole des hautes etudes en sciences sociales, paris şi universitatea din bucureşti, 2007 (doctorat în cotutelă). cea mai reprezentativă lucrare publicată: volumul Ultimele zile din viaţa literaturii, editura cartea românească, bucureşti, 2008. cele mai mari realizări profesionale: premiul asociaţiei de literatură generală şi comparată din românia, 2009 şi premiul revistei „paradigma", 2009; teza de doctorat — Représentations de l'espace dans les romans de Jean Echenoz. Théorie, pratique et éthique de l'espace. locuieşte în bucureşti.

Sorin Adam Matei

născut la braşov în 1965. a absolvit facultatea de istorie şi filozofie, universitatea bucureşti în 1991. a primit doctoratul la Annenberg School for Com-muncation, university of southern california, în 2001 după ce a obţinut titlul de maşter în relaţii internaţionale la fletcher school of law and diplomacy, la tufts university, sua. în prezent este associate professor la purdue university, unde conduce proiectele Visible Post şi Thought Arh. (http://visiblepast. net şi http://thoughtark.com). este autorul volumului Boierii minţii, editura compania, bucureşti, 2004, şi al mai multor studii de sociologie a comunicării publicate de revistele Journal of Communication, Communication Research şi American Behavioral Scientist. fost redactor al bbc world service şi colaborator al revistelor Esquire, Foreign Policy, a lansat siturile http://pagini.com şi http://mentalmaps.info. locuieşte în indianapolis, indiana.

Mona Momescu

născută la 9 iunie 1968, la constanţa. lector universitar la facultatea de litere, universitatea „ovidius" din constanţa. a absolvit facultatea de litere, universitatea din bucureşti, specializarea română - engleză în 1990. doctor în filologie, Magna cum laudae, universitatea din bucureşti, 2002 (teză coordonată de prof. alee hanţă). cea mai reprezentativă lucrare publicată: volumul Canon, identitate, tranziţie. Direcţii şi tendinţe literare i88o-igi6, editura universităţii din bucureşti, 2007. cele mai importante realizări profesionale: lector la catedra de limba şi cultura română Nicolae larga, columbia university, new york (2003- 2007, 2009-), proiectul Romanian - A Cultural Approach

Vasile Morar

născut la 19 noiembrie 1946, dârlos, jud. sibiu. profesor universitar, catedra de istoria filozofiei şi filozofia culturii, facultatea de filozofie a universității din bucureşti. a absolvit, ca şef de promoție, facultatea de filozofie, universitatea din bucureşti, în 1972. doctor în filozofie din 1983, titlu acordat de universitatea din bucureşti, cu tema: Depăşirea sensului normativității în teoria etică, coordonator prof. niculae bellu. cea mai reprezentativă lucrare publicată: volumul Moralități elementare, apărută în trei ediții — 2001,2004 şi 2009. cele mai importante realizări profesionale: finalizarea proiectului Etica în afaceri şi politică, prin volumul cu acelaşi titlu — 2006; premiul academiei române pentru volumul colectiv Estetica — 1983 şi pentru volumul de autor Moralități elementare — 2001. locuieşte în bucureşti.

Lucian Nastasă Kovacs

născut la 19 septembrie 1958, la râmnicu sărat, jud. buzău. cercetător ştiințific i, şeful departamentului de istorie contemporană, academia română, institutul de istorie „george barițiu" din cluj. profesor universitar asociat la universitatea „babeş-bolyai" din cluj şi profesor jean monnet la universitatea din alba iulia. absolvent al facultății de istorie-filozofie, universitatea AII. Cuza, iaşi, 1984. doctor în istorie la aceeaşi universitate, 1996. cele mai reprezentative titluri publicate: Generație şi schimbare în istoriografia română (sfârşitul secolului al XlX-lea şi începutul secolului al XX-lea), cluj, presa universitară clujeană, 1999; Intelectualii şi promovarea socială (Pentru o morfologie a câmpului universitar), cluj, limes, 2004; „Suveranii" universităților româneşti. Mecanisme de selecție şi promovare a elitei intelectuale, cluj, limes, 2007. cel mai important proiect: Ethnically and Confessionally Composite Elites in East Central Europe. Estonia, Hungary, Latvia, Slovakia, Transylva-nia, Voivodina — in comparison (cc. 1900-1950) (elite intelectuale mixte etnic şi confesional în europa centrală şi de est. estonia, ungaria, letonia, slovacia, transilvania, voivodina — studiu comparativ), proiect finanțat de uniunea europeană (2009-2011). locuieşte la cluj.

Michael Shafir

născut la 4 ianuarie 1944 la bucureşti. profesor universitar, şeful catedrei de relații internaționale, universitatea babeş-bolyai, cluj-napoca. doctor în ştiințe politice din 1981, titlu acordat de hebrew university of jerusalem. cea mai reprezentativă lucrare publicată: volumul România Politics, Economics

J C„™„... P„/,»;/.„; Sl,,mi,,t,nn ,ir%,l Kinilltitlfd (lllIIWl' ll.llll CS 1'llltlT (pllbli-

cea mai importantă realizare profesională: simpozionul internațional Between Denial and 'Comparative Trivialization': Holocaust Negationism in Post-Communist East-Central Europe, jerusalem, the hebrew university of jerusalem, the vidal sassoon international center for the study of anti-semitism, acta no. 19, 2002. locuieşte în cluj-napoca

Stelu Şerban

născut la 6 iunie 1967, la brăila. a absolvit pe rând, facultatea de mecanică, institutul politehnic bucureşti (1992), facultatea de ştiințe politice; studii postuniversitare, şcoala națională de ştiințe politice şi studii administrative 0995j/ facultatea de filozofie, universitatea din bucureşti (1996). doctor în ştiințe politice la universitatea din bucureşti. cea mai reprezentativă lucrare publicată: volumul Elite, partide şi spectru politic în România interbelică, paideia, bucureşti, 2006. cele mai importante realizări profesionale: editarea a două volume: Between East and West. Studies in Anthropology and Social History in the Honor of Professor Paul H. Stahl

(împreună cu ştefan dorondel), editura institutului cultural român, bucureşti, 2005, şi Transborder Identities. The Romanian-Speaking Population in Bulgaria, paideia, bucureşti, 2007. locuieşte în bucureşti.

Bruno Ştefan

născut la 17 ianuarie 1969, la galați. sociolog. a absolvit facultatea de sociologie şi asistență socială, universitatea din bucureşti, în 1993. doctorat în sociologie, universitatea din bucureşti, 2005, coordonator prof. dr. loan mihă-ilescu. cea mai reprezentativă lucrare publicată: Mediul penitenciar românesc, editura institutul european, 2006. cel mai important proiect profesional: sondarea lunară a opiniei publice naționale.

Sorin Adam MATEI • Mona MOMESCU

(coordonatori)

IDOLII FORULUI

Sorin Adam Matei, Daniel Barbu, Caius Dobrescu, Mircea Flonta, Gabriel Andreescu, Stelu Şerban, Lucian Nastasă Kovacs, Marius Ghilezan, Vasile Morar, Bruno Ştefan, Alexandru Matei, Istvan Aranyosl. Mona Momescu. Adrian Gavrilescu. Michael Shaf